Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | ARALIK 2012 | 9,00 TL (KDV Dahil)

106

BİLGİ ve DUYGU GENLERLE GEÇER Mİ?

- ✓ Kalıtım hakkındaki bilgilerimizin tarihçesi
- ✓ Genetik bilimi ve kalıtım olgusu
- ✓ DNA bilgi mi, olgu mu?

Piyasaya uyumlu dincilik

İSLAMİ TELEVANJELİZM

Steplerin özgür çobanları

İSKİTLER ve SARMATLAR

ISSN 1304-9674

9 771304 675614

Kıbrıs satış fiyatı 10 TL

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 106 / ARALIK 2012
GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar
İDARİ İŞLER Deniz Karakaş
YAZIİŞLERİ Şule Dede
GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz
ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)
www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.
YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 100 TL / 6 aylık: 50 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 120 TL
YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 75 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar
e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)
7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş
BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02
DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0501) 202 07 78 / ugurerozkan@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
Osman Altun / (0541) 695 19 97
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
ANADOLU ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Ekin Can Alıcı (0549) 430 72 53 / ekin.cann@gmail.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
DOKUZ EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com
HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Çağlar Kılınç (0553) 267 38 11 / caglarkilinc@yahoo.com
SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com

Deniz artık 'sultan' değil!

*Dergimizin idari işler çalışanı, sevgili arkadaşımız Deniz Karakaş, on yıllık yavuklusu İnan Şencan'la sonunda hayatını birleştirdi. Dergi emekçileri, **Bilim ve Gelecek**'in yakın dostları, Deniz ve İnan'ın Ankaralı arkadaşları, hepimiz 11 Kasım tarihindeki nikâh törenindeydik. Resmi törenin ardından Beyoğlu'nda güzel bir meyhanede asıl eğlencemizi gerçekleştirdik; yedik, içtik, oynadık.*

*Deniz ve İnan'a ömür boyu mutluluklar diliyoruz. Önce Baha sonra da Deniz'in evlenmesiyle **Bilim ve Gelecek** çalışanları arasında "sultan"lar ilk kez azınlığa düşmüş oldu böylece…*

***

Kasım ayı içinde iki kitap fuarına katıldık. 7-11 Kasım tarihleri arasında Çanakkale Kitap Fuarı'ndaydık. İlk kez düzenlenen fuarda Çanakkalelilerin yaşadıkları heyecana ve sevince ortak olduk. Merkezden uzak bir yerde yapılması ve üniversitenin ara sınav tarihlerine denk gelmesi katılımı azaltmış olsa da biz, hem pek çok okurumuzla tanışmanın hem de yeni okurlar edinmenin olanağını yakaladık.

*17-25 Kasım arasında da İstanbul Kitap Fuarı vardı. Önceki yıllara oranla son fuarda katılımcı sayısının artışını gözlemledik. Katıp sayısını artırmış olan **Bilim ve Gelecek** açısından da daha hareketli ve verimli bir fuar oldu. Stantlarımıza gelip bize destek olan, düşüncelerini ve önerilerini paylaşan tüm okurlarımıza ve dostlarımıza teşekkür ediyoruz.*

Çanakkale'deki standımızın sorumlusu Şule Dede'ydi. İstanbul'daki iki standımızın sorumluluğunu da başta Baha Okar olmak üzere yine Şule ve balayından dönüp fuara katılan Deniz üstlendi. Volkan Tozan'ın desteğini de unutmayalım. Yoğun emek isteyen bu çalışmayı hakkıyla gerçekleştiren arkadaşlarımızı kutluyoruz.

***

Hasan Aydın'ın "Gazzâlî" ve Atakan Altınörs'ün "50 Soruda Dil Felsefesi" adlı kitapları fuara yetişti. "Bilimsel Devrimin Başyapıtları"nın çıkışı ise ay sonunu buldu. Sırada "Marie Curie" ve "Marksizmin Başyapıtları - 19. Yüzyıl" var. Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın önümüzdeki dönemde yeni sürprizleri de olacak.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■■ **PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu**
Ulus Meydanı Kürt sorununu nasıl çözer?.....4

■■ **KAPAK DOSYASI**
Alâeddin Şenel
"Genlerdeki bilgi" mi?!.....8

Akın Sarı
Piyasaya uyumlu dinciliğin bir örneği
İslami televanjelizm.....22

Patrick Haenni - Husam Tammam
Her yola gelen İslam.....27

Dr. Deniz Akgün
Kentleşme insan sağlığını nasıl etkiliyor?.....30

Can Semercioğlu
Yöntemsiz bilimselliğe hoş geldiniz:
Feyerabend'in güncel işlevi.....34

■■ **BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş**
Phorm'a neden karşı çıkmalıyız?.....38

■■ **ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ / Hasan Torlak**
Peri kızlarının ağacı: Kavak.....43

■■ **TARTIŞMA**
Gencer Çakır
Din: Bir yabancılaşma biçimi.....46

Gül Atmaca
Cennetteki huriler aşkına.....52

■■ **BARBARLAR / Kathryn Hinds**
İskitler ve Sarmatlar.....56

■■ **BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin-Şule Dede**.....74
RNA'dan önce ne vardı? / İnsanlar gittikçe aptallaşıyor mu? / Kanser yayılımını engellemede büyük buluş / Trafik gürültüsü çekirge şarkılarını değiştiriyor / Yaşlanmanın gizemini çözmek: "Uzun Yaşam" geni insanların ömrünü uzatır mı? / Devrimsel nitelikte jel keşfedildi / Karadeliğimizin menüsü! / Uzayda kayıp bir dünya keşfedildi / Dünya'daki son yaşam: Mikroplar uzak geleceğe hükmedecek

■■ **YAYIN DÜNYASI / Baha Okar**.....80
Emre Canpolat
Marx'ı torunundan okumak.....80
Vedat Düşküner
Hangi tarihin mirasçısıyız?.....82

■■ **EVRENLE SÖYLEŞİLER / Richard T. Hammond**
Müon ile söyleşi.....84

■■ **MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün**
Eski bir mantık bilmecesi.....86

■■ **BRİÇ / Lütfi Erdoğan**.....88

Şule Dede
Düşlerini ve heyecanını yaşatmak için...
Ö. Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi.....89

■■ **FORUM**.....92

■■ **BULMACA / Hikmet Uğurlu**.....96

KAPAK DOSYASI **8**

Alâeddin Şenel

Bilgi ve duygu genlerle geçer mi?

Bilen tek özne insandır. Bilgi, gerçekliğin (nesnelerin, olayların, olguların, ilişkilerin) simgesel karşılıkları olup, ancak simge işleyebilen insan beynince üretebilip, simgelere taşınıp, simgelerle aktarılabilir. Buna göre, olgular evreninin bir gerçekliği olan genlerde bilginin kodlanmış olup kalıtımla geçirilebileceği sanısının, gerçeklikle ilişkisi yoktur. Böyle bir sanı, bilgi ile olguyu karıştırmanın ürünüdür. Böyle bir karıştırmanın nedenlerinden biri de biyolojik evrim ile kültürel evrimi ayırt edememedir. Bunu ayırt edememe, yıkım getirici bilimsel, ideolojik, toplumsal sorunlar yaratabilir.

PARANTEZ **4**

Ender Helvacıoğlu

Ulus Meydanı Kürt sorununu nasıl çözer?

Kürt hareketinin karşısında uzun yıllardır ilk kez, Türk devletinin ve emperyalist devletlerin dışında bir kitlesel maddi güç muhatap olarak şekillenmektedir: Cumhuriyet hareketi. Umarız, Cumhuriyet hareketi Kürt vatandaşlara el uzatma basiretini, Kürt hareketi de o eli tutma basiretini gösterebilir.

Akın Sarı

Piyasaya uyumlu dinciliğin bir örneği
İslami televanjelizm

Televanjelizm, metafizik düşünme biçiminin ve piyasayla uyumlu yeniden dinselleştirme projesinin bir izdüşümüdür. İslami televanjelistler ana akım medyada 1990'lı yıllar sonrasında görüldü. Pakistan'da Ferhat Hashmi ve Emir Liaqat; Hindistan'da Zakir Naik; Endonezya'da Abdullah Gymnastiar; Nijerya'da Ahmet Deedat; Suudi Arabistan'da Ahmad al-Shugairi; Mısır'da Emir Halid, Moez Masoud ve Mustafa Hüsni; Türkiye'de Fethullah Gülen ve Adnan Oktar vs.

22

27

Her yola gelen İslam

Patrick Haenni - Husam Tammam

Modaya uygun örtünme... Pop yıldızlarıyla yarışan ilahi grupları... Çakralardan, yogadan söz eden vaizler... Telif hakkıyla korunan vaazlar... Bankalara dini danışmanlık... Müslüman ülkelerde tanık olduğumuz şey, İslami bir hümanizmin yükselişinden daha çok, İslamlaştırılmış ekonomik liberalizmin yeniden canlanmasıdır.

BARBARLAR / Kathryn Hinds

56

İskitler ve Sarmatlar

MÖ 8. yüzyılda Batı Kazakistan'dan Kafkaslar ve Karadeniz'e göç eden İskitler, Güney Mısır'a kadar, Ortadoğu'nun birçok bölgesine yağma akınları düzenlediler. Göçebe bir halk olan İskitler, yerleşik halklara saldırıyor ve onları yağmalıyordu. Peygamber Yeremya, bu saldırıları şöyle anlatır: "Kuzeyden bir halk gelecek ve birçok kral titreyecek. Ellerinde yay ve mızrakları olacak ve kimseye merhamet göstermeyecekler; sesleri denizler gibi kükreyecek, her biri seninle savaşmak için at üstünde sıraya dizilecekler."

Can Semercioğlu

34

Yöntemsiz bilimselliğe hoş geldiniz: Feyerabend'in güncel işlevi

Feyerabend'in söylemleri, egemenin korkusuna karşı alay ve radikalizm olarak kendisini gösterirken, bir yandan da kafa karışıklığı ve bilimde muhafazakârlığı karşımıza çıkarır. Feyerabend'in temel önemi ise Francis Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan etmesi gibi onun da "yöntemin sonu"nu ilan etmesi ve bundan itibaren bilimin ve aklın buharlaşıp dağılmasıdır.

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş

38

Phorm'a neden karşı çıkmalıyız?

Phorm, mahremiyete saygı gösterdiğini, TTNET'in ve Phorm'un birbirlerinin verilerine erişip herhangi bir işlem yapamadığını iddia ediyor. Basındaki dinleme ve fişleme haberlerine baktığımızda ise endişe etmemiz için yeterince nedenimiz var. Ayrıca internet kullanıcılarının metalaşmasına sessiz kalmayarak TTNET'in gezinti.com sitesinde abonelerini nasıl sattığını açıklamak zorundayız.

Ulus Meydanı Kürt sorununu nasıl çözer?

Kürt hareketinin karşısında uzun yıllardır ilk kez (ilki 90'ların başındaki İşçi Baharı ve Zonguldak madenci yürüyüşüyle somutlaşan emekçi hareketiydi, temel sloganlarından biri "Zonguldak-Botan El Ele" idi, ama başarılı olamadı), Türk devletinin ve emperyalist devletlerin dışında bir kitlesel maddi güç muhatap olarak şekillenmektedir: Cumhuriyet hareketi. Umarız, Cumhuriyet hareketi Kürt vatandaşlara el uzatma basiretini, Kürt hareketi de o eli tutma basiretini gösterebilir.

Ender Helvacıoğlu

Cumhuriyet hareketi yeniden istim aldı. 29 Ekim ve 10 Kasım'da meydanları dolduran yüz binler, 2007'de cumhuriyet mitingleri ile gündeme giren kitle hareketinin, gelip geçici değil uzun soluklu bir toplumsal olgu olduğunu gösterdi. Ülkemizde uzun yıllar sonra ilk kez, Kürt hareketinin dışında bir halk dinamiğiyle karşı karşıyayız. Bu hareketin temel özelliklerini kabaca şöyle özetleyebiliriz:

- Laik, modernist ve aydınlanmacı bir hareket.
- Anti-emperyalist bir hareket.
- Türk milliyetçiliğinin etkin, ama etnik milliyetçiliğin zayıf olduğu, Kürtlere düşmanca yaklaşmayan, birlikten ve kardeşlikten yana bir hareket.
- Ana gövdesini kentli alt-orta sınıfların ve öğrenci gençlerin oluşturduğu bir hareket.
- Esas olarak AKP iktidarının yıkılmasını hedefleyen bir hareket.
- Gerek edindiği deneyimler gerekse mevcut koşulların dayatması sonucunda, artık esas olarak "kurtarıcı" bekleyen (veya bir "kurtarıcı"nın yedeği olan) değil, kendi gücüne güvenmeyi öne alan bir hareket.

Bu saydığımız özellikler hareketin potansiyellerini vurguladığı gibi zaaflarını da gösteriyor. Süreç olumlu potansiyellerin dinamizme dönüşmesi yönünde mi, yoksa zaafların derinleşmesi ve kemikleşmesi yönünde mi ilerleyecek, bunu hareketin önderliğinin (önderliklerinin) izleyeceği politik hat belirleyecektir. Bu yazımızda Cumhuriyet hareketinin gerek potansiyellerini gerekse zaaflarını Kürt sorunu bağlamında ele alacağız.

***

Cumhuriyet hareketi ile Kürt hareketi arasında bir dirsek teması sağlanabilir mi? Bu iki hareket birbirlerine yaklaşabilir ve giderek bazı temel noktalarda ortaklaşabilir mi? Ortak bir devrimci stratejinin parçaları olabilirler mi? Geçtiğimiz ay, bildiğim kadarıyla *Yurt* gazetesinde Merdan Yanardağ (1), *SoL* portal'da Fatih Yaşlı (2) bu konuya değinen makaleler yazdılar. *Aydınlık* gazetesinde de Doğu Perinçek "Kürt sorununu Ulus Meydanı çözer" başlıklı bir köşe yazısı kaleme aldı. (3)

İlk bakışta çok hayalci gibi gözüken bu soru neden önemlidir ve neden bugün özellikle üzerinde düşünülmelidir? Çünkü Türkiye devriminin olmazsa olmaz bir denklemi var: Türk+Kürt (tabii hakim sınıflardan değil halklardan söz ediyoruz). Bu denklem bir şekilde kurulamaz ise, bugüne kadar yaşadığımız felaketler gelecekte yaşanabilecek olanlar yanında çok küçük kalabilir.

İki halkın birliği küçük grupların temennileri ve aydınların kardeşlik çağrılarıyla sağlanamaz. Birlik ancak toplumsal dinamikler arasında ve arazide (toplumsal pratik içinde) -ve tabii önderliklerin isabetli politikalarıyla- gerçekleşebilir. Kürt hareketi yıllardır Türkiyeli, demokratik ve halkçı bir muhatap aradığını söylemekte, AKP ile ve bazı emperyalist odaklarla olan ilişkisini böyle bir muhatabın yokluğu ile gerekçelendirmekteydi. İşte bugün artık Türkiye'de, AKP'nin temsil ettiği rejime kökten muhalif, laik, demokratik, ilerici, anti-emperyalist ve Kürt halkına -dost diyerek abartmayalım amadüşmanlık etmeyen büyük bir toplumsal dinamik şekillenmektedir. Bu sorunun bugün gündeme gelmesinin nedeni budur.

Tabii bu soru hâlâ oldukça hayalci. İki hareket henüz birbirlerine oldukça uzak. Böyle bir devrimci ortaklaşmanın önünde aşılması hayli zor engeller var. Böyle bir birliğe karşı olan güçlerin olası kışkırtmalarına iki hareket de çok açık. Dahası iki hareketin önderliklerinin bu konuda bir zihin berraklığından çok uzak oldukları da tespit edilmeli. Ama düne göre bugün en azından ortada bir hareket var. Ortaya çıkmış bir olanak var. Hareket bere-

keti getirebilir; ama ancak devrimci bir kurmayın müdahalesi ve yönlendirmesiyle.

***

Ulus Meydanı Kürt sorununu nasıl çözebilir? Cumhuriyet hareketi Kürtlere nasıl el uzatabilir? Sadece varlığı yetmez. Çünkü Kürt sorunu yaklaşık yüz yıllık bir sorun. Büyük bir anti-emperyalist savaş vermiş, Osmanlı saltanatını devrimlerle yıkmış ve yeni bir ülke oluşturmuş genç cumhuriyet iktidarı bile bu sorunu çözemedi. Çözemediği için bu sorun bugün de bütün haşmetiyle önümüzde durmakta. Demek ki farklı politikalar izlemek gerek.

Cumhuriyet eylemlerinde öne çıkan bir slogan var: "Türkler Kürtler Kardeştir Amerika Kalleştir". Kardeşliğe ve birliğe vurgu yapıp hedefi doğru saptayan anti-emperyalist bir slogan. Sorunun çözümü için çıkış noktasına vurgu yapan olumlu bir slogan, ama henüz köklü bir çözüm önerisi değil. Bu konuda başka bir slogan yok; ama Cumhuriyet hareketinin önderliğinin yaklaşımlarına göz atabiliriz.

Hareketin önderlikleri arasındaki en sosyalizan unsurların (adını koyalım İşçi Partisi) bu konuda bir formülasyonu var: "Türk'üyle Kürt'üyle Türk milletiyiz" veya "Türk de biziz, Kürt de biziz; hepimiz Türk milletiyiz". Bu önermenin, Kemalist iktidarın 1930 yılında geliştirdiği "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" formülasyonundan esin aldığı anlaşılıyor. 1930 yılındaki bu formülasyon, genel anlamda baktığımızda, milleti etnik kökene göre değil, Fransız Devriminin "yurttaşlık" kavramından esinlenerek ortak politik bir devrime dayandırarak tarif ediyor ve ilkel milliyetçilikle arasına sınır çekiyor. Ancak konuya kendi toplumumuzun koşullarının özelinde yaklaştığımızda ve Kemalist kadroların 1920 başlarında, sıcak savaş sırasında, Misak-ı Milli tanımını açıklamak için geliştirdikleri "Türklerin ve Kürtlerin yaşadığı ortak vatan" tanımı göz önüne alındığında, bu formülasyon bir gerilemeyi, dahası günümüzde bir kördüğüm haline gelmiş olan sorunun başlangıç noktasını ifade ediyor.

Atatürk'ün 1930 yılındaki millet tanımı, bir yanıyla devrime vurgu yapıp milleti etnik kökenle tanımlayan ilkel milliyetçilikle yolları ayırmakta, ama diğer yanıyla asimilasyona kapı aralamaktadır. Fakat o günün koşullarında, kapitalist yola girerek Avrupa toplumlarının 1-2 yüzyıl önce yaşadıkları türden gönüllü bir asimilasyonun olanağı yoktu ve bu tanım bir "ütopya" olarak kaldı. Sonuç olarak tanımın devrimci yönü giderek törpülenirken, devlet asimilasyona açılan kapıdan bodoslama girerek bunu zor, inkâr ve şiddet yoluyla uygulamaya girişti. Bunun da bir çıkmaz yol olduğu günümüzde açıkça görülmüştür. Bugün dillendirilen "Türk'üyle Kürt'üyle Türk milletiyiz" tanımının ise, arkaya 1930'daki gibi yakın bir ortak devrimin rüzgârının da alınamadığı, tam tersine güvensizlik üreten bir geçmişin bulunduğu koşullarda, bir yankı bulma şansı hiç mi hiç yoktur.

Kürtler ve Türkler tek bir ulus mudur? "Türk de biziz, Kürt de biziz; hepimiz Türk milletiyiz" demek ne ölçüde geçerli? Türklüğü, Kürtleri de içeren bir üst kimlik olarak tanımlamak gerçekçi mi? Laz, Arap, Azeri, Çerkez, Makedon, Rum, Ermeni, Bulgar vb kökenli vatandaşlarla Kürtler arasında bir nitelik farkı yok mu? Atatürk'ün 1930 yılında geliştirdiği "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" formülasyonu birlik için yeterli mi, yeterli oldu mu? Bütün bu sorulara, bilimsel sosyolojik gerçekleri göz önüne alarak, tabulardan kurtularak ve en başta birlikte yaşama niyetini koruyarak yanıt vermek gerekiyor.

"Türk de biziz, Kürt de biziz" diyerek ortak bir "biz" duygusunu vurgulamaya kimsenin itirazı olamaz; sosyolojik bir olgunun özlü ifadesidir bu. İtirazlar ve sorun, hemen ardından "Hepimiz Türk milletiyiz" diye ekleyince ortaya çıkıyor. Çünkü ne yazık ki, Türkler ile Kürtlerin uluslaşma süreçleri, bu sözün gönül rahatlığıyla söylenebileceği bir harmanlanmadan ve paralellikten henüz yoksun. Bu da, yukarıdakiler gibi bir sosyolojik olgu. "Hepimiz Türk milletiyiz" dendiğinde, bu hemen "isteseniz de istemeseniz de sizi Türkleştireceğiz" olarak algılanıyor ve gerçeği söylemek gerekirse, 80 yıldır da bu algıyı haklı çıkartacak biçimde (hatta daha ağır biçimlerde) uygulanmış.

Türkler, Kürtleri de kapsayacak ve içlerinde eritecek düzeyde bir uluslaşmayı yaşamadılar. Uluslaşma sürecine (örneğin Avrupa toplumlarına göre) oldukça geç bir tarihte girdiler ve henüz tamamladıkları söylenemez. Dolayısıyla "Fransızlık", "İtalyanlık, "Almanlık" gibi kapsayıcı bir üst kimlik biçiminde bir "Türklük"ten söz edemeyiz. "Türk kimdir?" diye sorulduğunda hemen Orta Asya'yı ve Oğuz Kağan'ı işaret eden akımların (solcu ulusalcılar bile bunu yapıyor) ve ilkel bir etnik milliyetçiliğin tabanını oluşturan anlayışların hâlâ oldukça etkin olması da bunu gösteriyor.

Öte yandan Kürtler daha farklı, daha gecikmiş ve tamamlanmamış, daha zorlu ve çok daha karmaşık bir uluslaşma süreci yaşıyorlar. Kürtler de hemen hemen Türklerle aynı tarihlerde uluslaşma sürecine girmişler, ama bu süreç tarihsel koşullar ve güçlerinin yetersizliği nedeniyle ilerleyememiş. Kendi dinamikleriyle kurulmuş bir devlet gelenekleri yok. Dillerini korumakta ve kullanmakta zorlanmışlar ve zayıf kalmışlar. Günümüzde ise, batıdakiler, doğu ve güneydoğudakiler ve Türkiye sınırı dışındakiler olmak üzere üçe bölünmüşler. Ama bu üç parçada da, farklı düzeylerde de olsa bir "Kürtlük" bilinci oluşmuş ve gelişmeyi talep ediyor. Türkiye sınırları içinde yaşayanların, hatta Türklerle en fazla iç içe geçmiş batıdaki Kürtlerin bile çoğunluğu kendilerini "Türk" olarak görmüyorlar, Türklüğü kendilerini de kapsayan bir üst kimlik olarak kabul etmiyorlar. Bir biçimde uluslaşma süreci içindeler ve bunu talep ediyorlar.

Aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları gönüllü bir birliğin koşullarını samimiyetle zorlamışlardı. Ortak bir potanın yaratılması için ısrarla Musul eyaletini Misak-ı Milli sınırları içinde saymaları, kurtuluş sırasın-

da "Türklerin ve Kürtlerin yaşadığı ortak vatan" tanımına vurgu yapmaları, hatta kurulacak ülkenin ismini dahi tartışmaya açık olmaları bunu gösteriyor. Fakat bu yolda ilerlemeyi sağlayacak güçten ve sınıfsal niteliklerden yoksundular. Tarihsel koşullar da bu kadarına el vermedi.

Kısacası Ulus Meydanı (Cumhuriyet hareketi) Kürt sorununu da çözme iradesi gösterecekse, yani devrimci bir hatta ilerleyecekse, bu coğrafyada Türkler ve Kürtler olarak iki temel ulusun varlığını kabul etmek ve politikalarını bu olgudan yola çıkarak oluşturmak zorundadır. İlla geçmişten bir esin kaynağı bulmak istiyorsak, bu, Kemalist öderliğin 1920 başlarında Kurtuluş Savaşı'nın sıcaklığı içinde geliştirdiği "ortak vatan" formülasyonu olabilir. Çıkış noktası olarak şöyle bir tanım önerilebilir: "Türkler ve Kürtler, iç içe geçmiş, aynı vatanı paylaşan, gelecekleri ortaklaşmış, eşit haklara ve sorumluluklara sahip iki kardeş ulusturlar." Bu formülasyon çok daha gerçekçidir ve hem birlik yönündeki olumlu politikaların çıkış noktasını oluşturabilir hem de emperyalist kışkırtmalara karşı çok daha sağlam bir karşı duruşun temeli olabilir. Cumhuriyet hareketi önderliği bu basireti gösterebilirse tarihi bir olumlu rol oynayabilir. Ama gösteremezse, ne kadar gelişirse ve güçlenirse, o kadar bölücü bir rol oynayacaktır. Birlik ve kardeşlik, kısa vadeli politik çıkarlar uğruna olgulara çalım atmaya çalışarak sağlanamaz; ancak olguları devrimci bir biçimde değerlendirerek oluşturulabilir.

***

Bir diğer öne çıkan tartışma konusu da Kürt dili meselesidir. Kürt sorununu birlik, kardeşlik ve eşitlik temelinde çözmek isteyen Türkiyeli bir güç bu konuya nasıl yaklaşmalıdır? Örneğin bu konuda *Aydınlık* gazetesinde peş peşe yazılar yazarak, Kürtçenin gelişmemiş bir dil olduğunu, Kürt vatandaşların büyük çoğunluğunun Türkçeyi Kürtçeye nazaran daha iyi bildiklerini, kendi aralarında dahi Türkçe konuştuklarını, PKK'nın bile örgüt içi yazışmalarda ve yayınlarında Türkçeyi kullandığını, Kürtçe bir ticaret kanununun veya borçlar kanununun yazılamayacağını, Kürtçe bilim ve felsefe yapılamayacağını, insanlığın bilim ve düşün birikiminin Kürtçeye çevrilemeyeceğini döne döne vurgulayan ve sonuçta "bırakın Kürt dilini" demeye getiren İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'in yaklaşımı yerinde midir? Birliğe ve kardeşliğe hizmet eder mi? Bu tutum benimsenirse Ulus Meydanı Kürt sorununu çözme yönünde adım atabilir mi?

Evet, Sayın Perinçek'in yazdıklarının hepsi bugün için doğrudur. Bu somut olguları zaten, Kürt hareketinin önderliği dahil, kimse reddetmiyor. Ama sorun tam da bu noktada başlıyor. Kürt hareketi de aynı tespitlerden yola çıkarak, Kürt dilinin geliştirilmesi önündeki engellerin kaldırılmasını talep ediyor. Eğer "ortak vatan"da birlikte ve kardeşlik içinde bir yaşam olacaksa, bu talep haklı değil midir?

Tarihte 90-100 sene kadar geri gidelim; 20. yüzyılın başlarına dönelim. Perinçek'in bugün Kürtçeye ilişkin yaptığı saptamaların hemen hemen aynısı o yıllarda Türkçe için yapılmaktaydı. Türkçenin geri ve gelişmemiş bir dil olduğu, Türkçe bilim ve felsefe yapılamayacağı vb. söylenmekteydi. Kaldı ki gerek Selçuklu'nun gerekse Osmanlı'nın dili Türkçe değildi; Türkçe cahil halkın kullandığı geri bir dil olarak karalanmaktaydı. Kemalist iktidar bu konuda Türkçe lehine son derece radikal bir tavrı benimsedi. Latin alfabesine geçti, Türkçeyi koşulsuz destekledi, Türk biliminsanlarını seferber etti, Osmanlıcayı savunan aydınları ve kurumları tasfiye etti, Türk Dil Kurumu'nu ve Türk Tarih Kurumu'nu kurdu. Bizzat Atatürk, Türkçe matematik terimleri önerdiği bir matematik kitabı yazdı. Bugün 80 sene önceki bu büyük devrimci atılım sayesinde Türkçe bilim ve felsefe yapabiliyoruz, Aristoteles'i, Kant'ı, Galilei'yi Türkçeye çevirebiliyoruz.

Öte yandan bu konuda çok da fazla ilerlemiş sayılmayız. İsterseniz, sözü geçen Borçlar Kanunu'ndan bir pasaj aktaralım:

"4 - İLTİZAMSIZ İCAP VE ALENİ İCAP:

"Madde 7 - İcabı dermeyan eden kimse bu baptaki hakları mahfuz olduğunu sarahaten beyan eder yahut akdi iltizam etmemek niyetinde olduğu gerek halin muktezasından gerek işin hususi mahiyetinden istidlal olunursa, icap lüzum ifade etmez. Tarife ve cari fiyat irsali icap teşkil etmez. Semenini göstererek emtia teşhiri, kaideten icap addolunur."

Bunun neresi Türkçedir? Demek ki henüz Türkçe bir borçlar kanunu da yazılamamıştır. Bu, sadece küçük bir örnek. Tüm temel hukuk metinlerimiz incelenirse bu konuda daha almamız gereken epey yol olduğu anlaşılır. İlahiyat metinlerine ise hiç girmeyelim. Ya tıp dilimiz, eczacılık dilimiz? Türkçe midir, Latince midir? Hangimiz doktorun yazdığı reçeteyi anlayabiliyoruz? Öte yandan yeni gelişen bilim dallarında, örneğin genetik, elektronik, modern fizik vb. alanlarda İngilizcenin baskısı altındadır Türkçemiz. Türkçenin bilim dili olmadığı, Türkçe bilim yapılamayacağı yeniden gündeme getirilmedi mi? Bu nedenle üniversitelerimizde İngilizce eğitime geçilmedi mi? Bırakalım Kürtçeyi, Türkçe bile Türkiye'de tehdit altında değil mi?

Çok net söyleyelim: Perinçek'in Kürtçeye yönelik tutumunu benimsersek, İngilizceye karşı Türkçeyi savunma hakkımız da olmaz! Türkçeyi savunabilmek için Kürtçeyi de savunmak gerekir.

Ortak vatan ve ortak yaşam eşitlik temelinde olur. Bir ulusun ne hakkı varsa, diğerinin de aynı hakları vardır. Hakların olması ve karşılıklı tanınması, ille de kullanılacağı anlamına gelmez. Sağlam evlilikler ancak eşitler arasında gerçekleşebilir; her iki taraf da aynı haklara sahiptir, boşanma hakkı bile dahil. Boşanma hakkının tanınması, boşanılacağı anlamına gelmez. Eşitlik temelinde bir araya gelme iradesi gösterenler, ortak yaşamın olgulara uygun ve en mantıklı yolunu da bulacaklardır. Kürt dili üzerindeki bütün engelleri ve baskıları kaldıralım, ondan sonra borçlar kanunumu-

zu hangi dille yazarsak işlerimizi daha iyi ve daha kolay yürütebileceğimize birlikte karar verelim. Eğer bunu beceremezsek, korkarım bu kanunu İngilizce yazıp hepimize dayatacaklar ve sil baştan yapmak zorunda kalacağız.

Doğrudur, Ulus Meydanının Kürt sorununu çözme potansiyeli var. İlk kez böyle büyük bir potansiyel oluştu. Ama bu potansiyel ancak yukarıda özetlemeye çalıştığımız yaklaşımlarla harekete geçirilebilir ve bir gerçekliğe dönüştürülebilir. Cumhuriyet hareketi önderliğinin bunu anlaması ve kurmay tavrı göstermesi gerekiyor. Örneğin bir ilk adım olarak, bu hareketin önderlikleri neden bir Kürt Konferansı toplayıp, bu sorunu önyargılardan ve ilkel milliyetçi yaklaşımlardan uzak, serinkanlı bir biçimde ve bilimsel temelde tartışmazlar?

***

Peki, Kürt hareketi ve önderliği, eğer böyle bir el uzatılırsa, bu eli tutma iradesi gösterebilir mi? Yani Kürt hareketi Türkiyeli olabilecek mi? Konuya bu açıdan yaklaştığımızda ise öncelikle politikayı değil sosyolojiyi (yani nesnel gerçekleri) tartışmak gerekiyor.

Kürtler coğrafi olarak üç parçaya bölünmüş durumdalar: 1) Türkiye'nin sınırları dışında (başta Kuzey Irak'ta olmak üzere Suriye'de, İran'da) yaşayan Kürtler; 2) Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sunda toplu halde yaşayan Kürtler; 3) Türkiye'nin diğer bölgelerine, özellikle batıdaki büyük kentlere göç etmiş ve orada yaşayan Kürtler. Bu üç topluluk birbirinden farklı niteliklere sahip ama ortak yanları da var. Gönüllü veya gönülsüz, tarih içinde ve özellikle son on yıllarda böyle bir sosyo-ekonomik durum oluşmuş. Kaldı ki, Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşlar esas olarak "Türkiyeli"dir, "Kürdistanlı" değil. Türkler ve Kürtler kadar iç içe geçmiş ve hem geçmişleri hem de gelecekleri ortaklaşmış başka iki halk gösterilebilir mi? (4)

Bu sosyal tablo, hem asimilasyonu olanaksızlaştırmaktadır hem de ayrılmayı. Ya da şöyle söyleyelim: Bu noktadan sonra gerek asimilasyon gerekse ayrılıkçılık çok büyük felaketler yaşanmadan gerçekleşemez ve bu coğrafya böyle felaketleri artık kaldıramaz. Herkes gibi Kürt hareketinin önderliği de bu gerçeğin farkındadır ve son dönemlerde "ayrı devlet" gibi, hatta "federasyon" ve "özerklik" gibi talepler dahi dillendirilmemektedir. Bunlar yerine -ne kastedildiği tam olarak net değil ama- "demokratik cumhuriyet" formülasyonu daha fazla gündeme getirilmektedir.

Gerek Türk devleti gerekse Kürt hareketi açısından silahla ulaşılabileceklerin sınırına gelinmiştir. Ne Türk devleti silah yoluyla genel olarak Kürtleri ulaştıkları noktanın gerisine itebilir, ne de Kürt hareketi silahla daha fazla hak elde edebilir. Bundan sonrası patinaj yapmaktan ibarettir; tabii daha fazla kan dökülmesi pahasına…

Bu durum, "Türkiyeli" bir çözümü nesnel olarak gündeme getirmektedir. Sorun, bu nesnelliğin bir öznellikle, bir irade ile tamamlanmasıdır. Kürt hareketi önderliği bu iradeye destek olmazsa "savaş baronu" konumundan öteye geçemez, bölgedeki emperyalist çıkarların piyonu olmaktan kurtulamaz ve giderek Kürt halkının temel taleplerinin de dışına düşer.

***

Ayrıntılandırmayı başka yazılara bırakıp formüller halinde toparlarsak:

- Kürt hareketinin karşısında uzun yıllardır ilk kez (ilki 90'ların başındaki İşçi Baharı ve Zonguldak madenci yürüyüşüyle somutlaşan emekçi hareketiydi, temel sloganlarından biri "Zonguldak-Botan El Ele" idi, ama başarılı olamadı), Türk devletinin ve emperyalist devletlerin dışında bir kitlesel maddi güç muhatap olarak şekillenmektedir: Cumhuriyet hareketi. Umarız, Cumhuriyet hareketi Kürt vatandaşlara el uzatma basiretini, Kürt hareketi de o eli tutma basiretini gösterebilir.

- Bugün Türkiye'de hem laik ve aydınlanmacı hem de sosyalizme açılma potansiyeli taşıyan iki toplumsal hareket var: Cumhuriyet hareketi ve Kürt hareketi. Bu temel noktada nesnel bir ortaklığa sahip olan bu iki hareketin dirsek temasını milliyetçilikler ve emperyalist müdahaleler engelliyor. Kürt hareketinin Türkiyeli olmaya, Cumhuriyet hareketinin de Türkiyeliliğin -iki eşit unsurdan biri olarak- Kürtleri de kapsamak zorunda olduğunu anlamaya ihtiyacı var.

- Türk ile Kürdü bir arada tutabilecek harç nedir? Başta AKP ideologları olmak üzere bazıları bunun "İslamcılık" ve "Yeni-Osmanlıcılık" olduğunu savunuyor. Fakat İslamcılık, bırakalım Türk ile Kürdü bir arada tutmayı, tek başlarına Türkleri ve Kürtleri dahi bir arada tutma yeteneğine sahip değildir, çünkü mezhepçidir, mezheplere bölünmüştür. Tek bir harç var: Anti-emperyalist, demokratik, laik ve sosyalizme açılan bir emekçi cumhuriyeti hedefi. Sadece Türkiye'nin değil, Türkiye'den başlamak üzere tüm bölgenin tek şansı budur. Bu becerilemezse felaketlerle karşı karşıya kalacağız. "Felaket" dediğimiz de, öyle çok soyut ve anlaşılmayacak bir şey değil. Yanı başımıza, Irak'a ve Suriye'ye baktığımızda bu tehlikenin ne olduğunu tüm somutluğu ve sıcaklığıyla görebiliriz.

- Sözünü ettiğimiz bu harcı karmanın incelik ve ustalık isteyen hattını çizebilecek, hem Türk hem de Kürt emekçilerine güven verecek, Cumhuriyet hareketi ile Kürt hareketi arasındaki köprüyü inşa etme yeteneğini gösterebilecek ve bu iki toplumsal pratiğin sentezini yaratabilecek bir politik odağın oluşması en yakıcı ihtiyaçtır.

DİPNOTLAR

1) Merdan Yanardağ, "Cumhuriyetçi Muhalefet ve Kürt Sorunu", *Yurt* gazetesi, 11 Kasım 2012.

2) Fatih Yaşlı, "Açlık grevinden 29 Ekim'e toplumsal muhalefet ve kısıtları", *SoL* portal, 20 Kasım 2012.

3) Doğu Perinçek, "Kürt sorununu Ulus Meydanı çözer", *Aydınlık* gazetesi, 2 Kasım 2012.

4) Bu konuyu *Bilim ve Gelecek*'in önceki sayılarında yazdığım için burada tekrarlamıyorum. Bkz. Ender Helvacıoğlu, "Neden birlikte yaşamak zorundayız? Ve nasıl?", *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 78, Ağustos 2010, s.6-9.

"Genlerdeki bilgi" mi?!

Bilen tek özne insandır. Bilgi, gerçekliğin (nesnelerin, olayların, olguların, ilişkilerin) simgesel karşılıkları olup, ancak simge işleyebilen insan beynince üretebilip, simgelere taşınıp, simgelerle aktarılabilir. Buna göre, olgular evreninin bir gerçekliği olan genlerde bilginin kodlanmış olup kalıtımla geçirilebileceği sanısının, gerçeklikle ilişkisi yoktur. Böyle bir sanı, bilgi ile olguyu karıştırmanın ürünüdür. Böyle bir karıştırmanın nedenlerinden biri de biyolojik evrim ile kültürel evrimi ayırt edememedir. Bunu ayırt edememe, yıkım getirici bilimsel, ideolojik, toplumsal sorunlar yaratabilir.

Alâeddin Şenel

Bu yazı dizime başlamadan önce, değinebileceğim konuların kısa bir listesini hazırlamıştım. Aralarında "Genlerdeki bilgi mi?" de vardı. Diziyi başlattıktan sonra onu listeden çıkarmamın uygun olacağını düşünmeye başladım. Bu deyişteki "bilgi" sözcüğünün günlük dildeki ve sözlükteki genel anlamıyla kullanılmadığını, onu söyleyen de dinleyen de biliyor olmalıydı. Artık "yazan da okuyan da onun benzetmeci (mecazi) deyişin bir ürünü olduğunu bilmiyor olamazlar" diye düşünmeye başlamıştım. Bir gözlemim beni, listeden çıkarmak şöyle dursun, incelenmesini öne almam gerektiği sonucuna götürdü.

Düşlerdeki kalıtılmış korkular? Genlere işlemiş karaktersizlikler

Evrim ile ilgili bir toplantıda, genlerle ancak fizyolojik özelliklerin kalıtılabileceği görüşüne katılmayan gençler çıktı. Biri ruhgöçünden örnek getirdi. Yaratılışçı olmadığını da vurgulama gereği duyan biri ise (sağlıklı bir düşünsel tutumla) görüşümü sorgulamayı başlattı. Duyguların da genlerle geçiyor olabileceği düşüncesini destekleme yolunda, edindiği bilgiler arasından Jung'ın "kolektif bilinçdışı" kuramını anımsattı. O'nun düşlerimizde sık sık düştüğümüzü görmemizin, türümüzün geçmişteki, ormanda, ağaçlar üzerinde yaşama koşullarının yarattığı korkunun kalıtılmasına bağlayışı örneğini verdi. Bunun olanağının bulunup bulunmadığı, böyle bir açıklamanın evrimle ilgili bilimsel bilgilerimize uygun düşüp düşmediği tartışması başladı. Bir başka genç, böyle bir korkunun, varlığı kuşkulu kolektif bilinçdışıyla değil de, genlerle geçirilmiş olabileceğini ileri sürdü. Değil mi ki "genlerdeki bilgi"den söz ediliyordu, böyle bilgiler genlerle geçirilmiş olamaz mıydı?

Eski topluluklarda, çocuklar ile yetişkinlerin bazı sıra dışı özelliklerinin, kopyalanmışçasına benzerliği, insanların gözünden kaçmamış olmalı.

Söyledikleri bana, siyasal söylemde, kimi politikacıların karşılarındakilere "onların genlerine işlemiş" deyişiyle birçok olumsuz karakter özelliğini yükleme eğilimini anımsattı. Bu iki örnek üzerine, "genetik bilgileri okuma" sözlerindeki "bilgi"nin benzetmeci anlamından öte, bir gerçekliğin bilgisi olarak sözlük anlamıyla anlaşılabilmesi olasılığının hiç de küçük olmayabileceği sonucuna vardım.

Sorunun kalıtımdan başlanarak ele alınması gereği

Demek ki kimileri, "genlerdeki bilgi" deyişinden bildiğimiz bilginin, genlerle birlikte taşınıp, kalıtımla geçirilebileceği sonucunu çıkarıyor. Böyle bir sanı, canlılarla ilgili doğa olaylarının bilimsel kavranışını bulandırabilir. Bu durumda, bilginin genlerle aktarılıp aktarılamayacağı irdelemesinin, genlerle ilgili bilgilerimizden önce kalıtımla ve bilgi ile ilgili görüşlerimizin tarih boyunca nasıl oluşup nasıl değiştiğinden tutturularak yürütülmesi gerekecek.

İNSANLARIN GEÇMİŞTE EDİNDİKLERİ KALITIM BİLGİLERİNİN SINIRLILIKLARI

Kalıtım, canlıların canlılık özelliklerinin bir kuşaktan bir sonraki kuşağa aktarılması olgusunu adlandıran bir kavramdır. Kalıtım olgusu, insanların çok eski tarihlerden beri bildikleri, bilincinde oldukları bir gerçekliktir. Kalıtım bilgisinin ve kalıtım bilinçliliğinin kültürel evrimin belli başlı evrelerindeki durumunu, olabildiğince eksiksiz, tüm coğrafyaları ve toplumları kapsayıcı örneklerle sunma olanağımız yok. Ama böyle bir tasaya kapılmaksızın, kabaca bir düşünce edinmeye olanak verecek örnekler gösterilebilir.

Üretim öncesi asalaklık dönemlerinde

Yazılı tarih öncesi dönemlerin düşünüşünü dolaysız yollardan bilemeyiz. Ancak yazılı tarihin hemen öncesindeki (zamanımızdan beş altı binyıl öncelerindeki) dönemden kalma olup, yazılı tarihin başlamasıyla yazıya geçirilmiş büyük sözlü gelenekler olan destanlardaki öyküleri üreten toplulukların kalıtımla ilgili görüşlerinin ipuçlarını yakalayabiliriz.

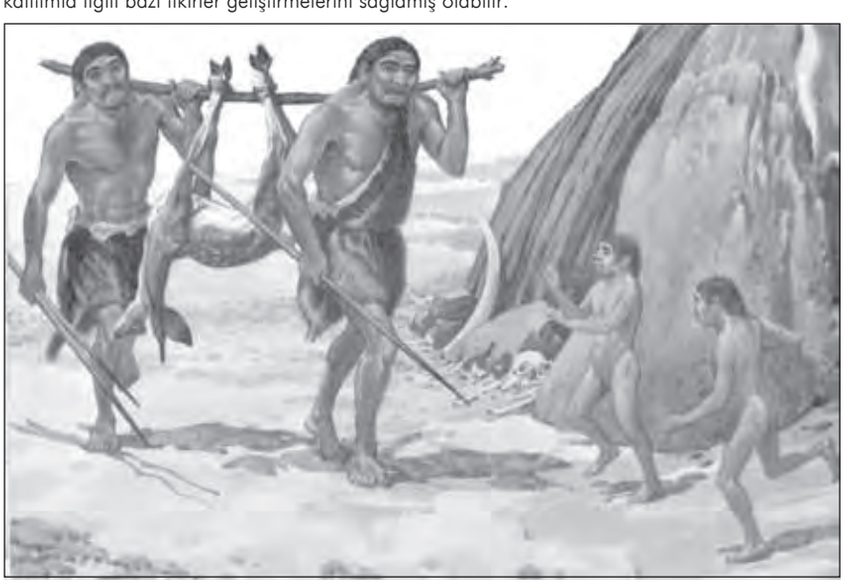
Daha eskilerin, aile öncesinin, dahası konuşma öncesinin (kabaca elli binyıldan daha az olmayan geçmişlerin) avcı ve toplayıcı takımlarında kalıtım konusunda ne biliniyor, ne düşünülüyordu? Yalnızca kestirimlerde (tahminlerde) bulunabiliriz. Hatta aşağıdaki yorumları kafadan atmış olabiliriz: O topluluklarda, çocuklar ile yetişkinlerin bazı sıra dışı özelliklerinin, kopyalanmışçasına benzerliği, insanların gözünden kaçmamış olmalı. Ancak babanın bile kesin olarak saptanamayabileceği (1) böyle dönemlerde (kalıtımla ilgili bazı sezgiler edinilmişse bile) kuşaklar arası sıra dışı benzerliklerin açıklanması yolunda edinilmiş görüşlerin, saptayıcı olmaktan çok "yakıştırma" ürünü olacakları söylenebilir. (2)

Kültürel evrimin toplayıcılığın aşılıp avcılık, hatta uzman avcılık geçim etkinliğine geçildiği evrelerinin (zamanımızdan önce elli binyıl - yirmi binyıl arasının) Avrupa coğrafyası topluluklarının kalıtımla ilgili düşüncelerinin ipuçlarını arayabileceğimiz mağara resimleri zamanımıza kalabilmiş- tir. "Avladıkları, kalıtsal özellikleri kendilerinkine son derece benzeyen canlılarla ilgili gözlemlerinden giderek, bu konuda bir kavrayışa varmış olamazlar mı?" sorusu akla geliyor. Güvenilir bir kestirimde, sağlam bir çıkarsamada bulunmak güç. Gerçi, tanıdıkları hayvanların (mağara resimlerinde yansıttıkları) çiftleşmeleri ve gebelik ile sürünün hayvanlarının sayısının artması arasında bazı ilişkiler kurmuş olabilirler. Olsalar bile, bundan ötesini (fizyolojik özelliklerin üremeyle geçirilişini) düşünemez, bilemezlerdi. Çünkü çiftleşmeyle, hatta doğurmayla çiftleşenlerden geçen kalıtsal özelliklerin (örneğin boynuzların büyüklüğünün) göze görünür duruma gelmesi uzun zaman alır. Gözlem açılarının makas açıklığı gen aktarımı ile organ oluşumu arasındaki zaman dilimi aralarında bağlantı kurabileceklerinden fazladır.

Avrupa coğrafyası topluluklarının kalıtımla ilgili düşüncelerinin ipuçlarını arayabileceğimiz mağara resimleri zamanımıza kalabilmiştir.

Eski insanların avladıkları hayvanlara ilişkin gözlemleri kalıtımla ilgili bazı fikirler geliştirmelerini sağlamış olabilir.

Bitkisel ve hayvansal besin üretimine geçilmesi evresinde

Üretime geçilmesiyle bu durum değişmiş olmalı. Bir yabanıl tahıl bölgesinin bitkileri ile onun tohumlarının kendiliğinden çevresine saçılmasıyla oluşan bitkiler (otlar) arasındaki benzerlikler, farklılıklar gözlemlenememiş olabilir. Ama bir yerdeki bitkilerden toplanan tohumların, başka bir yere ekildiğinde yetişen bitkilerin biçimleri ve onların tohumları arasındaki benzerlikler, farklılıklar, gözler-

"İsrailoğulları" soyunun kurucusu sayılan Yakub (İshak'ın oğlu) ve koyunları.

den kaçmamış, kafalarda çağrışımlar yaratmış olmalı. Böylece ikisi arası bağlantıların kurulmasına yol açmış olabilir. Botanikçilerin yabanıl tahılların evcilleştirilmesinin kanıtı saydıkları yabanıllarınkinden iri tohumlar, "seçici üretme" ürünü olarak yorumlanır. Bu sonuç, iri başakların tohumluk ayrılıp, onlardan yetiştirilen ürünlerin de en iri başaklarının tohumluk yapılması zincirlemesinin ürünüdür. Böyle bir yıllık üretim döngüsü, bitkilerin fizyolojik özelliklerini kuşaktan kuşağa izleme olanağı verir. Aynı zamanda benzerliklere ve farklılıklara dikkat etmeyi gerektirir.

Benzeri olgular, bitkisel besin artıklarıyla hayvan besleyerek onları evcilleştirme olanağını bulan hayvansal besin üretici topluluklarda gözlemlenecektir. Farklı hayvan ırklarını çiftleştirme yöntemi olan "çaprazlama", bu toplulukların iyi bildikleri bir uygulamadır. Dahası bu, kalıtım olgusunu bitkisel besin üretiminden daha yoğun, daha açık olarak gözler önüne serecektir.

Göçebe çoban topluluklarda

Hayvansal besin üretiminde uzmanlaşan göçebe çoban toplulukların, hayvanlarda kalıtımla ilgili gözlemleri ve bilgileri çiftçilerinkinden fazla olacaktır. Öyle ki bu bilgiler insanlar arası fizyolojik benzerlikleri ve farklılıkları da kavrayıp açıklamalar geliştirmelerinde kullanılmış olabilir. Soyların hayvan atalara bağlanması olan totemcilik kültürü bunun bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Tarihin göçebe çoban yalın (ilkel) topluluklarında kalıtım bilincinin varlığını gösteren örnekler *Tevrat*'tan derlenebilir. Bunun için İbrani kabilelerinin (Filistin'e) yerleşme öncesi yaşamlarını yansıtan öykülerine bakmak yeter:

İbranilerin atası sayılan Abraham (İbrahim) Harran'dan ailesiyle birlikte ayrılıp çöllerde göçebe çoban yaşamına başlamıştır. Yaşlanınca, işlerini yürüten emektar kölesinden oğlu İshak'a, Kenanlılardan (zamanın Filistin halklarından) değil, Harran'daki akrabalarından kız almasını [terminoloji benim değil] ister. (3) Burada göçebe yaşam biçiminin bir gereği olarak kan bağına ve soya verilen önem yansıtılmış bulunmaktadır. Soyağacı gütme, ilgileri ister istemez kalıtsal özelliklere çekecektir.

İshak'ın oğlu Yakub da (ilerde Rab'bın ona vereceği "İsrail" adından sonra "İsrailoğulları" soyunun kurucusu sayılacak kişi de) evlenmek için Harran'a gider. Dayısı Laban'dan en küçük kızı Rahel'i ister. Laban bunun için sürüsünü yedi yıl gütmesi önkoşulunu getirir. Ama yedi yıl sonunda, gerdeğe büyük kızını yollar. Nedenini, büyük kız dururken küçük kardeşini evermek görenekten değildir diye açıklar. Küçük kızıyla da evlenmek isterse kendisinden bir yedi yıl daha hizmet etmesini bekler. Bu sürenin sonunda, yanında tutmak için Yakub'a ortaklık önerir. Karşılığında ne gibi bir pay isteyeceğini sorar. Yakub, doğan kuzuların beneklilerinin kendine verilmesini yeterli görür; Laban kabul eder. Benekli doğanların daha çok olduğunu gören Laban, kuralı değiştirip, benekli olanların kendinin olacağını söyler. Bu kez benekliler az doğunca, ertesi yıl için, benekliler senin olsun der. Rab, dayısının Yakub'a yaptığı haksızlığı görür. Yakub'a, ne yapacağını düşünde öğretir: Sürü pınara gelince kızışıp çiftleşen koyunların önüne kabuğu benekli soyulmuş taze söğüt dalı sopaları koyunca kuzuların hepsi benekli doğacaktır. (4)

Tevrat'taki bu yazılanlar, Mendel'in bezelye tohumları ve çiçekleriyle ilgili araştırmalarını ve gözlemlerini anıştırmaktadır. Ne var ki Yakub'un yordamlama yöntemi ile Mendel'in bulgularını matematik diliyle değerlendirdiği bilimsel yöntemi arasında dağlar kadar fark ve binyıllar vardır. Kalıtımla ilgili bilgilerin bilimsel düzeye ulaşması için binyılların geçmesi beklenecektir.

ESKİÇAĞ UYGARLIKLARINDA KALITIM

"Doğru bilinçlilik" ve "Yanlış bilinçlilik" örnekleri

Hayvanlarda kalıtım gözleminden insanlarda kalıtım bilincine geçilmesine hemen ve kolayca ulaşılmış görünmüyor. Gene de avcı ve toplayıcı takım örgütlenmesinin geçmişte bırakılıp aile örgütlenmesinin (geniş aile biçimiyle bile olsa) yerleştiği bir dönemde bu fazla güç olmayacaktır.

İster avcı ve toplayıcı ister göçebe çoban olsun, hayvanlarla çiftçilerden fazla haşır neşir olmuş toplulukların sözlü geleneklerinden bazılarının dönemin (zamanımızdan kabaca on binyıl öncesiyle beş binyıl öncesi arasının) ilk uygar toplumlarının yazılı belgelerine geçirildiğini görüyoruz. Onların "destanlar" denen yazılı mitolojik belgelerinde, hayvanlarda kalıtım gözlemleriyle insanlarda kalıtım olgusunu harmanlayan düşüncelerle karşılaşırız. Bunlardan, ilk uygar toplumların kalıtım bilgisinin ve bilincinin örneklerini de toplayabiliriz. Sorunumuzla ilgili olarak, kalıtım hakkında biri "yanlış bilinçlilik" ötekisi "doğru bilinçlilik" olmak üzere iki örnek yeter.

Troya Savaşı'nın kahramanlarının soyu sopu ile ilgili öykülerin gerçeklik değerleri bir yana, ideolojik bir işlev gördükleri besbellidir.

Homeros Destanlarında tanrısoyluluk

Geçmişin göçebe çoban yaşam biçimlerinin düşünce ve değerlerinin de (kültürel evrim yoluyla) kalıtıldığı (MÖ 8. yüzyılda derlendiği sanılan) Homeros Destanları sahnesinde hem tanrılarla hem insanlarla karşılaşırız. Aralarındaki cinsel ilişkilerden söz edilmesi, kalıtım hakkında bazı düşüncelerin de bulunacağını gösterir. Gerçekten destanlara, tanrılar-tanrıçalar ile insanların (ama kral soyundan gelmeleri koşuluyla) çiftleşmelerinin ürünü "tanrısoylu kahramanlar" egemendir.

Troya Savaşı'nın kahramanlarının soyu sopu ile ilgili öykülerin gerçeklik değerleri bir yana, ideolojik bir işlev gördükleri besbellidir. Bu öykülerle, sınıflı toplumun insanlarının kafalarına, eşitsizlikçi toplumun açıklanmasını, aklanmasını ve yeniden üretilmesini kolaylaştıracak inançlar sokuşturulmuştur.

Göçebe çobanlık dönemlerinin, sınıflı uygar topluma geçilince, geçmişin kabile şeflerinden gelen toprak ve köle sahibi soylarının kahramanlarına tanrısoyluluk yakıştırılmasının mantıksal uzantıları olacaktır. Tanrısoyluluk inancıyla, tanrılar ile insanlar dünyalarının arasına, "tanrısoylu kahramanlar" olarak neredeyse bir kast yaratılıp yerleştirilmiştir. Yönetici egemen sınıfın tanrısoylu kahramanlarına, yöneticilik yetenek ve haklarının, bilgeliğin, erdemin (hatta kimilerine ölümsüzlüğün) (5) tanrısal atalarından kalıtımla geçtiği görüşü ikide bir işlenmektedir.

Platon'da "Damızlıkçılık" dediğim ırkçı "Yanlış Bilinçlilik"

Hayvanlarda kalıtım olgusuyla ilgili gözlemlerden ve bilgi birikiminden gidilerek insanlarda kalıtımla ilgili genellemeler ürünü "yanlış bilinçlilik", kendisi de soyunu Poseidon'a dayandıran Platon'da felsefe düzeyine dek geliştirilmiştir.

Gerçekten Platon, ideal toplumsal düzen önerisi olan *Devlet* (MÖ 375 tarihli) yapıtında, "bekçiler" dediği savaşçılar kastının yaşam biçimini düzenleme yolundaki düşüncelerini aktarmada aracı olarak kullandığı öğretmeni Sokrates'e (aristokrat ozan Glauckon ile konuştururken) şunları söyletir: (6)

"Peki, evlenmeler nasıl yararlı olabilir? Bunu söylemeyi sana bırakıyorum Glauckon... çünkü senin evinde en iyi cinsten av köpekleri ve kuşlar gördüm... [bu hayvanları] üretmek için iyiye kötüye bakmaz mısın yoksa en iyilerini mi çiftleştirirsin... üretmede bunları göz önünde tutmazsan kuşların köpeklerin cinsi bir hayli bozulur değil mi?.. insan cinsi için de durum aynı olduğuna göre, bekçilerimizin ne kadar üstün bir cins olması gerek... üzerinde anlaştığımız ilkelere göre, her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmeleri gerekir. Ayrıca en kötülerinin değil en iyilerinin çocuklarını büyütmeliyiz ki sürünün cinsi bozulmasın... bundan başka savaşta ve başka işlerde yararlılık gösteren gençlere, kadınlarla herkesten daha çok yatma hakkı tanınmalı... kendilerinden alabildiğimiz kadar çok döl almak için... Doğan çocuklara gelince... [bakıcı kadınlar] doğuştan bir eksikliği olan çocukları da gözden uzak uygun bir yere bırakır."

Platon'un bu düşüncelerinin köklerinin hayvansal besin üretici göçebe çoban toplulukların yaşam biçimlerinin ürünü bir (benzetmeci) düşünüş biçiminin getirdiği görüş olup "damızlıkçılık" diye nitelediğim değerlere dayandığını yıllar önce yazmıştım. (7)

Burada, hayvanlarda kalıtım olgusu hakkında "doğru bilinçlilik" denebilecek bir düşüncenin, davranışlarını daha çok kültürel evrim koşullarının belirlediği insana, topluma genellenmesinin ürünü ile karşı karşıyayız. İnsanlarda kalıtım konusunda, sınıfsal kayırmacı bir "yanlış bilinçlilik" olgusuyla da karşı karşıya bulunduğumuz yorumuna gidilebilir. Yanlış bilinçlilik olarak nitelememin nedeni, insan topluluklarının en büyük gelişme dinamiğini oluşturan kültürel evrim etmeninin gözden kaçmasının (ya da gözden kaçırılmasının) ürünü olarak kalıtım olgusunun doğru kavranamamasıdır.

Buraya kadarki örnekler, kalıtım konusunun boş inançlar üretilmesine, dolayısıyla kalıtım konusunda "yanlış bilinçlilik" oluşturmaya çok

Platon *Devlet* adlı eserinde en iyi insan cinsinin nasıl yetiştirileceğine ilişkin kafa yorar. (Platon'u öğrencileriyle sohbet ederken gösteren bir çizim)

uygun olduğunu da göstermektedir. "Doğru bilinçlilik" örnekleriyle bilimsel düşünüşün gelişmesine dek ender karşılaşılır.

Asur'da kalıtım araştırmalarında bir "doğru bilinçlilik" örneği

Eskiçağ uygarlıklarında kalıtım konusunda, hiç değilse bir "doğru bilinçlilik" örneğiyle karşılaşabiliyoruz. Asur (MÖ 7. yüzyıl) çiviyazılı tabletlerinde böyle bir bilinçliliğin varlığının ipuçlarını görebiliyoruz:

Göçebe çoban barbar toplulukların uygar dünyaya akınlarının, savaş teknolojisi alanında "atlı devrimi" olarak nitelenen yeni bir gelişmeyle yeni bir hız kazandığı tarihçilerce saptanmış bulunuyor. (8) Çağın uygar dünyasının egemeni Asur yöneticilerin ellerinde, bu saldırılara, gene atlı (süvari) savaş teknikleriyle karşı durmaktan başka olanak yoktur. Ancak Mezopotamya vadisinin atları, bozkır barbarlarının atlarınınki kadar iri ırktan değildir. Karşılaşılan bu sorunu çözme, kısa sürede iri at üretebilmeye bağlıdır. Çözüm girişimleri, Asurluların, farklı at ırklarının "çapraz üretme" tekniğiyle çiftleştirilmesini denedikleri, arkalarında bıraktıkları tabletlerdeki çizimlerden anlaşılıyor. Söz konusu tabletlerdeki bir çizimde, yüksek yeleli bir atın yanında alçak yeleli atbaşı bulunmaktadır. Bir başka çizimde, yüksek yeleli, alçak yeleli ve (neredeyse) yelesiz atbaşları yan yana gösterilmiş bulunmaktadır. (9) Çizimler, hiç değilse hayvanlarda kalıtım hakkında bir "doğru bilinçlilik" olgusunun varlığını gösteriyor. İnsanlarda kalıtım konusunda Mezopotamya'nın sınıflı, yazılı (uygar) toplumlarında da bir "doğru bilinçlilik" ışığı yok; hatta tersinin birçok örneği kolaylıkla bulunabilir.

Ortaçağ feodal toplumları dinsel ideolojisinde kalıtım bilinçliliğinin geriletilişi

Mezopotamya'da, ilk uygar (sınıflı, devletli, ideolojili) toplumun görünmesiyle birlikte, bu toplum biçiminin savunulduğu bir (dinsel) düşünüş biçimi de geliştirilmeye başlanmıştı. Dinsel ideoloji biçimi verilen bu düşünüş, uygar toplumla birlikte, kent devletlerinden imparatorluklara doğru gelişmelere, neredeyse koşut denecek biçimde geliştirilmişti. Açıkçası, "kenttanrıcılık" dediğim bir noktadan çoktanrıcılık, çifttanrıcılık (Zoroastercilik) evrelerinden geçirilip, tektanrıcılığa yöneltilmişti. (10)

Bu süreç, uygar toplumun kültürel kalıtını devralan Roma İmparatorluğu'nda tamamlanmış görünüyor. Gerçekten İmparator II. Theodosius, (MS 380'de) daha önce kovuşturulan tektanrıcı inançları benimsemiştir. Hıristiyanlığı imparatorluk dini yapıp öteki dinleri yasaklamıştır. İmparatorluk Ortaçağ'a girilirken barbarlarca yıkılmıştır. Yıkılmasından önce bile, uygar dünyanın bu kültürel kalıtı, (tektanrıcılık) barbarlarca yani ilerinin feodal beyliklerinin yöneticilerince (ideolojik değeri nedeniyle) benimsenmiş bulunuyordu. Öyle ki, feodal toplumsal düzen (soyluserf eşitsizlikçi ilişki düzeni) ile dinsel ideoloji (tanrı-kul eşitsizlikçi ilişki modeli ve siyasal erkin tanrıdan geldiği inancı) Ortaçağ'da el ile eldiven gibi birbirine uydurulmuştur.

Gerçekten, feodal beyler katmanının yasallık ideolojisi, Ortaçağ boyunca "tanrıdan inen erk" mitosu ile *Kitabı Mukaddes* sözlerine dayandırılmıştır. (11) Bir kuram değeri kazanan bu mitos izlenerek, feodal beylerin birçoğunun soylarının, ısmarlanan soyağaçlarıyla, Nuh'un üç oğlundan Yafet'e dayandırıldığını görüyoruz.

İnsanların ve toplumların durumunun ve geleceğinin tanrının (mucizelerle, yıkımlarla) her an (perakende) ve (yazgıyla) baştan ve toptan istencine bırakıldığı bir inanç içinde, soydan soya geçerek varlığını değişmeden (ya da değişerek) sürdüren bir kalıtım düzeneği (araştırması şöyle dursun) düşüncesi gelişemeyecekti. Dolayısıyla dinsel ideolojiyle, insanlığın kalıtımla ilgili bilgi birikimine olumlu katkılarda bulunulamadığı söylenebilir. Katkıda bulunulamadığı gibi, kalıtım bilinçliliğinin, Ortaçağ'da, dinsel ideolojinin etkisiyle geriletildiği bile söylenebilir. Gerçekten, "ilk günah öğretisi", biyolojik evrimin gereği bir davranışa bir sözde suçun karşılığı olarak kesilen cezanın insanlık tarihi boyunca ödetileceği inancıyla, kalıtım bilincinin dibe vuruşunun, bu konuda "yanlış bilinçlilik" durumunun doruğunu oluşturur.

Asurluların, farklı at ırklarının "çapraz üretme" tekniğiyle çiftleştirilmesini denedikleri, arkalarında bıraktıkları tabletlerdeki çizimlerden anlaşılıyor.

GENETİK BİLİMİ VE KALITIM OLGUSU

Yeniçağ burjuva toplumlarında ticaret etkinliklerinin rasyonel düşüncelere (kâr-zarar hesaplarına) endüstri üretiminin ise teknolojiyi besleyecek bilimsel düşünüşe gereksinim yaratacağı apaçıktır. Bilimlerin, önce dinden, sonra felsefeden bağımsızlaşarak bir bir doğuşuna tanık olunan bir çağdır bu. Aynı zamanda bilimsel bilgilerin, bulguların ölçülere vurulması olanağını sağlayan matematiğin de desteğiyle geliştirildiği görülecektir.

Böyle bir gelişme sürecinde, insanlığın bilgi birikimine, Ortaçağ tıbbından, simyasından ve astrolojisinden tutturularak, fizik-kimya ve astronomiye geçilip bu disiplinlerdeki düşüncelere bilimsel biçimler kazandırılacaktır. Kimya alanında, sağlık sorunlarının ivedi çözümü için tıp ve biyoloji ile de işbirliğine girilmesiyle, yeni bir bilgi dalı olarak biyokimya disiplini geliştirilir. Biyokimyada hücrenin ve hücre çekirdeğinin kimyasına el atılması, bilimcileri "moleküler biyoloji" araştırmalarına dek götürecektir.

Mendel'in "kalıtım faktörü"

Biyolojinin botanik dalına giren konularında amatör çalışmalar yürüten Avusturyalı keşiş Gregor Johann Mendel, bilindiği gibi, manastırının bahçesinde yetiştirdiği bezelye tohumlarının ve çiçeklerinin biçimleriyle ilgili araştırmalara girişir. Ulaştığı sonuçları, gözlemlerini ve bulgularını sayılara dökerek (matematiksel yöntemler kullanarak) ilerde "Mendel kalıtım yasaları" denecek saptamaları içeren bir raporla 1865'de yayınlatır. İlgi görmeyip neredeyse unutulan raporunun önemi, ölümünden on beş yıl kadar sonra (1900'de) anlaşılır. Mendel bu çalışmasında, bezelye bitkisinin yapısı içinde, tohumlarının düz ya da buruşuk oluşu ile çiçeklerin farklı renkleri arasındaki bağlantıları yakalamıştı. Bu farklı özellikleri belirleyen etmenlerin varlığını "kalıtsal faktörler" diye adlandırarak saptamıştı. Bilindiği gibi, farklı fizyolojik özellikler biçiminde açılım gösterecek "çapraz döllenme" koşullarını sağlayarak, ürettiği bezelye bitkilerinde söz konusu farklı özelliklerin, sonraki soylara belli (sayısal) oranlarda dağılım gösterecek biçimde geçirileceğini (kalıtılacağını) kanıtlandırmıştı. Böylece kalıtım yasalarını ortaya çıkarmış, kalıtımın (soyaçekimin) bilimsel açıklamasını yapmış oluyordu.

Avusturyalı keşiş Mendel, manastırının bahçesinde yetiştirdiği bezelye tohumlarının ve çiçeklerinin biçimleriyle ilgili araştırmalara girişir ve vardığı sonuçları ilerde "Mendel kalıtım yasaları" denecek saptamaları içeren bir raporla 1865'de yayınlatır.

Genlerin bulunuşu ve genetik terminolojinin kuruluşu

Kalıtımı belirleyen, Mendel'in kesin yerlerini ve moleküler yapılarını bilmeden "kalıtsal faktör" deyiverdiği etmenlere ilerde (Eski Yunanca'da "soy" anlamına da gelen *genos* sözcüğünden esinlenilerek) "gen" denecek ve kimyasal yapıları, önce (Watson ve Crick'in DNA modeli ile 1952'de) kuramsal düzeyde, sonra, elektronik mikroskobun da yardımıyla hücre çekirdeği içindeki konumlarıyla birlikte pratikte saptanabilecekti. Genlerin, hücre çekirdeği içindeki kromozom iplikçilerinin kesitleri olan DNA'nın canlının fizyolojik özelliklerini belirleyen parçaları oldukları anlaşılacaktı.

Ne var ki bu kuramsal çalışmalar ve laboratuvar araştırmaları yürütülürken oluşturulan terminolojide "genlere yazılı bilgi" sözünde yoğunlaşan, bu yazımda eleştireceğim "benzetmeci" bir genetik terminolojisi başlatılıp geliştirilecektir.

DNA bilgi mi olgu mu?

Sıra geldi DNA'nın "genetik bilgi kodlanmış" kalıtım malzemesi, genlerin kalıtım birimleri olup olmadığı sorusunun yanıtına. En iyisi, bunun yanıtını, genetiğin uygulamalı bilim dalı olan biyoteknoloji konusunda yapılan, genler hakkında elemanter bilgilerin özetlenip yalınlaştırılarak verildiği ilk sempozyumlardaki bilgilerde aramak. Bu yolda, söz konusu bildirilerin derlendiği iki yapıttan seçilen yazıların Türkçeye çevrildiği bir kitaptan konunun uzmanlarının yazdıklarını aktarabiliriz:

Donady: "DNA genetik malzemedir"

Wesleyan Üniversitesi (1983) sempozyumu bildirileri içinde J. James Donady, "DNA Nedir?" başlıklı bildirisinde şunları yazmış: (12)

"DNA (deoksiribonükleik asit) nedir? Bu sorunun yanıtı sıradanlaşmış (rutinleşmiş) bulunmaktadır: '**DNA genetik malzemedir**.' (abç)

DNA bir türün karakteristik niteliklerini nasıl olup da, o türün her bir üyesinde şaşmaksızın sürdürebilmektedir? Bir DNA'dan birçok DNA sentezlemenin yöntemi, bir kopya çıkarma sürecidir. DNA'nın yapısının temel özelliği, türetilen kopyaların, özgün DNA'nın özdeşi olacağını garanti eder. Dolayısıyla DNA'nın replikasyon (kendi eşini yapma) yoluyla çoğalması, her bir meşe ağacındaki her bir hücrenin, meşenin genetik bilgisinin (İng. *genetic information*) tümünü içinde bulunduracağını ve meşe ağaçlarından gene meşelerin üreyeceğini güvence altına almaktadır."

"DNA'nın içinde bulunan kimyasal bilgi, yaşayan bir canlının fiziksel özelliklerini nasıl türetir? Söz konusu fiziksel özellikler içinde, zürafanın uzun boynu gibi belli bir türe özgü değişmeyen nitelikler kadar, insanlarda göz renginin mavi, kahverengi ve bunların perdeleri gibi, bir niteliğin birbirinden küçük farklarla ayrılan özellikleri de bulunur. Biraz sonra DNA'nın kimyasal yapısının, bir başka moleküle, DNA'nın benzeri olan RNA molekülüne dönüşebildiğini göreceğiz. Daha sonra, RNA bilgisi, türlerin ve söz konusu türlerin bireylerinin karakteristik özelliklerini yaratan bir başka molekül kategorisi olan proteinlere dönüştürülür. Bu bilgi aktarma süreçlerine transkripsiyon (yazılma) ve translasyon (çevrilme) denir..."

"DNA'nın tüm olarak yapısı karmaşık değildir, yalındır; bununla birlikte, bir dizide nitrojen bazlarının bulunabileceği yerlere göre düzenlenme olanakları, özünde sonsuzdur. Genetik bilgi, bir DNA dizisi boyunca dört bazın doğrusal yerleşme düzeninde korunur. Dolayısıyla, 3'AATTGCAT5', aynı bazlarda yararlanmış olmasına karşın, genetik bilgi bakımından, 3'ATATGATC5'den farklıdır. İşte DNA'daki bu çeşitlenebilirlik (veraslite)dir ki, tek bir molekülün, hem bir insanın hem bir farenin genetik **bilgisini kodlayabilmesi** (abç) (şifreleyebilmesi) olanağını sağlamaktadır. Dört bazın değişen miktarlarda oluşabilmesine ve bu bazların birbiri ardı sıra dizilişlerinin belli farklılıklar göstermesine dayanılarak, tüm yaşayan organizmaların genetik bilgisi DNA içinde depolanabilir."

"DNA'nın RNA içinde transkipte edilen sınırlı bir parçasına 'gen' denir. Her bir gen, genetik bilginin sınırlı bir parçasını içerir. Ele alınan bir genin genetik bilgi parçasına, yalnızca bazı hücrelerde ya da belli zamanlarda gereksinim olduğundan, DNA'daki toplam genetik bilginin sınırlı parçalarının transkripsiyonu, türlerin toplam genetik bilgi deposundan (gen havuzundan) yararlanmanın etkili yoludur."

"Bir türün bireylerini ve o türün, belirli (özgül) karakteristik özelliklerini türeten aktif moleküller nelerdir? Kıvırcık saç gibi karakter özelliklerinin türetilmesinde, ne doğrudan doğruya DNA ne de RNA aktif bir işleve sahiptir. Bu tür özellikleri türeten aktif moleküller **proteinler**'dir. Proteinler tüm hücrelerin ve tüm canlıların başta gelen yapısal ve işlevsel molekülleridir. **DNA'da depolanmış ve kodlanmış ve RNA'ya aktarılmış genetik bilginin**, (abç) sonunda bir proteinin üretimini dikte etmesi gerekir. Bu yolla, bir gendeki genetik bilgi parçası, bir canlının yapısında ya da işlevinde, kendini ortaya koymuş olacaktır."

Genlerin, hücre çekirdeği içindeki kromozom iplikçilerinin kesitleri olan DNA'nın canlının fizyolojik özelliklerini belirleyen parçaları oldukları anlaşıldı.

Görüldüğü gibi (abç = altını ben çizdim uyarılarıyla bold olarak dizilmesini sağlayarak gösterdiğim gibi), tanımında, DNA'nın (dolayısıyla onun parçalarını oluşturan "gen" denen karmaşık molekül zincirlerinin) "kalıtım malzemesi" olduğu belirtilmiştir. Buna karşın aynı yazarın açıklamalarında (kodlanmış, depolanmış, aktarılmış) "kalıtsal bilgi" olduğu da söylenmektedir. Hangisi? Genlerin bir olgu, karmaşık maddeler (bir varlık) olduğu saptaması mı, yoksa onların (bir varlığın) bilgisi olduğu açıklaması mı doğrudur? Bu konuda daha doğru bir yargıya varabilmek için bir de genlerin devinimlerine, tepkimelerine, etkileşimlerine, dolayısıyla hücre çekirdeğindeki, hücre içindeki ve içinde bulundukları organizmadaki (canlıdaki) **işlevlerine** bakılmalıdır.

Lederberg: DNA'nın kendi kopyasını çıkarma ve kalıtsal özellikleri aktarma işlevlerini gördüğünü söylüyor

Washington'daki Brookings Enstitüsü'nde 1985'te düzenlenen bir biyoteknoloji sempozyumunda sunulan bildiriler, Sandra Panem (der.) *Biotechnology: Implications for Public Policy* (New York, 1985, The Brookings Institution) içinde derlenip yayınlanmış ve bir Türkçe derlemede aktarılmış bulunmaktadır. Bildirilerden biri, bir canlıdan ötekine gen aktarımını başaran ilk biyoteknolog sayılabilecek Joshua Lederberg tarafından "Bir Bilim Adamının Gözüyle Biyoteknolojinin Geçmişi Geleceği" başlığıyla verilmiştir. Bu kaynaktan, DNA'nın ne olduğunun yanı sıra, canlıdaki işlevleri hakkında bilgiler verilen parçalar alınabilir: (13)

"DNA'nın hücre içinde iki işlevi vardır. Biri kendisini şaşmaz bir biçimde eşlemesi (replication), kopyasını çıkarmasıdır. Bu kopya çıkarma işleminde çözülecek sorunlar, 1) genetik bilginin kuşaktan kuşağa aktarılması, 2) bedende bulunan her bir hücrenin işlevine uygun bir **genetik bilgi kotasının** (abç) bulunmasının sağlanmasıdır."

“DNA’nın bu ikinci işlevi, ilgili hücrenin ya da canlının yapısını ve karakterini belirlemektedir. Bu iş, ribonükleik asit (RNA) adı verilen bir başka nükleik asit türü aracılığıyla gerçekleştirilir. Ribonükleik asit, DNA içinde bulunan **hücre planının** (abç) kopyalarının çıkarılmasında çalışan bir **mesajcı** (abç) gibi davranır. DNA’daki planın bazı bölümlerinin seçilip, bunların RNA’ya yerleştirilmesi işine ‘transkripsiyon’ denir. Bundan sonra mesajcı RNA’lar (İng. *messenger RNA*) ribozom denen, **protein sentezi** (abç) sürecini yönetecek olan bir yapıya dönüşürler. Bu sürece ise ‘translasyon’ denir. Ribozomlarda üretilen proteinlerin türü ve işlevi, herhangi bir hücrenin, ötekilerine benzemeyen anlamında eşsiz karakteristik özelliklerini oluşturur. Kısacası, **DNA ve RNA birlikte, bir kodlama düzeneği** (abç) oluştururlar. DNA bir RNA kopyasına dönüştürülür (transkripsiyon) ve RNA’daki genetik bilgi, amino asit çeşitleri öbeğinin ribozomdaki proteine dönüşmelerini yönetir. Proteinler, kimyasal bakımdan yirmi değişik amino asitten oluşur.”

“DNA’nın yapısıyla proteinlerin yapısı arasındaki ilişki, oldukça iyi bilinmektedir. Proteinlerin **gizilgüçlerini** (abç) nasıl ve niçin açımladıklarının (ortaya koyduklarının) ayrıntılarını pek iyi bilmiyoruz; ama sonuçta, önceden saptanmış ve çok iyi belirlenmiş çeşitli üç boyutlu biçimler aldıklarını biliyoruz. Proteinler, biyolojik işlevlerini, işte bu biçimleri aldıkları zaman yerine getirebilmektedirler. Söz konusu proteinler birbirlerine eklendiklerinde, deri ya da kollajen (örneğin saç) gibi yapısal ögeleri oluştururlar. Belli bazı kimyasal özelliklere sahipseler, metabolik tepkimelere katalizörlük eden enzimler olarak işlev gösterebilirler. Son derece kendilerine özgü biçimleri sayesinde, içinde bulundukları çevreden belli molekülleri çekip kendilerine bağlayabilir ve böylece antikorlar olarak işlev gösterebilirler; ya da oksijen kapıp onu bedenin bir yerlerine götürebilirler vb. işlevleri yerine getirebilirler. DNA’daki genetik bilginin protein yapılarına aktarılmasıyla ilgili ilişkiler, biyolojinin temelini oluşturur. Hücrelerin nasıl çalıştığını ve çeşitli ürünleri nasıl ürettiklerini daha iyi anlayabilmek için bu bilgimizden yararlanılabilir.”

“Bir genin, herhangi bir proteinin karakteristik yapısını edinmesini sağlayan bir DNA parçası olduğu söylenebilir. Sıradan bir protein, **yüz amino asit molekülünden kurulu bir zincir** oluşturur. Bu **olgudan** (abç) gidilerek, (yirmi çeşit amino asitin, çeşitli yüzlük sıralar oluşturacak biçimde diziliş olasılıkları hesabıyla) ilkece insan bedeninde 10 milyon dolaylarında gen bulunduğu hesaplanabilir. Latin alfabesi **genetik alfabeyi** (abç) karşılamada kullanıldığında, kaba bir hesapla, böylesine büyük bir bilgi toplamını yazıya geçirebilmek için bir ile bir düzine arasında *Encyclopaedia Britannica* takımı gerekecektir. Dolayısıyla, insan organizmasının karmaşıklığının derecesini kavramak için en az yüz bin farklı gen türünün kimliğinin ortaya konması zorunluluğu vardır. Ve işte bundan sonra şenlik başlar. Bu gen ürünlerinin her birinin araştırılıp daha iyi anlaşılması için, birkaç cilt, hiç değilse birkaç paragraf ayırmak gerekir. İşte bu gerçek, moleküler biyolojinin en önemli katkılarından biri olan felsefi bir perspektife sahip olmamızı sağlar. İnsan doğası (insanın doğal yapısı) **öylesine karmaşık bir düzenektir ki**... (abç)”

Yukarıdaki parçalarda “genetik bilgi kotası”, “kodlama düzeneği”, “hücre planı” hatta “genetik alfabe” gibi, bilişim (bilgisayar) terminolojisinden esinlenildiği anlaşılan (olgular değil bilgiler kategorisi içine sokulabilecek) kavramlar yanı sıra başka kavramların da kullanılışı gözden kaçmamalı. Bunlar, “gizilgüç” (İng. *potential*), “protein sentezi”, “aminoasit molekülleri zinciri olgusu” (İng. *fact),* “karmaşık düzenek” gibi (bilgiyle değil) maddeyle ilgili nitelikler ve saptamalar, olgularla ilişkili kavramlardır.

Genler ve DNA hakkında “bilgi terminolojisi” kullanmak mı “olgu terminolojisi” kullanmak mı gerçekliği daha doğru yansıtır? sorusunun yanıtını ilerde tartışacağım. Onun sonuçlarını beklemeden bile burada, genetik, biyoteknoloji yazınında kullanılan “bilgi”, “şifre”, “plan” gibi sözcüklerin, genel, sözlük anlamlarıyla değil, popüler anlatımda başvurulan benzetmeci (mecazi) anlamlarıyla ve pedagojik (öğretici) amaçlarla kullanılmaya başlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Ne var ki, ilk genetik, biyoteknoloji yazınında karşılaşılabilecek aynı terminolojinin, genetik bilimin “özel terminolojisi” (İng. *nomenclature)* olarak yerleştiğini son kaynaklarda da görebiliyoruz.

Genlerde ve insan genomunda ansiklopediler, kitaplıklar dolduracak bilgiler mi var?

Geçtiğimiz (2011) yılın başında basılıp sonunda ikinci baskısı yapılan Deniz Şahin’in *50 Soruda Yaşamın Tarihi* kitabı içinde “Hücrenin

temel yapıtaşları nelerdir? Hücrede bilgi akışı nasıl olur? soru başlığı altında aynı terminolojiyle karşılaşıyoruz. Burada da DNA, RNA (nükleik asitler) genetik (kalıtım) malzemeleri, protein sentezi (aminoasitler) hakkında verilen bilgilerde ilk kaynaklardakilerle aynı (ikili!) terminoloji kullanılmaktadır: (14)

"Her farklı türün sahip olduğu DNA uzunluğu birbirinden farklıdır. Örneğin, *Eschericia coli* bakterisinin DNA'sında 4 milyon baz bulunur ve bunu düz bir çizgide ip gibi uzatacak olursak 1 mm uzunlukta olacaktır. İnsan DNA'sında ise bakteriden çok daha fazla sayıda, toplam 3 milyar adet baz bulunur. Tüm bu **bilgiyi yazmak** (abç) istesek, 500 sayfalık 4000 kitap doldurabiliriz."

"Hücrelerde bulunan farklı RNA molekülleri farklı **görevler** (abç) için kullanılır. **Mesajcı** (abç) RNA (mRNA) adı verilen molekül, hücrede protein sentezlenmesi sırasında **DNA'dan kopyalanan bilgilerin** (abç) ribozoma taşınmasında görev yapar. Taşıyıcı RNA (tRNA), ribozomda **protein sentezlenmesi** (abç) aşamasında amino asitleri getirerek uç uca ekleyecektir."

"Hücre içindeki tüm faaliyetler, hücrenin sahip olduğu genetik malzemede **yazılı olan bilgi** (abç) tarafından belirlenir. Bu bilginin etkili bir şekilde **okunması ve yorumlanması** (abç) organizmanın devamlılığını sağlayacaktır."

Bu son kaynakta da, "protein sentezi" gibi biyokimyanın, genetiğin kendine özgü terminolojisi yanı sıra, kitaplar dolusu "bilgi" gibi sözler edilmektedir. Bunların da, biyokimyanın özel terminolojisi olmayıp, sözlükten, hatta günlük dilden ödünç alınmış, ama sonra benimsenip genetik ve biyoteknoloji terminolojisine özel anlamlarıyla yerleşmiş olduklarını belirtmiştim. Bu saptamalar, "bilgi" gibi benzetmeci anlamla kullanılan sözcüğün, "kopyalama" gibi bir insan eylemini anlatan sözcük ile "mesajcı" gibi ancak insan öznelerin eylemleri için kullanılabilecek sözcüklerin günlük dilden ödünç alınıp kullanılmasında da kendini ortaya koyan bir ikili terminoloji eğiliminin sürdüğünü göstermektedir.

Ne zararı var? Genetikçiler, biyoteknologlar, bu sözcüklerle aynı olgunun, aynı anlamın anlatıldığını bildiklerine göre, popüler bilim yazılarında konuşmalarında, onların benzetmeci ve bir disiplinin özel terminolojisindeki anlamlarıyla anlaşılması gerektiği uyarısı yetmez mi? Bu soruya, "Bilgi nedir?" sorusunun yanıtından sonra dönmek uygun olur.

BİLGİ NEDİR?

"Bu da sorulmaz artık" denecektir. Bilinmeyen bir şey değil! Herkesçe bilinen bir şeyi bilinmiyormuş gibi sorup, sayfalar dolusu açıklama olanağı yaratarak yazıyı şişirmenin ne gereği var? Gereği var; çünkü sorunun amacı, neyin bilgi olduğundan çok, neyin bilgi ile karıştırıldığını, dolayısıyla neyin bilgi olmadığını göstermektir. Açıkçası amaç, genlerin bilgi taşıyıp, bu bilgilerin kalıtılabileceği, genler aracılığıyla yeni kuşaklarca doğuştan edinilebileceği sanısının, inancının, yanlışının önünü kesmektir. Bilginin ne olmadığını (genlerin bilgi olmadığını, bilgi taşıyıcıları olmadığını) göstermenin yolu ise, ister istemez, bilginin ne olduğunun, bilgi olmayanlarla karıştırılamayacak derecede açıklıkla ortaya konmasından geçmektedir.

Bilen özne ve bildiğini aktarabilen canlı, biyolojik evrimin neresinde ortaya çıktı?

Kuşkusuz araç yapan canlı öncesi (insan öncesi) biyolojik evrim düzeyindeki hayvanların da ve neredeyse merkezi sinir sistemi bulunan tüm hayvan türlerinin de (çeşitli derecelerde) bilgi edinme yetileri vardır. Köpek örneğin, daha çok koku duyusuyla (bu demektir ki koku imgeleriyle) etin, dişisinin, sahibinin, yabancıların ve (insanlarca koşullandırma yoluyla) eroinin bilgisini edinebiliyor. Edinebiliyor ki görmeden bile onlara yönelebilmektedir. Ama ben, nesne ile bilgisini ayırt etmede ve aralarındaki ilişkiyi daha açık ortaya koyabilmede "ilk aracını yontan ilk insan" sanal örneğimi çok seviyor çok kullanıyorum (megalomani mi?).

Yontulan ilk araçla birlikte onun bilgisi olan simgesinin de kafada biçimlendirilmesi

Doğada hazır bulduğu nesneleri araç olarak kullanabilen insansılardan araç yapan insana geçiş sürecinin, o insansının ilk aracını yapmaya başlayışı ile bitirişi arasında tamamlanmış olacağı varsayımı (olgusal bir saptama olmasa da) bana akla yatkın görünüyor.

Şöyle ki bu canlı, kullandığı nesneler hakkında sahip olduğu "imgeler" düzeyindeki bilgileriyle işe başlamıştır. Elinde küt bir dal parçası ve yanında kıyısı kendiliğinden (kırılınca) keskinlik kazanmış bir çakmaktaşı yongası vardır. Kafasında, daha önce kullandığı (kurumuş bir ağaçtan kırarken eline ucu az çok sivrilmiş olarak geçen) bir sopanın imgesi! Araç olarak işine yaramış o sopayı, zamanla kütleşince fırlatıp atmıştır. Dallarla taşlarla olan deneyimlerinden edindiği bilgi birikimiyle elindeki dal parçasına, attığı aracın kütleşmeden önceki (belleğinde capcanlı koruduğu) imgesinin sivriliğini vermek amacındadır.

Bu amaçla, sopanın ucundan yonttuğu her yonganın, sopasını (istediği gibi) kafasındaki imgeye daha çok yaklaştırdığını görecektir. Ona yeterince benzediğini düşündüğünde, araç yapma etkinliğine son verecektir. Aynı süreç sonunda bir de yonttuğu aracın (attığınınkine benzer) bir imgesini kafasında biçimlenip tamamlanmış bulacaktır. Denebilir ki, ilk maddesel aracını yontarken kafasında (kendisinin ve insanlığın) ilk simgesel aracını da biçimlendirmiş olmaktadır. Yaptığı aracın kafasındaki görüntüsünün kullandığı (eski) aracınkiyle neredeyse aynı olmasına karşın, ona (bazı amaçlarla) "imge" değil "simge" denmesinden yanayım. Bunun birçok analitik değerinden en önemlisi, nesnelerin, hayvanların kafasındaki imgelerinin (nesnelerin aynadaki görüntüleri gibi) nesnelerin birebir karşıtları olmalarına karşılık, simgelerin öyle olmamasıdır. İnsanların kafalarında, yaptıkları araçların imgelerinin, simge denmesini hak ettiren bir nitelikle, yapılan her araca göre değişebileceğidir. İnsanın, bu olgunun da bilincine ererek, nesnelerin kendileri değişmeden bile kafalarındaki simgelerini (düşgücüyle) değiştirebilmeleridir. Örneğin kafalarında daha sivri ya da taç "uç"lu sopalar canlandırabilmeleridir. Bu gelişmiş simgelerle ve yeni yeni deneyimlerinin ürünü öteki bilgilerle, başladıkları hemen her yeni araç etkinliği sonucunda (taş uçlu mızrak buluntularında görülebileceği gibi) araçlarının biçimini, etkililiğini de geliştirebilmeleridir.

İnsanın kültürel evrimi, bir yandan elindeki araçlarının bir yandan onların kafasındaki simgelerinin sayılarının katlanarak artmasıyla, yapılarının giderek daha fazla karmaşıklaşmasıyla yol almıştır. Günümüzdeki, sonsuza dek gidebilecek görünen bir niceliğe, aklımızın sınırlarını zorlayacak karmaşıklığa ulaşmıştır. Bu karmaşıklaşma içinde, insanın imgeleminin doğada nesnel karşılığı bulunmayan imgeler ve simgeler yaratma yetisinin de rolü vardır.

Bilen özne-bilinen nesne, olgu-bilgi, gerçeklik-gerçek bağlantıları

Bu noktada "Bilgi nedir?" sorusuna yanıt verebilecek bir konuma gelmiş bulunuyoruz. Bilgi, bildiğimiz evrenin tek bilen öznesi olan insanın, karşılaştığı maddelerin, olayların, olguların ve ilişkilerin kafasında ve kafasından kayıtlara döktüğü yerlerde bulunan, simgesel yansımaları, simgesel karşılıklarıdır. Simgelerden kurulu bu karşılıklar (yani bilgi) olguların (gerçekliğin) onlarla çeşitli derecelerde örtüşebilen (örtüşmeyebilen) modelleridir. Gerçek kavramı, işte bu modellerin gerçeklik ile örtüşme derecesini açıklamada, saptamada kullanılır.

Gerçekliğin simgesel modellerinin, insanlığın kültürel evrimi süreci içinde, gerçekliği giderek daha eksiksiz yansıtması, gerçeklikle daha fazla örtüşmesi beklenir. Bu beklentinin her zaman ve her alanda gerçekleşmeyebilmesinin nedenlerinin açıklanması, bu yazının amacının dışında kalır. İçine giren, insanlığın canlılık ve kendi (simgesel evreni) hakkındaki bilgilerinin de (cansız doğa hakkındaki bilgileri gibi) gerçeklikle giderek daha fazla örtüşmekte olduğudur. İnsanın, bedeninin bilgisini edinmede organlar düzeyindeki bilgisinin, artıp gelişerek hücre, çekirdek, genler derinliklerine inerek kapsamını genişletişini bir düşünün! Kafası, düşünme eylemi, simgeler evreni hakkındaki bilgileri de, evreni ve insanları imgeleminde kendisinin yarattığı simgeler olan aşkınöznelerin yönettiği inancından, bilinen evrenin (maddesel kültür alanında nesnelerin biçimi değiştirme, simgesel kültür alanında ise nesnel karşılığı bulunmayan simgeleri yoktan var edebilme anlamında) tek yaratıcı bilen öznesi olduğu bilgisine ve bilincine yükselişini gösterebiliriz.

"Genlerdeki bilgi" konumuza gelince, bilen tek öznenin insan olduğu; bilginin, gerçekliğin (nesnelerin, olayların, olguların, ilişkilerin) simgesel karşılıkları olup, ancak simge işleyebilen insan beynince üretebilip, simgelere taşınıp, simgelerle aktarılabileceğini anlamış bulunuyoruz. Buna göre, olgular evreninin bir gerçekliği olan genlerde bilginin kodlanmış olup kalıtımla geçirilebileceği sanısının, gerçeklikle ilişkisi yoktur. Böyle bir sanı, bilgi ile olguyu karıştırmanın ürünüdür. Böyle bir karıştırmanın nedenlerinden biri de biyolojik evrim ile kültürel evrimi ayırt edememedir. Bunu ayırt edememe, yıkım getirici bilimsel, ideolojik, toplumsal sorunlar yaratabilir; ki yazımın son iki temasını bunlar oluşturacaktır.

Biyolojik evrim - kültürel evrim ilişkisi

Biyolojik evrim (belki "organik evrim" denmesi daha doğru olacak olaylar) sonunda insana varacak canlıyı, dikilebilen, boş kalan kollarıyla ve elleriyle nesneleri daha etkili kullanıp yönlendirebilen, üç boyutlu görme yetisi kazandıran öne kaymış gözleriyle nesneler arası uzaklıkları daha kesin ve daha güvenle algılanmasını sağlayabilen ve de neredeyse sınırsız bir bellek sığası kazandıran beyin kabuğu *(neokorteks)* ile getirip *Homo* türlerinin eşiğinde bırakmıştır. Böyle bir beyin, insana, nesneleri güçlü kavrayabilen başparmaklı elleri ile, elin ve nesnelerin arasındaki uzaklıkları incelikle saptayabilen gözünü, eşgüdüm içinde kullanma yeteneği kazandırır. Tüm bunlar kültürel evrimin biyolojik evrimsel altyapısını oluşturmuştur.

Bu noktadan sonra insanlığın gelişmesi (denebilir ki makas değiştirerek) kültürel evrim rayına geçmiştir. Kültürel evrim, insanın yaşamında, organik evriminde binyılları, yüzbinyılları alabilen gelişmeleri hesaba katmaya değmeyecek oranlara düşürmüştür.

Bu konuda insanlık tarihinin kültürel evriminin dünya çapında kapsayıcı bir bakış açısına ve birikimine sahip dünya tarihçisi William H. McNeill'in bir değerlendirmesini aktarmanın yeridir: (15)

"İnsan topluluklarını, yeryüzüne onlardan önce yayılmış olan 'insan benzeri' yaratıklardan ayıran başlıca farklılık, bebeklik ve çocukluk döneminin uzaması oldu. Bu, çocukların ana ve babalarına daha uzun bir süre bağımlı kalmaları anlamına geldi. Bununla ilişkili olarak, ana ve babaların elinde çocuklarına yaşam sanatını öğretebilmeleri için daha uzun bir sürenin bulunması demekti. Çocuk yönündense, daha yavaş ilerleyen olgunlaşma süreci, onun daha uzun bir biçimverilebilirlik dönemine ve çok daha büyük bir öğrenme kapasitesine kavuşması olanağını verdi. Daha büyük öğrenme kapasitesi ise, olasılıkla, az çok rastlantıların yardımıyla yapılan buluşlardan ve keşiflerden daha çoğunun bilinçli bir biçimde korunup sürdürülmesine yol açtı. Bunun gerçekleşmesiyle kültürel evrim, yavaş ilerleyen biyolojik evrimi aşmaya başladı. İnsanın davranışları, bireylerin DNA moleküllerinin insana hayranlık veren düzenekleri yoluyla biyolojik olarak kalıtımla edindikleri herhangi bir şeyden çok daha fazla, insanların toplumda öğrendikleri şeylerle yönetilmeye başlandı. Kültürel evrimin, önceliği biyolojik evrimin elinden almasıyla, en kesin ve özel anlamda insanın tarihi başlamış oldu."

Biyolojik evrim ile kültürel evrimi karıştırmanın, düşlerin, ruhların genlerle aktarılıyor olabileceği gibi küçük (!) yanılgılara düşülmesinde payı olabilir. Yıkım getirici bilimsel, ideolojik hatta toplumsal sonuçlar doğurabilecek büyük yanılgılarındaki olası payı hakkında ancak birkaç bilimsel (!) akıma değinmekle yetineceğim.

Sosyal Darvincilik

Darwin'in (1859 tarihli) *The Origin of Species* (Türlerin Kökeni) adlı yapıtının tam başlığı, "Yaşam savaşımında doğal ayıklanma, (yani avantajlı cinslerin sürdürülmesi) yoluyla Türlerin Kökeni" olarak çevrilebilecek *The Origin of Species by means of natural selection or the preservation of favoured races in the struggle for life* idi. (16) Buradaki "yaşam savaşımı", "avantajlı cinsler" gibi kavramlar bile, yapıtının içeriğinin ilerde Sosyal Darvincilik olarak nitelenecek yorumlara kapalı olmadığını göstermektedir.

Gerçekten, Darwin üzerine bilgece bir çözümleme olan (Türkçeye "*Darwin Gerçeği* adıyla çevrilen) *What Darwin Really Said* ("Darwin aslında ne dedi?") adlı yapıtın yazarı Benjamin Farrington, Darwin'in iyi bir bilimci olduğu, ama iyi bir felsefeci olamadığı sonucuna varmaktadır. Bunun nedenini, beyin ile zihni karıştırmış olmasında bulmaktadır. (17) Ki bu, bu yazıda kullandığım kavramlarla söylenirse, biyolojik evrim ile kültürel evrimi ayırt edememek anlamına gelir. Sosyal Darvincilik "Darwin çatlağı" olarak nitelediğim bu açıktan geçerek, Darwin'in ölümünden iki yıl sonra, 1879'da ortaya atılmıştır. Gelişip, İkinci Dünya Savaşı öncesi onyıllarda doruğuna ulaşacak bir düşünce akımını oluşturacaktır.

Darwin'in daha çok hayvan türlerini gözlemleyip, tüm canlılara genellenmemesi yolunda bir uyarıda bulunmadan kullandığı "yaşam savaşımı" (18) kavramı, insanlar, toplumlar için de geçerli görülünce Sosyal Darwinci politikalar önerilmiştir. Bunlara göre yoksulları, güçsüzleri, hastaları destekleyen sosyal politikalar izlenmemelidir. Bu, onların toplumda sağlıklı, güçlü (varsıl) kişilerden fazla üremelerine yol açmaktadır. Böylece toplumların, insanın evrimine zarar verilmiş olacaktır. Öyle ki, bu düşünce doğrultusunda, kamu hastanelerinin kapatılıp, akıl hastalarının "uyutulup", savaşın toplumsal hastalıklardan arındırıcı bir araç olarak kullanılmasını isteyenler çıkabilecektir.

Yarışmacılık ve Irkçılık

Sosyal Darwinci düşüncelerin bireyler arası ilişkilere uyarlanması, düşünceleri hemen her türlü etik sınırlamaların kaldırılması istenebilen kapitalist yarışmacılığa götürebilecektir. Toplumlar arası ilişkilere uygulanması ise (tarihi sınıf savaşı olarak yorumlayan ideolojiye karşı) ırklar savaşı olarak gören düşünce akımlarına destek olacaktır.

Sosyobiyoloji

İnsanlığın evriminin (öteki hayvan türlerinde, öteki canlı türlerinde bulunmayan bir olguyla) "kültürel evrim" dinamiklerine bağlı olduğunu göremeyen kimselerin, biyolog bilimciler arasından bile çıkabildiğini görüyoruz. Bir böcek bilgini (entomolog) olan O. Wilson, *Sociobiology: A New Synthesis* (19) adlı (1975 basımlı) yapıtıyla, sosyolojiyi biyolojiye indirgemeye çalıştığı düşünceler ileri sürmüştür. Dahası, bu yolda yeni bir bilim dalı geliştirme girişiminde bulunacak, yandaşlar bulacaktır. Söz konusu yapıtında vardığı sonuç, felsefede savunulan etik değerlerin, öteki canlı türleri kadar, insan ve toplum için de hiçbir gerçekliğinin, hiçbir değerinin bulunmadığıdır. Tek gerçek, genlerin, kendilerini tür içinde ve türler evreninde olabildiğince fazla yaygınlaştırma amacı yönünde üremeleridir. Gerisini şöyle getirseydi şaşmazdım: "Genler bu yolda insanlarla kedinin fareyle oynaması gibi oynamaktadır!"

Evrimsel Psikoloji

Evrim biyolojisini, genlerle canlıların yalnızca fizyolojik özellikle-

Bir böcek bilgini (entomolog) olan O. Wilson, sosyolojiyi biyolojiye indirgemeye çalıştığı düşünceler ileri sürmüştür.

rinin belirlenip, genlerin mutasyonuyla yalnızca fizyolojik özelliklerin evrimleşebileceği düşüncesi sınırlarının ötesine taşımaya kalkanlar çıkmıştır. Bu yolda bir girişimle, "Evrimsel Psikoloji" denen bir sahtebilim (çarpık evrim) anlayışına varılabilmiştir. Burada da kültürel evrim ile biyolojik evrimin karıştırıldığını söyleyebiliriz. Toplumsal cinsiyet ayrımcı düşünceleri desteklemede kullanılan bu "akademik" (?) akımın ilk yazarlarının başlıca savı, kadınların evrim sürecinde belirlenen (erkeklerinkinden farklı) doğalarının cinsler arası eşitlik adına zorlanmamasıdır. Bu amaçla geliştirilen düşüncelerin nasıl saçmalık noktasına dek taşınabildiğini anlatmak için bir örnek yetecek.

Evolutionary Psychology and the Nature of Human (Evrimsel Psikoloji ve İnsan Doğası) içinde Frank Miele, "The (Im)Moral Animal", (20) Türkçeye "Ahlak(sız) Hayvan" olarak çevrilmesi gereken yazısında bakın hangi amaçlarla hangi soruları soruyor ve hangi sonuca varıyor. Bu bilimsel trajediyi trajikomiğe dönüştürerek biraz olsun hafifletebilmek için, sorularına köşeli ayraçlar içinde ben yanıt verdireceğim.

- Erkekler **doğal olarak** (abç) güzel ve çok sayıda kadın isterler mi? [erkekler, koro olarak: "Eveeet!"]

- Kadınlar **doğal olarak** (abç) varsıl ve güçlü erkekler isteyen monogam canlılar mıdır? [tüm kadınlar, koro olarak: "Eveeet!"]

- İnsan erkekleri en yakın primat akrabalarımızdan neden daha iri penislidir? [kadınlar, koro olarak: "Oooo-oo!"]

- İnsan dişileri primat akrabalarımızın dişilerine göre neden bu kadar iri memelidir? [erkekler ve kadınlar korosu üyeleri teker teker: "Neden? neden? neden? neden?"]

- [Çünküü!] erkekler **doğal olarak** (abç) erk piramitleri oluştururken, kadınlar **doğal olarak** (abç) ["evrim sürecinde edindikleri psikolojilerinin zorunlu bir sonucu olarak" demek istiyor] sıradüzenini hiziplerle oluştururlar. [Hürrem Sultan Sendromu'nu çağrıştırarak kadınlar ve erkekler birlikte: "Evet yaa!"]

Etholoji, Primat Etholojisi ve "İnsan Etholojisi"

Nobel ödüllü bilimci Konrad Lorenz, saldırganlık üzerine yapıtıyla (21) ün kazanmıştır. Bu yapıtında, saldırganlığın hayvanlara evrimsel avantajlar sağladığı görüşünü savunur. Ama zamanımızın insanlığı yok edebilecek silahlarla donanmış toplumlarında, saldırganlığın, spor, bilim, sanat gibi, uzay yarışması gibi yarışma alanlarına yöneltilmesini öğütlemektedir. Çünkü saldırganlık bastırılmaya kalkılması yanlış ve olanaksız, doğru kullanıldığında yararlı bir doğal güçtür.

Lorenz bu tür düşüncelerini, kurduğu "etholoji" (davranış bilimleri) denen [hep "aman etnoloji ile karıştırılmasın!" dediğim] bilim dalındaki araştırma ve gözlemleri sonucunda geliştirmiştir. Araştırmalarını, hayvanların davranışları hakkında, doğru, bilimsel bilgilerin, onların kafeslerde, tutsaklık koşulları içindeykenki yaptıklarına bakılarak edinilemeyeceği saptamasına (doğru bir düşünceye) dayandırmıştır. Bu yolda bir ekol yaratmıştır. Karşılaştırmalı Davranış Bilimleri Enstitüsü, birçok izleyicisinin de davranış araştırmaları geliştirdiği bir bilim odağı durumuna gelmiştir.

Lorenz, kaz yavrularının yumurtadan çıkar çıkmaz bir canlı arkasına, anaları olduğu için değil, hareketli olduğu için takıldıklarını anlamıştır. Bunu, analarını göstermeyip, onlara kendisi babalık yaparak kanıtlamıştır.

Etholoji araştırmaları, giderek (insan davranışlarını anlamak için de bilgi birikimi sağlayıp ipuçları verebileceği düşünülen) "primat etholojisi" (iri beyinli yüksek memelilerin davranışları) üzerinde yoğunlaşmıştır. Öyle ki bir "insan etholojisi" disiplininden söz edilmeye başlanmıştır. Dayanılan temel düşünce, insanların da biyolojik bakımdan bir hayvan türü olup öteki hayvanlarla benzeri evrimsel süreçlerden geçmiş olarak, benzeri genler taşıdıkları görüşüdür. Bireysel olsun toplumsal olsun davranışlarının daha çok bu genlerle belirlendiği düşüncesidir. Böyle bir bilimsel anlayışın da (içinde gerçek payı bulunmakla birlikte) aslında eğitimle yayılarak "kopyalanan" insan duygu, düşünce ve davranışlarının (saldırganlık kavramında görüleceği gibi) kopyalanan genlerle aktarılabilip, genlerle açıklanabileceği yanlışına düşürebilme tehlikelerini içinde taşıdığı söylenebilir.

Nobel ödüllü bilimci Konrad Lorenz, saldırganlık üzerine yapıtında, saldırganlığın hayvanlara evrimsel avantajlar sağladığı görüşünü savunur.

SONUÇ

Canlıların kalıtsal malzemeleri olan genler, uzmanların ortaya çıkarıp açıkladıkları gibi, nükleik asitlerden kurulu uzun, karmaşık düzenli biyokimyasal bileşiklerdir. Yaşam etkinlikleri ve üreme, DNA (Deoksiribünükleik asit) ve RNA (Ribonükleik asit) olarak nükleik asitlerin birbirleriyle ve (çevrelerinde yapılarındakine benzer biyokimyasal bileşiklerin bulunduğu ortam ve koşullarda) öteki biyokimyasallarla ve kimyasallarla tepkileşmeleriyle kendilerininkine benzer düzenleniş içinde bileşikler oluşturularak sürdürülür. DNA ile RNA'nın bir türü olan mRNA (mesajcı Ribonükleik asit) tepkimeleri dizisi sonucunda, bir başka asit (eninde sonunda asit) türü olan yirmi çeşidiyle aminoasit molekülleri sentezlenir. Ve aminoasitler canlıların yapıtaşları olan proteinlerin öteki adından başka bir şey değildir.

Genlerle tek bir sözcük bile ana babadan yavruya geçmez

Genlerin içinde nükleik asitlerden başka bir şey, sanılabildiği gibi okunabilecek hazır bilgi, çözülebilecek şifre bulunmamaktadır. Bilgi yalnızca insan kafasında üretilir. Şifre yalnızca insanın kafasında simgelerle kodlanır, kodu insan kafasınca çözülür. Dolayısıyla yineleyeyim, aslında "genlerdeki bilgi", "genlerdeki şifre" yanlış kurulmuş, yanlış anlaşılabilecek, yanlış kullanılabilecek kavramlardır. Buna karşın "biyoloji, genetik, biyoteknoloji terminolojisinde değiştirilemeyecek denli yerleşip gelenekleşmiş" oldukları söylenebilir. "Onları kullanmaktan başka umarımız yoksa ne yapalım?" diye soranlar çıkabilir. Yapılabilecek şey, hiç değilse, genlerdeki "bilgi", "şifre" gibi sözcüklerin, genel, sözlük anlamlarıyla kullanılmadıklarını, benzetmeci (mecazi) anlamlarıyla, genetiğe özgü dildeki anlamlarıyla kullanıldıklarını akıldan çıkarmamak uyarısında bulunmaktır.

Yineleyeyim, genlerle, değil karakter özellikleri, duygular, düşünceler, bilgiler, tek bir sözcük bile geçirilemez. Geçirilebilseydi, bebek konuşmayı öğrenme yaşından önce onu söylerdi. Evlatlık verildiği yabancı ailenin dilini değil, biyolojik ana babasının dilini konuşmaya başlardı!

Genlerle, değil karakter özellikleri, duygular, düşünceler, bilgiler, tek bir sözcük bile geçirilemez. Geçirilebilseydi, bebek konuşmayı öğrenme yaşından önce onu söylerdi.

DİPNOTLAR

1) Bu konudaki görüşler için bkz. Alâeddin Şenel, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma,* Ankara, 1995, Bilim ve Sanat Yayınları, s.144 ve s.220 n.18.

2) Bu konuda, antropolog E. E. Evans-Pritchard'ın "Nuer Religion", Roland Robinson (der.) *Sociology of Religion (1956)* içinde, s.100-109'daki Sudanlı göçerler olan Nuerler'in kalıtımla ilgili bir inançları üzerine saptamaları (sonraki bir kültürel evrim düzeyindeki toplulukla ilgili olmakla birlikte) bir düşünce verebilir: Nuerler, birbirlerinden ayırt edilemeyen ikizler ile (kuşların da birbirlerinden ayırt edilemediklerine bakarak) kuşlar, kuşlar gibi havalarda yaşayan ruhlar ve kuşlar gibi yumurtlayarak çoğalan timsahlar arasında akrabalık (kalıtım) ilişkileri kurmaktaymış. İkizlere timsah eti tabusu koymakta, onlara tanrısal varlıklarmış gibi saygı göstermekteymişler. Ancak Evans-Pritchard bu inançlarını (benzetmeci mantık ürünü değil) "Nuer sembolizmi" olarak yorumlamaktadır.

3) Bkz. *Kitabı Mukaddes* (2000 baskısı) Tekvin, Bab 24; krş. *Kutsal Kitap* (2001 baskısı) Yaratılış, 24 ile ve *The Holy Bible* (Catholic Edition, 1966 baskısı) Genesis, 24.

4) Krş. *Kitabı Mukaddes,* Tekvin, 28-31.

5) Örneğin Troya akınının önderi Agamemnon'un soyağacının Atreus'a dayandırılıp, Atreus'unkinin ise Zeus'un oğlu Lidya Kralı Tantalos'a dek götürüldüğünden söz edilmektedir. (Bkz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* İstanbul, 1989 baskısı, Remzi Kitabevi, s.360'daki soyağacı.) Troya akınının başkahramanı Akhilleus'un ise, Phthia Kralı Peleus ile bir deniz tanrıçası olan Thetis'in oğlu olduğu söylenir. Annesi böyle bir ölümlüden edindiği oğluna ölümsüzlük kazandırmak için, doğar doğmaz topuklarından tutup Styks Irmağı'na batırmış. Bu yüzden bedenine silah işlemezmiş. Ama ölümü, Troya kralının oğlu Paris'in attığı, ıslanmayan tek yeri olan topuğuna ("Aşil tendonu" olarak adlandıracak sinir bağlantısına) saplanan oktan olacaktır.

6) Krş. Platon, *Devlet*, 459a-460c çeşitli baskıları; Türkçe baskısından Alâeddin Şenel, *Irk ve Irkçılık Düşüncesi,* Ankara, 1993, Bilim ve Sanat Yayınları, s.50. Platon'un kadın-erkek ilişkilerinde (gene hayvanlarda kalıtım örnekleriyle desteklemekle birlikte) eşitlikçi bir kalıtım anlayışında olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Dolayısıyla, kimseye haksızlık etmemek için ondan da söz etmek gerekir. Bu konuda erkek ve dişi köpeklerin sürüyü aynı derecede başarıyla korumaları örneğini vererek, "bekçiler" dediği savaşçılar kastının kız çocuklarının da savaşçı yetiştirilmek üzere oğlan çocuklarıyla birlikte aynı eğitimi göreceklerini yazar. Dahası, içlerinden öğrenmeye eğilimli olanların seçilip, böyle yetenekli erkekler gibi felsefe eğitiminden geçebilenlerin, filozof krallar gibi, filozof kraliçeler olarak devletin başına getirilebileceklerinden söz eder (bkz. *Devlet*, 451d). Böyle bir yaklaşımının amacının, devletin çıkarlarını ailenin çıkarları önüne almak ve devletin (bu demektir ki kast toplumu düzeninin) varlığını daha büyük bir güçle korumak olduğu yorumu için bkz. Alâeddin Şenel, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne,* Ankara, 1970, A.Ü. SBF Yayınları, s.398 ve 403.

7) Şenel, *Irk ve Irkçılık Düşüncesi,* s.45.

8) Bkz. McNeill, *Dünya Tarihi,* s.85.

9) Bkz. Selahattin Okay (ve başkaları) *Modern Biyoloji,*

İstanbul, 1973 MEB Devlet Kitapları'ndan, Alâeddin Şenel, *(Kemirgenlerden Sömürgenlere) İnsanlık Tarihi,* Ankara, 2009 baskısı, İmge Kitabevi Yayınları, s.598.

10) Bkz. Şenel, *İnsanlık Tarihi,* s.439.

11) *Kitabı Mukaddes,* İncili Şerif, "Pavlus'un Romalılara Mektubu", Bab 13: "Herkes üzerinde olan hükümetlere tabi olsun; çünkü Allah tarafından (*Kutsal Kitap* başlığıyla yeni çeviride "Tanrı'dan") olmayan hükümet yoktur... Bundan dolayı hükümete mukavemet eden Allah'ın tertibine [Tanrı buyruğuna] karşı durmuş olur..." (Yeni çeviride "cezalandırılır.")

12) Bkz. *Biyoteknoloji Genetik Mühendisliği ve İnsanlığın Geleceği* (Rekombinant DNA Araştırmaları) der. ve çev. Doktor Erhan Göksel ve Alâeddin Şenel, Ankara, 1987, V Yayınları içindeki 1982 Wesleyan Sempozyumu'ndan Seçmeler'de, J. James Donady, "Gen Nedir?", s.17-18, 20 ve 23.

13) *Biyoteknoloji,* 1985 Brookings Sempozyumu'ndan Seçmeler içinde, Joshua Lederberg, "Bir Bilim adamının Gözüyle Biyoteknolojinin Geçmişi Geleceği", s.130,131.

14) Krş. Deniz Şahin, *50 Soruda Yaşamın Tarihi,* İstanbul, 2011, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, s.26, 27 ve 29.

15) William H. McNeill, *Dünya Tarihi,* çev. Alâeddin Şenel, Ankara, 2008 baskısı, İmge Kitabevi Yayınları, s.26.

16) Bkz. Charles Darwin, *The Origin of Species* (çeşitli baskıları) altbaşlıktaki "Struggle for Life" (yaşam savaşımı) kitabın 3. bölümünün başlığında "Struggle for Existence" (varolma savaşımı) biçimini almaktadır; altbaşlıktaki "favoured races" (kayırılmış cinsler) deyişine ise, 4. bölümün başlığında, "Survival of the Fittest" (en uygun olanın yaşamda kalması) biçimi verilmiştir. Bunlar Darwin'in kendisinin de, terminolojisini kurup oturtmada kesin bir sonuca ulaşamadığını gösteriyor olabilir. Kitabın başlığındaki **races** sözcüğünün, yalnızca "ırklar" anlamına gelmeyip o tarihlerde "cinsler" anlamıyla da kullanıldığının, Darwin'in ırkçı sanılması yanılgısına düşülmemesi için belirtilmesi de gerekir.

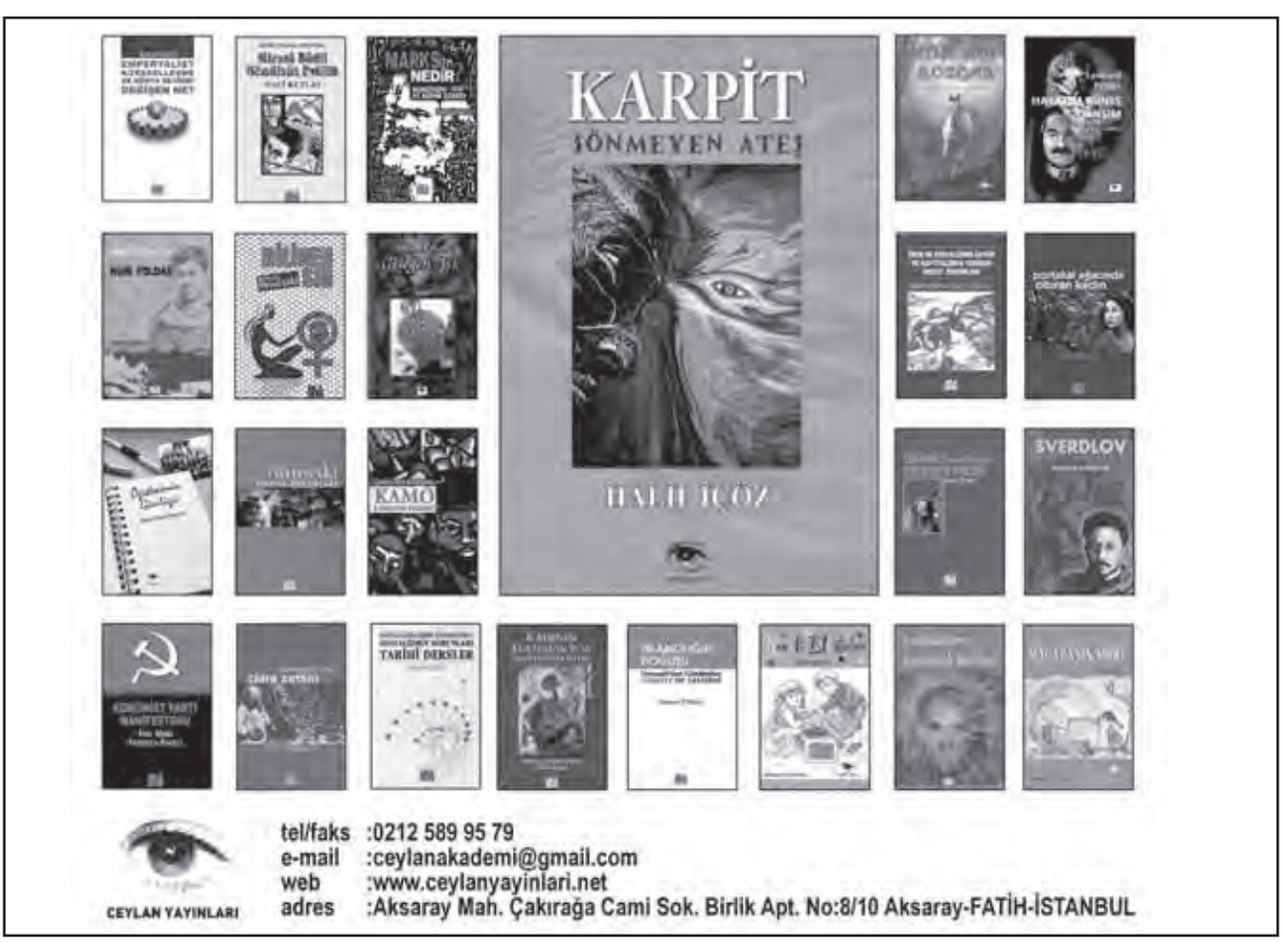
17) Benjamin Farrington, *What Darwin Really Said,* Londra, 1968, Sphere Books, s.50; krş. Benjamin Farrington, *Darwin Gerçeği,* çev. Bozkurt Güvenç ve Yalçın İzbul, İstanbul, 1982, Çağdaş Yayınları.

18) Darwin, evrim kavramını geliştirirken içinde yaşadığı (kapitalist) endüstri devrimi toplumunun koşullarından ("gerçeklerinden") etkilenmiş görünüyor. Tanık olduğu gerçekliğin iki görünümünden biri olan "hızlı ve kapsamlı değişmeler" olgusunun, canlı türlerinin durağan olmayıp evrildiğini kavrayabilmesinde payı olabilir. Öteki görünümü olan "amansız yarışma" (rekabet) olgusunun "yaşam savaşımı" kavramını öne sürmesinde katkısı bulunabilir.

19) D. Wilson, Sociobiology: *A New Synthesis,* 1975. Wilson'un kendisi de yapıtının "giriş"inde düşüncelerinin Yeni Darvincilik görüşüne dayandığını belirtmektedir.

20) Frank Miele, "The (Im)Moral Animal", *Evolutionary Pscychology and the Nature of Human,* 1975.

21) Bkz. Konrad Lorenz, *İşte İnsan* (Saldırganlığın Doğası Üzerine) çev. Veysel Atayman ve Evrim Tevfik Güney, İstanbul, 2007, Cumhuriyet Kitapları, 440 s. Lorenz'in bu kitabının adı için özgün Almanca *Das sogennante Böse* olan adının sözcük sözcük (birebir) çevrilmesi yerine Türkçe çevirisinde, Nietzsche'nin "İşte İnsan" anlamına gelen Latince *Ecce Homo* adlı yapıtıyla aynı anlama gelen sözcüklerin kullanılmasının "vardır bir hikmeti" diyelim.

Piyasaya uyumlu dinciliğin bir örneği

İslami televanjelizm

Televanjelizm, metafizik düşünme biçiminin ve piyasayla uyumlu yeniden dinselleştirme projesinin bir izdüşümüdür. İslami televanjelistler ana akım medyada 1990'lı yıllar sonrasında görüldü. Pakistan'da Ferhat Hashmi ve Emir Liaqat; Hindistan'da Zakir Naik; Endonezya'da Abdullah Gymnastiar; Nijerya'da Ahmet Deedat; Suudi Arabistan'da Ahmad al-Shugairi; Mısır'da Emir Halid, Moez Masoud ve Mustafa Hüsni; Türkiye'de Fethullah Gülen ve Adnan Oktar vs.

Akın Sarı

Akıl ve gelenek arasında gidip gelen, Aydınlanmanın ılımlı, liberal yüzü Voltaire "Tanrı yoksa bile yaratılmadır" diyordu. (Israel, 2006: 364) Arap dünyasındaki son dönem gelişmeler ise Voltaire'in kapitalist piyasaya uyumlu bir din yaratılması yönünde sarf ettiği tezlerde (hoşgörü temelli din tanımı) ne kadar yol alındığının bir göstergesi. Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra "Yeni Mısır"ın devlet televizyonunda boy göstermeye başlayan Emir Halid, Tahrir Meydanı'nda Tanrıyı gördüğünü söylüyordu. Ortadoğu'daki gelişmeleri kontrol etmekte gecikmeyen emperyal merkezler, şimdilerde yeni icatları İslami televanjelistleri piyasaya sürmekte.

Televanjelizm nedir?

Televanjelizm, televizyon ve evanjelizm sözcüklerinin birleşmesinden türeyen bir imleme. Grekçede "iyi haberler getirmek", "müjde" anlamına gelen "***evangelos***" sözcüğünden hareketle Tanrının mesajlarını ilettiğini ileri süren evanjelik akımlar (methodistler, baptistler ve çağdaş versiyonları pentecostalistler) sıradan inananların basit inancının yeterli olmadığını iddia eden gnostik akımın takipçisidir diyebiliriz. Grekçede "**bilgi**" anlamına gelen "***gnosis***" bu bağlamda Tanrı bilgisi, "**gnostikler**" (*gnostikoi*) ise "**bilenler**" manasında bir ilahiyat kurgusuna, tinsel dünya bilgisine dayanıyor. Dünyayı "iyi" bir yer, merhametli bir Tanrının eseri olarak görmeyen, fakat yine de Tanrısal ışığın bu dünyada bulunabileceğine inanan gnostikler, Tanrısal ışığı görmek için nereye bakılacağını bilmek gerektiğini ileri sürüyordu. (Armstrong, 2008: 163) Tanrısal ışığı gerçek dünyadan kaçışta ve kendilik arayışında bulan ***gnostikoi*** (bilen) aynı zamanda bir seçkincilik örneğini temsil ediyordu. (1)

İlk örneklerine Amerika'da rastladığımız televanjelistler ise "Tanrısal ışığın" ekranlardan süzülen radyo ışınlarından geldiğini çok geçmeden fark etmişlerdir. Gnostiklerin çıkış noktası hakikati araştırmayı önemsiz saymalarıdır; onlara göre, insan trajedisi bir günahtan ziyade, Tanrı ve benliği bilmemekten kaynaklı bir cehaletin ürünüdür. Dolayısıyla gerçek dünyadan kaçış, kendilik arayışı ve bu arayışta **bilenlerin** yol göstericiliği her şeyin önünde gelir. Çağdaş gnostikler olarak televanjelistlerin belli başlı özelliklerine geçmeden önce gnostisizmin yeniden hayat bulmasında önemli bir rolü olan Luther'e değinmekte fayda var. Luther mevcut görünür kilisenin yerine görünmez kiliseye işaret ederken, Hıristiyanlığın özünün bedensel bir topluluktan ziyade tek inançta birleşmiş gönüller topluluğu olduğunu söyler. Luther'in gnostik olup olmadığı tartışılmalı da olsa, onun Tanrı kelamını ve bilgisini, dinsel törene katılımdan daha fazla önemsemesi, çoğu televanjelik akımın da izlediği yolu gösterir ve beraberindeki tartışmaları anlamamızı sağlar. (Lee, 1987: 57)

Tüm bu hatırlatmaların nedeni 1980'lerde zirveye tırmanan televanjelizmin aslında kendi başına bir akım veya (-izm) olmadığını göstermektir. Öte yandan televanjelizmi bir grup aşırı Hıristiyan, Siyonist akımın evanjelik niyetleri olarak değerlendirmek de (liberal yorum) kendi içerisinde eksiklikler taşır. Te-

Eski televanjelistlerden Pat Robertson, Christian Broadcasting Network isimli radyo-internet yayınlarıyla 180'den fazla ülkede izleniyor.

Bir işadamı olan Billy Sunday bağış yoluyla günahlarından arınan kitlenin sırtından epey bir servet edinirken, insanları Marksist ve sosyalist fikirlere karşı uyarmasıyla politik çevrelerin de onayını alıyordu.

levanjelizm, aşağıda vereceğimiz örneklerle birlikte, daha geniş anlamda metafizik düşünme biçiminin ve piyasayla uyumlu yeniden dinselleştirme projesinin bir izdüşümüdür. Nitekim Hans Jonas, Gnostik sistemin doğu mitolojilerini, astrolojik doktrinleri, İran teolojisini, Yahudi geleneğinden öğeleri, Hıristiyan kurtuluş eskatolojisini, Plantoncu terim ve kavramları birleştirdiğini ve nihayetinde bunun da sinkretizmin (dinlerin birbirine karışması) bir üst boyutu olduğunu söyler. (Jonas, 2001: 33)

Televanjelistler ne kadar etkili?

Televanjelist yayınların ilk örneklerini 1920'li yıllardaki evanjelist Aimee Semple McPherson'ın ABD'deki radyo yayınlarına kadar götürmek mümkün. McPherson içki yasağı ve evrim kuramının okullarda yasaklatılmasını ilk defa medyada dile getiren vaizlerdendir. Ancak bu elbette din, siyaset ve medya ilişkisinin televanjelistlerle başladığı anlamına gelmez. Bu programlar 1946 yılına gelindiğinde on milyonu aşan bir kitleye ulaşır. İlk televizyon yayını ise 1951'de Billy Graham'a ait. Graham'ı, Rex Humbard ve Oral Roberts takip ediyor. Ancak genelde televanjelistlerin mezhep veya cemaatlerini açıktan ifade etmeyip daha geniş kitlelere ulaşma amacında Türkiye'deki dinsel figürlere benzediklerini söyleyebiliriz.

Televanjelistler altın yıllarını tüm dünyada dinselliğin yeniden güçlenmeye başladığı (1970'li yılların ikinci yarısı) neo-liberal saldırılarla birlikte yaşıyor. Örneğin en çok izlenen on televanjelik program 1986'da 15 milyon haneye, yani yaklaşık 22.500.000 izleyiciye ulaşırken; 1996'da bu rakam yaşanan farklı skandalların ardından 3.836.000 haneye (5.750.000 kişiye) düşüyor (Gutwirth &Vale, 1999: 123). Ancak yeni dinsel hareketlerin kitle iletişim yollarındaki etkinliğini televanjelist akımla sınırlayamayız. Nitekim "Katolik televanjelist" Papa II. Jean Paul, 1978 sonrasında artan bir şekilde televizyonlarda görülür. Papa'nın *Polonya (*1991), Avustralya (1995) ve Fransa (1997) "mitingleri" televizyondan canlı yayınlarla kitleleri kuşatır. (Gutwirth &Vale, 1999:130) Kitle iletişim medyasında internetin yükselen etkinliğini hesaba kattığımızda istatistikler çok daha ürkütücü boyutlardadır. Örneğin 2003 tarihli Pew Internet & American Life Project'in araştırmasına göre Amerikalı internet kullanıcılarının yüzde 64'ü (yaklaşık 82 milyona tekabül ediyor) inançla ilişkili siteleri ziyaret ediyor. (Roberts & Yamane, 2011: 360) İlk televanjelistlerin çeşitli skandalların ardından takipçi sayısı düşse de, Joel Osteen, T. D. Jakes ve Creflo Dolar gibi yeni kuşak televanjelistlerin programları yüz ülkede yedi milyonun üzerinde seyirciyle buluşuyor. Aynı şekilde eski televanjelistlerden Pat Robertson, *Christian Broadcasting Network* isimli radyo-internet yayınlarıyla 180'den fazla ülkede izleniyor. Bu yayınlar ABD dışında 25 dilde haftalık 20.000 saat yayın yapıyor. (Roberts & Yamane, 2011: 355-56)

İslami televanjelistler ise ana akım medyada özellikle 1990'lı yıllar sonrasında görülüyor. Pakistan'da Ferhat Hashmi ve Emir Liaqat; Hindistan'da Zakir Naik; Endonezya'da Abdullah Gymnastiar; Nijerya'da Ahmet Deedat; Suudi Arabistan'da Ahmad al-Shugairi; Mısır'da Emir Halid, Moez Masoud ve Mustafa Hüsni; Türkiye'de Fethullah Gülen ve Adnan Oktar vs.

Politik tercihleri

Televanjelistleri iki açıdan incelemek mümkün. Birincisi, politik tercihleri. İkincisi ise yaptıkları programların ortak özellikleri ve popüler bir kültürel ana akıma dönüşmeleri.

Televanjelistler, politik tercihleri bakımından, Billy Sunday'in vaaz yöntemlerini kullanarak gezici dini toplantılarla işe koyulmuşlardı. Aynı zamanda bir işadamı olan Sunday bağış yoluyla günahlarından arınan kitlenin sırtından epey bir servet edinirken, insanları Marksist ve sosyalist fikirlere karşı uyarmasıyla politik çevrelerin de onayını alıyordu. Daha sonraları (1949) zamanın basın kralı W. Randolp Hearts'ün elinden tutmasıyla yükselen Billy Graham, Nixon'un "resmi papazı" olurken, Reagan döneminde yerini bir başka televanjelist Jerry Falwell'a bırakacaktı. (Kepel, 1992: 141) Falwell 1979 yılında "etik-politik" bir örgütlenme olarak **Ahlaki Çoğunluk** Hareketini kurdu. Reagan'ın iktidar yıllarında zirveye tırmanan ve İsrail'in Siyonist emelleri için yüz milyon doların üzerinde yardım yapabilen Ahlaki Çoğunluk Hareketinin hedefinde homoseksüeller, evlilik öncesi cinsel ilişki, kürtaj, Aydınlanma, rasyonalizm, laiklik ve elbette komünizm vardı. Daha sonra skandallarla adı çıkan televanjelistlerden (2) bir bölümü kilise vaazlarına geri dönerken, diğerleri Reagan ve Bush ekibi-

Pakistanlı İslami televanjelist Emir Liaqat, vaazlarını şarkı-ilahilerle renklendirir.

Türkiye'deki televanjelistlerden Adnan Oktar, televizyonda gangnam dansı yaparak işi iyice abartmıştı. Adnan Hoca ekrana fotoğraftaki kadınlardan en az üçü ile çıkıyor.

nin Parti Meclisi toplantılarında boy gösterecekti. (Kepel, 1992: 162) Öte yandan Ryan ve Switzer'in de dikkat çektiği gibi, televanjelistlerin yalnızca yeni-muhafazakârlarla özdeş sayılması ana akım medyanın ve iktidar siyasetinin ne kadar sağcı, antikomünist olduğunu gözden kaçırır. Sözgelimi ABD'nin ana akım medyası ABC, NBC ve CBS ilk televanjelist yayınlara imzalarını atıyordu ve doktrin ile mezhep belirtmekten imtina eden televanjelist Billy Graham ana akım liberal medyada da kendine yer buluyordu. (Ryan & Switzer, 2009: 110) Medya analistleri Peter Kerr ve Patricia Moy, 1980-2000 yılları arasında inceledikleri ana akım 2696 haberin özellikle fundemantalist Hıristiyanlara ayrıldığına dikkat çekiyor. (Ryan & Switzer, 2009: 112) Bu açıdan Türkiye'de dinsel söylem ve pratiklerin televizyonlardan oturma odalarımıza girmesindeki "katkılarıyla" tanıdığımız sosyal-demokrasinin parlatılan ismi İsmail Cem'in yayıncılık anlayışı anılmaya değerdir. İsmail Cem, TRT'nin Genel Müdürü olduğu dönemde dinsel yayınları arttırmanın yanı sıra, ilk naklen mevlit yayını da kendisinin döneminde başlıyordu. Kısacası liberal, "seküler" medya ile muhafazakâr medya ayrışmasından bahsetmek abesle iştigal etmektir.

Kitleleri etkileme yöntemleri

Popüler-politik bir eğilim olarak hem İslami hem de evanjelist ve Katolik televanjelist programların ortak özelliklerini sıralarken Türkiye ve dünyadaki örneklerinin ne kadar benzeştiğini görmek mümkündür. Ancak bu ritüelleri salt etik sonuçları ("dinsel istismar boyutu") üzerinden tartışmak gibi bir çaba, aslında söz konusu metafizik doktrinlerin tarihsel, politik boyutunu es geçme riskini taşır. Zira kitle iletişim medyasında görülen bu programlara yönelik hem Hıristiyan dünyasından, hem de (başta Vahhabiler olmak üzere) Müslüman dünyasından "din içi" eleştiriler vardır.

Bu programların en çok tartıştığı iki konu terörizm ve komünizmdir (Abelman & Pettey, 1988: 317). Türkiye'deki en tipik örneği ise Adnan Oktar'ın yayıncılığıdır. Tüm dünyada vaaz türleriyle başlayan (örneğin Gülen vaazları) programlar daha sonra izleyicilerin canlı bağlanarak, bir Ortaçağ geleneği olarak, itiraflarda bulunduğu "iletişimsel" bir boyut kazanmaktadır (örneğin Cübbeli Ahmet). İslami televanjelist Emir Liaqat, vaazlarını tıpkı Jimmy Swaggart gibi şarkı-ilahilerle renklendirir. Mısırlı Halid de canlı yayınlarda gündelik hayata ilişkin kişisel terapilerde bulunur. Al-Resalah'ın yayıncılarından Ahmed Abu-Haibah'ın sözleri yeni televanjelist dalganın eğilimlerini özetler niteliktedir: "Kendimi dini bir kişilik olarak düşünüyorum fakat … İslami bir program, *Kuran* ya da Muhammed'den söz etmek zorunda değil. Dostluktan, aşktan, seksten bahsetmek de İslamdır." (Moll, 2010: 6)

Rex Humbard ise ağlamanın kitleyi etkilemede önemli olduğunu keşfeden ilk televanjelisttir. Jimmy Swaggart, Jim Bakker onu takip ediyorlar (Gutwirth & Vale, 1999: 122). Bizde en bilinen örnek ise Fethullah Gülen. Bu noktada durup geniş kitleler önünde ağlama sendromuna psikanalistlerin ne dediğine bakabiliriz. Hitler'in kalabalık önünde ağlama eğilimini değerlendiren Arno Gruen, bunun acıma uyandırarak dikkati kendi suçundan başka yöne çekmenin bir yolu olduğuna değiniyor (Gruen, 2003: 181). Nitekim Jimmy Swaggart'ın seks skandalları üzerine "Sana karşı günah işledim" cümlesiyle başlayan ağlamalarının sonu hiç gelmiyor. Gruen bu tipolojiyi duygu pozlarının repertuvarına hâkim insanlar olarak tanımlıyor ve gerçek duyguları mümkün kılan bir iç kimlikten yoksun olduklarını not düşüyor. (Gruen, 2006: 103)

Müslüman ve Hıristiyan örneklerin bir başka öne çıkan özelliği tövbe yoluyla arınma ve kendi durumlarına acımadır. Örneğin İslamik televanjelistlerden Ahmad al-Shugairi ile Masoud geçmişlerinde alkolizm ve uyuşturucu müptelası olmak üzerinden sürekli kendilerinde acıma duygusunu uyandırır. Öte yandan pornografi, alkolizm, evlilik öncesi seks vb. uzayıp giden "günahkârlık listesiyle" kendine acıma ve düşman imgeleri yaratılmış olur. Psikanalist Gruen kendine acımanın, gizlenmiş kurban konumunda oluşa hitap ettiğini ve kendini kandırmaya zemin hazırladığını; böylece bir liderle özdeşleşmenin de yolunun açıldığını ekliyor. Lider, kendisini destekleyenlerin itiraf edemedikleri şeyi yaşamalarını meşrulaştırır; kendilerini kurban gibi hissetmelerini sağlar. Düşman imgeleri bu gizlenmiş kurban konumunda oluşa dayanak sağlar. (Gruen, 2007: 228)

"Öbür dünya" yerine "iç dünya"

Gnostik ekolün takipçisi olduğunu ileri sürdüğümüz televanjelistlerin bir başka ortak özelliği **kendilik bilgisini** Tanrı bilgisiyle özdeş saymalarıdır. Lee'nin son derece yerinde tespitini hatırlayacak olursak, aslında Gnostiklerin hakikatten kaçışı ve kendilik arayışı, narsistik bir ka-

çıştır. (Lee, 1987: 10) Özellikle yeni kuşak televanjelistler siyasetten daha az söz edip programlarında "özgüven", "öz saygı", "kendi kendine mutluluk" gibi ego-merkezli mutluluğu telkin ederler. (Ryan & Switzer, 2009: 114) Örneğin İslamik Moez Masoud "Mısır devrimi" sonrası ilk programlarında iki hususa dikkat çeker: Yozlaşmış sistemi deviren halkın "benlik devrimi"ne, "iç devrime" ihtiyacı vardır. Bu değişime yön verecek bir İslam okuması gereklidir. (Moll, 2012) Kısacası verilen mesaj siyasi, ekonomik, toplumsal sorunlara "bulaşmadan" "cennetin bizim içimizde olduğu"dur. (3)

Bu yeni programların ayırt edici özelliği "öz-denetimi" geliştiren bir iktidar tekniğine, terapiye başvurmalarıdır. Pyotr Kropotkin'in de dikkat çektiği gibi aslında bu iktidar teknikleri, dini geleneğe bağlı kalarak insanları iyi ve kötü, zeki ve aptal, bencil ve fedakâr diye sınıflandırmayı sürdürür. (Kropotkin, 2001: 13) Dini söylemin "öbür dünya" düşüncesinin yerini, çağdaş psikomatik yaklaşımda bireyin "içinde" keşfedilmeyi bekleyen şeyler alır. Nitekim modern psikoloji de, tekrar tekrar iyiliğin kişinin kalıtsal mülkiyeti olarak benliğin içerisinde bulunduğunu, kötülüğünse "bireye dayatılarak ve onun 'hakiki' kendisini çarpıtarak", dışarıdan, kamusal alandan geldiğini varsayar. İlk televanjelistlerin "mucizevi iyileşmeler"e dayalı "inanç yoluyla tedavi" şarlatanlıkları ayyuka çıktıktan sonra, yeni dönem televanjelistler "sosyal terapiye" daha fazla ağırlık vermiştir. Sözgelimi Norman Vincent Peale aynı zamanda eski bir vaizken, Dale Carnegie işadamı kimliğiyle bu tür tinsel arınma programlarına ağırlık verir. Türkiye'de ise terapi ağırlıklı programlar Medyum Memiş ile başlar ve günümüzde İkbal Gürpınar, Dr. Feridun Kunak Show ve türevleriyle medyada kendine yer bulur.

Din ticareti

Luther'in söz ettiği görünmez kilise, "gönüller topluluğu", gnostik akımların bugün kitle iletişim medyasında boy göstermesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Dinsel pratiklerin (mum yakma gibi) internet üzerinden devam ettirildiği elektronik-kilise ziyaretçilerinin rakamları 130 milyon ile 10 milyon arasında değişmektedir. (Roberts & Yamane, 2011: 353) Bunların benzeri Müslüman sitelere de rastlamak mümkün. Örneğin El-Guindy'nin kurduğu site (http://www.elhatef.com/index.php?lang=en) online olarak her türlü soruyu cevaplamaktadır. Çağdaş televanjelistlerin dikkati çeken bir diğer özelliği finansal başarının *Kutsal Kitap*'ta yerinin olduğunu vurgulamalarıdır. Örneğin 2007 yılında gelirinin 2,5 milyon dolar olduğu belirtilen Mısırlı Halid (Atia, 2011: 808), inanç yollu kalkınmayı keşfetmiştir: "Bir şeyler üretmelisiniz, böylece Allah ile karşılaştığınızda, ülkemin bana ihtiyacı vardı, ben de bir şeyler yaptım diyebilirsiniz." (Moll, 2012) Halid bir başka yerde şöyle devam eder: "Allah yolunda paramı kullanmak için zengin olmak istiyorum […] böylece insanlar bana bakıp şöyle diyecek: 'Görüyor musun, zengin ve dindar'; ve benim servetim yoluyla Tanrıyı sevecekler." (Beinin, 2009: 36) (4)

Televanjelistler düzenledikleri programlarda para toplamanın da yollarını bulmuştur (Oral Roberts, Benny Hinn vs.). Okul veya hastane binası yapmak üzere para toplamayı kendilerine amaç edinerek söz konusu binaları "Tanrı evi" olarak adlandırırlar. (Roberts & Yamane, 2011: 352) Hatta Roberts, Falwell ve Robertson gibi örnekleri tam teşekküllü üniversiteler kurarak medya gelirlerini ikiye katlamıştır. (Ryan & Switzer, 2009: 109) Türkiye'de ise politik-ekonomik nitelikleri bakımından benzer pratikler ABD'deki televanjelist örneklerini aratmayacak güçtedir. Feza ve Çalık medya gruplarının etkinliği Türkiye'nin tekelci medyası Doğan grubunu tasfiye edecek kadar güçlenmiştir. Gülen cemaatinin yurtdışında yaptığı okul ve hastanelerin TABID destekli "inançlar arası ziyaretler"le medyaya servis edildiği hatırlanacak olursa, artık meselenin Türkiye ayağının birkaç şarlatan figürün ötesinde bir iktidar yürüyüşüne dönüştüğü ortadadır.

Post-İslamik ikonlar

Dahası yukarıda da değindiğimiz gibi ana akım medya ile yandaş medya arasında artık bir fark aramak anlamsızdır. Metafizik ağırlıklı olmayan programları saymak çok daha kolay olacaktır. Asef Bayat yeni siyasal İslam'ın doğasına ilişkin yazısında (Bayat, 2003) söz konusu yeni vaizlerin popüler kültürün bütün simgelerini üstlerinde taşıdıklarına dikkat çekiyor: Pop şarkıcısı Amr Diab'ın modaya uygun giyim tarzı (sinekkaydı tıraş, kot pantolon), evanjelist Billy Graham'ın ikna kabiliyeti, talk-show sunucusu Dr. Phil'in niteliksiz terapisi. Robert Schuller ve Jerry Falwell gibi afili giyimleriyle dikkat çeken figürleri takip eden Halid ve bizde Adnan Oktar aynı eğilimin izdüşümleridir diyebiliriz: Post-İslamik ikonlar.

Fransız antropolog Pierre Clastres *Devlete Karşı Toplum* eserini şu soruyla bitirir: "Devlet, kaynağını 'sözden' alıyor olamaz mı? Peygamberlerin, insanların efendisi olmadan önce gönülleri fethettiklerini söyleyebilir miyiz?" (Clastres, 2006: 186). "Gönül avcısı" televanjelistler,

Televanjelistler ağlamanın kitleyi etkilemede önemli olduğunu keşfettiler. Nitekim Jimmy Swaggart'ın seks skandalları üzerine "Sana karşı günah işledim" cümlesiyle başlayan ağlamalarının sonu hiç gelmiyor. Ağlayanların bizdeki en ünlü örneği de Fethullah Gülen.

deyim yerindeyse "çok söz yalansız, çok mal haramsız" sözünü doğrular nitelikte pratikleriyle, vahyedilmiş bilginin itaatten başka bir hedefinin olmadığının (Spinoza, 2008: 49) en somut örneğidir diyebiliriz.

DİPNOTLAR

1) Turan Dursun, Said-i Nursi'ye yönelik "Nur-u bedi, Nur-u Rahimsin" sözlerinden yola çıkarak söz konusu "seçkinciliği" şöyle anlatır: "'Bedi', yaratıcı ve harika anlamlarına gelir. Said-i Nursi de kendisini 'Bediüzzaman' (zamanın Bedii, yani zamanın harikası) diye ilan etmiştir. Bu durumda: 'Nur-u Bedi', 'Yaratıcının Nuru' anlamına geldiği gibi, 'Bediüzzaman'ın nuru' anlamına da gelir. Nurcu, burada iki anlam da anlaşılsın ve Tanrının Nuru'yla, Said-i Nursi'nin Nuru karıştırılsın diye bile bile bu deyimi kullanmıştır." (Dursun, 1997: 91). *Risale-i Nur* kitabının yer yer *Kuran*'a benzetilme çabaları, aziz veya şeyhe **bilen** olarak önem verilmesi, "ışık", "nur" gibi betimlemelerle Tanrı söylemi ve ışığa işaret edilmesi (sözgelimi F. Gülen "Allah'ı görme, ihata [kavrama] meselesidir" diyerek Nur-Tanrı ilişkisine değinir: http://tr.fgulen.com/content/view/383/3/) gibi örnekler aslında gnostik akımların salt Hıristiyan dünyasıyla sınırlı olmadığını göstermektedir.

2) Skandallar listesi için http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Christian_evangelist_scandals. İslami televanjeslitler arasında adı yolsuzluk ve skandallarla anılanlar Pakistanlı Farhat Hashmi, Amir Liaqat vb.

3) Filozof Slavoj Zizek uhrevi gerçeklik anlayışı bakımından siber uzayın gnostik tarzda işlediğine dikkat çeker (Zizek, 2001: 34). Aslında Siber dünyanın sterilliği bedeni aşağılayan Gnostik geleneği bir başka biçimde yeniden üretir. Zizek kapitalist dünyanın ve genel olarak dünyeviliğin kirliliğine karşı, içsel benliğin huzuruna dayanan bu davranış biçiminin esas itibariyle gnostik olduğunu düşünür. Örneğin siber seks bu anlamda gnostik bir pratiktir. Gerçek insanlara yönelik tacizin olmadığı "hoşgörülü" bir dünya söz konusudur. Genel anlamda medyada dinsel program ve söylemlerde de benzer bir "uzakta olana hoşgörü ve bağışlayıcılığa" rastlarız. Amerikan laisizmini temel alan bu anlayış, "gerçek ve yanı başımızda olmadığı müddetçe" hoş görülebilir olan bir [dinsel] çoğulculuğu telkin eder.

4) Talk-show vaizci Halid'in incileri bunlarla sınırlı değil elbette. Örneğin bir kadının yüz erkeği ayartabileceğini ancak yüz erkeğin bir kadını ayartamayacağını ve bu yüzden toplumun bütünlüğü açısından kadının hijab (yani türban) giymesi gerektiğini çığırır. (Kaynak: http://weekly.ahram.org.eg/2003/639/fe1.htm)

KAYNAKLAR

- Abelman, Robert & Pettey, Garry (1988), "How Political is Religious Television?", *Journalism & Mass Communication Quarterly* 65: 313-319.
- Armstrong, Karen (2008); *Tanrı'nın Tarihi*; Çev. Kudret Emiroğlu, Oktay Özel, Hamide Koyukan; Ankara: Ayraç.
- Atia, Mona (2011), "A Way to Paradise: Pious Neoliberalism, Islam, and Faith-Based Development", *Annals of the Association of American Geographers* içinde, The George Washington University: 808-827.
- Bayat, Asef (2003), "From Amir Diab to Amr Khaled", http://weekly.ahram.org.eg/2003/639/fe1.htm: 1 Ekim 2012.
- Beinin, Joel (2009) "Neo-liberal Structural Adjustment, Political Demobilization, and Neo-authoritarianism in Egypt", *Neo-liberal Globalization, The Restructuring of State Power in the Middle East*, (Eds.) Laura Guazzone ve Daniela Pioppi, UK: Ithaca Press, 19-46.
- Dursun, Turan (1997), *Müslümanlık ve Nurculuk*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gruen, Arno (2003), *Normalliğin Deliliği*, Çev. İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik.
- Gruen, Arno (2006), *Empatinin Yitimi*, Çev. İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik.
- Gruen, Arno (2007), *Sahte Tanrılar*, Çev. İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik.
- Gutwirth, Jacques & Vale Juliet (1999) "From the Word to the Televisual Image: The Televangelists and Pope John Paul", *Diogenes* 47: 122-133.
- Israel, Jonathan I. (2006), *Enlightenment Contested*, New York: Oxford University Press.
- Jonas, Hans (2001), *The Gnostic Religion*, Boston: Beacon Pres.
- Kepel, Gilles (1992). *Tanrının İntikamı*, Çev. Selma Kırmız, İstanbul: İletişim .
- Kropotkin, Pyotr (2001), *Anarşi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Kaos.
- Lee, Philip J. (1987), *Against the Protestant Gnostics*, New York: Oxford University Press.
- Moll, Yasmin (2010), "Islamic Televangelism: Religion, Media and Visuality in Contemporary Egypt", *Arab Media & Society*, Sayı: 10 Bahar: 1-27.
- Moll, Yasmin (2012), "Building the New Egypt: Islamic Televangelists, Revolutionary Ethics, and 'Productive' Citizenship", http://www.culanth.org/?q=node/487: 1 Ekim 2012.
- Roberts, Keith A. & Yamane, David A. (2011), *Religion in Sociological Perspective*, Sage Publications.
- Ryan, Michael & Switzer Les (2009), *God in the Corridors of Power*, California: GreenWood Publishing Group.
- Spinoza, Benedictus de [1670] (2008), *Tractatus Theologico-Politicus*, Çev. Cemal Bali Akal & Reyda Ergün, Ankara: Dost.
- Zizek, Slavoj (2001), *On Belief*, Routledge.

Her yola gelen İslam

Modaya uygun örtünme... Pop yıldızlarıyla yarışan ilahi grupları... Çakralardan, yogadan söz eden vaizler... Telif hakkıyla korunan vaazlar... Bankalara dini danışmanlık... Müslüman ülkelerde tanık olduğumuz şey, İslami bir hümanizmin yükselişinden daha çok, İslamlaştırılmış ekonomik liberalizmin yeniden canlanmasıdır.

Patrick Haenni - Husam Tammam

Okuyacağınız yazı Eylül 2003 tarihinde *Le Monde Diplomatique*'de yayımlanmıştır. Yazarlardan Patrick Haenni, Kahire'de bulunan Toplumsal, Ekonomik ve Hukuki Çalışmalar ve Dokümantasyon Merkezi'nde (CEDEJ) araştırmacı, Husam Tammam ise Islamonline'da çalışan bir gazetecidir. Yazı İngilizceden Celal Kılıç, Duygu Gürsel, İbrahim Aygüler, Medeni Ağaç, Nurefşan Beyoğlu, Tamer Eren tarafından çevrilmiştir. Arabaşlıklar ve spot tarafımızdan koyulmuştur.

Mısır'ın politik sahnesi 1990'ların ikinci yarısında temelden değişti. 1997'de Luxor'daki turistlerin katli paradoksal bir şekilde İslamcı grupların şiddetinin son bulmasına yol açtı. İslamcıların "genç kuşağının" (al-gil al-gadid) dahil olduğu, Al-Wasat Partisi (merkez), Al-Islah Partisi (reformcu) ve Al-Sharia (Şer-i hukuk) Partisi gibi, din bayrağı altında kurulmaya çalışan bütün parti programlarının temeli liberal demokrasi ilkelerini tekrar ediyordu.

Eşzamanlı olarak hem bastırılan hem de hoşgörülen İslamcı örgütlerin en önemlisi Müslüman Kardeşler, eski düşmanlarıyla anlaşmalar yaptı: Filistin ile dayanışma kampanyaları sırasında seküler sol kanat Tagammu Partisi'yle ittifak kurdular ve 27 Şubat 2003'de ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı Kahire Stadyumu'ndaki büyük mitingde iktidardaki Ulusal Demokrat Partisi'nin Başkanı Hüsnü Mübarek ile beraber hareket ettiler.

Son 25 yıl boyunca Mısır'da İslamileştirme dinamiklerini şekillendiren resmi İslam ile siyasal İslam arasındaki çekişmenin bu değişimlerle birlikte altı oyuldu. Bu soğuk savaştaki başaktör etkisizleştirildi: Resmi İslam'ın kalbi olan Al-Azhar rejimle uzlaşmasından ötürü eleştiriliyor; Al-Azhar'ın **uleması** Kahire'deki gençler arasında fildişi kulede yaşayan köhneler olarak değerlendiriliyordu. Müslüman Kardeşler siyasal İslam kılığında, gerçeklikten ziyade varsayımsal olan, Mısır'ı sarsan şiddet ile bağlarından ötürü lekelenmiş ve 1980'lerde edindiği havayı kaybetmiştir. Radikal gruplar ise ya ortadan kalktı ya da Müslüman dünyasının kuytularına geri çekildi (Örneğin, Dr. Ayman Zewahiri yönetiminde Usame bin Ladin ile birleşen Mısır'ın dışındaki Cihat grubunun ayrışması).

Yeni "yuppi" dinciler

Yeni dini aktörler ortaya çıktı: Amerikalı televanjelistlere benzer bir tarzı beraberinde getiren karizmatik vaizler; "yeni İslamcı" gösteri sanatçıları; vaizler gibi işe koyulan ve yeni bir gelenek (orta sınıf yaşamın bir özelliği olan İslami Salon) icat eden orta sınıf kadınlar; müzikal vaaz grupları ve son derece eğitimli "bağımsız" İslamcılar.

Bu insanların dört ortak noktası var: Neredeyse hepsi eğitim kurumunun seküler kısımlarından geliyor ve din bilgilerini kendi başlarına edinmişler. Ayrıcalıklı çevrelerden gelen bu genç insanlar sos-

İslami temaları kullanarak müzik yapan nashid denen gruplar, Mısırlı pop yıldızlarıyla aşık atmaya başladılar.

yal bakımdan bütünleşmişlerdir. Bu insanlar İslam ile daha sonra önemini yitiren farklı kültürel modellerin karakteristik öğretilerini birleştirmeye çalışmakta ve hem resmi hem de siyasal İslam'dan koptuklarını iddia etmektedirler. Fakat bu eğilimin değerleri hiç mi hiç devrimci değildir. Yitirdikleri inançların yerini gelip geçici yuppi değerleri almıştır: Hazcılık, bireysel rahatlık ve tüketim. Politika çağından hızla uzaklaşıyoruz.

Modaya uygun tesettür

İslami başörtüsü meselesi -1970'lerin İslami uyanışının sembolü olan **tesettür** (hicab)- şimdilerde simgesel hale geldi. Tesettür 70'lerde olduğu gibi artık Batının reddini ifade etmiyor, bilakis İslami olmayan bir Müslüman olma tarzı (kimlik takıntısının sonu ve küreselleşme, piyasa reformu ve tüketimcilik gerçekliklerinin bir ifadesi) anlamına geliyor.

Tesettür, halen bazen camilerin dışında alıcı bulmasına rağmen, moda ticareti tarafından yeniden kendine mal edilmiştir. Örtünen kadınlara hitap eden butiklerde tesettür artık uluslararası modanın ölçütlerine göre tasarlanıyor. Butiklerin isimleri İngilizce ya da Fransızca: al-Muhajaba Home, al-Salam Shopping Centre, Flash, L'Amour. Bunlar İslamcıların kimlik projesi ya da gösterişsizlik ahlakından çok uzaktır. Bu "liberal kapalı kadınlar" (al-muhajabba almutaharrira) Paris tasarımı başörtüler giyerek ve çocuklarıyla İngilizce konuşarak köktendincileri çığrından çıkarmaktadır. Bu insanlar hem Müslüman Kardeşlerin aktivistleri tarafından hem de Tanrının kadiri mutlaklığına sığınmaya çalışan geleneksel vaizler tarafından eleştiriliyor.

"Popülerleşen" ilahiler

Benzer bir şekilde *nashid* (dini ilahi) ideolojik bir şekilde programsızlaştırılmış ve küreselleşmeye uygun hale getirilmiştir. 1970'lerde, Sufilerden miras alınan eski ilahi söyleme geleneği, o zamanlar hapisteki çoğu İslamcı militanının cihat, şehitlik ve kahramanlığa atıfları ve hükümetin keyfiliğine dair eleştirileri üzerine yazılarından esinlenen üniversite kampüslerindeki İslamcı gruplar tarafından devam ettirilmişti. Dini ilahi de başörtüsünün kampüste ilk defa ortaya çıktığında olduğu gibi on yıl boyunca tamamen politik bir içerik taşıdı. Yasadışı olduğu varsayılan ilahilerin sözleri militancaydı, devleti eleştiriyordu ve müzik aleti eşliği içermiyordu. Daha sonra 1. Filistin intifadasının (1988-91) İslami-ulusalcı müziğinden etkilenen **nashid**'e ilk önce tef, daha sonra davullar ve en son sintisayzırlar eşlik etmeye başladı.

Örtünen kadınlara hitap eden butiklerde tesettür artık uluslararası modanın ölçütlerine göre tasarlanıyor.

1980'lerin sonunda iki gösteri grubu kuruldu. Bu gruplar İslami çevrelerde yeni bir moda başlatan "İslami düğünlerde" çalmaları için çağrılmaya başladılar. **Nashid**'in temaları dönüştürüldü ve aşk, mutluluk ve diğer şiirsel temalar görülmeye başlandı. Bu değişimin nedeni, hem militan sloganların Mısır düğün törenlerinin usullerine uygun düşmemesi, hem de daha az eylemci olan genç kuşakla uyum sağlanması içindi. 1990'ların sonunda gruplar daha fazla profesyonelleşti, enstrüman çeşitlerini genişlettiler, gösteriler için ücret talep ettiler ve piyasaya video-kasetler sürdüler. 1990'da yalnızca iki grup vardı, şimdi yaklaşık 50 grup var. Bu gruplar, **cihadı** ve onun repertuvarını terk etti ve Mısırlı pop yıldızlarıyla aşık atmaya başladı. Nitekim pop yıldızları gibi romantik tarz ile Filistin ve Irak'tan bahseden milliyetçi parlamalar arasında gidip geldiler. *Nashid* grupları daha öncesine göre daha az dini olan isimler almaya başladı: Al-Wa'd (*Vaat*) ya da Al-Gil (*Nesil*) şimdilerde yaygın olanlardır; bu grupların müzikleri Arap ritimleriyle değil, Anglosakson pop, caz ve rap ritimleriyle kaynaşmaya devam etmektedir.

"Piyasaya düşen" dincilik

Hem tesettür hem de nashid eşliğinde tüketim ve Arap olmayan senkterizm modellerine geçiş, 1970 ve 1980'lerin eski püritanizmine dair üstü kapalı bir sorgulamaya ve hepsinden önemlisi dinin ideolojikleştirilmesine dair ilkenin sorgulanmasına yol açtı. Söz konusu değişim önemlidir: Benzer örnekleri, uluslararası finansın iniş ve çıkışlarından artan bir şekilde etkilenen İslami ekonomide, ya da neoliberalizm çerçevesinde devletin bu alandan çekilmesiyle (İslamcıların yaygın bir şekilde desteklediği bir geri çekilme) bir güvenlik ağı olarak yeniden değerlendirilen İslami hayırseverlikte bulabiliriz.

Dinsel orta sınıfların bir kesimindeki bu değişim, Batılı New Age dinselliğin başka kültürlerden (Asyatik tinsellik gibi) ödünç alış tarzına benzemektedir. Kahire'de genç, orta sınıf bir kadın vaiz olan Magda Amer çakralara, yogaya, refleksoloji ve makrobiyotik yiyeceğe düşkündür. Amer'in İslam ve alternatif tıp üzerine dersleri, kendisinin vaaz verdiği Heliopolis'in varlıklı semtindeki Ebu Bakr al-Siddiq Camisi'ne giden zengin kadınları cezbeder.

36 yaşındaki tam bir orta sınıf geçmişten gelen Emir Halid, Protestan çalışma ahlakını ve öz farkındalığı özendiren, insanı huşu içinde bırakan vaazıyla bu değişimi en uç noktaya taşıdı. Halid, yalnızca dört yıl içerisinde Arap dünyası ve ötesinde en popüler vaiz haline geldi. Halid'in başarısının sırrı, kentli orta sınıfların modern beklentileriyle uyumlu dinsel ürünleri pazarlayarak, kendisini siyasal İslam ile resmi İslam arasındaki çekişmenin dışında tutmasıydı: Bu, iç huzur ve tinsel mutluluktan bahseden ve dini törenin kendi başına amaç olduğu bir dinsel ayini reddeden dünyevi bir dindi. Bu dünyevi din, Allah'ı bir intikam Tanrısı olarak görmeyi reddetmekteydi.

Halid geleneksel bir şeyh gibi görünmek istemiyordu; sakallı olmaktansa sinekkaydı tıraş olmayı tercih ediyor, beyaz bir **galabiyya** (geleneksel uzun Arap kıyafeti - ç.n) yerine takım elbise giyip, kravat takıyor; klasik Arapça yerine Mısır lehçesiyle konuşuyordu. Tanrının aşk olarak nitelendiği daha yumuşak bir tarzı benimseyerek, klasik Selefi vaaz tarzından kopuyordu. Halid Amerikalı televanjelistlerin tarzını taklit ederek Arap dünyasına ilk kez bir dinsel sohbet programını getiren kişi oldu. Bu dinsel sohbet programı, kendilerini (Halid al-Guindy, al-Habib Ali ve Saffet Hegazy'i de içine alan) "yeni vaizler" olarak adlandıran herkes tarafından hızlı bir şekilde kabul gören bir formüldü. Halid'in asıl mesajı şöyledir: "Din ile hayatı uzlaştırmalıyız." Dini tören feragat değil, küçük düzenlemeler demektir; dindar olmak hayatın zevklerinden vazgeçmek anlamına gelmez. Halid'in futbol forması giyerek bir futbol yıldızıyla fotoğrafının çekilmesinden hoşlanmasının nedeni işte budur. Bu, beden ile ruh arasındaki dengeyi somut bir şekilde ifade etme tarzıdır.

Biraz alaycı bir şekilde Halid'in **hafif meşrep vaazı**ndan (*da'wa diet*) bahseden Al-Azhar'dan bir şeyhin belirttiği gibi, bütün bunların cihatla ve hatta siyasetle hiç alakası yoktur. Müslüman Kardeşler bu vaazı "her yola gelen İslam" olarak adlandırır. Halid'in yegâne projesi Kahire ya da İskenderiye'nin modayı izleyen gençliğine, liberal modernliğin de parçası olan kendini-gerçekleştirmenin değerlerinden (hırs, zenginlik, başarı, sıkı çalışma, verimlilik ve özfarkındalık) bahseden dinsel bir söylemle hitap etmektir. Halid gençlere başarılarla elde edilen faziletli zenginlik ve kurtuluş modelini önerir. Halid'in müritlerinden biri açıkça şunları söylüyor: "Zenginlik cennetten bir hediyedir ve zengin bir Müslüman servetini Tanrı yolunda ve hayırsever işlerde harcayacaktır."

Halid'in amacı işte budur. Halid bir coşkunluk seli içerisinde müritlerine şöyle hitap ediyordu: "Zengin olmak istiyorum, ki böylece insanlar bana bakıp şöyle diyecek, 'Görüyor musun, zengin ve dindar' ve benim zenginliğim aracılığıyla Tanrıyı sevecekler. İnsanların Tanrının dinini sevmeleri için paramın olmasını ve en iyi kıyafetlerin sahibi olmak istiyorum." Halid, girişime ve zamanın etkin kullanımına önem verir ve boş zamanın çarçur edilmesine ve çok fazla uykuya karşı savaş açar. Bir girişimci gibi şuna inanır: "Ciddi bir hayat kurmanın ilk noktası amaçları belirlemek ve onları tanımlamaktır." Müritlerinden "arkadaşlarına karşı gösterdikleri yardımda verimli, yapılan işlerde verimli, toplumu geliştirmede verimli" olmalarını ister. Değer olarak hırsı şu şekilde metheder: "Tanrı aşkının kanıtlarından biri de onun sizi hırslı olmaya yüreklendirmesi, hiç olmadığı kadar yüksek ihtirasa ulaşmanızı sağlaması, kendinizi toplumda hiç olmadığı kadar yükseğe çıkarmasıdır."

Halid elbette başarılı oldu: Vaazları artık telif hakkıyla korunuyor, video-kasetlerini dağıtması için farklı şirketlerle çalışmaya başladı. Kendisi Suudi şirketi Iqra'da ve popüler İslami bankaların yönetim kurulunda dini danışmandır. Halid depolitize edilmiş vaaz çerçevesinde piyasa değerlerini kutsayan dini bir girişimci olarak, bir medya ürünü haline geldi ve elbette beğeni topladı. Hıristiyan Lübnanlı milislerin kurduğu zincir LBC, kâr tanrısına dinsel bağlılıklarını hiç tereddütsüz sundu: LBC geçen Ramazan, Körfez ülkelerindeki seyircileri kazanmak ve reklâm gelirlerini en üst düzeye çıkarmak için Halid'in İslami sohbet programı *Sevilenlerle Buluşma*'yı (*Wa Nalqa al-Ahibba*) yayımladı.

Bu vaaz türü yalnızca Mısır'a özgü bir fenomen değildir. Son beş yıldır İslamcı yayımcılar, işletme fikrine çok ilgi gösterdi. Eski bir Müslüman Kardeş üyesi Muhammed Abdel Gawad, *Peygamberin Hayatında Etkili Yönetimin Sırları* ve *Peygamberin İnsan İlişkileri Yönetimi* başlıklı kitapçıklarda işletme fikrinin İslami bir versiyonunu yayımlıyor. Fas'da benzer broşürler, *İlahi Hayır Duasının Ticaretin Hizmetine Koşulmasını*

Halid'in vaazları artık telif hakkıyla korunuyor. Kendisi Suudi şirketi Iqra'da ve popüler İslami bankaların yönetim kurulunda dini danışman.

buyuruyor ve Körfez ülkelerinde İslami bir yayıncı *Başarılı bir İnsanın On Alışkanlığı* başlıklı kitaplar satıyor. Endonezya'da en çok rağbet gören Cakarta'nın modayı izleyen vaizi Abdullah Gymnastiar, vaaz vermenin yanı sıra, işletme ve motivasyon konulu kurslar da veriyor.

Mısır'da resmi dini kurumlar da bundan sıyrılmış değil: Vakıflar bakanlığının reform projeleri şimdilerde daha çok caminin toplumsal rolü, sivil toplum ve kendine-yeterlilik üzerinde yoğunlaşıyor. Al-Azhar Üniversitesi'ndeki seminerlerinden biri, Amerikan tarzı pazarlama kurallarını kullanarak vaaz (da'wa) üzerine yeniden düşünmeye odaklandı.

Dinin bu şekilde olumlanmasına dair bir şeyler söylemek gerekebilir. İslam'a dönüşle ilgili yeni görünümlere el altından sokulan senkretizm bize komik gelebilir. Fakat tanık olduğumuz şey İslami bir hümanizmin yükselişinden daha çok, İslamlaştırılmış ekonomik liberalizmin yeniden canlanmasıdır. Ve tüm bunlar, neoliberal küreselleşmeye direnişte acilen bir alternatif çözümün bulunmasının gerektiği ağırlaşan şartlar ve toplumsal eşitsizlikler içerisinde olup bitiyor. Genç düşünen İslamcılar, küreselleşme karşıtı tartışmada alternatif çözümler arayışındaki hareketlere -Al-Janub (Güney) gibi üçüncü dünyaya yönelik bir örgütlenmeye- giderek ilgi gösteriyor. Bu gençlerin merakı halen İslam'a dayalı, fakat eski kimlik takıntısından uzak bir ütopyayı yeniden yaratmaya odaklı olabilir.

Kentleşme insan sağlığını nasıl etkiliyor?

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre kentsel bölgede yaşayan 137 milyon kişi güvenli içme suyuna ulaşamıyor ve 600 milyon kişi uygun çevresel koşullarda yaşamıyor. Güvenli olmayan su, uygunsuz çevre koşulları, kötü barınma, aşırı kalabalık ortamlar ve çeşitli kirleticiler gibi etkenler, fiziksel ve psikolojik pek çok sağlık sorununa yol açıyor.

Dr. Deniz Akgün

Dünya genelinde hızlı bir kentleşme süreci yaşanıyor. 2000 yılında kentlerde yaşayan insan sayısı 2 milyarken, 2030 yılında bu sayının 3,9 milyara ulaşması bekleniyor. Ancak pek çok ülkede kentleşme sürecinde sağlıklı ortamların yaratılmasına yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülüyor. (1) Bu yazımızda gelişigüzel kentleşmeye bağlı sağlık sorunlarının neler olabildiği ve bu sorunlara günümüzde neden etkili çözümler üretilemediği konularını tartışmaya çalışacağız.

Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı* adlı kitabında tarım devrimi ile birlikte insanların büyük topluluklar halinde bir arada yaşamaya başladıklarını ve daha önce karşılaşmadıkları mikroorganizmalarla karşılaştıklarını belirtir. Buna göre toprağın sürülmeye başlanması ve hayvan sürülerinin ehlileştirilmesi, neolitik toplumları bulaşıcı hastalıklara duyarlı duruma getirmişti. Kentleşmenin güncel boyutuyla sağlıkla ilişkisinin incelenmesi ise sanayi devrimi ile birlikte önem kazandı. Sanayi devrimi sonrasında kapitalizmin en tipik yerleşim yerleri olarak büyük kentler oluşmaya başladı. Nüfusun büyük kentlerde yoğunlaşması, çeşitli nedenlerden ötürü, kapitalist endüstrinin verimli bir şekilde gelişebilmesi için gerekliydi.

19. yüzyılda nüfusun büyük kentlerde yoğunlaşması çeşitli sağlık risklerini de beraberinde getirdi. Kentleşme sorunlarının toplum sağlığıyla ilgili risklere ve salgın hastalıklara yol açabilmesi kent planlaması çalışmalarını gündeme getirdi. Bu dönemde yapılan kentsel düzenlemeler ve planlama çalışmalarında kamu sağlığına ilişkin gereklilikler önemli bir yer tutmuştu. (2)

19. yüzyıl Avrupa'sında kent ve sağlık ilişkisini inceleyen ilk yapıtlardan biri Friedrich Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı kitabıdır. Engels söz konusu kitapta 19. yüzyıl İngiltere'sinde emekçi mahallelerinin durumuyla ilgili ayrıntılı gözlemlere yer verir. Buna göre kentin ortasında, birbirine yakın kurulan, atmosferin bütün hareketini kesip atan konut dizileri, çoğunluğu rutubetli evler ve dış ortama gelişigüzel bırakılan evsel atıklar toplumun sağlığını olumsuz etkiliyordu. Engels kitabında, bu mahallelerde daracık evlere tıkıştırılmış olan, kötü beslenen, kötü giyinen ve ruhsal durumları heyecan yaratıcı değişikliklerle yüz yüze kalan emekçilerin sağlıklı olması ve uzun yaşamasının olanaksız olduğunu söyler. Engels sağlıksız koşulların ortaya çıkmasında, diğer faktörlerin yanı sıra, kent kurma yönteminin ve mahallelerin yapım mantığının etkili olduğunu belirtiyor ve hava akımını engelleyen kentsel yapının, sağlıksız koşulların ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtiyordu. (3)

19. yüzyıl İngiltere'sinde, yoksul bir mahalle.

Plansız kentleşmenin yol açtığı sağlık sorunları

Kentsel ortamların insan sağlığı üzerine olan etkisi bugün de güncelliğini sürdürüyor. Günümüzde Sahraaltı Afrika'da

toplumun yüzde 72'si, Doğu Asya'da ise yüzde 25'i, gecekondularda yaşıyor. (4) Dünya Sağlık Örgütü'ne göre kentsel bölgede yaşayan 137 milyon kişi güvenli içme suyuna ulaşamıyor ve 600 milyon kişi uygun çevresel koşullarda yaşamıyor. (5) Güvenli olmayan su, uygunsuz çevre koşulları, kötü barınma, aşırı kalabalık ortamlar ve çeşitli kirleticiler gibi etkenler kentsel ortamlarda sağlıkla ilgili çeşitli risklere yol açabiliyor. Kentsel bölgelerde uygunsuz çevre, sağlıklı su temini ile ilgili kısıtlılıklar ve gıda güvenliğinin sağlanamamasının yanı sıra kronik hastalıklar, yeni ve yeniden ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar, madde bağımlılığı, şiddet ve ruh sağlığı sorunları gibi pek çok konunun önem kazandığı görülüyor. (6) Kentleşme ile ilgili risklerin özellikle kadınlar, bebekler, çocuklar, yaşlılar ve engellileri etkilediği belirtiliyor. (4)

Şemaşko için 1964'te bastırılan pul.

Sovyetler Birliği'nde kent sağlığı çalışmaları

Kentleşme sürecinin sağlıkla ilişkisi, 20. yüzyılda kurulan genç Sovyet Cumhuriyeti'nin sağlık yöneticilerince de önemsendi. Başlangıç aşamasından itibaren Sovyetlerdeki tıbbi uygulamaların önemli çalışma alanlarından bir tanesini de kent sağlığı uygulamaları oluşturuyordu.

Sovyetler Birliği'nin kurucu Sağlık Bakanı Nikolay Şemaşko, 1935 yılında kaleme aldığı *SSCB'de Koruyucu Sağlık* adlı kitabında kentleşme olgusunu ve konutların sağlıkla ilişkisini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Yeni yapılan konutlar ve gelişen kentlerle ilgili Sovyet sağlık otoritelerinin önemli görevleri bulunduğunu belirten Şemaşko, yaşanılan kentlerin sağlıklı yerler olabilmesi için sağlık otoritelerinin bölge seçimi konusundaki tercihlerinin önemli olacağını belirtir. Bazıları mineral katmanlarına yakın olan yeni kentsel gelişme bölgelerinde çevresel sağlık risklerinin ortaya çıkabileceğini belirten Şemaşko, kamu sağlık otoritelerinin kentsel bölgede iş ve kültür kurumları, sağlık hizmetleri, parklar, su temini, kanalizasyon, hamam ve çamaşırhane gibi sosyal tesislerin planlanması aşamasında önemli görevler üstlenmesi gerektiğini söyler. Şemaşko, yeni oluşan kentlerde olduğu gibi kooperatif ve devlet çiftliklerinde de yer seçimi, ağaçlandırma, sağlıklı çevreye yönelik organizasyonların oluşturulması ve sağlık hizmetleri gibi konuların sağlık otoritelerinin katılımını gerektirdiğini vurgular.

Şemaşko kitabında bodrum katlarda ve çok küçük odalarda barınmanın tüberküloz, romatizma ve rikets gibi hastalıklar açısından uygunsuz olacağını dile getirir ve konutların sağlıklı olmasının sağlanmasının da Sovyet tıbbı açısından önem taşıdığını belirtir. Sağlıklı kent ortamlarının oluşturulabilmesi için kullanılan inşaat malzemesi, temiz su temini, atıkların uzaklaştırılması, ısınma, aydınlatma gibi çevresel sağlık koşullarının önemli olduğunu belirten Şemaşko, Sovyet kent planlamasının önemli bir özelliğinin de dinlenme ve oyun alanları olarak yeşil alanlarla çevrili kültür parkları yapımına önem verilmesi olduğunu belirtir. Spor, tiyatro, sinema gibi çeşitli etkinliklerin yürütüldüğü ve lokantaların bulunduğu sosyal alanlarla ilgili hizmetlerin sağlık otoriteleriyle işbirliği içinde yürütülmesi gerektiğini anlatan Şemaşko, konut sağlığı hizmetlerini yürütecek olan personelin de Sağlık Bakanlığı tarafından bu konuda özel olarak kurulacak okullarda eğitim almış doktor ve yardımcı sağlık personelinden oluşması gerektiğini söyler. (1)

Şemaşko'nun sözünü ettiği konut sağlığı alanında çalışma yürütecek sağlık personelinin sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nde yetiştirildiği ve kent sağlığı çalışmaları kapsamında sanepid istasyonları (toplum sağlığı istasyonları) adı verilen kurumlarda istihdam edildiği görülür. Kentsel bölgede 500 bine kadar nüfusa hizmet eden, çeşitli dallardan uzmanların görev yaptığı sanepid istasyonlarında özel olarak çevre ve iş sağlığı, arazi kullanımı, yeni endüstriyel yatırımlar, barınma ve ulaşım gibi kentsel sorunlarla ilgili çalışmalar yürütülürdü. Toplumu ilgilendiren her türlü sağlık sorunlarıyla ilgili veriler sanepid istasyonlarında toplanırdı. Aynı zamanda bölge sağlık yöneticisi ve merkezi sağlık örgütünün yerel temsilcisi olan sanepid istasyonunun yönetici hekimi, kent sağlığı ile ilgili planlama, projeleri onaylama, kirlilik düzeylerinin izlenmesi ve çevre standartlarına uygunsuzlukları raporlama gibi yetkilere sahipti. Kentsel planlama ve yeni inşaat işlemleri yerel yönetimin kontrolü altında yürütüldüğünden sanitasyon (çevre sağlığı) hekiminin onayı olmadan hiçbir proje başlamazdı. Yeni bir bina ya da fabrikanın ancak çevre sağlığı hekiminin onayı ile yapılması yoluyla, iş ve çevre sağlığı açısından sakıncalı bir durumun ortaya çıkması önlenmeye çalışılırdı. Çevresel kirlilikle ilgili standartlara uyulması gerekliliğinin yanı sıra, yapılan yeni apartmanların hava, gürültü, ısınma ve mikroklimayla ilgili standartlara da uygun olması gerekiyordu. Ayrıca yeni parkların ve rekreasyon alanlarının yapımı, endüstriyel kuruluşların yaşam alanlarının dışına taşınması, kirliliğe yol açabilecek kurumların çevresel standartlara uyumunun sağlanması ve gerekli durumlarda çalışmalarının engellenmesi de sanitasyon hekimlerinin görevleri arasında bulunurdu. (2)

KAYNAKLAR

1) N. A. Semashko, "Health protection in the U.S.S.R", http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?view=image;size=100;id=mdp.39015005258010;page=root;seq=8;num=6.
2) Glass R., "The SANEPID Service in the U.S.S.R", *Public Health Reports*, March-April 1976, Vol.91, No.2 157.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 600 milyon kişi uygun çevresel koşullarda yaşamıyor.

Plansız kentleşme katı atıklarla ilgili çeşitli sorunlara yol açabiliyor; katı atıkların düzenli olarak depolanamaması nedeniyle ortaya çıkan toprak, hava ve su kirliliği nedeniyle ishalli hastalıklar, parazitik enfeksiyonlar ve toksik maddelerle etkilenimlerde artış görülebiliyor. Hava ve su kirliği kentlerde vektörlerle bulaşan hastalıklar açısından risk oluşturabilirken, sağlıksız su tüketimi ve uygun olmayan çevresel koşullar nedeniyle ishalli hastalıklar ve kolera salgınları ortaya çıkabiliyor. Uygunsuz çevre koşulları nedeniyle sıtma hastalığına bağlı olarak da önemli sorunlar oluşabiliyor. (7)

Plansız kentleşmeyle birlikte daha önce kırsal bölgelerde görülen bazı hastalıkların artık kentsel bölgelerde de görülmeye başlandığı belirtilmekte. Afganistan'ın Kabil kenti ve Burkinyofaso'da kentsel bölgelerde 1990'lı ve 2000'li yıllarda leişmaniasiz hastalığının görülme sıklığında artış görüldü. Benzer şekilde parazitik bir enfeksiyon olan şagas hastalığının da kentsel bölgelerde daha sık görülmeye başlandığı bildirildi. Dünya genelinde lenfatik filiriazis riski altında yaşayan 1,2 milyar insanın yüzde 29'unun kentsel bölgede yaşadığı belirtilmekte.

Kentsel bölgelerde salgına yol açan Ebola virüsünün 1995 yılında Kongo'da, Marburg virüsünün 2005 yılında Angola'da, Sarı Humma'nın 2008 yılında Urugay'da, Deng Hummasının da yine 2008'de Brezilya'da nüfus yoğunluğunun etkisi ile daha kolay yayılır hale geldiği görüldü. Kentlerin nüfus yoğunluğu arttıkça hava yoluyla bulaşan kızamık, influenza ve tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıkların da görülme sıklığında artış olabilmekte. Kentlerin büyümesi üzerinde etkili olan göç olgusu da bazı bulaşıcı hastalıkların daha sık görülmesine neden olabilmekte. (7)

Plansız kentleşmenin obezite, diabet, hipertansiyon ve kalp hastalıkları gibi bulaşıcı olmayan hastalıklar açısından da önemli bir risk faktörü olduğu belirtiliyor. Kent yaşantısı ile birlikte fiziksel aktivite örüntüsünün değişikliğe uğraması ve tütün kullanımı ile yüksek yağ oranlı beslenmenin artmasının etkisiyle kronik hastalıklarda artış görüldüğü belirtiliyor. Kentsel ve kırsal bölge diyet alışkanlıklarının karşılaştırıldığı bir çalışmada kentsel bölgede yaşayan insanların daha yüksek oranda işlenmiş tahıl, hayvansal besin, daha az kompleks karbonhidrat ve yüksek yağ içerikli besinleri tükettikleri görüldü. (8) Yoğun enerji harcamayı gerektiren çalışma biçimlerinden otomatizasyona bağlı sedanter iş yaşamına geçiş ve ulaşım alışkanlıklarının değişmesi de kronik hastalıklarda artışa yol açan yaşam biçimi değişiklikleri arasında yer alıyor. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kalp hastalıkları, çeşitli kanserler ve şeker hastalığı gibi hastalıklardan korunma açısından önem taşıyan yeterli fiziksel aktiviteye katılma olanağına sahip olmadığı belirtiliyor. (9)

Çarpık kentleşmenin nedenleri arasında yer aldığı bir sağlık sorunu türünü de ruhsal sorunlar oluşturur. Önemli bir bölümü gecekondu bölgelerinde yaşayan kentsel nüfusun, yineleyici ve süreğen bir örselenmenin mağduru olduğu ve bu duruma karşı nitelikli bir tepki oluşturabilme olanaklarından yoksun bulunduğu belirtiliyor. Gecekondu bölgesinde yaşama ruhsal alanda sıklıkla duygusal yaşam ve sosyal ilişkilerde zedelenme, karamsarlık, umutsuzluk, çaresizlik, öfke, ilgi kaybı, benlik gücü ve saygısında azalma, davranış bozuklukları, maddeye yönelme ve toplumsal işlevsellikte bozulma nedeni olarak ortaya çıkabiliyor. (10)

Günümüzün plansız kentleşme uygulamaları, kapalı ortam, hava kirliliği ve bunun insan sağlığı üzerine etkileri açısından da önem taşır.

Sadece bir bina içindeyken baş ağrısı, gözlerde yaşarma, yanma, burun akıntısı gibi belirtilerin ortaya çıkması "hasta bina sendromu" olarak isimlendirilir.

Kentte yaşayan insanlar zamanlarının yüzde 90'nından fazlasını kapalı ortamlarda geçiriyor. 1980'li yıllarda yapılan bazı çalışmalarda kapalı ortam havasının yapı ve temizlik malzemeleri, boya maddeleri ve ısınma sonucu ortaya çıkan atıklar nedeni ile insan sağlığını olumsuz etkileyebildiği gösterildi. Kapalı ortam hava kirliliği son bir kaç on yılda "hasta bina sendromu" adı verilen yeni bir hastalığın tanımlanmasına yol açtı. Belli bir binada yaşarken baş ağrısı, gözlerde yaşarma, yanma, burun akıntısı, boğazda irritasyon, kuruluk gibi belirtilerin ortaya çıkması ve bu belirtilerin o binadan uzaklaşınca kaybolması "hasta bina sendromu" olarak isimlendirilir. (11) Kent sağlığı konusunun uluslararası düzeyde yürütülen çalışmaların da gündeminde yer aldığı görülmektedir. DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından 1986 yılında kabul edilen Ottawa Bildirgesi'nde "Herkes İçin Sağlık" açılımının bir unsuru olan sağlıklı kamu politikalarının oluşturularak çevrenin, sağlığı geliştirmeye yönelik unsurlarla desteklenmesi gerektiği belirtildi ve "Sağlıklı Kentler Projesi" adlı bir proje geliştirildi. Ancak neoliberal politikaların etkisi altında sağlıklı kentsel ortamların oluşturulmasına yönelik çalışmaların ciddi kısıtlılıklara sahip olduğunu belirtmek gerekir. Neoliberal kapitalistleşme sürecinde kentlerin değer yaratma alanı olarak ele alınması nedeniyle planlı kentleşme sağlanamıyor ve sağlığa elverişsiz yaşam alanlarının ortaya çıkması önlenemiyor. Aynı zamanda sağlık hizmetlerinin de değer yaratma alanı olarak ele alınması nedeniyle, çevresel-sosyal bileşenlerinden arındırılmış olan sağlık hizmetleri aracılığıyla, kentsel sağlık risklerinin büyüklüğünün öngörülmesi ve önlenmesine yönelik etkili çalışmalar yürütülemiyor.

KAYNAKLAR

1) Case, Fertig & Paxson, 2003, Keusch et al., 2006, WHO Early Childhood Development Knowledge Network, 2007.

2) Sibel E. Kılıç, "Kent planlama ve kamu sağlığı", *Kent ve Sağlık Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2006.

3) Engels F., *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, Sol yayınları, 1997.

4) Case, Fertig & Paxson, 2003, Keusch et al., 2006, WHO Early Childhood Development Knowledge Network, 2007.

5) WHO, UNICEF. "Progress on drinking water and sanitation: Special focus on sanitation", 2008, http://www.who.int/water_sanitation_health/monitoring/jmp2008.pdf.

6) Kentlerde Halk Sağlığı Hizmetleri ve Halk Sağlığı Uzmanlarının Belediyelerde İstihdamı Raporu, HASUDER, 2008.

7) Alirol E, Getaz L, Stoll B, Chappuis F, Loutan L., "Urbanisation and infectious diseases in a globalised world", Lancet Infect Dis, 2010.

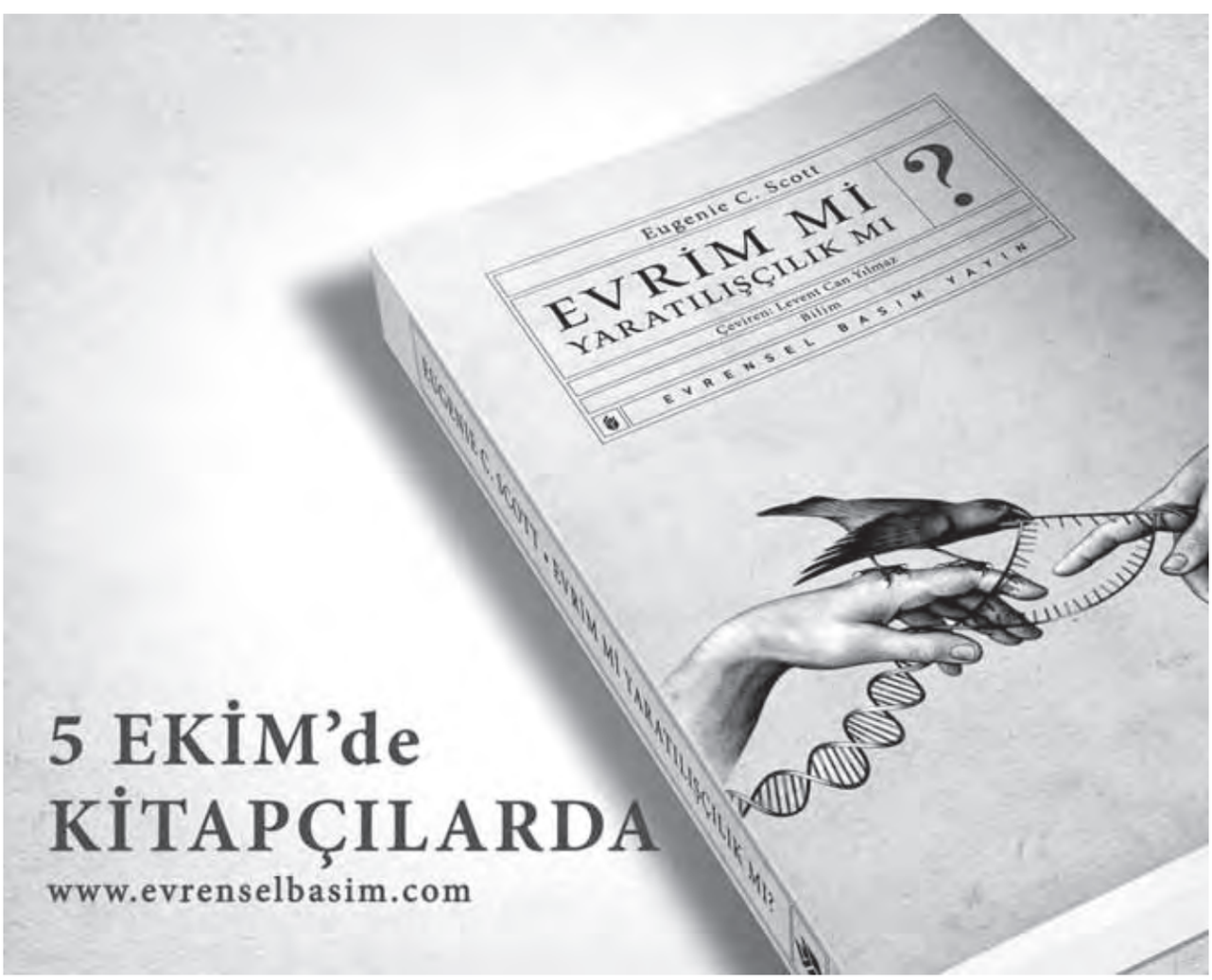
8) Popkin, B.M. (1998). "The nutrition transition and health implication in lower income countries", Public Health Nutrition, 1(1):5-21, http://etd.uwc.ac.za/.

9) Tsolekile LP., "Urbanization and lifestyle changes related to non-communicable diseases", http://etd.uwc.ac.za/.

10) Burhanettin Kaya, "Psikiyatrik epidemiyoloji araştırmalarında bir risk etkeni olarak kent", Kent ve Sağlık Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2006.

11) Ahmet Soysal, Yücel Demiral, "Kapalı Ortam Hava Kirliliği", TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2007:6(3), www.korhek.

Yöntemsiz bilimselliğe hoş geldiniz: Feyerabend'in güncel işlevi

Feyerabend'in söylemleri, egemenin korkusuna karşı alay ve radikalizm olarak kendisini gösterirken, bir yandan da kafa karışıklığı ve bilimde muhafazakârlığı karşımıza çıkarır. Konu bütününde Feyerabend'in temel önemi ise Francis Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan etmesi gibi onun da "yöntemin sonu"nu ilan etmesi ve bu sondan itibaren bilimin ve aklın buharlaşıp dağılmasıdır.

Can Semercioğlu

Bir dönemin fikrine hâkim olabilmek için dönemdeki yönteme bakmak gerekir. Nitekim sosyal-pozitif bilimlerde ve siyasette kullanılan söylemler ve tartışmalar sürekli olarak dönemin ruhuna uygun olarak karşımıza çıkıyor. Doğan Ergun da *Yöntemi Bulmak* isimli kitabına Jean Paul Sartre'ın sözüyle başlıyor: "Yöntemi bulmak ve bilimi oluşturmak gerekir." (1) Ancak, günümüzde yöntem konusundaki çalışmalar bize bir yandan yöntemin, bilimselliğin ve aklın dışlanmasını salık verirken diğer yandan nesnelliğin öznel yaklaşımlara indirgenmesini, kaba bir bireyci anlayışı "bilimsellik" olarak kabul ettiriyor. Bunun yanında yöntemin reddine dayalı bir yöntem anlayışı, bu tarz yaklaşımların ifadesiyle en "totaliter, sekter ve pozitivist" bir şekilde araştırma tekniklerini yöntem olarak karşımıza çıkarıyor. Son tahlilde bunlar, sadece günümüzün bir problemi değil, Sovyetlerin son on yılından bu yana süregelen bir şey.

Günümüzde de maalesef hiçbir bütünselliği kabul etmeyen ve her şeyi tekile-tikele indirgeyen görüş egemen durumdadır ve her türlü yöntemin reddiyesine dayalı bir "kuram" söz konusudur. Bu bir kuramdır; çünkü bütün bütünsellikleri reddeden bütünsel bir anlayışa, teorik ve fikri temellere sahiptir. Oysa bilim, yöntemiyle tanımlanır. (2) Yöntemi olmayan bir şey bilim olamaz. Tıpkı günümüzde olmadığı gibi.

Günümüz yöntem anlayışının tarihsel kökenleri

Tarihe baktığımızda tarih boyunca ortaya konan yöntemler, geçmişten günümüze bilimin kendi niteliğini kaybettirici bir eğilime sahip. 19. yüzyıldaki bilimsel yöntem çatışması temel olarak birey ve toplum ikileminde gerçekleşti. Sanayinin atılımı, onun kullanılmasına yönelik yöntemsel tartışmaları gündeme getirdi ve karşı karşıya duran iki ismin fikirleri gündemde oldu: Adam Smith ve Karl Marx. 20. yüzyıla girildiğinde ise sosyal bilimlerde nicel ölçütlerin kullanılması ve yaygınlaştırılması konuşulurken, dünyada kapitalist sistemi kökünden sarsan 1929 Büyük Buhranı yaşandı. Buhrana kadar birey, sürekli olarak her şeyin önüne kondu ve hatta 20. yüzyılın başlarındaki iktisatçılar, 1871'de William Stanley Jevons'ın yazdığı gibi teoriden de pratikten de toplumsal olguları çıkararak bireyi her şeyin muktediri haline getirdi. Buhrandan sonra ise John Maynard Keynes'in iktisada müdahale eden tavrı (ki buhrandan önce de ekonomiye müdahale edilmesini öngörüyordu) dünyaya hâkim oldu. Keynes, geleceğin bilinemez olmasından ötürü bireysel karar alma süreci ve daha tikel ölçüdeki bir ekonomik rasyonaliteyi kullanarak yöntemini buldu. İki dünya savaşı arası dönemde ise doğa bilimi yöntemlerini sosyal bilimlere indirgeme çabaları reddedildi; çünkü bunun toplum üzerinde "totaliter" bir araç oluşturduğu iddia edildi. Bu dönemde pozitivizm Viyana'da yeniden yorumlanırken ve Ludwig Wittgenstein'ın dil felsefesinden yola çıkarak sosyal bilimsel düşünce dil önermelerine ve söyleme indirgenirken, siyasal düşüncede akıl üstü akımlar ve öznelci kuramlar hızla arttı. Tıpkı günümüzde olduğu gibi gündelik toplumsal gerçeklerle, egemen toplumsal değerler arasındaki açı gitgide açıldı. Bunlar, Avrupa'ya faşizmi müjdeliyordu. Mantıksal pozitivistlerin bu yaklaşımı öznel tavrın

1929'da başlayan Büyük Buhran döneminde Amerika'dan bir fotoğraf.

John Maynard Keynes (1883-1946), geleceğin bilinemez olmasından ötürü bireysel karar alma süreci ve daha tikel ölçüdeki bir ekonomik rasyonaliteyi kullanarak yöntemini buldu.

ifadesini, nesnel bir bilgi aktarımı kisvesi altında kullanmak olmuştur.

Bu verilere dayanarak dikkatle bakıldığında yöntem sorununda ve siyasette iki dünya savaşı arası dönemin daha radikal bir formunun günümüzde yaşandığını söyleyebiliriz. Mantıksal pozitivistlerin öznelliği nesnelleştirmesi, "bilimsel olmayan bir bilimsel anlayış"ın ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunun da temel sebebi bilimselliğin ölçütlerinin yeterince tartışılmaması ve belirlenememesi olmuştur. Aynı dönemde Max Weber'in de anlayışı benzer bir nitelik taşıyor. Tarihe ve topluma kültür üzerinden bakarak bir algı yaratmaya çalışan Weber, her olayın tarih içerisinde bir kere yaşandığını ve dolayısıyla her olayın eşsiz olduğunu ifade ederken olayı bulunduğu nesnellikte değil, kendine özgü durumunda açıklayarak "özgücü" tavrı bize gösteriyor. Ancak, Weber'in yaklaşımı bununla sınırlı değil. Tıpkı dönemdaşları gibi o da *Verstehen* (anlama, yorumlayarak kavrama) kavramını ortaya atarak hem günümüz postmodern aklının düşünsel kaynağına büyük katkıda bulunuyor hem de geçmişten beri var olan bireyci akıma daha geniş bir yorum getiriyor.

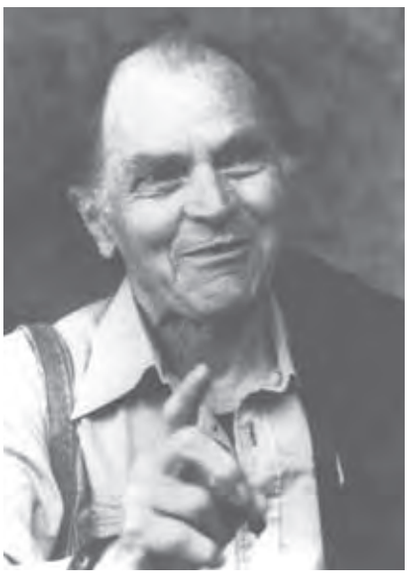
1940'larda Avusturya ekolünü temsil eden Friedrich August von Hayek, *Bilimselcilik ve Toplumun İncelemesi*'nde "Tanıdığımız biçimiyle toplum, insanların benimsedikleri kavramlar ve fikirlerle inşa edilmiştir; sosyal olguları ancak insan zihnine yansıdıkları biçimde görür ve anlamlandırırız… Sosyal faaliyetin veya insan faaliyetlerinin konusu, çoğu zaman bilimin, fikirlerin karşıtı olarak tanımladığı nesnel gerçekler değildir… Sosyal bilimin gerçekleri yalnızca fikirlerdir, faaliyetlerini incelediğimiz insanların görüşleridir." (3) diyerek hem bireyci anlayışa yeni bir soluk getirmeye devam ediyor hem de pasifist bir liberal görüşün yöntemsel temellerini ortaya atıyordu. Bilimsel yargılarda bulunuyormuş gibi kendini gösteren Karl Popper ise biliminsanı ve bilim arasına ayrım koyarak, biliminsanının bilime nesnel bakamayacağını ve kaçınılmaz bir bireyciliğe ittiğini söylemektedir. Burada Popper nesnellik için yanıp tutuşan biri olarak görülse de bu bireyciliğin nesnelliğin oluşması için gerekli olduğunu savunur. Dolayısıyla Popper'ın yöntemsel tavrı "öznelin ve nesnelin ötesinde" bir nesnelliği ifade eder: Bu da tam olarak hem günümüz siyasetindeki üçüncü yolculuğun düşünsel temelinde yer alır hem de "özgücü" tavrı apaçık bir şekilde bize göstermektedir. Bu yaklaşımlara tepki olarak "pozitivizme" dönüş şeklinde algılanan ampirist bir yöntem anlayışı da ortaya çıkmıştır. Bilimselliğin ölçütünü olgunun ampiriklik derecesine göre nitelendiren bu yaklaşım, yani ölü olguların toplamı olan "bilimde ampirizm" dünyayı kemirmektedir. (4)

Akla, yönteme ve bilime hüzünlü bir veda

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan "American Dream" (Amerikan Rüyası) ve refah toplumu, yöntemsel konuda büyük çabalara girmedi. Zira bolluğun bulunduğu ve büyük sorunlarla karşılaşmayan Batı-merkezli dünyada bu tip tartışmaların bir anlamı yoktu. Benzer şekilde Marksizmin gelişimine baktığımızda da yaşamı İkinci Dünya Savaşı ve sonrasına denk gelen Louis Althusser, yapı kavramını ortaya atarak bir çeşit dengeyi göstermiştir; bu aslında savaştan sonra ortaya çıkan ekonomik, politik ve sınıfsal bir dengedir: ABD merkezli kapitalist blok ile Sovyetler Birliği merkezli sosyalist blok arasında bulunan denge, gelişmiş olanlar ile geri kalmış ülkeler arasındaki denge, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki denge… 1970'lere gelindiğinde ise piyasa ekonomilerinde kriz baş gösterdi ve 1929 Buhranı'ndan kapitalist dünyayı kurtaran Keynes'in geleneksel müdahaleci pratikleri gittikçe karmaşıklaşan sistemi kurtarmaya yetmedi. Yaşananlar karşısında tatmin edici çözüm önerilerinin getirilememesi iktisat bilimi başta olmak üzere sosyal bilimlerin genelinde yeni arayışlara sebep oldu. Bu sayede yöntem tartışmaları da yapılmaya başladı. Fakat yapılan bu tartışmalar Sovyetler Birliği'ne güvenin azaldığı, kapitalizmin dünyada tek muktedir güç olmasının yarattığı boyun eğme hissinin yaygınlaştığı, telaşın ve umutsuzluğun baş gösterdiği bir dönemde yapılmaya başladı. Bütün bu etkenler de ekonomik belirsizliğin sürekli bir hal kazanma eğiliminde oluşuyla birlikte yönteme duyulan güvensizliği gündeme getirdi. Yöntemdeki bu güvensizlik ortamı, akla, yönteme ve bilimin kendisine hüzünlü bir vedanın habercisiydi. Bu hüzünlü veda on yıl içinde kapitalizmi artık sosyalizmin bile kurtaramadığının görülmesinin ardından ideolojinin, insanlığın ve tarihin sonunu coşkuyla selamlayan postmodernizmin geçit törenine dönüşecekti.

Feyerabend: "Bilime karşı olan ne varsa kabulümdür"

Akla, bilime ve yönteme vedanın en büyük temsilcisi Paul Feyerabend olmuştur. *Akla Veda*, *Yönteme Karşı* ve *Anarşizm Üzerine Tezler* isimli kitaplarında açık bir şekilde aklın kendisine, bilimde yönteme karşı olduğunu belirten Feyerabend, kendisini bir "bilim anarşisti" olarak tanımlamaktadır. Kapitalizmin egemenliğini güçlendirdiği bir dönemde kullanılan bu söylem büyük bir radikalliği ve karşı çıkışı simgeliyor olsa da kökeni ve yöntemi liberal-muhafazakâr ittifaka dayanmaktadır; gerici eğilimler göstermektedir. Tıpkı son bir

Feyerabend, Weber ve Hayek gibi isimlerin ezberini tekrarlar: Nesnel bir gerçeklik yoktur, herkesin kendi gerçeklikleri vardır.

iki yıldır Avrupa'da kemer sıkma önlemlerini hedef olarak gösteren neoliberalizme karşı duran sol tandanslı "liberal sol" partilerde olduğu gibi. Stanislav Andreski de, *Sosyal Bilimlerin Cadıları*'nda "Otoriteler korku uyandırdıkça, ortaya çıkan kafa karışıklığı ve saçmalıklar, bir toplumda tutucu eğilimleri güçlendirir." ifadesini kullanır. Feyerabend'in söylemleri de egemenin korkusuna karşı alay ve radikalizm olarak kendisini gösterirken, bir yandan da kafa karışıklığı ve bilimde muhafazakârlığı karşımıza çıkarmaktadır. Konu bütününde Feyerabend'in temel önemi ise Francis Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan etmesi gibi onun da "yöntemin sonu"nu ilan etmesi ve bu sondan itibaren bilimin ve aklın buharlaşıp dağılmasıdır. Günümüzün bilimsel yöntem(sizlik) anlayışının temelinde de yine Feyerabend bulunmaktadır.

Feyerabend'in yöntem hakkındaki söylemlerine bakıldığında ise bahsettiğimiz radikalliğin oldukça keskin olduğunu görürüz. Feyerabend, bilim tarihinde söz konusu bütün yöntemlerin çöpe atılması gerektiğini ve bilimin yöntemi olmaması gerektiğini söyler. Bunun yanında zikrettiğimiz Weber ve Hayek gibi isimlerin Feyerabend'den daha önce söylediği bir liberal ezberi tekrarlar: Nesnel bir gerçeklik yoktur, herkesin kendi gerçeklikleri vardır. Feyerabend anarşist bir bilgi kuramı olarak öne sürdüğü "…elimizde kalan estetik yargılardır, zevk meselesi yargılardır, kendi özel isteklerimizdir." (5) ifadesiyle, akıl hocalarının söylemlerini "kapsayıp aşarak" liberal kapitalist düzenin arzuladığı bireyciliği ve öznelciliği kutsamıştır. Yöntemlerin reddiyesine dayalı bir yöntem oluşturan Feyerabend, bu düşüncesini dönemdaşlarının düşünce unsurlarının birkaç parçasını bir araya getirerek kurmuştur. Bu noktada Feyerabend'in düşüncesi bir sentezdir. Feyerabend, Popper, Imre Lakatos ve Thomas Kuhn'un yaklaşımlarının "bazı" unsurlarını bir araya getirip eleştirel bir yorumla sunarak bu sentezi yapmıştır. Bu sentezin temelinde ise ana akım yaklaşımlara karşı alternatif yaklaşımları savunma eğilimi yatmaktadır. Günümüz siyasetinde ve sosyal bilimlerinde de benzer biçimde "alternatif" olan savunulmaktadır; başka bir toplumun ya da siyasetin mümkünlüğü hiçbir şekilde tartışılmamaktadır. Tartışıldığını iddia edenler de Feyerabend'in düştüğü gibi muhafazakârlığın kıskacına yakalanmaktadırlar. Bulunduğu dönem içinde Feyerabend yöntemsizliği savunmasının tartışma ve eleştiriyi yok edeceği yönünde kendisine getirilen eleştirilere karşı çıkmaktadır. Feyerabend, yöntemsizliğin böylesi bir ortamı yok etmeyeceğini, aksine zaten asık suratlı ve ciddi olan bilim ortamını özgürleştirerek açıklık ve serbestlik getireceğini öne sürmektedir. Günümüzde de bunun yansıması kapitalizme karşı çıkışı sağlayacak alet edevatın yok edilmesinin yöntemsel açıdan bir özgürleşme ve "güler yüzlülük" şeklinde olmuştur.

Totalitarizme karşı bir liberal-çok kültürcü

Feyerabend'in, özgürleşmenin bilimden kurtularak sağlanacağını söylemesinin temelinde bilimin insan aklı üzerinde kurduğu baskının olması yatıyor. Ona göre, bu özgürleşme ilerlemeyi de sağlayacaktır. Hatta Feyerabend, insan aklını belirli sınırlar içine hapseden düşünce yapılarını yıkarak ilerleyen bilimin, tutucu ve gerici bir güce dönüştüğünü, bunun da bilimin ilerlemesini engellediğini söylüyor. Böylece kurduğu "bilimsiz bilimi" bilimselleştirmek gibi bir çabaya girmiş oluyor. İlerleme konusuna çözüm olarak düşünsel temelindeki sentezi gösteren Feyerabend, alternatif yaklaşımların ve eleştirel bir ortamın ortaya çıkmasını söylerken, hoşgörüyü bir olmazsa olmaz olarak sunuyor. Feyerabend'e göre bilimin amacı insanın özgürleşmesidir. İlerleme de bilimin yöntemsizleşmesi ve insanın özgürleşmesinden geçer. Feyerabend, daha birçok örneğini bulabileceğimiz liberal-çokkültürcü söylemlerinin en meşhurunu bize gösteriyor: "İnsanların yeni bir kölelik türüne razı olsunlar diye değil, istekleri bizimkilerden ne kadar farklı olursa olsun kendi isteklerini gerçekleştirebilsinler diye özgürleştirmek istiyoruz" diyor. Feyerabend, bilimselleştirmeye çalıştığı cümlelerine bilimsel olarak kabul edilen kuramsal yaklaşımların dışında bilimsel olmayan yaklaşımlara da hoşgörüyle bakılması gerektiğini salık vererek devam ediyor. Günümüzde de çok sık bir şekilde karşılaştığımız bu söylemin siyasetteki ve sosyal bilimlerdeki yansıması "öteki" kavramı çevresinde şekillenmiştir. Bu anlayışın yarattığı öteki kavramı, herkesin birbirine saygı duyduğu ama bir yandan da sevmek zorunda olduğu "uzlaşmacı" bir toplum yapısını ve siyaseti öngörüyor. Feyerabend kabaca, Hıristiyanlık zamanında imanda bulunan tahammülsüzlük gücünün bugün bilimin kendisinde olduğunu söylüyor. Aynı şekilde bilimsel düşüncenin gerçekleştirdiği devrim, Feyerabend'e aynı düşüncenin, içinde başka düşünce biçimlerine yaşama hakkı tanımadığı totaliter bir diktatörlük kurmasıyla sonuçlanmış gibi görünüyor. Böylece birbirinden ayrılmaz olan iki kavram, "totalitarizm ve liberal-çok kültürcülük" Feyerabend'in düşüncesinde bir evlilik yapıyor. Ve bunun sonucunda ortaya çıkan önerme "liberal-çok kültürcü olmayan her şey totaliterdir" şeklindeki bütünsel bir "söylem"e işaret ediyor ve ötekileştirme, totali-

terlik ve düşünce diktatörlüğü tam da burada devreye girmiş oluyor. Bununla birlikte Feyerabend, farklı düşünme biçimlerine hayat hakkı tanımayan bir hegemonya kurulmasının yozlaşma olduğunu ve "insanı özgürleştirme yolunun anahtarı bizim elimizdedir, bunu bizden başka kimse yapamaz" iddiasının kendisiyle çeliştiğini söylüyor. Bu sözüyle Feyerabend, özgürleşmenin anahtarının kendi elinde, yöntemsizliğin ve bilimdışılığın elinde olduğunu söyleyerek bir hegemonya kuruyor ve kendisiyle çelişiyor. Feyerabend, bahsettiği bütün özgürleşme ve karşısındakine hak tanıma tavrının ilerici olduğunu ifade ediyor: "Bütünsel bir düşünce sisteminin insan aklı üzerinde kurduğu hâkimiyeti yıkan her ideoloji, insanın özgürleşmesine hizmet eder. İnsanı geçmişin mirası inançları sorgulamaya iten her ideoloji aydınlanmayı destekler." (7) Eserlerinde bilimin totaliter olduğunu çokça dile getiren Feyerabend, yöntemsiz bir şekilde kuramını oluşturması dolayısıyla bahsettiği bilimde ilerleme anlayışı da oldukça basit bir şekilde anlamsızlaşmış oluyor. Feyerabend, böylece buharlaşan her şeyi katılaştırıyor.

Sonuç yerine: Zizek'ten Feyerabend'e yanıt

Feyerabend'in de yöntem konusunun içine yerleştirerek ifade ettiği ve günümüzde de kapitalist sisteme muhalif olmayı ya da bilimsel bir dille konuşmayı engelleyen totalitarizm nosyonunun ve adını hiç geçirmese de kastettiği liberal-çok kültürcü yaklaşımın bugün de idame ettirilmesi hem siyasette liberal-muhafazakâr mantığın hem de bilimsizliğin radikalleşmiş bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Her iki yaklaşım da Sloven filozof Slavoj Zizek'in deyimiyle "Bizi düşünmeye sevk etmek yerine bizi kendi tanımladığı tarihsel gerçeklikle ilgili yeni bir içgörü edinmeye zorlar ve düşünme zahmetinden kurtarır, ya da hatta, düşünmemizi aktif bir şekilde *önler*." (8) Bunun da bize gösterdiği şey, akla gerçekten veda edilmesi ve "önleme" ile birlikte Feyerabend'in ateşli bir şekilde karşı çıktığı ötekileştirmenin gerçekleşmesidir. Liberal-çok kültürcü yaklaşım hakkında Zizek çok net bir tabir kullanır: "…daha yakından bakılınca, (ilerlemeci liberallerin) çok kültürcü hoşgörülerinin ve farklılıklara duydukları saygının, ötekileri uygun bir mesafede tutma ihtiyacı paydasında göç karşıtlarıyla buluştukları görülür. 'Ötekilere tamam, onlara saygı duyarım' der liberaller 'ama benim alanıma pek fazla sokulmamalılar. Bunu yaptıkları an beni taciz ederler. Pozitif ayrımcılığa tam destek veririm fakat yüksek sesle rap müziği dinlemeye hazır değilim' diye ilave ederler. Bugünün kapitalist toplumlarında yükselen merkezi insan hakkı, taciz edilmeme hakkıdır yani ötekilerle arasında güvenli bir mesafenin olması hakkı." (9) Dolayısıyla günümüzdeki anlayışta bulunduğu gibi Feyerabend de döneminde görmüş olduğu huzursuzluk, belirsizlik ve güvensizlik ortamında bu şekilde geçmişi ötekileştirerek kendi kimliğini radikalleştirmiş ve aslında eski olanı "yeni" olarak önümüze koyma fırsatı bulmuştur. Feyerabend'in yaptığı bugünün politik ikiyüzlülüğünden farklı değildir. Tek farkı, bunu anarşizm ve bilimsel olmayan bir bilimsellik iddiasıyla yapmış olmasıdır. Zizek, bunu da "kafeinsiz kahve, sekssiz seks" gibi tabirlerle kapitalist tüketim mantığının çekiciliğini açıkladığı çok sayıda makalesinde anlatır.

Zizek'in Feyerabend'e ikinci cevabı da totalitarizm hakkındadır. Hiçbir şekilde söz hakkı tanımayan ve kötüye kullanımı da totaliter olan bir kavram olan totaliterliği, geleneksel muhafazakârlar ve postmodernistler paylaşırlar. Aralarındaki fark daha ziyade bir vurgu farkıdır: Kimilerine göre 'totalitarizm', modernist Aydınlanmanın totalitarizm nosyonunun bizzat kendisine nakşolmuş 'zaruri' çıktısıdır; kimilerine göreyse, bu daha ziyade Aydınlanmanın kendi potansiyelini tam olarak kendine ikmal eden bir tehdittir. (10) Bu da kendisinin anarşist olduğunu iddia eden Feyerabend'in yukarıda tarihsel gelişimini verdiğimiz düşüncesinin temellerinin

Feyerabend'in anarşizm ve bilimsel olmayan bir bilimsellik iddiasındaki tutumunu Zizek, "kafeinsiz kahve, sekssiz seks" gibi tabirlerle anlatır.

postmodern-liberal-muhafazakâr bir ittifak içinde olduğunu bize gösteriyor. Feyerabend, yarattığı yöntemsizlik düsturu ve kullandığı totalitarizm nosyonuyla birlikte günümüzde mevcut düzeni zorlayacak siyasi projelere doğru en ufak bir reaksiyon gösteren kişilerin dışlanmasına ve "ötekileştirilmesine" sebep olmuştur. Zizek, bunu "ahlaka dönüş" olarak tanımlayarak, ne kadar muhafazakâr bir düşünce olduğunu çok net bir şekilde anlatır: "Konformist liberal şerefsizler bu yolla var olan düzeni savunurken, kendilerine ikiyüzlü bir tatmin bulurlar: Çürümüşlüğün, sömürünün ve bu gibi şeylerin diz boyu olduğunu bilirler ama gidişatı değiştirmek için bulunulacak her girişim, 'totalitarizm' hayaletine verilen bir hayat öpücüğü ile ahlaki olarak tehlikeli ve kabul edilemez ilan edilip reddedilir. (11)

KAYNAKLAR

1) Doğan Ergun, *Yöntemi Bulmak (Türkiye'de Toplumsal Bilimlerin Bunalımı)*, İmge Kitabevi, s.8.
2) Doğan Ergun, age, s.113.
3) F. Hayek (1942), s.277, 278, 279.
4) Yalçın Küçük, *Seçme Teknik Çalışmalar*, AİTİA Yayınları, s.25. "Sanatta popülizm, politikada dar pratik, bilimde ampirisizm Türkiye'yi kemiriyor" sözüne atıfla.
5) Feyerabend (1970), s.228.
6) Feyerabend (1981), s.163.
7) Feyerabend (1981), s.156-7.
8) Slavoj Zizek, *Biri Totalitarizm mi Dedi?: Bir Nosyonun (kötüye) Kullanımına Beş Müdahale*, Epos Yayınları, s.9.
9) Slavoj Zizek, "Liberal multiculturalism masks an oldbarbarismwith a humanface", http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/oct/03/immigration-policy-roma-rightwing-europe.
10) Slavoj Zizek, age, 10-11.
11) Slavoj Zizek, age, 9.

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Phorm'a neden karşı çıkmalıyız?

Phorm, mahremiyete saygı gösterdiğini, TTNET'in ve Phorm'un birbirlerinin verilerine erişip herhangi bir işlem yapamadığını iddia ediyor. Bu iddia doğru olsa bile basındaki dinleme ve fişleme haberlerine baktığımızda endişe etmemiz için yeterince nedenimiz var. İkincisi, internet kullanıcılarının metalaşmasına sessiz kalmamamız gerekiyor. TTNET'in gezinti.com sitesinde abonelerini nasıl sattığını açıklamak zorundayız.

Geçtiğimiz aylarda ülkemize Phorm adlı bir şirket geldi. TTNET ile işbirliği içinde sessiz sedasız çalışmalarına başladı. Phorm'un başka ülkelerdeki faaliyetlerinden haberdar olan internet aktivistleri (en başta da Alternatif Bilişim Derneği üyeleri), kamuoyunu Phorm ve kullandığı DPI (Deep Package Inspection - Derin Paket İzleme) teknolojisi hakkında bilgilendirmeye yönelik belgeler ve videolar hazırladılar, basın açıklamaları yaptılar ve "TTNET tarafından internet kullanıcılarının rızası ve bilgisi olmadan getirilen sistem ile kişilerin internetteki verilerinin izinsiz olarak ele geçirildiğini ve ticari amaçla haksız kullanıldığına" dikkat çekerek suç duyurusunda bulundular (Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.enphormasyon.org/).

Elbette Phorm'a ve dolayısıyla gözetime karşı tüm internet kullanıcılarının aynı duyarlılıkta olması beklenemez. Ancak *Radikal* yazarı Serdar Kuzuloğlu'nun 16 Ekim 2012 tarihindeki "Nedir Bu Phorm Meselesi?" başlıklı yazısı oldukça kafa karıştırıcıydı ve okuyucuları yanlış yönlendirmekteydi (bkz. http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1104210&CategoryID=41). Kuzuloğlu görüşlerini daha sonra kendi bloğunda da ayrıntılandırdı ve yazdıklarına gelen tepkiler sonrasında şu açıklamayı yaptı:

"TTNET'in Gezinti adıyla verdiği Phorm hizmeti bende aktif değil. Olmayacak da. Reklamları reklamcılar dışında kimsenin sevdiğini, umursadığını da sanmıyorum. Bloğum da Phorm ile çalışmayacak, zira gördüğünüz gibi zaten reklam bile yayınlamıyorum. Büyük ihtimalle hiçbir zaman yayınlamayacağım da.

Phorm'un sahibi Kent Thomas Ertuğrul.

"Ama Phorm'un hakkındaki komplo teorilerinin de abartılı ve eksik bilgiye dayandığını söylemeden edemeyeceğim. Diğer yandan arkasında bu kadar ismin yer aldığı, bu kadar büyük bir şirketin kendini anlatmaktan bu kadar aciz kalmasını da bir gazeteci olarak mazur görmem mümkün değil.

"Bir haberci için daha çok tercih edilecek 'her adımımızı takip ediyorlar, fişliyorlar' gibi şeyler söylemek elbette isterdim. Ama bu bakış açısıyla 3 saat boyu, yüze yakın soruyla bezeli sorgulamamda ve web üstünde (abartmıyorum) 8 saatlik kaynak taramama karşın bu yönde dayanaksız varsayımlara dair iddialar dışında bir şey bulamadım."

Kuzuloğlu'nun yazısına, Phorm'un sahibi Kent Thomas Ertuğrul'un Osmanlı Hanedanı'ndan olduğunu belirterek ve piyasadaki başarılarını anlatarak başlamasını bir halkla ilişkiler taktiği olarak mı yoksa bilinçaltındaki Osmanlı hayranlığı ile mi açıklayacağız bilemiyorum... Ancak bir habercinin, kendini iyi anlatamadığını düşündüğü bir şirketin halkla ilişkiler pozisyonunu üstlenmesi anlaşılabilir bir durum değil. Keşke tarafsız (!) bir haberci olarak yazısında Phorm'un yöneticilerinin yanında Phorm karşıtlarının görüşlerine de yer verseydi. DPI'sız bir Phorm yazısı pek olmamış...

Bizim yazımız da tarafsız bir yazı değil; Phorm-TTNET işbirliğini değerlendirirken toplumun çıkarlarını gözetiyoruz. Phorm, yalnız daha önce başka ülkelerde ve şu an Türkiye'de yaptıkları ile değil, içerdiği potansiyel tehditler bağlamında da ele alınıyor.

Phorm

Phorm kendi ifadesiyle, "içerik ve reklamları tüketicilere daha çok hitap eder hale getiren küresel ölçekte bir kişiselleştirme teknolojisi şirketi" (http://www.phorm.com.tr/hakkimizda). Şirketin önceki adı 121Media. 2002 yılında kurulan 121Media, PeopleOnPage adıyla ücretsiz bir yazılım dağı-

tıyor ve bu yazılım şirkete ait ContextPlus reklam motoru ile iletişim halinde bulunuyordu. PeopleOnPage, kullanıcının web kullanım alışkanlıklarını ContextPlus'a iletiyor ve bu yazılımın bilgisayardan kaldırılması çeşitli hilelerle engelleniyordu. 121Media'nın milyonlarca dolar gelir elde ettiği ContextPlus, ABD'de ve Kanada'da artan tepkiler ve açılan davalar nedeniyle 2006 Mayıs'ında faaliyetlerine son verdi. Şirket bu kapanışın nedenini, "müşterilerine yeterince kaliteli hizmet verememek" olarak açıkladı. Fakat o dönemde reklam yazılımlarına (adware) açılan davaların arttığı düşünülürse şirket için tam zamanında alınmış bir karardı.

Bu kapanış ilanından sonra şirket Phorm adını aldı ve reklamcılık alanındaki faaliyetlerini derinleştirdi. 2006-2007 yıllarında, Britanya'daki BT (British Telecom) adlı İSS (Internet Service Provider - İnternet Servis Sağlayıcı) ile işbirliği yaparak, internet kullanıcılarının bilgisi ve onayı olmadan kişiye özel reklamlar konusunda testler yaptılar. Birleşik Krallık'ın BT dışındaki diğer iki büyük İSS'si de (bu Birleşik Krallık'ın geniş bant piyasasının %70'i demekti) kullanıcıların gezinti tarihçelerini Phorm'a satacaklarını duyurdular. Böylece abonelere, profil bilgilerine ve belirli bir süreçte oluşan davranışsal özelliklerine göre reklam sunulabilecekti. Phorm'un İSS'ler ile olan bu işbirliği, hükümet tarafından da desteklenmekteydi. Phorm, aşağıda ayrıntılarını açıklayacağımız DPI teknolojisini kullanarak kullanıcı profilleri oluşturuyordu. İnternet kullanıcıları, kendilerinden habersiz yapılan testlerden ve reklam firmalarının internet ağ geçidindeki aşırı kontrolünden rahatsız oldular. Phorm ve DPI karşıtı kampanyalar düzenlendi. İSS'ler geri adım atmak zorunda kaldı ve Phorm DPI teknolojisini alıp Birleşik Krallık'ı terk etti.

Phorm - TTNET işbirliği

Phorm, 9 Temmuz 2012 tarihinde, TTNET ile işbirliği yaptığını kamuoyuna duyurdu. Duyuruda, internet kullanıcılarının Phorm servislerine olan yoğun ilgisinden söz edilmekteydi. TTNET, Phorm'un adını anmaksızın, vatandaşa hizmet adı altında abonelerine ücretsiz (!) gezinti.com sitesini sundu. Muhtemelen birçok TTNET kullanıcısı da bu ücretsiz hizmetin şartlarını okumadan kabul etti. TTNET bizden para talep etmeyecekse sorun olmaz diye düşündüler. Bu hizmetin karşılığının, Phorm'un insanları gözetleyip fişlemesi olduğunu akıllarına getirmediler. TTNET abonelerini tam anlamıyla satmıştı!

Peki, Phorm bilgisayarımıza herhangi bir yazılım kurmadan bizleri nasıl gözetliyor? Phorm ısrarla, kişisel bir takibin söz konusu olmadığını söylemesine rağmen internet aktivistleri önce Birleşik Krallık'ta sonra Türkiye'de neden ortalığı ayağa kaldırıyorlar?

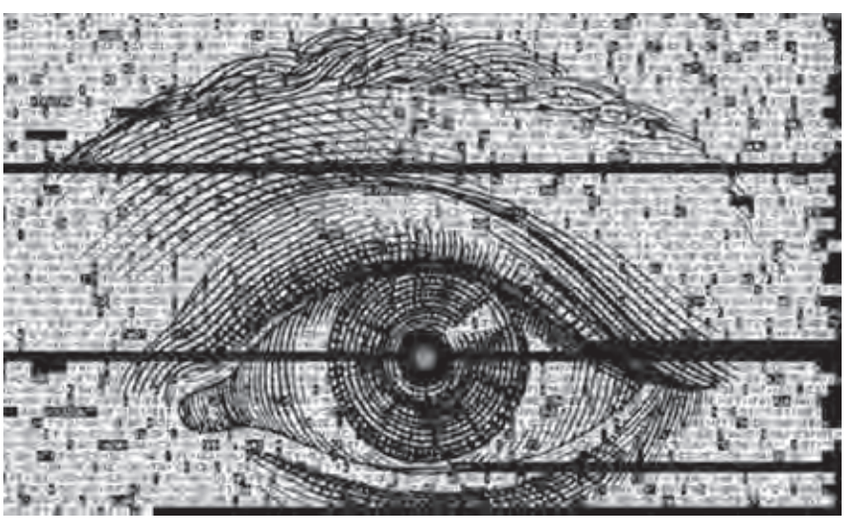
Bu soruların yanıtı, Phorm'un kullandığı DPI teknolojisinde saklı.

DPI nedir?

DPI teknolojisinin nasıl çalıştığına geçmeden önce kısaca bilgisayar ağlarının nasıl çalıştığına bir bakalım. Farklı firmaların farklı ürünlerinin birbirleriyle haberleşebilmesi ve birlikte çalışabilmesi için bu iletişimin belirli standartlara uyması gerekir. Bu doğrultuda, 1984 yılında Uluslararası Standartlaştırma Örgütü (International Organization for Standardization - ISO), Açık Sistemlerin Birbiriyle Bağlanması (Open Systems Interconnection - OSI) adlı standardı kabul etti. OSI, yedi katmandan oluşan kavramsal bir modeldir. İnternet için kullanılan TCP/IP modeli ise beş katmandan oluşur.

OSI	Açıklama	TCP/IP
7- Uygulama	Programların ağı kullanabilmesi için araçlar sunar. Web tarayıcılar, e-posta istemcileri, dosya paylaşım uygulamaları bu katmanda çalışır.	**5- Uygulama**
6- Sunum	Gönderilen verinin farklı sistemlerde anlaşılabilir olmasını sağlar.	
5- Oturum	Farklı makinelerdeki farklı uygulamaların aynı anda sorunsuz çalışmasını sağlar.	
4- Taşıma	Üst katmanlardan aldığı veriyi paketlere bölüp alt katmanlara iletir.	**4- TCP**
3- Ağ	Ağdan ağa transferi gerçekleştirir.	**3- IP (İnternet)**
2- Veri Bağlantısı	Verinin ağlar arasında güvenli bir şekilde iletimini gerçekleştirir.	**2- Ağ Erişimi**
1- Fiziksel	Verinin kablo üzerindeki halini tanımlar.	**1- Fiziksel**

Örneğin, Google'da bir arama yapmak istediniz. Bu arama işlemi-

ni uygulama katmanında yaparsınız. Uygulama katmanındaki işleminiz TCP katmanına gelir. TCP katmanı, arama verinize port numarasını ekler ve veriyi paketlere böler. IP katmanında, veriye gideceği adres ve izleyeceği yol da eklenir. Daha sonra da bu veri sırasıyla 2. ve 1. katmanlara iletilir. Google'ın sunucularına fiziksel erişim sağlanmasından sonra kendi bilgisayarımızdaki işlemler, şimdi Google sunucularında aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşecektir.

Burada, TCP/IP paketlerinin içeriği önem kazanır. TCP/IP paketinde, uygulama katmanından gelen içerik (ses ve görüntü de dahil olmak üzere web içeriği, e-postalar, sohbet içeriği, kullanılan uygulamanın adı ve versiyonu vb.), TCP katmanından gelen kaynak ve hedef port numaraları, IP katmanında gelen kaynak ve hedef IP adresleri yer alır.

Paket incelemelerini kapsamına göre üçe ayırabiliriz:

1) **Yüzeysel Paket İnceleme:** Sadece pakette yer alan ip adreslerini ve port numaralarını inceler. Örneğin, ateş duvarları (firewall), belirli IP adreslerinden ve portlardan gelen talepleri bu inceleme sonucunda kesebilir.

2) **Orta Düzey Paket İnceleme:** OSI'nin altı katmanı da bu incelemeye dahil edilir. Örneğin, sadece belirli bir formattaki içerik gözetlenebilir ya da bu içeriğin erişimi/transferi kısıtlanabilir.

3) **Derin Paket İnceleme (DPI):** 1. ve 2. düzeyi kapsadığı gibi, uygulama katmanında pakete eklenen bilgiyi de inceler. Gezilen web sitelerinin içeriği, mesajlaşmalar, e-posta içerikleri, internet üzerinden yapılan telefon görüşmeleri vs. DPI kapsamındadır.

Bu özet bilgiden sonra, şimdi asıl konuya, DPI'ya itiraz gerekçelerine gelebiliriz.

DPI NEDEN ZARARLIDIR? (1)

Paket inceleme, yüzeysel, hatta orta düzeyde kaldığı sürece kullanıcının mahremiyetine etkisi sınırlıdır. ISS'ler bant genişliğini ve ağ trafiğini kontrol etmek için paketlerdeki IP adreslerini incelemektedirler. Ayrıca, spam mesajları ve virüsleri filtrelemek amacıyla da kullanılmaktadır. Bunun yanında, yukarıda belirtildiği gibi orta düzey paket inceleme sayesinde içeriğin formatı da incelenebilmektedir. Böylece belirli formattaki verinin ağdaki hareketini önceliklendirmek mümkün olabilmektedir. Örneğin, film indirilmesi ağ trafiğini fazlasıyla meşgul ediyorsa sadece e-postalarını okumak için interneti kullanan bir kullanıcının bundan etkilenmemesi için metinsel içeriklerin önceliği artırılabilir. DPI'nin belirli formattaki içeriği önceliklendirmek, ağı spam mesajlarına ve virüslere karşı korumak için belirli IP adreslerinden gelen paketleri kesmek için kullanılması kurumsal bir ağda (intranet) kabul edilebilir bir uygulamadır. Fakat söz konusu olan ağ, internet olunca paketlerin incelenmesi internete eşit ve özgür erişim hakkına zarar vermektedir. DPI'nın zararlarını altı başlık altında ele alabiliriz.

1) Ağ tarafsızlığının (net neutrality) ihlali

İSS'lerin ilkesel olarak farklı içerikler ya da uygulamalar arasında ayrım yapmaması, tüm web sitelerinin ve internet teknolojilerinin eşitliğini kabul etmesi ağ tarafsızlığı olarak adlandırılır. 2007 yılında ABD'de Comcast adlı İSS'nin P2P (iki veya daha fazla istemci arasında veri paylaşmak için kullanılan bir ağ protokolüdür) veri transferini engellemesi, DPI ve ağ tarafsızlığı ilişkisini gündeme getirdi. ABD Federal İletişim Komisyonu (Federal Communication Commission - FCC), bunun kullanıcıların internete erişim hakkının ihlali olduğuna karar verdi ve Comcast'ten ayrımcı ağ yönetimi uygulamasına son vermesini istedi. FCC, meşru gerekçelerle DPI'nın ağ yönetiminde kullanılabileceğini, ancak ağ tarafsızlığını ihlal eden bir uygulamanın kabul edilemez olduğunun altını çizdi. Ayrıca FCC, bazı uygulamaların internette çalışmasının engellenmesi, kullanıcıların internet üzerinde belirli bir içeriğe, uygulamaya ya da hizmete erişiminin engellenmesi, İSS'nin uygun görmediği içeriğe erişimi yavaşlatması, internet kullanımında önceliğin ödemeye tabi olması gibi uygulamaların da ağ tarafsızlığını ihlal ettiğini belirtti. İSS'nin içerik üreticisi de olması ve DPI'nın bu yönde kullanılabilir olması sorunu daha da büyütmekteydi.

Ağ tarafsızlığının yok edilmesi, internetin en temel niteliğinin de ortadan kalkması demek oluyor. Ya-

şadığımız dünyada tüm insanların internete eşit erişim hakkı olmamasına rağmen DPI'sız internette en azından internete erişebilenler arasında bir eşitlik söz konusu.

2) İSS'lerin kullanıcı üzerindeki hâkimiyetinin artması

Her geçen gün, insanlar arası iletişim internet ortamına taşınıyor. Artık postaneye gidip mektup göndermiyoruz. Eski günleri hatırlayalım. Mektubu yazdıktan sonra alıcıya gönderilmek üzere postaneye bırakırdık. Postane çalışanları mektubu alırlar ve zarfın üzerinde yazılı olan alıcı adresine iletirlerdi. Normal şartlar altında, hapishanede değilsek, postane çalışanlarının mektuplarımızı okuyabileceğini düşünmezdik. Ama DPI teknolojisi, iletişimimizi inceleyip kontrol edebilmekte, mesaj paketinin içeriğine göre farklı eylemlerde bulunabilmektedir.

İletişimin gözetlenmesi doğal olarak beraberinde otosansürü de getirecektir. İnsanlar internet üzerinden yazışırken, konuşurken, webde araştırma yaparken daha temkinli olacaklar, hatta hiç iletişime geçmemeyi tercih edebileceklerdir. Bir aşk mektubunun başkalarınca görülmesi bile insanı rahatsız edeceğinden iletişim çağı iletişimsizlikle sonuçlanacaktır. Bunun yanında, Facebook ya da diğer sosyal ağlarda kullanılan ağ analizi metodunun bir benzerini DPI sayesinde, hem de daha kapsamlı olarak gerçekleştirilebilecektir. Örneğin, A'nın B ve C iletişiminin olması, A ile B'nin her gün birkaç kere haberleşiyor olması gibi bilgiler sosyal ağ analizinin yapılmasına olanak sağlayacak. DPI'nın kapsamının sadece e-posta iletişimin takibi ile sınırlı olmadığı, webdeki gezintilerin de incelendiği dikkate alınırsa İSS'nin elinde analiz edilmeyi bekleyen dev bir sosyal ağ bulunacak.

3) DPI'nın ilk kullanım amaçlarından farklı alanlara doğru yayılması

Yeni gözetim pratikleri üzerine çalışan sosyal bilimcilerin en önemli tespitlerinden biri yeni gözetim araçlarının başka (meşru ya da gayrimeşru) alanlara doğru yayılabilmesidir. Belirli bir amaç için toplanan kişisel bilgilerin ilk başta belirtilmemiş amaçlar için de kullanılması yaygın bir uygulamadır. (2)

Ülkemizdeki telefon dinlemenin yaygınlığı ve pervasızlığı dikkate alınırsa Phorm'ın DPI teknolojisi ile elde edilen TTNET abonelerinin kişisel verilerinin kapsamının genişlemesi, reklam dışındaki amaçlar için de kullanılması olasıdır. Üstelik DPI'da bu kapsam genişlemesi çoğu zaman abonelerin ruhu bile duymadan gerçekleştirilebilir.

DPI'nın Arap ülkelerinde gözetim ve sansür amaçlı kullanıldığını biliyoruz. Dünyanın en geniş CCTV ağına sahip olan İngiltere'nin DPI teknolojisine sıcak bakmasının yine gözetimle ilgili olduğuna dair şüpheler var.

Sizce telefon dinlemenin bu kadar yaygın olduğu, interneti filtreli olan bir ülkede DPI öylesine, sadece reklam amaçlı kalabilir mi?

4) İnternet kullanıcılarının metalaşması

Geleneksel web reklamcılığında reklam, ziyaret edilen web sitesinin içeriğine göre kullanıcıya sunulmaktaydı. Örneğin forumlarda kombimizdeki bir arızayla ilgili araştırma yaptığımızda ziyaret ettiğimiz sitelerde kombi reklamlarıyla karşılaşıyorduk. Fakat reklam firmaları son zamanlarda kişi odaklı bir strateji tercih ediyorlar. Hedefli reklam (targeted advertising) adı verilen bu stratejide internet kullanıcısına gösterilecek reklam kişinin internetteki davranışlarının analizinden oluşan bir profile dayanıyor. Bu profil, kişinin internetteki davranışlarının analizinden oluşturulmuş sanal bir ikizi oluyor. İnternet üzerinden satranç oynayan biriyseniz, kombi arızasını araştırırken

karşınızda satranç takımı, kitabı, sitesi vb. reklamlar da çıkabiliyor.

Hedefli reklamcılık, üç biçimde karşımıza çıkabiliyor:

1) Ziyaret edilen web sitesinin ya da içinde çeşitli web hizmetleri barındıran bir portalın, site (ya da portal) içindeki davranışlarınızı analiz ederek, site içindeki gezintide reklamları bu analiz doğrultusunda çıkarması.

2) *DoubleClick* gibi bir reklam ağı oluşturarak farklı sitelerden gelen bilgilerin birleştirilmesiyle oluşan bir reklam ağı oluşturulması.

3) DPI ile İSS üzerinden abonelerin profillenmesi.

Başta Google, Facebook, Apple, Microsoft olmak üzere birçok şirket, kullanıcıları takip etmektedir. Fakat bu sitelerin takip yeteneği, bu sitelerin hizmetlerinin kullanımıyla ve web ile sınırlıdır. İSS üzerinden yapılan DPI gözetiminde ise kullanıcının tüm internet trafiğinin izlenmesi ve analizi söz konudur.

Hedefli reklamcılıkta, Smythe'in 1977 yılındaki makalesinde tartıştığı izleyicilerin metalaşması süreci önem kazanmaktadır. Smythe, enformasyonun ve hizmetlerin "rüşvet" olarak sunularak izleyicinin dikkatinin, zamanının ve emeğinin alınmasına işaret etmektedir. İzleyiciler, daha doğrusu izleyicinin dikkati, çeşitli ürünlerle (dizi, sinema, eğlence programı, yarışma vb.) alınarak metalaştırılmakta ve reklamcılara satılmaktadır. (3)

Symthe'in gözlemleri televizyon reklamcılığı ile ilgili olmasına rağmen bugün internete daha uygun görünmektedir. Bir televizyon izleyicisinin belirli bir programı izlemeye daha istekli olduğunu göstermesi hem o programın reklam potansiyelini artırır hem de izleyiciyi tatmin edecek programların devamını sağlar. İnternet reklamcılığında ise metalaşma daha ileri düzeydedir. Her şey değişim değerine indirgenir, kullanıcının belirli konulardaki siteleri gezmesi sadece kendisini belirli reklamlar için daha uygun bir hedef haline getirir. Kullanıcının aldığı hizmetin kullanım değerinde bir değişim olmaz. Kendilerine tercih etme imkânı verildiğinde kullanıcılar, daha kullanışlı olduğu için reklamsız siteleri tercih etmektedirler. Bu nedenle, Google bile arama sayfasına reklam almamaktadır.

İnternet kullanıcılarının metalaşması, TTNET-Phorm işbirliğinde açık seçik görülmektedir. Fakat Symthe'in televizyon için belirttiği "rüşvet" bu süreçte son derece zayıftır. Aboneler, cazip bir içerikle ayartılarak değil, gizlice satılmıştır.

5) Dosya paylaşımının gözetlenmesi

İnternetin geleceğinin en önemli belirleyicilerinden biri telif hakları savaşı olacak. 2004 yılından bu yana Avrupalı müzik yapımcıları, telif hakkı ihlali içeren eserlerin ağda dolaşımını engellemek için İSS'leri filtre uygulamaya zorluyor. Audible Magic ve Detica Cview gibi bu amaç doğrultusunda geliştirilmiş DPI ürünleri de var.

Şimdiye kadar Avrupa mahkemeleri, DPI teknolojisinin İSS'lerde kullanımına, kullanıcı haklarını ve mahremiyeti ihlal ettiği gerekçesiyle izin vermedi. Avrupa mahkemelerine göre tüm ağın gözetimi, bu her şeyden önce suçluluğu ispatlanana kadar kişinin masum olduğu ilkesini ihlal ediyor ve tüm internet kullanıcılarının suçlu olduğunu varsayıyor.

6) Politik baskı ve sansür

DPI, ağı genel olarak izlemenin yanında belirli bir grup kullanıcının kimlerle haberleştiğini ve ne görüştüğünü izlemek için de kullanılabilir. DPI ürünlerini satan şirketler ürünlerinin, çocuk pornografisiyle, dosya paylaşımıyla ve terörizmle mücadele için kullanıldığını iddia ediyorlar.

Raporda özellikle son zamanlarda karışan Arap ülkelerinden ve İran'dan örnekler verilmiş. Batılıların sattığı bu ürünler, bu ülkelerde muhalifleri takip etmek ve internet trafiğini kontrol etmek amacıyla kullanılmış. Büyük bir ihtimalle, DPI ile toplumun belirli kesimlerini izleyen ülkeler bunlarla sınırlı değildir... Ama konjonktür gereği şimdilik bunları biliyoruz. DPI ürünlerini satan şirketler müşterilerini açıklamaktan kaçınıyorlar. Söz konusu ülkelerde karışıklıklar yaşanmasaydı veya bu ülkeler ABD'nin düşmanı olmasaydı bunları bilemeyecektik.

Sonuç

Phorm, Kuzuloğlu'na yaptığı açıklamada, mahremiyete saygı gösterdiğini, TTNET'in ve Phorm'un birbirlerinin verilerine/algoritmalarına erişip herhangi bir işlem yapamadığını iddia ediyor. Bu iddia doğru olsa bile gözetim üzerine çalışan birçok sosyal bilimcinin vurguladığı gibi, sınırlı bir amaç için kullanımına başlanan gözetim teknolojilerinin, başlangıçta niyet edilen amaçlar dışında kullanılması sık görülen bir durum. Şu an Phorm yapmasa bile, basındaki dinleme ve fişleme haberlerine baktığımızda endişe etmemiz için yeterince nedenimiz var.

İkincisi, internet kullanıcılarının metalaşmasına sessiz kalmamamız gerekiyor. TTNET'in gezinti.com sitesinde abonelerini nasıl sattığını açıklamak zorundayız.

Daha ayrıntılı bilgi ve yanlışlıkla bilgisayarınızda Phorm seçeneğini aktif hale getirip getirmediğinizi öğrenmek için http://enphormasyon.org/ sitesini ziyaret edebilirsiniz.

KAYNAKLAR

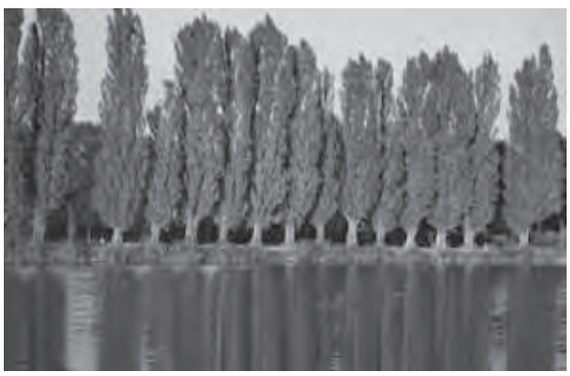
1) Fuchs'un raporundan derlenmiştir. Christian Fuchs, 2012, "Implications of Deep Packet Inspection (DPI) Internet Surveillance for Society", http://www.projectpact.eu/documents1/%231_Privacy_and_Security_Research_Paper_Series.pdf.

2) Andrew McStay, 2011, "Profiling Phorm: An autopoietic approach to the audience-as-commodity", *Surveillance & Society*, 8(3): 310-322.

3) Dallas W. Smythe, 1977, Communications: Blindspot of Western Marxism, *Canadian Journal of Political and Social Theory*, 1(3): 1-27.

Peri kızlarının ağacı: Kavak

Kavak, antik çağlardan bu yana Anadolu'da genellikle kadınsı özellikler atfedilen, özellikle kızlarla özdeşleştirilen ve ilişkilendirilen bir ağaçtır. Evin ve dünyaya gelinen toprağın sembolüdür. Anadolu insanının koparıldığı anavatanında kalan yakınlarını, özellikle de sılada kalan anaları, kızları ve gelinleri sembolize eder.

Kavağın kuzey yarıkürede 35 dolayında türü bulunur. Ülkemizde ise 4'ü doğal olmak üzere 5 kavak türü yetişmektedir. Çelikle (Dallarının kırılıp toprağa dikilmesi) yetiştirilebilmeleri çeşitlerinin artmasında önemli bir etken olup çok sayıda alttürü de bulunmaktadır. (1, 17) Ülkemizde yetişen doğal kavak türleri *Populus alba* (Akkavak), *Populus nigra* (Karakavak), *Populus tremula* (Titrek kavak) ve *Populus euphratica*'dır (Fırat kavağı). Doğal olmamakla birlikte kültürel nedenlerle yetiştirilen 5. tür ise *Populus usbekistanica*'dır (Özbekistan kavağı).

Türkçedeki kavak kelimesinin kökeninin, ağacın gövde ve dallarının kabuk kısmının beyaz olması, dolayısıyla ağaca yakıştırılan "kavı ak" söylenişinin zamanla "kavak"a dönüşmesinden ortaya çıktığı düşünülmektedir. (18)

Ülkemizdeki kavak türleri

Ülkemizde yetişen türlerden karakavak (*P. nigra*), kışın yaprağını döken, 30 metreye kadar boylanabilen bir ağaç olup çok hızlı üreme ve gelişme yeteneğine sahiptir. Sürgün verme yeteneği çok gelişmiştir, bu yüzden çelikle kolayca üretilir. Açık renkli odunu selüloz ve kâğıt endüstrisinin ana kaynağıdır. Kaplamacılıkta, kasa ve kibrit yapımında, yapı maddesi ve yakacak olarak kullanılır. Açmadan önce toplanan çiçek ve yaprak tomurcuklarından ilaç yapımında yararlanılır. (2)

Populus alba (akkavak) gümüşi yapraklara sahip dekoratif bir kavaktır. Anadolu'da dere ve nehir kenarlarında kendiliğinden yetişir. Yaprakları ve yaprak sapları beyaz tüylerle kaplı olduğundan akkavak adı verilmiştir. Dekoratif görünümü dolayısıyla park ve bahçelerde tercih edilir. (17)

10-15 metreye kadar boylanabilen ve Güney ve Güneydoğu Anadolu'da yetişen Fırat kavağı *P. euphratica* nehir ve dere yatakları ile su basar düzlüklerde yetişir. Bir dereceye kadar tuzlu topraklarda da gelişebilir. (2) Fırat kavağı tarihöncesi dönemlerden beri bilinir. (17)

P. usbekistanica subsp. *usbekistanica*'nın gövdesi beyaz ve silindirik olduğundan çoğu ormancı bu ağacı akgelinlere benzetir. Faik Yaltırık, bu kavak çeşidinin Anadolu'ya ve buradan Balkanlara, doğan çocuklar için kavak dikme geleneği olan Türk boyları tarafından Orta Asya'dan getirildiğini öne sürer. Kentlere göçüp henüz kentlileşememiş yurttaşlarımızın gecekondularının bahçelerine diktiği kavaklar da bu çeşittendir. (1) Özbek kavağının Türklerle birlikte Anadolu'ya taşınması, kültürel gerekçelerin ağacın yayılmasına katkısını göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Titrek kavak olarak adlandırılan *P. tremula* genelde ormanlık ve insanlardan uzak alanlarda kendisini belli eder. Titrek kavak, yangın veya ağaç kesimi gibi ormansızlaşan alanlarda ilk boy veren ve hızlı büyüme özelliğiyle bu tahribatın onarımını sağlayan öncü ağaçlardandır. Sonbahar aylarında koyu yeşil iğne yapraklı ormanlık alanlarda göz alıcı bir sarı renge bürünerek muhteşem görüntüler sunan titrek kavak popülasyonları aslında ormanlarımızın yara bantlarıdır. (17)

Anadolu mitolojisinde kavak

Anadolu arkeolojisinde kavakla ilgili kalıntılara ilk olarak Neolitik çağda rastlanır: Malatya'nın 40 km kuzeydoğusunda MÖ 7500'lere tarihlenen Caferhöyük Neolitik yerleşimi çevresinde derelerde kavak ağaçları bulunmaktaydı. Bu çağda kavak, ev yapımında ve yakacak olarak kullanılmıştır. (3)

Hititler kavak ağacına "harau" derlerdi. (15) Genelde kültürel sürekliliğin en önemli göstergelerinden biri sayılan bitki adlarındaki süreklilik Anadolu'da kavak ağacı için de geçerlidir. Nitekim Osmanlı döneminde Anadolu Türkçesinde kavağa verilen isimlerden biri "hor ağacı" idi. (16)

Antik Yunan mitolojisinde kavak ölen peri kızı ile özdeşleştirilmiştir: Yunan mitolojisinde, Apollon'un sevgilisi güzel kız Dryope, eski arkadaşları olan orman perilerine kurban takdim etmek için gittiğinde, peri kızları onu kaparak aralarına almışlar,

Dryope'nin perilere karıştığı yerden büyük bir kavak ağacı çıkmış ve güzel bir kaynak fışkırmıştır. Şarap Tanrısı Dionysos şenliklerinde erenler başlarına siyah kavaktan *(Populus nigra)* taçlar takarlardı. Çünkü bu ağacın *Khtonia Dionysos*'un ait olduğu Ölüler Diyarında yetiştiğine inanılmaktaydı. Dolayısıyla Kavak Dionysos kültünde bir erginleme sembolüydü. Kavak, antik inançlarda Khtonik (yeraltı dünyasıyla ilişkili) bir ağaçtı. Ağacının yumuşak olması dolayısıyla günümüz Anadolu'sunda tabut yapımında kavak ağacı tercih edilir. Antik dönemde kavağın öte dünya ve yeraltı ile ilişkilendirilmesinin en önemli nedenlerinden birinin kavaktan tabut yapımı olduğu düşünülebilir.

Yine Antik mitolojide yer alan bir başka söylencede; yeraltı Tanrısı Hades, karısı Persephone'ye ihanet ederek Okeanus'un kızlarından Leuke (beyaz anlamına gelir) ile birlikte olur, ama adı "beyaz ve gümüşi" anlamına gelen bu kız yeraltının karanlığında yaşayamaz ve ölür. Hades de bu kızı gümüşi renkli yapraklarıyla kavak ağacına dönüştürür. (4) Leuke, büyük bir olasılıkla Hades tarafından akkavağa (*Populus alba*) dönüştürülmüştür.

Kavak kaynaklı halk ilaçları

Kavak ağaçlarından halk ilacı yapıldığını pek azımız biliriz. Ancak günümüz Anadolu'sunun kırsal kesimlerinde halen kavak ağaçlarından halk ilacı yapılarak insanımız dertlerine derman aramaktadır: Kahramanmaraş (Göksun) dolayında kuru kavak dallarının yakılmasıyla elde edilen yağ, haricen diş ağrısını gidermek amacıyla kullanılır. (10) Munzur Dağları dolayında *Populus nigra* subsp. *nigra*'nın yaprak tomurcuklarından elde edilen merhemler basur memelerinin ve romatizma ağrılarının tedavisinde kullanılır. *P. tremula*'nın dal kabukları ateş düşürücü ve romatizma ağrılarını dindirici olarak kullanılır. (3) *Populus nigra*'nın kurutulmuş tomurcukları sıcak suda demlenerek dahilen yatıştırıcı, terletici, balgam söktürücü ve kabızlığı giderici olarak, haricen ise merhem şeklinde basur ve yanık tedavisinde kullanılır. (9)

Niğde ilinin Nizip bölgesinde *Populus alba*'nın gövde, dal ve kabuklarının kaynatılmasıyla elde edilen çayı solunum ve sindirim sistemi rahatsızlıklarında kullanılır. Aynı yörede *Populus tremula*'nın (titrek kavak) gövde, dal ve kabuklarının kaynatılmasıyla elde edilen çayı kabızlığı giderici ve ateş düşürücü olarak kullanılır. (6)

Ardahan'ın Çıldır yöresinde *P. Tremula*'nın genç dalları yaygın olarak tarımsal aletler ve süs eşyası yapımında kullanılır. Taze fidanlar özellikle dallı şekilde kesilerek hoş kokusundan dolayı evlerin girişlerinde bulundurulur. (7) Gümüşhane dolayında titrek kavağın kabukları kabızlık giderici ve ateş düşürücü olarak kullanılır. (8)

Anadolu'da geleneksel köy evi yapımlarında kavaktan yapılma hatıllar çok kullanılır. (11) Şanlıurfa'da "kovık" olarak adlandırılan kavak türlerinden; *Populus alba*'dan yakacak elde edilmesinin yanı sıra erzak dolabı, çeyiz sandığı, kaşık, tokmak, kürek sapı ve ekmek çubuğu yapılır; aynı yörede *P. euphratica*, yakacak eldesinin yanı sıra keklik kafesi yapımında kullanılır; yine aynı yörede *P. nigra* da yakacak eldesinin yanı sıra beşik, tabaklık, fare kapanı ve kürsü yapımında kullanılır. (12)

Gök ile yeri birleştiren direk

Karagöz oyunlarında Kanlıkavak motifinde ağacın kovuğunda bir kadın yaşar. (12) Anadolu Sıraç kültüründe eğer kavaklar güzün yaprağını tepeden dökerse, karın yükseklere düşeceğine, eteklerinden dökerse alçaklara çok kar düşeceğine inanılır. Toros yörüklerinde ise bunun tam tersine inanılır. (5) Anadolu'da Hıdrellez'de su başlarına, kavak ağaçları diplerine gidilir. Şükür ve bereket temennili dualar yapılır. Kavak dalları Hıdrellezde kapılara asılır. (13) Hıdrellezin aslında antik çağın su kültleriyle ve su tanrıçasıyla ilişkili olması, su kenarlarında yetişen kavağın da bu kültle ilişkilendirilmesine neden olmuş olabilir.

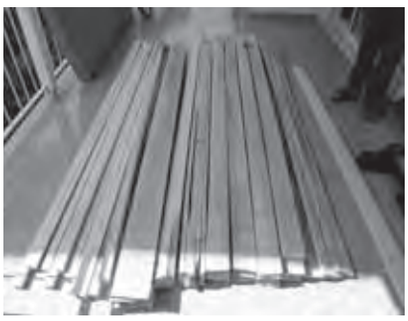

Titrek kavak türünün yaprakları.

Orta Asya Türk kültüründe "Bay Terek" veya "Baytirek" olarak adlandırılan kavak ağacı, gövdesinin düzgünlüğü, bütünlüğü ve uzunluğu ile Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir; gökyüzü ile yeryüzünü birleştiren direktir (Terek). Bay Terek veya Bay Kavak tanrının sembolüdür. Ulu kavak, kutlu hanlarla hatunların cennette yaratıldıktan sonra yeryüzüne iniş yoludur. Dede Korkut Destanı'nda; "Ak kavağın budağından yırgayuban geçmişsin" dizesi vardır. (14)

Masallarda kavak

Anadolu'da Evliya Kavak veya Evliya Tirek (Terek=Direk) olarak adlandırılan kavaklar çocuğu olmayanların dibinde oturup dua ettiği yerlerdendir. Isparta'nın Çavundur köyünde bir ulu kavak vardır. Burada adak kurbanları kesilir. Ulu kavaklar, Afyon bölgesinde olduğu gibi, evlenmek isteyen genç kızların Mart ayı başında çıkıp kedi gibi bağırdıkları, sonra da "adetiniz batsın" diye seslendikleri ağaçtır. Anadolu söylencelerinden bir bölümünde kavak ağacının kesilmesi ölümün işareti sayılır. Anadolu söylencelerinde ölen insanın, özellikle de kızların kavağa dönüşmesi antik mitoslardaki Dryope söylencesini hatırlatır. Yozgat çıkışlı "üç hıyarlar" masalında dünya güzeli kız, çingenenin oyununa gelir ve kuşa dönüşür. Kuş öldürülür, kanından kavak büyür.

Kavağın açık renkli odunu selüloz ve kâğıt endüstrisinin ana kaynağıdır. Kaplamacılıkta, kasa ve kibrit yapımında, yapı maddesi ve yakacak olarak kullanılır.

Kavak kesilip beşik yapılır. Kavağın kesildiği yerde bulunan yorgan iğnesi tekrar kıza dönüşür. Benzer bir masal da Konya yöresinden bilinir. Bu masalda da kavak-beşik-çivikız döngüsü vardır. Anadolu'da yaygın masallardan biri de "Akkavak kızı"dır: Anadolu'da tanrı tarafından gönderilen kızların kavak ağacında bulunması motifi de vardır. Konya Hadım'dan derlenen "Hürü kızı" masalında; iftiraya uğrayan Hürü, saçlarından akkavak dallarına bağlanır, ancak Aksakallı Hıdır tarafından kurtarılır. Duayla kavağa çıkmayı öğrenen Hürü'ye üç yaprak verilir. Hürü, üç yaprağı öldürülen üç çocuğunun mezarlarının başına koyar. Masalda kavak, yere yatıp kalkarak kızları yere indirir. Hürü'nün çocukları yeniden dirilir. Ankara'dan derlenen "Kamber" adlı masalda Kamber adlı kişi kavakta bulduğu kızla evlenir. Kızların kutlu kavakla yeryüzüne inmesi Altay destanlarında da vardır. Tokat-Turhal'daki bir inanışta, Yeşilırmak kenarında bulunan Tekke kavağı adındaki kavağın altını ırmağın oyduğu, kavak devrildiğinde bir kadın ağlaması sesi işitildiği söylencesi bilinmekte, bu kavağın altında bir kadın evliyanın yattığına inanılmaktadır. (14)

Anavatana özlemin sembolü

Yukarıdaki kültürel örneklerden de görüleceği üzere, kavak antik çağlardan bu yana Anadolu'da genellikle kadınsı özellikler atfedilen, özellikle kızlarla özdeşleştirilen ve ilişkilendirilen bir ağaçtır. Kavak türlerimizin genelde yerleşim yerleri ve evlerin yakınlarında olmasının, akkavağın beyaz, gümüşi ve kadınsı görünümünün de bunda etkisi olduğu açıktır. Antik çağlarda ölen peri kızının kavağa dönüşmesi inancı günümüz Anadolu'sunda halen devam etmekte, kutsal görülen anıt kavakların altında kadın evliyanın yattığına inanılmakta, evlenmek isteyen erkeklerin kavak ağacından kendilerine eş buldukları söylenceleri dillendirilmektedir. Özellikle anatanrıça inancının baskın olduğu görüşünün ortaya atıldığı Anadolu Neolitik çağında kavakla ilgili inançların anayanlı olarak nasıl bir fonksiyon gördükleri sorusu aklımıza gelmektedir. Bu konuda daha fazla arkeolojik kazı ve daha fazla etnobotanik araştırmalara ihtiyacımızın olduğu kesindir. Ancak kesin olan bir şey daha vardır; o da kadınsı kavaklarımızın Anadolu insanı için odun ve ağaçtan daha fazla sembolik değerler içerdiğidir. Aksi takdirde Orta Asya'dan göç eden Türk boyları kültürlerinin bir parçası olan Özbek Kavağını özel olarak yanlarında getirerek Anadolu ve Balkanlara yaymazlar, günümüzde de şirin mi şirin gecekondularının bahçelerine dikmezlerdi. Bir bakıma kavak, göçle gelen kültürel değişim aşamalarında eskiyle olan bağların devam ettirildiğinin de bir sembolüydü. O, evin ve dünyaya gelinen toprağın sembolüdür. Anadolu insanının koparıldığı anavatanında kalan yakınlarını, özellikle de sılada kalan anaları, kızları ve gelinleri sembolize etmektedir.

Kentlere göçüp henüz kentlileşememiş yurttaşlarımız şirin gecekondularının bahçelerine genellikle kavak dikerler.

DİPNOTLAR VE KAYNAKLAR

1) Yücel Çağlar, *Anadolu Yeşillemesi*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı Yayını, İstanbul, 2010.

2) Necati Güvenç Mamıkoğlu, *Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları*, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.

3) Şinasi Yıldırımlı, "Munzur Dağlarının Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri", *Fırat Havzası tıbbi ve Endüstriyel Bitkiler Sempozyumu*, 6-8 Ekim 1986, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ, 1991.

4) Ahmet Uhri, *Boğaz Derdi: Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2011.

5) Dr. Orhan Yılmaz, *Sıraçlar*, Veni Vidi Vici Yayınları, Zile, 2009.

6) Meryem Öztürk, Muhittin Dinç, "Nizip (Aksaray) bölgesinin etnobotanik özellikleri" Ot Sistematik Botanik Dergisi, sayı:2005/1.

7) Gençay Akgül, "Çıldır (Ardahan) ve Çevresinde Bulunan Bazı Doğal Bitkilerin Yerel adları ve Etnobotanik Özellikleri", *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 2007/1 sayısı.

8) A. Kandemir, O. Beyzaoğlu, "Köse Dağları'nın (Gümüşhane) Tıbbi ve Ekonomik Bitkileri, SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6-3 (2002).

9) Ersin Yücel, *Mihalıççık İlçesinin Tıbbi Bitkileri*, Eskişehir, 2008.

10) Ertan Tuzlacı, *Şifa Niyetine: Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

11) Jak Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.

12) Mustafa Aslan, Hasan Akan, Maruf Balos, "Şanlıurfa'da Bazı Odunsu Bitkilerin Etnobotaniği Üzerine Bir Araştırma, Ot Sistematik Botanik Dergisi, 2011/1.

13) Yaşar Kalafat, *Türk Halk İnançlarında Beslenme*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

14) Pervin Ergun, *Türklerde Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

15) Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'nun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.

16) Armenag K. *Bedevian, Polyglattic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, German, Italian and Turkish Languange*, Arcus&Papazian Presses, Cairo, 1936.

17)Yücel Çağlar, *Dendroloji (Ağaç Bilimi) Okulu Ders Notları*, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, Ankara, 2012.

18) Ertan Tuzlacı, *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*, Genişletilmiş 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

19) Hasan Torlak, "Anadolu Kültüründe Kavak Ağacı", Yolculuk Dergisi, Kamilkoç Yayını, Aralık 2012.

Din: Bir yabancılaşma biçimi

"- Bir Hıristiyan bir komünistle nasıl birlikte çalışabilir?
- Bana göre insanlar, müminler ve ateistler olarak değil tersine ezenler ve ezilenler olarak; bu adaletsiz toplumu ayakta tutmak isteyenler [ile] adalet için mücadele edenler olarak ikiye ayrılmaktadır.
- Marx'ın dini bir afyon olarak gördüğünü unuttun mu?
- Kendisi yeryüzünü mülk edinirken, sadece gökyüzünün egemeni bir tanrı vaaz etmek suretiyle, dini halka karşı bir afyon olarak kullanan burjuvaziydi." (1)

Gencer Çakır

Doğanın bir parçası olan ve ancak doğayla birlikte kendini yeniden ve yeniden üreten insan, kendi ihtiyaçları doğrultusunda doğayı dönüştürürken aynı zamanda kendisini de dönüştürmüş olur. Tüm bir insanlık tarihi, bu anlamda, insanın doğa ile olan ilişkisi, onun üzerinde her geçen gün artan bir "hâkimiyet" kurmasının (bu kelimeyi "tahakküm" anlamında kullanmıyorum) tarihidir denebilir. (Bugün genetik biliminin genler üzerinde yaptığı sentetik ve "insan ürünü" olan çalışmaları göz önüne alınırsa insanın doğa üzerindeki hâkimiyetinin ne boyutlara vardığı sanırım daha iyi anlaşılır.) İnsan bunu yaparken, yani doğanın bilinemezliğini bilinebilir kılarken ve onu kendisinin bir parçası yaparken, onu deyim yerindeyse **insanlaştırırken**, doğanın hükmeden kuvvetlerinden kendisini sıyırabildi. Ne var ki bunu yaparken aynı zamanda kendisine başka tahakküm biçimleri de yarattı.

"İnsanlar yaşamlarını sürdürmek için doğayla savaşırken **aralarında kurdukları ilişkilerle** 'ikinci bir doğa' yaratmışlar, fakat bu kez de bu 'ikinci doğa'nın esiri olmuşlardı." (2)

Şurası açık ki, insanlığa sadece "doğa güçleri" değil ama bir o kadar "sosyoekonomik güçler" de hükmetmekte. "Sınıfsız" toplumdan "sınıflı" toplumlara geçiş ile örtüşen bu süreç, insanın uzun tarih yolculuğundaki bir aşamaya denk gelir. Dolayısıyla doğanın güçlerine hükmeden, onu kendi bilinçli eylemiyle dönüştürebilen ve bu süreçte bir tarih yaratan -ki tarih, insanın "bilinçli" eyleminden başka bir değildir- insanın önünde bir başka sorun daha duruyor: Kendine söz geçirtmeyen sosyoekonomik ilişkilerin boyunduruğundan çıkmak ya da bu boyunduruktan kurtulmak. "[İnsanlar] kendilerini yabancılaştıran bu ilişkilerden kurtulmak için yeni bir savaş vermek ve bu **insan ürünü** 'ikinci doğa'yı yenmek" (3) zorundadır.

İnsanlık bunu başardığında, yani kendisiyle beraber çevresindekilerin de çıkarını gözeten; bilinçli eylemiyle kendi kaderi üzerinde belirleyici, yönlendirici ve söz sahibi olabilen, deyim yerindeyse "ayakları üzerinde durmayı" öğrendiğinde ya da onu bu imkândan yoksun bırakan tüm zincirlerini ve ayak bağlarını kırmayı başardığında kendisini gerçek bir insan olarak üretecek ve yeniden üretecek; kendisini kuşatan tüm o **yabancılaşmadan** sıyrılmış olacak. İnsanlığın "sağlıklı" gelişmesinin anahtarı burada saklı.

***

İnsanın dinsel düşünce aşamasına varması onun uzun evriminde "yüksek" bir aşamaya denk gelir. Organik maddenin inorganik maddeden çıkması ve "belirli bir tarzda" örgütlenerek -ve bununla beraber merkezî sinir sistemini de örgütleyerek- gelişimini sürdürmesi; insanın iki ayağı üzerinde durması, boşta kalan ellerini kullanmayı öğrenmesi vs. tüm bunlar beynin gelişimini etkilemiş ve insan, "bilinçsiz" maddeden "bilinçli" maddeye doğru sıçrayarak kendini deyim yerindeyse "yaratmıştır". Maddenin bir ürünü olan düşünce, merkezî sinir sistemi olmadan var olamazdı ve merkezî sinir sistemi de beden, kan, kemik, kaslar vb. olmadan var olamazdı. Ve tabii beden denilen şey de en nihayetinde çevreden elde ettiği besinlerle ayakta kalır. Tüm bunlar arasındaki "diyalektik ilişki" gerçekten de dudak uçuklatıyor!

Marx'ın, "Din halkın afyonudur" tespitini bilmeyen yok gibidir; ama kimse cımbızlanarak çekip alınan bu cümleden önce Marx'ın ne dediği üzerinde pek durmaz ya da durmak istemez. İşte cümlenin cımbızlanmamış hali:

"Dinsel sıkıntı hem gerçek sıkıntıların bir dışa vurumu hem de gerçek sıkıntılara karşı bir protestodur. Din, tıpkı ruhsuz bir dünyanın ruhu olduğu gibi, ıstırap içindeki yaratığın bir feryadı, kalpsiz bir dünyanın ruhudur. Din halkın afyonudur." (4)

Bu satırlarda Marx dini hem bir "avuntu" hem de bir "protesto" biçimi olarak ele alarak onun "ikili" doğasına göndermede bulunur. Maddeci tarih

perspektifinden giderek, insanı kendi suretinde yaratanın Tanrı değil de Tanrı'yı kendi suretinde yaratanın insan olduğunu söylersek, o zaman insanın kendi yarattığı şey karşısında böylesine "diz çökmesi" nasıl açıklanmalı? *Alman İdeolojisi*'nin önsözünde Marx ve Engels şöyle yazdılar:

"(İnsanların) kendi beyinlerinin ürünleri, onları yaratan beynin üstüne çıkmıştır. Yaratıcılar, kendi yarattıkları şeyler önünde secdeye varmışlardır. Öyleyse onları, boyunduruğu altında ezildikleri kuruntulardan, fikirlerden, dogmalardan, hayalî yaratıklardan kurtaralım. Fikirlerin egemenliğine karşı başkaldıralım." (5)

Burada "yabancılaşmaya" karşı bir meydan okuma var. Bu meydan okumada, "yaşamı belirleyen şeyin **bilinç** değil, tersine, bilinci belirleyen şeyin, son kertede, **yaşam** olduğu" gerçeğinden hareket ediliyor. (6) Yabancılaşmadan çıkış ya da insanın "kurtuluşu" konusunda, maddi çevre **değiştirilmeksizin** bir yol bulmak mümkün müdür peki?

"'Kurtuluş', zihinsel değil, tarihsel bir iştir ve bu tarihsel koşullar, sanayinin, ticaretin, tarımın, [insanlar arası] karşılıklı ilişkinin durumu tarafından gerçekleştirilir." (7)

Kapital projesine soyunmaya başladığında Marx burada yazdıklarını az çok geliştirerek tekrar eder. Gelin isterseniz eserin şu en meşhur bölümü "Metanın Fetiş Karakteri ve Bunun Sırrı"ndan bir alıntı yapalım:

"Gerçek dünyanın dinsel yansıması, her durumda, ancak, gündelik yaşamdaki pratik ilişkiler, insanlara, kendi aralarında ve kendileriyle doğa arasında gözle görülür akla uygun ilişkiler sunmaya başladığında ortadan kalkabilir. Toplumsal yaşam süreci, yani maddi üretim süreci, üzerindeki mistik sis örtüsünden, ancak, özgürce bir araya gelmiş insanların ürünü olarak, onların bilinçli planlı denetimleri altına girdiğinde sıyrılabilir. Ama bu da, toplumun maddi bir temelini ya da kendileri de yine uzun ve ıstıraplı bir gelişim tarihinin kendiliğinden ortaya çıkan ürünleri olan bir dizi maddi varlık koşulunu gerektirir." (8)

İşte burada "praksis" denilen şey devreye giriyor… Samed Behrengi'nin yediden yetmişe herkesin severek okuduğu *Küçük Kara Balık* (9) adlı masalının baş tarafında Kara Balık ile annesi arasında şöyle bir diyalog geçer:

"Hayır anne, ben böyle yüzmekten bıktım, başka yerlerde ne olup bittiğini öğrenmek istiyorum. (…) Yaşam nedir onu öğrenmek istiyorum. Yaşam, ufacık bir yerde yaşlanana kadar hep aynı şeyleri yapmak olamaz. Bu dünyada başka türlü yaşamak mümkün mü, onu bilmek istiyorum." (10)

Yıldız Silier, *Oburluk Çağı* adlı kitabında Kafka'nın "Yasanın Önünde" adlı öyküsündeki otoriteye itaat eden taşralı adamla; bir başka öyküdeki (aslında animasyon) "Gerçekçi ol, imkânsızı iste!" düsturu ile hareket eden Kiwi karakterini yan yana getirir. Burada taşralı adama göre Kiwi'ye bir "devrimcilik" atfedilmiştir. Çünkü Kiwi, "Bilinçli bir şekilde hayatını [biçimlendirmiş], ölümle sonuçlanacağını bilse de tutkuyla yöneldiği hedefi sayesinde hayatını anlamlı kılmayı (başarmıştır)." (11)

Bilinç belki tek başına yeterli olmayabilir ama son kertede olmaz olmazdır. Ama bence asıl olması gereken "bilinç" ile "praksis" (ya da "teori" ile "pratik") arasında kurulacak bir bağ. Bu bağ kurulamadığı sürece ne Kara Balık olunabilir ne de Kiwi!

***

Dindeki yabancılaşma elbette sınıf ilişkileri (12) dikkate alınmaksızın anlaşılamaz. İlk dönemlerinde dinler belki şimdiki gibi egemen düzenle bu kadar "yapışık" değillerdi. Engels, ilk Hıristiyanlık ile modern işçi hareketi arasında ilginç ortak noktalara işaret eder. Ona göre,

"İşçi hareketi gibi Hıristiyanlık da, başlangıçta, ezilenlerin [bir] hareketiydi. (…) İşçi sosyalizmi kadar Hıristiyanlık da (…), kölelikten ve yoksulluktan gelecekte bir kurtuluşu öğütlerler; Hıristiyanlık bu kurtuluşu **öte dünyaya**, ölümden sonraki bir yaşama, cennete bırakır; sosyalizm (ise) kurtuluşu, **bu dünyaya**, toplumun (…) dönüşümü içine yerleştirir." (13)

Burada din konusunda Engels'in söylediği şeylerde elbette haklılık payı var, ama yine de burada söylenenleri "donmuş/sabit" fikirler olarak ele almamak gerekir. Ya kurtuluşu **bu dünyada** amaçlayan bir "dinsel" hareket vuku bulursa? (14) Yine aynı şeyleri tekrarlamak mı gerekecek? Latin Amerika'da yaşanan deneyimler burada gerçekten de ezberleri bozduracak cinsten. Löwy, Gustavo Gutierrez isimli bir Perulu cizvitten söz eder. "Resmi" kiliseye meydan okuyan bu cizvit *Kurtuluş Teolojisi-Perspektifler* adlı kitabında şunları söyler; "Varsayıldığı gibi ne biri 'dünyevi' öteki 'uhrevi' olmak üzere iki gerçeklik; ne de biri 'kutsal' öteki 'kutsal olmayan' iki tür tarih vardır. (…) Tayin edici olan, kurtuluşu yukarıdan **beklememektedir**. *İncil* (…), insanın bizatihi tarihsel politik mücadele aracılığıyla geliştiğini göstermektedir." (15)

Bu aynı cizvit, "kendi ülkelerinde sürgün olan" kıtadaki yoksul halklar için "devrimci" tınıları olan şu fikirleri de dile getirir: "Ancak verili koşulların tümden yerle bir edilmesi, mülkiyet sisteminin temelden değiştirilmesi, sömürülen sınıfların iktidarı ele geçirmeleri, bir toplumsal devrim bu bağımlılığa son verecektir. Bunlar sadece sosyalist bir topluma geçişe izin verecek veya en azından bunun olanağını yaratacaktır." (16)

Nisan 1972'de iki Şilili cizvitin girişimi ve Meksikalı bir piskoposun desteğiyle Şili'de "Sosyalizm İçin Hıristiyanlar" hareketinin ilk toplantısı gerçekleşir. Bu buluşmanın sonuç kararından burada yapılacak alıntılar ilginç olabilir. Kararda şunlar söyleniyor:

"İnsan devrimci pratik içerisinde inancın varlığını dolaysızca hissederse, verimli bir etkileşime girer. Hıristiyan inancı, devrimin eleştirel ve dinamik bir mayası olur. İnanç, sınıf mücadelesinin tüm insanlı-

ğın (…) kurtuluşuna kadar sürdürülmesi talebini güçlendirir. Toplumun ekonomik yapısında basit bazı değişiklikler **yerine** onun tümden dönüştürülmesi özlemimizi öne çıkarır. Böylece inanç, mücadeleye katılan Hıristiyanlara ve onlar aracılığıyla da bugünkünden nitelikçe farklı bir toplumun ve yeni insanın doğuşuna katkısını yapar…

Ayrıca devrimci faaliyete bağlanma, Hıristiyan inanç için eleştirel ve devindirici işlev görür. Tarihin seyri içinde inanç ve egemen kültür arasındaki suç ortaklığının açık biçimlerini olduğu gibi, ince biçimlerini de eleştirir. (…) Ama insanın bu ortamda izleyeceği yolu bulması için, emekçi sınıfların asıl mücadele araçları olan **parti ve örgütlere girerek**, kurtuluş sürecinde gerçekten yer alması gerekir." (17)

Yukarıda Engels, ilk Hıristiyanlık ile modern işçi sınıfı hareketini yan yana getirirken, teorik olarak, din için, "kurtuluşu öte dünyada" arıyor dese de; toplumsal hareketlerin bir motoru ya da lokomotifi olduğu sürece -ki burada söz konusu olan din kisvesi altında yürütülen bir "sınıf mücadelesi"dir- din karşısındaki tutum; egemen sınıfın hizmetinde olan ve Napolyon'un, "Servet eşitsizlikleri din olmadan olamaz. Bir insan açlıktan ölürken, yandaki büyük bir servete sahipse, açlıktan ölenin bunu kabul etmesi imkânsızdır. İşte bu nedenle bir iktidar ona, 'bu Tanrı'nın emridir', demeli." sözlerinde olduğu gibi sömürüyü meşrulaştıran din karşısındaki tutumdan "taktiksel açıdan" farklı olmalıdır.

Benzer bir örneği bugünden verelim… Haziran-Temmuz 2012'de Paraguay'da, 2008 yılında devlet başkanı seçilen "yoksulların papazı" ya da düşmanlarınca söylendiği şekliyle "kızıl piskopos" Fernando Lugo'ya karşı düzenlenen "sivil" darbe karşısında; başkanın "papaz" olması, onun yanında yer alınmayacağı anlamına mı gelmeli? Elbette hayır! Ayrıca Lugo'ya karşı darbe planlarının nedenleri göz önüne alındığında -ki bunlar arasında yabancı şirketlerin tekerine çomak sokan adımların atılması, parasız sağlık sistemine geçiş, ayrıca iktidara gelmeden önce ülkedeki tarım topraklarının yüzde 80/85'inin toprak sahiplerinin yüzde 2'sinin elinde olması sebebiyle Lugo'nun toprak reformuna yönelmek istemesi gibi nedenler etkili olmuştur- ne demek istenildiği sanırım daha iyi anlaşılmış olur. (18)

Ünlü *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi* adlı kitabında Max Beer; dağın tepesine çıkıp etrafındakilere konuşan İsa'dan şu alıntıyı yapar:

"… Tanrının saltanatı şu demektir: Hayatın temelini insanlık sevgisi üstüne ve yeniden kurmak. Güçsüzlere ve günahı olanlara acımak. Zenginlikler arasındaki ayrımları ortadan kaldırmak. **Herkesin topluca ve herkes için çalışması**. İnsanları, (üzerlerine) çöken kötülüklerden kurtaracak olan (işte) budur." (19) Hemen ardından da İsa ile ilgili şu yorumda bulunur: "İsa, peygamberlerin mirasçısıydı. Davranışı açıkça dine ve ulusçuluğa karşıydı. Sözlerinden açık bir anarşist-komünist eğilimin izleri kolay(lıkla) çıkarılabilir." (20)

Cennetin yeryüzünde kurulması kulağa hoş geliyor elbette. Ama bu düşüncenin ütopik olduğu söylenebilir mi? Ben aksi görüşteyim. Elbette bir "yeryüzü cenneti" kurulması için şartlar son derece elverişli. Kapitalizmin iç işleyişinden gelen **kullanım değeri** ile **değişim değeri** arasındaki "mantık dışılık" çözülebilirse; **herkesin topluca herkes için çalışması** söz konusu olursa; "bireylerin çeşitli biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırdığı zaman" toplum, bayraklarının üstüne neden şunları yazmasın: Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre! (21)

Ama kapitalist barbarlık çağında bu imkânları kaybetme riskiyle de karşı karşıya insanlık! Nükleer bir saldırı tehdidi altında bulunan gezegenimizin kapitalizme bırakılamayacak kadar değerli olduğu her fırsatta haykırılmalı. Alarm çanları çalmaya başladı bile: Kapitalizm insanlığı yok etmeden, insanlık kapitalizmi yok etsin!

***

Elbette dinin gerçek doğasını anlamak onun filizlendiği toplumsal şartları bilmekten geçiyor. Sınıflı toplumların bir ürünü, bir sınıfın diğeri üzerindeki tahakkümünün sonucu ve toplumdaki çözülmez karşıtlığın meşrulaştırıcısı… Nasıl ki devlet aygıtı sınıfsal karşıtlıkların yumuşatılması için egemen sınıfın tahakküm aracı ise din de bu "aynı görevi" yerine getiren bir tahakküm aracıdır; devletin polis, asker, adalet, hapishane vb. araçlarından olsa olsa görünüş biçimiyle farklı olan bir tahakküm aracı. Buna "ideolojik baskı aracı" da denebilir.

Elbette büyük semavi dinler ilk ortaya çıktıkları zamanlarda, o zamanki toplumsal eşitsizliklerin özürcüleri değil ama tersine "eleştiricileriydi"; lakin sınıflara bölünmüş bir toplumda egemen düşünce hiç kuşkusuz egemen sınıfların düşüncesi olacaktır.

21 Eylül 1958'de Papa XII. Pius, "Sınıfların çokluğu Yaratıcının tasarımına tümüyle uymaktadır." derken ya da eski Anglikan ilahisi *All Things Bright and Beautiful*'un ünlü, "Zengin adam şatosunda, fakir adam onun kapısında: O (Tanrı) yukarıdakilerle aşağıdakileri yarattı ve onları zümrelerine göre dizdi." satırları, sınıf ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretiminin düşünsel düzeyde nasıl "halledildiğinin" çarpıcı örnekleri değil mi?

Peki, bu durumdan sadece dinin öğretilerine karşı düşünsel alanda bir savaş açarak mı çıkılabilir? Gerekli ama yetersiz diye cevap vermek zorundayım bu soruya. Toplumsal olanı toplumsal olanla ortadan kaldırmak, eşyanın tabiatına da uygundur. Troçki'nin dediği gibi,

"Dinsel fikirler, gerçekte diğer tüm fikirler gibi, hayatın maddi koşullarının toprağında ve hepsinden öte sınıfsal çelişkilerin toprağında doğarlar ve ancak yavaş yavaş kaybo-

lurlar. Tutuculuğun gücüyle, onları doğuran ihtiyaçlardan daha uzun yaşarlar ve ancak ciddi **sosyal şokların ve krizlerin** etkisiyle tamamen yok olurlar." (vurgular bize ait).

Bu yanlış bilinçten ya da bir bütün olarak insanı kuşatan bu yabancılaşma durumundan -en azından bir **biçiminden**- kurtuluş, bu makalenin başında da söylediğimiz gibi gelip şuna dayanıyor: İnsanın kendisine hükmeden sosyoekonomik güçlere bilinçli olarak "hükmetmesi" ya da hayatı üzerinde özgürce "söz sahibi" olması. Rosa Luxemburg'un söylediği gibi:

"Kitlelerin dini, ancak, toplumsal süreçlerin insana hükmetmesi yerine insanın toplumsal süreçlere hükmedip bunları bilinçli olarak yönlendirdiği zaman bugünün toplumuyla birlikte tamamen ortadan kalkacaktır. Bu duygu (din duygusu), sosyalizmin eğittiği kitleler toplumsal gelişimi anlamaya başladıkça gitgide daha da azalacaktır." (22)

Teorik olarak bunları söylemek kolay belki ama asıl sorun, bence, bu problemi çözüme kavuştururken buna nereden ve nasıl başlanacağı ekseninde düğümleniyor. Ateizm propagandası her durum ve şartta yapılmalı mı? Toplumsal mücadeleye katılmak isteyen bir işçiye, "o kafandaki mistik fikirleri atmadan bize katılamazsın, dinin uyuşturucu etkisinden kendini sıyır öyle gel" mi denilmeli? Bu son derece "sekter", üstelik sınıf mücadelesi açısından da tehlikeli bir tavırdır. Bu aynı tavır, zamanında üç aşağı beş yukarı Komintern'de de hâkim olmuştur. O dönemde Komintern'e önemli sayıda Hıristiyan katılmış olmasına rağmen -hatta 1921-1931 yılları arasında Komintern sekreterliği görevini İsviçreli bir Protestan papaz yürütmüştür- Komintern din konusuna hiçbir ilgi göstermez. "O zamanlar Marksistler arasında geçerli olan (düşünce), bir Hıristiyan, sosyalist veya komünist olacaksa, zorunlu olarak daha önceki 'bilim dışı' ve 'idealist' görüşlerini terk edeceği düşüncesiydi." (23)

Lenin, 1905'te yazdığı, "Sosyalizm ve Din" adlı makalesinde şunları söyler: "… Aşırı baskı temeline oturan ve işçilerin eğitilmediği bir toplumda, dinsel önyargıların sadece propaganda yöntemleriyle yok edilebileceğini sanmak budalalık olur. İnsanlığın üzerindeki din boyunduruğunun, toplumdaki ekonomik boyunduruğun bir sonucu ve yansıması olduğunu akıldan çıkarmak burjuva dar görüşlülüğünden başka bir şey değildir. Proletarya kapitalizmin karanlık güçlerine karşı kendi mücadelesiyle aydınlanmadıkça, ne kadar bildiri dağıtılırsa dağıtılsın, ne kadar söz söylenirse söylensin proletaryayı aydınlatmak olanaksızdır. Bizim açımızdan ezilen sınıfın bu dünyada bir cennet yaratmak adına gerçek devrimci mücadelede birleşmesi, öteki dünya cenneti konusunda proletaryanın görüş birliğine gelmesinden daha önemlidir."

Yine 1909'te "İşçi Partisinin Din Karşısında Tutumu" adlı makalesinde şunları yazıyordu Lenin: "Modern dinin köklerinin gömülü olduğu yer, çalışan kitlelere uygulanan toplumsal baskı ve onların kapitalizmin kör güçleri karşısındaki aşikâr çaresizliğidir. (…) Kitleler dinin kaynak bulduğu toplumsal olgulara karşı birleşik, disiplinli, planlı ve bilinçli bir tarzda mücadele etmeyi **öğrenene kadar**, kapitalist egemenliğin tüm biçimlerine karşı mücadele etmeyi öğrenene kadar, **hiçbir eğitsel kitap** yığınların bilincinden dini söküp atamaz." (vurgular bize ait).

***

Yukarıda Latin Amerika deneyimlerinin Türkiye'de belki bugün için bir karşılığı yok. Anti-Kapitalist Müslüman hareket bu konuda bir çıkış yapabilir mi, şu an için bir kestirimde bulunmak çok zor. *Radikal*'de (22.07.2012) Pınar Öğünç'ün, HAS Parti'nin AK Parti'ye "transferinden" sonra, bu sürece karşı çıkan ve yol arkadaşının izinden gitmeyen Mehmet Bekaroğlu ile yaptığı röportajda şunları söylüyor Bekaroğlu:

"Bizimki entelektüel bir hareket değil, teori falan çalışmıyoruz. Şimdilik öyle görünüyor olabilir. Bu Müslüman bir toplum ve bu toplumda hak, adalet, özgürlük arayışının tutması gerekiyor. Fakat din hep başka şeylerin aracı olarak kullanılmış. Sol da bu ülkeye hak, hukuk arayışı üzerinden değil, tuhaf biçimde yaşam tarzı üzerinden gelmiş. Bu iki tarafta bir tarihsel hata var. Bütün bu haksızlıklar, eşitsizlikler, taşeronlaşmalar bir Müslüman tarafından nasıl izah edilebilir? Biz edilemez diyoruz. Müslümanlığın içinde zaten olan bu arayışı örgütleyelim istiyoruz. Anlatacaksınız, insanlar dinleyecek. Bir nokta var, oraya kadar mücadele edeceksiniz. Karşılığını sonra görürsünüz. İnsanlar bizi anlamıyor, toplumda karşılığı yok gibi fikirlere inanmıyorum." (24)

Elbette taşerona karşı olmak, işçi ölümlerine karşı olmak, 1 Mayıs'ta Taksim'e gelmek anlamlı şeyler. Ama bu anti-kapitalizm sadece kapitalizmin "vahşi" yönüne karşı ise ve sözüm ona "insancıl" kapitalizm emelleri taşınıyorsa buraya şüphe ile yaklaşmak gerekir. Yukarıda Gustavo Gutierrez ne diyordu? "…verili koşulların tümden yerle bir edilmesi, mülkiyet sisteminin temelden değiştirilmesi, sömürülen sınıfların iktidarı ele geçirmeleri, bir toplumsal devrim…" (25)

Bu Perulu cizvitteki "radikallik" bu topraklarda anti-kapitalist bir Müslüman harekete ilham kaynağı olabilir mi, izleyip göreceğiz. Bekaroğlu şunları söylerken çok haklı: "Bakın, okumuş bir grup gençle Taksim'e çıkabilirsiniz. Güzel bir şeydir, rahatsız da eder. Ama bunu fabrikada çalışanlarla, tezgâhtarlarla, tarladakilerle, cami cemaatiyle buluşturmanız lazım."

AKP'nin çıraklıktan ustalığa uzanan uzun iktidarı işçi sınıfı için, Müslüman olsun ya da olmasın pek çok kayıplarla sonuçlandı. Bugün bu tür hak gasplarının "sağ" işçilerce de sorgulandığı görülüyor. "Abdestli" ya da "takiye" kapitalizmi, işçi sınıfını bir bütün olarak menge-

nesine alıyor. “Dini bütün” patronlar işyerlerinde işçisine hakaret ediyor, aşağılıyor, sigortasını eksik ve geç yatırıyor, işçisini fazla işe koşup amiyane tabirle “suyunu çıkarıyor”, az tatil veriyor, boş zamanından çalıyor vs. vs. Sonra da yine aynı işçisiyle aynı iş yerinde aynı mescitte başını secdeye koyuyor! Böyle bir “dini bütünlük” ciddiye alınabilir mi? AKP iktidarı dini bütün işçiler için **değil** dini bütün patronlar için “milli iradeyi” temsil etmekte. İşçilerin bu süreci son zamanlarda, özellikle artan iş cinayetleri, taşeronluk, işten çıkarmalar vs. ile daha fazla sorguladıklarını düşünüyorum. Bekaroğlu yine aynı röportajda şunu söylüyor: “Aşağısı homurdanıyor, hissediyorum, değiyorum o insanlara.”

Umarım buradan bir anti-AKP değil ama onun da ötesinde bir antikapitalist hareket filizlenebilir. (26) Bu bağlamda somut birkaç örnek vererek makalemi sonlandırmak istiyorum. İlki gıda sektöründe çalışan bir işçiden… Aylık yayınlanan bir işçi gazetesinde kendi çalıştığı işyeri ile ilgili olarak şunları yazmış bu işçi:

“Militan müdür, kendi görüşünden olmayan işçilere baskı yaparak işten çıkartıyor. Kendi bölümünde 10 işçinin çalıştığı müdür, yemek ve çay paydoslarında kadınları eğitiyor, dini kitaplar okutuyor; tespih çekerek dua ediyorlar. Bunları yapmak istemeyen bir kadın, karşı geldi, bizimle konuşup bu durumu anlattı. Müdür, günaydın demesini, selam vermesini söylüyor; Madımak Oteli yangınından bahsediyor. Kadın işçi, ‘Ben de onlardanım’ diye cevap veriyor. Bunun üzerine bölüme gelen müdür, şefe, ‘Ben görevimi yaptım, sen de görevini yap bizden olmayanları çıkar’ diyor. Yani dini kuralları uygulamayan dinsizleri işten at, demek istiyor. Bir senedir soyunma odası mescit oldu. Namaz kılanlar, dini kurallara uysalar, o pislik içinde namaz kılmazlar. Asıl amaç dini kullanıp baskı yapmak. Buna işyeri yetkilileri de duyarsız kalarak destek veriyor. Burası işyeri, müdür Recep gitsin camide görev yapsın.” (27)

Diğer örnek de şu: 20 Mayıs 2011 tarihinde “ilginç” bir haber geçti gazetelerde. Düzce Müftülüğü, ildeki bütün camilerde, Birleşik Metal Sendikası’na üye oldukları için işten atılıp direnişe geçen Mas-Daf Pompa A.Ş. işçilerine seslenen bir Cuma hutbesi okutur. Müftülüğün internet sitesinde de yer alan hutbede özetle şöyle denilmiştir:

“Yüce dinimiz İslâm’a göre dünya ve âhiret mutluluğunun temeli çalışmak, alın teri dökmek ve helalinden kazanmaktan geçer. Çalışmak, insanı güzel düşünmeye, insana mutluluk yollarını bulmaya sevk eder. Bir insanın elinin emeğinden daha güzel bir kazancı olamaz... Dinimizde işçi ve işverenin karşılıklı olarak hak ve hukukları vardır. İşçinin sorumluluğu işini dürüst bir şekilde yapmaktır. İşini icra ederken bütün iyi niyet ve maharetini kullanmaktır. Bunun aksi, kul hakkı almak olur. Kul hakkı ise sahibiyle helalleşmeden Allah’ın affetmediği haklar arasındadır. İşverenin sorumluluğu ise işçisine ancak gücünün yeteceği işi yüklemek olmalıdır. Ona zulüm etmemelidir... Yüce dinimiz işverenle işçi arasında her zaman adaletli bir bağ kurmuştur. Her ikisinin de karşılıklı olarak uymaları gereken prensipler koymuştur... İşyeri işçi için ekmek kapısı demektir. Çalışanın geçimi bu ekmek kapısına bağlıdır, işi gereğinden fazla yavaşlatmak veya işyerine zarar vermek, kârı ve kârlılığı azaltıcı davranışlarda bulunmak çalışanı ağır dini mesuliyet altına sokar.” (28)

Kârı ve kârlılığı “yaratan” kim, ona el koyan, gasp eden kim? İşçilerin grev yapması bile din kisvesi altında en kötü şekilde mahkûm ediliyorsa alarm çanları çalıyor demektir. İşte asıl tehlike de burada!

Bilim ve Gelecek’te, “Dindarlık söyleminin perdelediği iktisadi gerçek” adlı makalesinde bu aynı alıntıyı aktaran Baha Okar, şöyle bir yorum yapıyor: “Patronun sömürüsü değil de, işçinin çalışırken varını yoğunu işe vermemesi kul hakkı almak oluyormuş. Karşılıklı hukukta işverene düşen, ‘işçiye ancak gücünün yeteceği kadar iş yüklemek’miş. Bu hangi din yahu?” (29)

DİPNOTLAR

1) Nisan 1964’te ordu Brezilya’da yönetime el koyar. Darbe öncesinde “Katolik Öğrenci Gençlik” hareketinin önderlerinden biri olan Frei Betto, 1969’da askeri diktatörlüğün baskıları artınca ülkedeki kimi devrimci ve militanların saklanmasına ve gizlice Uruguay ve Arjantin’e geçmelerine yardım eder. Betto, bu faaliyeti sebebiyle askeri diktatörlük tarafından hapsedilir ve 1969’dan 73’e kadar hapis yatar. Yukarıya aldığımız diyalog, gözaltına alındığı sırada Betto ile askeri rejimin gizli polisi arasında geçmektedir.

2) Taner Timur, *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi*, Yordam Kitap, 1. basım, İstanbul / 2011, s.410, vurgular bize ait.

3) Timur, Age., s.410, vurgular bize ait.

4) Din sosyolojisi üzerinde çalışmalar yapan Marksist sosyolog Michael Löwy, *Marksizm ve Din* adlı kitabında, şu ünlü “Din halkın afyonudur” formülasyonunun hiç de Marksizme özgü olmadığını; bu ifadeyi “Çeşitli bağlamlarda Kant, Herder, Feuerbach, Bruno Bauer ve Heine’nin yazılarında” bulmanın mümkün olduğunu söyler. (Bkz. Age., Belge Yayınları, Eylül / 1996, s.28). Löwy yine aynı yerde, Marx’ın bu satırları yazarken daha henüz Feuerbach’ın bir öğrencisi olduğunu, yani onun bir Yeni-Hegelci olduğunun da altını çizer. Dolayısıyla, “[Marx’ın] din analizi bu nedenle sınıfsal olmayan ‘Marksist öncesi’ bir analizdir.” (Bkz. Age., s.28)

5) K. Marx - F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, 6. baskı, Ankara / 2008, s.31.

6) Elbette burada ‘tek yönlü bir ilişki’ olduğu ima edilmiyor. Nihayetinde bilinçli varlık (insan) da yaşamı belirler, onu değiştirir ve dönüştürür.

7) Age., s.47-48.

8) Bkz. Yordam Kitap, Cilt: 1, İstanbul / 2011, s.89.

9) Samed Behrengi’nin bu masalında öne çıkan üç şey var. Birincisi, her türlü engel, karşı çıkış ve baskıya rağmen, insanın içindeki merak duygusunun hiçbir zaman sönmemesi ve içinde yaşanılan dünyanın sınırlarının ötesine çıkılarak, kişinin kendini “bilinmezlikler” dünyasına bırakması... Masalda bu, *Küçük Kara Balık*’ta sembolleştirilmiş. Bir diğer şey, egemenle yapılan işbirliğinin ölümcül sonuçlar doğurması gerçeği. Üçüncü şey de, kişinin başkaları için bir tehdit olan şey uğruna kendini feda etmesi... Behrengi, İran’daki Şahlık rejiminin insanlar üzerine nasıl bir karabasan gibi çöktüğünü bu masalında ustaca işliyor. Bir tarafta kökleşmiş değer yargıları ve içe kapanıklılık, diğer tarafta bu kuşatılmışlığı aşmaya çalışan bir “devrimci” maceracılık örneği (*Küçük Kara Balık*), bir başka taraftaysa Şahlık rejiminin balıkçıl ve onun “gaga torbası”nda sembolleştirilen baskı mekanizmaları: tutuklamalar, hapishaneler, işkence haneler vs. vs. *Küçük Kara Balık*, kökleşmiş değer yargılarına karşı bireysel başkaldırının, cesaretin, kendine güvenin bir simgesidir. Bu masal ayrıca kişinin kendini özgür kılmada “praksis”in önemine de vurgu yapıyor...

10) Samed Behrengi, *Küçük Kara Balık*, Versus Yayınları, İstanbul / 2009, s.7.

11) Yıldız Silier, *Oburluk Çağı*, Yordam Kitap, 1. baskı, İstanbul / 2010, s.27.

12) A. Şenel, "Dinsel ideoloji kime yarar, kime zarar?" adlı makalesinde şöyle der: "Dinin egemen sınıflardan yana yontan bir dünya görüşü işlevi görmesi, kendini en açık biçimde, sınıf savaşlarının önlenmesinde, olmazsa bastırılmasında gösterir." (Bkz. *Bilim ve Gelecek* dergisi, sayı no: 99)

13) K. Marx - F. Engels, *Din Üzerine*, Sol Yayınları, 4. baskı, Ankara / 2008 içinde "İlkel Hıristiyanlığın Tarihine Katkı" adlı makale, s.293, vurgular bize ait.

14) Örneğin Engels Almanya'da "Köylüler Savaşı" incelemesinde, deyim yerindeyse, kurtuluşu bu dünyada aramaya çıkan, Thomas Müntzer'in öncülük ettiği yoksul köylü savaşlarından söz eder. Bir teolog olan Müntzer 16. yüzyıl devrimci köylülerinin ve dinsiz plebyenlerin önderliğini yapmış ve yeryüzünde bir "Tanrı Krallığı" kurulmasını istemişti. Onun Tanrı Krallığı, içerisinde sınıf farklılıklarının, özel mülkiyetin olmadığı ve toplum üyeleri karşısında onlardan bağımsız ve onlara yabancı bir devlet gücünün artık olmadığı bir toplum biçimiydi. Müntzer'e karşı tavır alan Luther pek çok yazı ve bildirisinde onu "şeytan" olarak damgalamış ve ayaklanan köylüler hakkında da, "Kudurmuş köpekleri gebertir gibi gizlice ya da açıktan açığa boğazlamak gerek" demiştir. Müntzer, yakalanıp işkenceden geçirildikten sonra giyotine yatırılmıştır.

15) Löwy, age., s.56, vurgu bize ait.

16) Age., s.57.

17) Age., s.58-59, vurgu bize ait. Bu satırlardaki "devrimcilikle" bir de bizim Hoca'nın (F. Gülen) fikirlerini karşılaştırın isterseniz: "Allah, bu dünyada tek tek her insana bir rol yüklemiş ve onları oynayacakları role göre donatmıştır. Bu itibarla, önemli olan, herkesin kendine düşen rolü en güzel şekilde oynamasıdır. Bu roller arasında halife rolü olduğu gibi, dilenci rolü de vardır. Evet, rol icabı, insanların kimisi hâkim, kimisi de mahkûm olabilir." (Aktarım: *Bilim ve Gelecek* dergisi, "Hoca'nın iktisadı" adlı kapak dosyası, sayı no: 98, s.13.

18) *BirGün*'deki köşesinde bu konuya değinen Korkut Boratav'ın, "Latin Amerika'da askerî, sivil darbeler" başlıklı makalesine bakılabilir. (*BirGün*, 31.07.2012, s.5)

19) Bkz. Age., s.132-133, vurgu bize ait.

20) Age., s.133. A. Şenel de az önce adını andığımız makalesinde İsa ile ilgili şu tespitlerde bulunur: "İsa, Roma imparatorluğunun sömürüsü hakkında ezilen halkların ve o halkların en çok ezilen sınıflarının sözcüsü olarak görünür. Daha doğrusu, söz konusu halklar ve sınıflar, İsa'yı öne çıkarıp, onun dile getirdiği düşünceler ve inançlar çerçevesinde toplanırlar." (Bkz. Agm., s.14).

21) Aktarım: K. Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*.

22) Bkz. Luxemburg, "Sosyalizmin klerikalizm karşıtı politikası" adlı makale, Sendika.Org, 03.09.2008 (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=19177)

23) Löwy, age., s.34

24) Bkz. http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1094876&CategoryID=78

25) Bir de bizim Hoca'nın (F. Gülen) kapitalizm hakkında düzdüğü methiyelere bakalım: "Kapitalizm kendi görüşlerini dünyaya şöyle takdim etmekte ve şöyle bir nefis müdafaası yapmaktadır: Ferdî mülkiyet vardır. Fert kazanmada serbesttir, hürdür. İstediği gibi kazanabilir; kazanır ve temellük eder [mülk edinir]. Kazandığına sahip çıkar ve kazandığını gelecek nesillere de intikal ettirir. Onun için bu sistem **beşerîdir ve tabiîdir.** Kapitalizmde serbest rekabet vardır. (...) Bu serbest rekabet (...), topluma [ölçülülük] ve denge vaad eder. (...) Aynı zamanda bu sistemde işçi-patron [ilişkisi] de **gayet müspet ve tabiîdir.** [Bundan dolayı] kapitalizm **beşerî, tabiî ve [doğal] bir sistemdir.**" (*Bilim ve Gelecek* dergisi, "Hoca'nın iktisadı" adlı kapak dosyası, sayı no: 98, s.9, vurgular bize ait.)

26) "Din" ve "Sol" arasında niçin bir bağ kurulamasın! Bunun dünyada bir örneği Nikaragua'daki Sandinist harekette görüldü. Orada, çok sayıda Hıristiyan, özellikle genç ve yoksullar, Somoza diktatörlüğüne karşı aktif biçimde yer aldılar ve diktatörü devirip Sandinist hareketin başarıya ulaşmasını sağladılar. Bu devrimde (19 Haziran 1979) pek çok kilise papazı, manastır papazı ve rahibe Sandinistlere yiyecek, barınak, ilaç ve cephane yardımında bulunmuştu. Löwy, burada adını andığımız eserinde şunları yazar: "Daha önce hiç olmamış bir şey, Nikaragua'da gerçekleşti: Hıristiyanlar (papazlar ve gönüllüler) sadece Somozo'ya karşı ayaklanmaya aktif katılmakla kalmadılar, daha sonra kurulan devrimci hükümete de Marksistlerle birlikte katıldılar." (Bkz. Age., s.81)

27) *Sınıf Mücadelesi*, Aylık yayınlanan bir işçi gazetesi, sayı no: 169.

28) *Milliyet*, 20.05.2011; http://gundem.milliyet.com.tr/grev-karsiti-hutbe-/gundem/gundemdetay/20.05.2011/1392451/default.htm

29) Bkz. *Bilim ve Gelecek*, sayı no: 98, s.23-24.

Cennetteki huriler aşkına...

Suriye'de radikal İslamcı gruplar cirit atıyor. Cihatçılar, "Allahu ekber" nidalarıyla silahlarını ateşliyor. Bazı örgütler, hazırladıkları videolarda gençleri Suriye'deki "kâfir"lere karşı savaşmaya çağırıyor. Şehit olmaları halinde kendilerini cennette hurilerin beklediği söyleniyor. Daha önce Afganistan, Irak, Libya ve Cezayir'de de savaşmış olan mobil El Kaideciler şimdi de Suriye'de kelle avcılığı yapıyor.

Gül Atmaca

Arap dünyasında ayaklanmalar başladı başlayalı meydanlarda daha çok gençleri görüyoruz. Malum, Araplar "doğum kontrolü"nü pek sevmedikleri için çocuk sayısı da yüksek, genç nüfus da… Ve çoğu Arap ülkesinde demokrasiden, eşitlik ve adaletten söz etmek güç olduğu için düzenin çarkları arasında ezilen, gelecekten de umudunu kesmiş olan gençlerin meydanları doldurması şaşırtıcı değil.

Kaybedeceği bir şeyi olmayan bu genç kitle, Tunus'ta 2010'un son günlerinde başlayan ve hızla Arap coğrafyasına yayılan ayaklanmalara ateşli bir şekilde katıldı. Ne var ki, ilk günlerde meydanlarda pek görünmeyen ve çoğu dışarıdan beslenen radikal unsurların, "devrim"e el uzatması çok uzun sürmedi. Ve bugün güncel bir örnek olarak, Suriye'de radikal İslamcı gruplar cirit atıyor. Cihatçılar, "Allahu ekber" nidalarıyla silahlarını ateşliyor. Ülkenin özgürleşmesiyle ilgisi olmayan bu grupların amacı şeriat kanunlarının geçerli olduğu büyük İslam imparatorluğunu kurmak.

Suriye'de bugün Müslüman Kardeşler'den El Kaide'sine, ona bağlı El Nusra'sına, Liva el-İslam'ına kadar değişik radikal İslamcı örgütler Esad'a karşı savaşıyor. Bazı örgütler, hazırladıkları videolarda gençleri Suriye'deki "kâfir"lere karşı savaşmaya çağırıyor. Şehit olmaları halinde kendilerini cennette hurilerin beklediği söyleniyor. Daha önce Afganistan, Irak, Libya ve Cezayir'de de savaşmış olan mobil El Kaideciler şimdi de Suriye'de kelle avcılığı yapıyorlar.

Radikal İslamcı örgütler, "şehitliği" cennetteki huriler gibi vaatlerle destekleyerek ve yücelterek, yandaşlarını gözlerini kırpmadan ölmeye-öldürmeye hazır hale getiriyorlar.

Sol portal'da yer alan 31 Ekim tarihli habere bakılırsa, Suriyeli muhalifler arasındaki El Kaideci çeteler, Alevi düşmanlıklarını bu kez bir şarkıyla dile getirdiler. Bin Ladin'e övgülerin de yer aldığı şarkıda, Alevilere "Buraya sizi boğazlamaya geldik" deniyor.

Esad'a karşı savaşan radikal örgütlerden birisi olan Liva el-İslam'ın parasal ve silah açısından güçlü olduğu, çünkü Suudi Arabistan'daki Suriyelilerden destek aldığı belirtiliyor. Liva el-İslam'ın şeriat mahkemesini kurduğu; Esad'ın ajanı olduğuna kanaat getirdiklerine ceza kestiği ve bunun çoğunlukla ölüm cezası olduğu gelen haberler arasında.

Libya, Afganistan, Pakistan, Çeçenistan'dan çok sayıda "mücahit" bugün Suriye'de. Geçen yıl Türkiye'de tedavi ettirilen, beş yıldızlı otellerde kalan, çoğu 25-30 arası yaşlarda olan yüzlerce Libyalı erkekten kaçta kaçı acaba bugün Suriye'de Esad'a karşı savaşıyor?

Esad'a karşı savaşan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) bile zaman zaman "mücahitler"den duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor. Şeriatçı örgütler, laik muhalifleri de endişelendiriyor. Onlardan birisi, "Bölgedeki aktörler devrimimize yön vermeye çalışıyor ve sadece radikal ideolojiyi benimseyenleri silahlandırıyorlar" diye konuşuyor. Öyle ki, radikal İslamcılara yüz vermeyen, El-Kaide'nin bayrağını taşımayı reddeden muhaliflere silah verilmiyor; hatta karınlarını doyuracak ekmek bulmakta bile güçlük çekiyorlar.

Suriye'de cihat adına savaşan çetelerin, maaşın yanı sıra prim sistemiyle çalıştıkları iddia ediliyor. Görüntülerde, Bab Şehri'nde yaşayan Müslüman bir hacının bağışını dağıtan bir yetkili, savaşçıları teker teker çağırarak, gösterdikleri "kahramanlıklar" için prim dağıtıyor.

Martin Chulov'un İngiliz gazetesi *Guardian*'da yer alan 1 Kasım tarihli haberinde, El Kaide gönüllüsü Ebu İsmail'den söz ediliyor. Irak'tan Suriye'ye savaşmaya gelen genç Selefi'nin "…para ve silahı ya da motivasyon var zaten. Bu mücadele büyük düş-

mana karşı olacak...” sözlerine yer veriliyor. *Kuran*’a göre hareket ettiğini söyleyen Ebu İsmail, “Geleceği düşünmüyorum. Benim derdim bugün. Resulümüz Muhammed, Perslerle Sünniler arasında bir savaş olacağını söylemişti. O gün geliyor” diye sürdürüyor sözlerini...

İçlerindeki radikal İslamcılardan korktuklarını gizlemeyen muhaliflerden birisi olan Mahmut Razak, “Değişimin Mısır’daki gibi 19 günde olacağını sandık, Fakat 19 ay oldu. Bu kadar zor olacağını bilmiyorduk...” diye itirafta bulunuyor.

Tek istediklerinin özgür ve demokratik bir Suriye olduğunu belirten Ebu Abdullah adlı kişi ise, radikal İslamcıları kastederek, “Bizi kılıç zoruyla 7. yüzyıla götürmek istiyorlar” diyor.

Cihatçı radikaller bölgede güç kazanıyor

ABD, Özgür Suriye Ordusu’nu (ÖSO), radikal İslamcı silahlı örgütlerin sızmasına açık bulduğu için muhalefetin meşru temsilcisi olarak tanımaya yanaşmıyordu. ÖSO’yu da içine alan Suriye Ulusal Koalisyonu geçen ay hayata geçirildi.

Birleşmiş Milletler’in (BM) Eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Suriye konusundaki arabuluculuk çabaları işe yaramayınca kenara çekilmişti. Annan, geçen ay İsveç Radyosu’na verdiği demeçte, Suriye’deki muhalif grupların homojen olmadığını, içinde El Kaide de olmak üzere çok sayıda farklı grubun bulunduğunu söyledi. Demokrasiden yana olduğunu söyleyen herkesin, kim yaparsa yapsın Suriye’deki vahşete tepki göstermesi gerektiğini de vurgulayan Annan, bazı isyancıların silahsız kişilere saldırıp infaz ettiği yolundaki haberlerin gerçek olabileceğini ifade etti.

İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, *Cumhuriyet* gazetesi Ankara Temsilcisi Utku Çakırözer’e Ağustos’ta verdiği röportajda, bölgede “böl-yönet” politikasının izlendiğine dikkat çekerek, “Suriye’de doğacak otorite boşluğunun olumsuz sonuçlarından biri de bölgeye aşırı unsurların yayılma tehlikesidir. Afganistan’a bakın. Şimdi Avrupa’nın dibinde aynı terörün yeşermesi için verimli topraklar hazırlanıyor. Cihatçı radikaller bölgede zemin kazanıyor.” diye konuştu.

İsrail İstihbarat Teşkilatı MOSSAD’ın eski başkanı Danny Yatom da, Tel Aviv’deki özel bürosunda *Anadolu Ajansı*’na yaptığı açıklamada, “Arap baharının artık bir bahar olmadığını, bölgeyi radikalleştirerek İslamcıları iktidara taşıdığını” söylemişti.

Şehit olanların ödülü: 72 bakire

Ağustos ayında Türkiye merkezli cihat yanlısı bir internet sitesinde, Afganistan’da savaşırken ölen yedi Türk’ü öven ilginç bir video yayınlandı. Kürtlere de cihada katılma çağrısı yapılan 50 dakikalık videoda, şehitlerin öteki dünyada 72 bakire ile mükâfatlandırılacağı söyleniyor.

Taliban’ın alt kolu olan örgüt internette yayınladığı videoyla Türk ve Kürtleri cihada çağırıyor. Örgüt videoda 2007-2010 yılları arasında Afganistan’da ölen Türkleri de fotoğraflarıyla anıyor.

Videonun son bölümünde örgüt lideri Siracüddin Hakkani’nin üst düzey yardımcısı olan ve Paktika Eyaleti’nin gölge valisi gibi hareket eden Mevlevi Sangin Zadran, Türkiye’ye çağrı yapıyor.

Yoksul mahalleler, mülteci kampları ve *Kuran* kursları, içinde bulundukları çaresiz durumdan kurtulmaya çalışan aklı karışmış gençlerin bulunabileceği ideal ortamlar. Militanlar buralardan seçiliyor. Camiler ve *Kuran* kurslarında “Allah yoluna cihat”ın kutsallığı beyinlere iyice kazınıyor.

Türkleri “oturmak ve Batı’nın rahatlığının keyfini sürmekle” suçlayan Zardan, “Müslümanız demiyor musunuz? Müslümanlar toplandı. Siz hâlâ oturuyorsunuz. İslam’ı korumak için Afganistan’a gelmek lazım” diyor. Videoda “şehitliğin bir ayrıcalık; mutluluk, ödül, kurtuluş kaynağı olduğu” belirtiliyor. Öldükten sonra “cennet, doğa, gökkuşağı, Allah ile birlikte olma ve 72 bakire” vaat ediliyor. Videonun sonunda ise “Türkiye doğusuyla batısıyla cihada koşuyor. Geçmişte İslam’ı ve Müslümanları korumasıyla ün yapmış Türkiye halkı şanlı ecdadının izinde. Türkü, Kürdü, Lazı, Çerkesi, Arnavuduyla Haçlılara karşı savaşta ön safta” mesajı yer alıyor.

Suriyeli muhalifler arasındaki El Kaideci çeteler, Alevi düşmanlıklarını bir şarkıyla dile getirdiler. Bin Ladin’e övgülerin de yer aldığı şarkıda, Alevilere “Buraya sizi boğazlamaya geldik” deniyor.

Geçen Şubat ayına ait bir videoda El-Kaide Lideri Ayman el-Zevahiri, Irak, Ürdün, Lübnan ve Türkiye'deki militanlara "Suriye'deki kardeşler"ine destek vermeleri çağrısında bulunmuştu. Bu çağrı yanıt bulmuş olmalı ki, özellikle örgütün Irak'taki elemanlarının şu anda Suriye'de Esad'a karşı savaşmakta olduğu bildiriliyor. Şam yönetimi, Halep'teki çatışmalarda "ölü ele geçirilen" bazı militanların Türk ve Afgan kökenli olduğunu duyurmuştu.

İşte bunlardan birisi, El Kaide davalarının ünlü avukatı Osman Karahan'dı. İnsan Hukukunu Koruma Derneği'nin (İHADER) kurucusu olan Karahan, El Kaide'nin Türkiye sorumlusu olduğu iddia edilen Lui Sakka'nın avukatlığını üstlenmişti. 2006'da El Kaide örgütüne yardım ve yataklık suçlamasıyla gözaltına alınan Karahan daha sonra delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakılmıştı.

Bu arada, *Suriye Arap Haber Ajansı* (*SANA*) geçen ay Halep'teki çatışmalarda muhalif güçlere katıldığı belirtilen Abdullah Karakan (31) adlı Türk vatandaşının öldürüldüğünü duyurdu. Aynı haberi veren yarı resmi *Fars Haber Ajansı*, El-Nusra Cephesi'nin Türkiye Ordusu'nun desteğiyle Halep'in kuzeyinde konuşlandığı iddialarını yineledi.

Radikal örgütler nasıl üye kazanıyor?

Cihatçılar arasında ölenlerin -ki çoğunlukla genç adamlar bunlar- cenaze törenleri "şehidin düğünü" diye geçiyor. Hatta Suriye'de vurulan bir cihatçı için açılan pankartta "bakirelerin âşığı" yazıyor. Cenazesinde ağlanmıyor, şeker dağıtılıyor.

Radikal örgütlerin nasıl üye kazandığı sorusunun elbette birden fazla yanıtı var. Birincisi küresel eşitsizlik, insanları bireysel olarak da etkiledi. Yoksulluk, geleceğe ilişkin ümitsizlik, adaletsizlik kişilerin yaşamlarını anlamsız kılan bir baskıya dönüştü. Yoksa 100 dolar için kelle avcılığı yapmaları başka nasıl açıklanabilir? Bu genç insanların çoğu, toplu çaresizliğin ve kızgınlığın egemen olduğu bir ortamda yetişmişler.

Psikanaliz uzmanları, bu ortamın, benlik kaybına yol açan narsisizm hastalığını beslediğini söylüyorlar. Kişilerin motive olmaları için, narsist yaraları iyice deşiliyor, "Düşman, bizi yok etmeye çalışıyor" diyerek varlıklarının tehlike altında olduğu tekrar tekrar vurgulanıyor:

Böylelikle şiddetli bir çatışma potansiyeli yaratılıyor. Düşman iyice şeytanlaştırılıyor, alçaltılıyor ve insan dışı bir varlığa dönüştürülüyor. Geleneklerle yetişen dindar insanlar, öteki dünya ile ilgili vaatlere daha kolay inanıyorlar. En büyük ödül onların olacak: Hem cennette hem de öldükten sonra yeryüzünde kahramanlaşarak ölümsüzlüğe ulaşacaklar.

Yoksul mahalleler, mülteci kampları ve Kuran kursları, içinde bulundukları çaresiz durumdan kurtulmaya çalışan aklı karışmış gençler için ideal ortamlar. Hamas ve İslami Cihat Örgütü taraftarlarını buralardan seçiyor. Camiler ve Kuran kurslarında "Allah yolunda cihat"ın kutsallığı beyinlere iyice kazınıyor.

Bu dünyanın "nimetlerinden" yararlanamamış ya da yararlandırılmamış; birtakım hormonları en üst seviyede salgılanan bu genç adamlara şehitlik ödülü olarak onlarca bakire huriden söz etmek hiç fena fikir değil aslında!

Şehitlik Şiilikte de önemli

Aslında, şehitlik olgusu Şiilikte de çok güçlü. Kerbela'da 680 yılında Hz. Hüseyin'in barbarca şehit edilmesi "siyasi otoriteyi meşru saymama" ve "haksızlığa, zulme isyan" kültürüne bir de "matem" ve "acı çekme" kültürü ekledi. Şehitlik "kült" haline geldi. Siyah renk simgeleşti.

İran-Irak Savaşı'nda yaşamını kaybeden askerleri onurlandırmak amacıyla, Ayetullah Humeyni'ye bağlı İslam devrimcileri Tahran'da "Kanlı Çeşme" adı verilen bir anıt diktirmişti. Humeyni'nin askerleri, 80'li yılların başında 12-14 yaşındaki çocukları okullardan alıp, Irak'taki Sünni yönetime karşı savaştırdılar. Boyunlarında cennete açılan kapının plastik anahtarını taşıyan çocuklar, gözlerini kırpmadan en ön safta, mayınların ve Iraklı askerlerin makineli tüfeklerinin üstüne yürüdüler.

1982'de, İran'dan gelen para ve silahlarla savaşan Lübnan'daki "Allah'ın Partisi" Hizbullah planlı ilk intihar saldırısını gerçekleştirdi. Suikastçılar, toplum önünde devleştirildi, onurlandırıldı ve kahramanlaştırıldı. Bu yolla insanların beynine, Tanrı aşkının ve uğruna ölerek elde edilen şehitlik mertebesinin ne kadar özel bir şey olduğu kazındı. Bu bakış açısının yayılmasına, "kader" inancı da yardımcı oldu: İn-

Başkent Şam'da Şiilerce kutsal yerlerin başında gelen Seyide Zeynep Türbesi'ne geçen ay saldırı düzenlendi.

sanların ne zaman öleceği önceden belli, ancak nasıl öleceğini kendisi seçmiş oluyor.

Mezhep savaşı tehlikesi

Suriye'deki içsavaşın mezhep savaşına dönüşüp sınırları aşması bölge için gerçek anlamda felaket olur. Örneğin, geçen ay İsveç Radyosu'na konuşan Eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Annan, Suriye'nin durumunu Libya ile kıyaslamanın yanlış olduğunu söyledi.

"Suriye'deki krizin, başka bölgelerde daha önce karşılaşmadığımız boyutları bulunuyor. Çatışmalar, mezhep çatışması haline dönüştü ve bu Suriye sınırlarının dışına taşabilir. Bazıları, saf bir şekilde Libya ile benzerlikler kuruyor. Libya'da içe dönük bir etki olmuştu. Suriye'deki kriz ise dışa doğru taşma eğiliminde."

Suriye'de çok farklı mezhepsel ve etnik grupların olduğuna dikkat çeken Annan: "Bir grup, gücü ele geçirdiği takdirde diğerleri bunu kabul etmeyecektir. Bu, krizin uzun süre devam edeceğini anlamına gelir. Bu nedenle tüm tarafların taleplerini dikkate alan siyasi bir uzlaşmaya ihtiyaç var." dedi.

Suriye'ye dönersek, başkent Şam'da Şiilerce kutsal yerlerin başında gelen Seyide Zeynep Türbesi'ne geçen ay saldırı düzenlendi. Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'in türbesinin yakınında, 2 Kasım'da meydana gelen patlama, mezhep çatışması ihtimalini artırdı. Şiiler için kutsal sayılan mekâna daha önce Temmuz'da da bir saldırı yapılmıştı. Çoğunlukla Aleviler ile Iraklı Şiilerin yaşadığı bölgede ilk saldırının ardından mahalle sakinleri türbeyi korumak için milis gruplar oluşturmuştu. *Telegraph* gazetesinin Beyrut muhabiri Ruth Sherlock, saldırıyı üstlenen Bera Bin Malik Tugaylarının adını, 2003'te Irak işgalinin ardından El Kaide bünyesinde Şiilere yönelik intihar saldırıları düzenlemek için oluşturulan hücreden aldığına işaret etti.

Irak'taki mezhep çatışmasının, Sünni silahlı grupların, 28 Nisan 2007'de Şiilerin kutsal kenti Kerbela'daki İmam Abbas Camisi'ni hedef alan ve 58 kişinin öldüğü saldırısı sonrasında kontrolden çıktığını hatırlatan Sherlock "Seyide Zeyneb Türbesi'deki mesaj da benzer derecede alarm verici." diye yazdı.

Seyide Zeynep Türbesi'ni korumak üzere bölgeye Iraklı Şii din adamı Mukteda El Sadr'a bağlı mücahitlerin de gittiği belirtiliyor. Bölgede örgütlenen Şiilerin "Körfez devletlerinin desteklediği aşırıcı Selefilere karşı birlik olma" çağrısında bulunduğu söyleniyor. Sherlock ayrıca türbeyi "Sünni Selefi saldırganlara" karşı savunmak için Hizbullah'ın da asker gönderdiğini aktarıyor.

Şii-Sünni ayrışması artacak mı?

Amerikalı Ortadoğu uzmanı Nicholas Heras ise Seyide Zeyneb Türbesi ve çevresindeki Alevi mahallelerdeki çatışmaların içsavaşın kaderini etkileyeceğini savundu.

Saldırıdan bir hafta önce yayımladığı yazıda Seyide Zeyneb'in bulunduğu bölgede mahalle sakinlerinin halk komiteleri oluşturduğuna dair haberler olduğunu aktaran Heras "Şam'ın güneyindeki Seyide Zeyneb ve Nacer El Esvad gibi semtlerde mahalle sakinleri arasındaki çatışmalarda, 1975-1990 Lübnan İçsavaşı sırasında Beyrut'taki çatışmalarda görülen statik mezhepsel cephelerin bir benzeri yaşanıyor." diye yazdı.

Semtlerdeki çatışmaların tarihsel yaralardan beslendiğini savunan Heras şöyle devam ediyor:

"Suriye içsavaşında psikolojik olarak 'Esad yanlısı' ve 'Esad karşıtı' arasındaki ayrımın giderek 'Şii ve Sünni' ayrımına dönüştüğüne dair güçlü işaretler var. Bunun sonucu Seyide Zeyneb'deki gibi mezhepsel halk milisleri oluşursa, Suriye'de kalıcı barış elde etmek için büyük bir engel ortaya çıkar."

Aslında bu filmi daha önce Irak'ta seyretmiştik. Bağdat'ın 125 km güneyindeki Samara'da bulunan ve Şiilerce Necef'teki İmam Ali Türbesi ve Kerbela'daki İmam Hüseyin Türbesi'nden sonra en kutsal kabul edilen İmam Asker Türbesi, 2006'daki bombalı saldırıda ciddi anlamda hasar görmüştü. Türbenin altın kaplamalı kubbesi yıkılmış, iki minaresi de 2007 yılının Haziran ayında yapılan bir diğer saldırıda tahrip edilmişti. Bu iki eylem Şii Müslümanlar arasında büyük kargaşaya neden olmuştu. Saldırının arkasında, El Kaide'nin Irak'taki en yetkili ikinci adamı olan El Saidi'nin olduğu ileri sürülmüştü. Samara'daki türbeye 2006'de düzenlenen saldırıya misilleme olarak Şii gruplar, onlarca camiyi hedef almış, iki günde 130 kişi can vermişti. Yani mezhep çatışması, fitilin ucu ateş alırsa hızla yayılacak ve büyüyecek bir yangına benzer. Yaşanmaması dileğiyle…

Suriye'de mezhep çatışması tehlikesi büyüyor.

KAYNAKLAR

- "Annan, Suriye'de askeri yöntemlere destek veren ülkelerin çözümü zorlaştırdığını söyledi", *Deutsche Welle* Türkçe, Osman İkiz / Stockholm, Editör: Ayhan Şimşek, 9 Kasım 2012.
- Lina Sinjab, "Syria crisis: Discord grows between Islamist and secular rebels", *BBC*, Damascus, 25 October 2012.
- Martin Chulov, "Syria's rebels fear foreign jihadis in their midst", *Guardian*, 1 November 2012.
- Murad Batal al-Shishani , "Jordan's jihadists drawn to Syria conflict", *BBC Arabic*, 29 October 2012.
- Ruth Sherlock, "Syria: explosion near Shia shrine raises spectre of sectarian strife", *The Telegraph*, 31 October 2012.
- www.qantara.de, "The Arab spring and Its Implications Departure from Ideology", *Volker Perthes*, 7 September 2011.
- "Şehit olanların ödülü: 72 bakire", *Milliyet Haber*, 31 Ağustos 2012.
- www.sol.org.tr, "Suriye'deki El Kaidecilerden Alevilere şarkılı tehdit: 'Buraya sizi boğazlamaya geldik'", 31 Ekim 2012.
- Utku Çakırözer, "Daha Beteri Olabilir", *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 2012.

Kathryn Hinds
Çev. Osman Altun

İskitler ve Sarmatlar

MÖ 8. yüzyılda Batı Kazakistan'dan Kafkaslar ve Karadeniz'e göç eden İskitler, Güney Mısır'a kadar, Ortadoğu'nun birçok bölgesine yağma akınları düzenledi. Göçebe bir halk olan İskitler, yerleşik halklara saldırıyor ve onları yağmalıyordu. Peygamber Yeremya, bu saldırıları şöyle anlatır: "Kuzeyden bir halk gelecek ve birçok kral titreyecek. Ellerinde yay ve mızrakları olacak ve kimseye merhamet göstermeyecekler; sesleri denizler gibi kükreyecek, her biri seninle savaşmak için at üstünde sıraya dizilecekler."

Romalı şair Ovidius, MS 9 yılında Karadeniz kıyısındaki Tomis şehrine geldi. Şimdiye kadar açıklığa kavuşturulamamış sebeplerden ötürü İmparator Augustinus tarafından sürülmüştü. Roma'dayken Ovidius ünlü ve başarılıydı. Ancak Tomis, Getanlar adındaki barbar bir kavim tarafından işgal edilmiş eski bir Yunan kolonisi olan kırsal, uzak bir karakol şehriydi. Şehirde yaşayanlar Roma'nın dili olan Latinceyi bilmiyorlardı. Bırakalım Ovidius'un şiirlerini takdir etmeyi, anlamıyorlardı bile. Daha da kötüsü Tomis, Sarmatların işgal ettikleri topraklara yakındı ve sıklıkla Sarmatlar tarafından bölgeye korkutucu akınlar yapılıyordu.

Sürgün, Ovidius'u şiir yazmaktan alıkoyamadı. Daha önceki şiirleri aşkla veya mitolojik mucizelerle ilgiliydi; ancak burada acılarıyla ve korkularıyla ilgili şiirler yazdı. Ovidius'un sürgünü sırasında yazdığı şiirlerde, korkularının en başında gelen Sarmatlar, bu örnekte olduğu gibi defalarca işlenmiştir:

"*Tomis şehrinde işlerin nasıl gittiğini*
Ve nasıl yaşadığımızı bilmek ister misin?
Bu kıyıda Yunanlılar ve Getanlar birbirine karışsa da,
Şehir Getanlara daha çok şey borçludur
Kuzenler bozuk yollar boyunca ileriye ve geriye giderler,
Hepsinin elinde yaylar
Ve ürpertici sarı yılan zehri oklar
Seslerindeki ve yüzlerindeki alçaklık düşüncelerine ihanet eder,
Kafalarındaki ve saçlarındaki saçlar
Hiçbir zaman berber bile görmediklerini gösterir (…)"

Ovidius, Tomis'te çok sefil bir durumdaydı; ancak mutsuzluklarını bir yana koyarsak şiirlerinde Sarmatlar hakkında çok parlak tasvirler bulunur. Bu şiirler, kendi yazılı kültürü olmayan bir halkın, bizim gözümüzde tekrar hayata dönmesini sağlar. Ayrıca bu halk arkasında yazılı belgeler bırakmadı ama sanatlarını ve mezarlarını bıraktı. Ovidius'un bıraktıkları ve onlardan kalanlar, Sarmatların, altı yüzyıl kadar geçmişe dayanan, atlı göçebe bir yaşam tarzını benimsediklerini gösteriyor. Sarmatlardan önce Kuzey Karadeniz kıyılarında gene başka bir göçebe halk olan İskitler hüküm sürüyordu. Her ikisi de, atlarıyla Asya ve Avrupa'da gürleyen, Antik Ortadoğu'nun, Yunanistan veya Roma'nın yerleşik çiftçi veya tüccarlarını tehdit eden benzer halklardan ikisiydi.

Steplerin çobanları

Doğu Avrupa'dan Doğu Çin'e kadar bir dizi otlak ve Avrasya stepleri uzanır. Bazı bölgelerde arazi kusursuzca düzgündür, bazı yerlerdeyse tepeler bulunur. Steplerin bazı bölümleri çok kurudur. Bazı bölümlerdeyse ırmaklar ve seller araziye tarım yapılması için yeterli nemi taşır ve bu suyollarının etrafında ağaçlar vardır. Steplerin güneyinde çöller, dağlar veya deniz bulunur. Kuzeydeyse stepler, yer yer ormanların yer yer çayırların bulunduğu ormanlık arazilerle karışır.

Antik Roma'nın en büyük şairlerinden biri olan Ovidius, sürgün olmanın kederini de şiirlerine yansıttı.

Gerçek sentorlar

Taş ve kökünden sökülmüş bir ağaçla silahlanmış bu ürkütücü sentor, bir Yunan vazosunu süslüyor.

Yunanlı tüccarlar muhtemelen İskitlerle, Karadeniz kıyısında, MÖ 8. yüzyılda ilk temaslarını kurdular. İskitlerden söz eden ilk Yunanlı yazar, "kısrak sağan İskitler" tabirini kullanan Hesiod'tu. Bu tanımlama, İskitlerin sadece ulaşım için değil, beslenmek adına da atlara olan bağımlılığının altını çiziyordu. En yaygın içecekleri, hafifçe alkollü, fermente edilmiş kısrak sütü kımızdı. Diğer etlerin yanı sıra özellikle cenaze ve dinsel törenlerde at eti de yiyorlardı. Hatta acil durumlarda, ata zarar vermeden boyunlarına açtıkları küçük bir kesikten kanlarını da içiyorlardı. Ayrıca hammaddeler olarak at saçı, at derisi, kemik ve tırnaklarını da kullanıyorlardı.

Step göçebeleri yürümeden önce ata binmeyi öğreniyorlar, 3 yaşındayken usta sürücüler haline geliyorlardı. Yetişkinler at sırtında öyle rahatlardı ve atla öyle bütünleşmişlerdi ki, tek bir bütün gibi görünüyorlardı. İskitler sadece dizginleriyle atları kontrol edip, çoğu zaman ellerini serbest bırakabiliyorlardı. Çoğunlukla atın boynuna doğru eğilip çağdaş jokeyler gibi sürüyorlardı. Yunanlılar atlarıyla tamamen bütünleşen bu insanlarla ilk defa karşılaştıklarında, sentorlar -bellerinden yukarısı insan ve aşağısı at olan yaratıklar- hakkında efsaneler üretmiş olmaları şaşırtıcı değildir.

Günümüzde yoğun otlakları temizleyip, siyah toprakları açığa çıkaran modern araçlar sayesinde steplerin çoğunluğu tarım toprağına dönüştürülebilmiştir. Ancak 1841 yılında bir Alman yazar stepleri ziyaret ettiğinde antik dönemden bu yana değişmediği farz edilen bir ot deniziyle karşılaştı:

"İnsan önce yabani otlar haricinde hiçbir şey görmüyor, sonrasında da yarım mil boyunca çiçekler. Başları sallanan milyonlarca lale, lavantalar, yabani nane ve dikenlerle dolu vadiler, sonu olmayan tepeler. Sonrasındaysa altı günlük yolculuk boyunca sadece kurumuş bitkiler."

Binlerce yıl önce bu düzlükler ve çevresindeki ormanlık bölgeler bereketli bir yabani hayata ev sahipliği yapıyordu: geyikler, domuzlar, kurtlar, kaplanlar, kar leoparları, şahinler, kartallar ve diğerleri. Ancak bir hayvan türü, bütün yaşam tarzının temeli haline dönüştü: at. Step halkları, etleri, sütleri ve derileri için evcil atları en azından 4000 yıl önce beslemeye başladılar. Kısa süre sonra atları, yük taşıyan arabaları çekmekte de kullanmaya başladılar. Kabaca 3000 yıl önce ise at binmekte ustalaştılar. Bu sayede uzun mesafeleri, yüksek hızlarda kat etmeye başladılar. At sırtındayken, yüksekliğinden ötürü uzun otların üzerinden uzakları da görebiliyorlardı. Avlanırken hedeflerini çok daha kolay kovalayabiliyorlardı. Koyun, sığır ve atlarını güderken de onları steplerin derinliklerine otlamaları için götürebiliyorlar ve daha kolay kontrol edebiliyorlardı. Bu sayede çok daha büyük sürülere sahip oldular.

At biniciliğinde ustalaştıktan sonra step halkları, yerleşmek için nehir vadilerindeki tarım topraklarına bağımlı yaşamaktan kurtuldular. Steplerde sürüleri beslemek için gidebilecekleri yer çoktu. Bir yerde otlar kuruduğunda veya tükendiğinde at sayesinde sürülerini yeni otlaklara götürebiliyordu. Bu sayede birçok step sakini, "göçebe-hayvancılık" adı verilen gezici bir yaşam tarzını benimsedi.

Fransız ressam Eugéne Delacroix'nın ata binen, dinlenen ve kısraktan süt sağan İskitleri betimlediği, 1859 yılına ait bir tablo.

Step göçebeleri amaçsız seyahat etmiyorlardı. Su ve otlakların durumuna göre mevsimsel olarak değişen çoğunlukla düzenli rotalar takip ediyorlardı. Bazen bir grubun rotası diğerini kesebiliyordu ve bu durum çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olabiliyordu. Bir kabilenin nüfusu arttığında sürülerinin de büyümesi gerekiyordu. Bu nedenle, seyahat ettikleri rotaları genişletme ve yeni otlaklar üzerinde hak iddia etme ihtiyacı hissediyorlardı. Hak iddia ettikleri otlakların başka kabileler tarafından kullanılması bir diğer çatışma kaynağıydı.

Step halkları otlaklarını korumak için çatışırken yeni ve etkili bir savaşma yöntemi geliştirdiler: atlı okçuluk. At üstünde kolaylıkla kullanılabilen kısa ve güçlü bir yay kullandılar (Robin Hood resimlerinden aşina olduğumuz uzun yaylardan farklı olarak). Dörtnala giderken, oklarını sadece önlerindeki veya yanlarındaki hedeflere değil, dönerek arkalarındaki düşmanlara da fırlatabiliyorlardı. Dizleri ve bal-

dırlarıyla atlarını kontrol ederken ellerini de ok atmak için kullanabiliyorlardı.

Göçebelerin askeri yetenekleri, onları sadece steplerin değil vadilerde ve ormanlık alanlarda yerleşik olanların da efendisi yapıyordu. Göçebeler bu topluluklara hububat, ahşap, metal gibi mamuller için ihtiyaç duyuyordu. Bu maddelerin ticaretini yapabiliyorlardı; çünkü yerleşik halklar da hayvan, deri ve diğer hayvansal mamullere ihtiyaç duyuyordu. Ancak göçebeler ihtiyaç duyduklarını almak için üstün güçlerini de kullanabiliyorlardı; yağmacılık göçebe ekonomisinin ve yaşam tarzının önemli bir parçasıydı.

Step çevresindeki yerleşim bölgelerinin zayıflığı, göçebelere bu yerleşik halkları haraca bağlama şansını da veriyordu. Temel anlayış, "bize haracını ödersen, kabileni koruruz ve sana saldırmayız" şeklindeydi. Kasaba veya köy sakinleri çoğunlukla barışçıl köylüler ve zanaatkârlardı; ancak göçebe erkeklerinin neredeyse tamamı eğitimli ve yetenekli savaşçılardı. Bu yüzden göçebelere istediklerini vermek, onlarla savaşmaktan çok daha akıllıca görünüyordu.

İlk karşılaşmalar

Antik tarihçilerin anlattığı ilk göçebe atlılar, Yunanlıların "İskitler" olarak adlandırdığı halktı. İskitler, bugünkü Batı Kazakistan'da Ural Nehri bölgesinde ortaya çıkmış olabilirler. MÖ 8. yüzyılda Kafkas Dağları ve Karadeniz'in kuzeyine göç ettiler. Bölge bundan önce Kimmerlere aitti; ancak Sakalar tarafından bölgeden çıkarıldılar. Kimmerlerin bazıları Küçük Asya'ya göç ederken diğer kısmı Sakalar tarafından Mezopotamya merkezli Asur İmparatorluğu'na kadar kovalandılar.

Asur metinlerinde İskitler ilk defa MÖ 7. yüzyıl sonlarında "İşkuza" veya "Aşkuzai" adıyla anılır. Işpakai adındaki bir şef yönetiminde, MÖ 678 yılı civarında Medlerle ittifak kurarak Asurlulara karşı savaştılar. Sadece birkaç yıl sonra bir grup İskitli, Asurlularla dostluk kurdu ve şefleri Bartatua, Asurlu bir prensesle evlendi. Bartatua'nın İskitleri, Asur sınırlarını ihlal eden Kimmerleri Küçük Asya'ya sürdüler. Birkaç on yıl sonra Bartatua'nın oğlu Madyes, Medlere karşı Asurluların yardımına geldi. İskitler, Med İmparatorluğu'nun kontrolünü ele geçirdiler ve 610 yılı civarında Medlerle birlikte Asur İmparatorluğu'nun başkenti Nineveh'i fethettiler.

İskitler bu dönemde Güney Mısır'a kadar, Ortadoğu'nun birçok bölgesine yağma akınları düzenlediler. Peygamber Yeremya, göçebe saldırıları karşısında yerleşik halkların duyduğu korkuyu şöyle anlatır: "Kuzeyden bir halk gelecek ve dünyanın kıyılarındaki büyük bir ulus ve birçok kral titreyecek. Ellerinde yay ve mızrakları olacak ve kimseye merhamet göstermeyecekler; sesleri denizler gibi kükreyecek, her biri seninle savaşmak için at üstünde sıraya dizilecekler." MÖ 5. yüzyıl Yunan tarihçisi Herodot'a göre İskitler, Batı Asya'ya 28 yıl boyunca hükmettiler, "bütün bölge onların uyguladıkları şiddet yüzünden harap oldu ve haraç almanın yanı sıra insanların bütün mülklerini alıp götürdüler."

Ancak Nineveh'nin fethinden sonra Medler, İskitlere karşı ayaklanıp liderlerini öldürdüler ve Kafkasların kuzeyine geri sürdüler.

Kemerine ok kılıfı asılı bir İskit savaşçısı, düşen arkadaşını savunmak için mızrağını kaldırmış. Bu görsel, altın bir miğferin üzerindeki süslemelerden bir parça.

Ölümcül okçuluk

İskitlerin ana silahı, kompozit, eğik bir yaydı. Kompozitle kastedilen, yayın birden fazla malzemeden yapılmış olmasıdır: boynuz ve kemikten yapılmış bir iskelet ve katmanlar halinde yapıştırılmış diğer destekleyici malzemeler. Eğikle kastedilense, yayın çekildiğinde, çekilmediği duruma göre ters yönde olmasıdır. Kompozit yapı yayı kuvvetlendiriyor, eğik yapıysa ek kuvvet sağlıyordu. Böyle bir yaydan atılan ok, saniyede yaklaşık 50 metre hızla hareket edip metal zırhı delebiliyordu. İskitler ok ve yaylarını, gorytus adını verdikleri bellerine taktıkları muhafazalarda, her an kullanıma hazır bir şekilde taşıyorlardı. Savaşa girdiklerinde sevdikleri taktikler, düşmanlarını ok yağmuruna tutmak veya çembere alarak mümkün olduğu kadar çok okçunun hedefi görmesini sağlamaktı. Göçebe okçular büyük bir isabetle ve dakikada 20 ok gibi büyük bir hızla ok atıyorlardı. İskit ok başlarının genellikle çıkartıldığında daha büyük bir yaralanmaya neden olan üç boğumu bulunuyordu. Üstelik birçok antik kaynağa göre İskitler ve Sarmatlar zehirli oklar kullanıyorlardı. Yunanlı yazarların scythion olarak adlandırdığı zehir, yılan kanı, zehri ve dışkısının bir karışımıydı. Bir düşman ok yarasından ölmediyse scythion işini bitiriyordu. Ovidius'un söylediği gibi, "uçan metal", "çifte ölüm" getiriyordu.

Savaşta atlarını kaybetmiş İskit savaşçıları sırt sırta duruyorlar. Okçuluk yetenekleri düşman için hâlâ bir tehdit oluşturuyor.

Herodot'a göre İskitler, "evlerine döndüğünde en az Med Savaşı kadar ağır sorunları karşılarında buldular." Karşılarında direnen büyük bir güç buldular; kadınları onları, uzun süre uzakta oldukları için köleleri olarak görmeye başlamışlardı. Uzunca süre savaştıktan sonra geri dönen savaşçılardan birisi diğerlerine:

"İskit erkekleri, ne yaptığımıza bir bakın! Kendi kölelerimize karşı savaşıyoruz, onlar bizi öldürüyor ve sayımız azalıyor; biz onları öldürüyoruz ve kölelerimiz azalıyor. Bence mızraklarımızı ve oklarımızı bırakalım ve sadece kamçılarımızla karşılarına çıkalım. Bizi silahlı görmediklerinde eşitimiz olduklarını zannediyorlar; karşılarına silahsız ve sadece kamçılarımızla çıktığımızda kendilerinin kölelerimiz olduğunu kabul edecek ve saldırılarımıza karşılık vermeyeceklerdir."

Bu tavsiye işe yaradı. Köleler eşit olarak değil ama bir hayvan olarak muamele gördüklerinde savaşmak yerine kaçmayı tercih ettiler.

Bu hikâyenin ne kadar doğru olduğunu bilmiyoruz ama Herodot'un yanlış anladığı en azından bir şey vardı: Elinde sadece kamçı tutan bir İskitin silahsız olduğunu zannediyordu. Bir İskitin elinde kamçı, düşmanının yüzüne ve gözlerine saldırırken kullanabileceği dehşetli bir silahtı. Göçebelerin temel silahları ok ve yayları olsa da başka seçenekleri de vardı: mızrak ya da kargı, balta, uzun kılıç, kısa kılıç ya da hançer, zincir ve kamçı. Demirden dökülmüş kalkanlarını ellerini kullanabilmek için sırtlarına takıyorlardı ve bu sayede arkalarından gelebilecek tehlikelere karşı da kendilerini koruyabiliyorlardı.

Üst rütbeli savaşçıların, deri bir ceketin üzerine dikilmiş demir parçalarından oluşan daha incelikli zırhları vardı. Bazılarının ayrıca aynı şekilde üretilmiş miğferleri veya bacaklarını örten zırhları vardı. Savaştaki bir İskit, her ihtimale karşı hazırlıklıydı.

PERS SORUNLARI

İskitler ve Sarmatlar İran dil ailesinin parçası olan dilleri konuşuyorlardı. Farsça da bu dil ailesinin bir parçasıydı. Ama İskitler ve Persler dil açısından akraba olsalar da, aralarındaki ilişki genellikle dostça değildi. Büyük Kiros, Asur ve Med bölgesini ele geçirip ilk Pers İmparatorluğu'nu kurduğunda, kuzey sınırları, Farsça'da "Sakalar" adı verilen göçebe atlılar tarafından sürekli tehdit ediliyordu.

Pers yazarlar, Yunanlıların "İskitler" adını verdiği batılı grup dahil, birçok Saka grubu tanımladılar. Diğer Sakalar çok daha doğuda, hayvanlarını sadece Orta Asya steplerinde değil Tanrı ve Altay Dağları'nın yüksek çayırlarında, bütün Sibirya sınırlarında otlatarak yaşıyordu. Bazı çağdaş araştırmacılar, Orta Asya Sakalarını "Doğu İskitler" olarak adlandırırlar. Diğerleriyse onların gelenekleri ve dilleri açısından "İskitlere benzer" halklar olduğunu ancak kültürel (ve belki de etnik) olarak ayrı değerlendirilmeleri için yeterince farklı olduklarını iddia ederler.

Genellikle altından yapılan kıvrılmış vahşi kedi figürü Sakaların kıyafetlerini ve atlarının eyerlerini süslüyordu. Bu örnek, pek çok altın madeninin bulunduğu Altay Dağları'nda bulundu. Figürün üzerindeki dairesel boşluklar, büyük olasılıkla turkuvaz taşları taşıyordu.

Külahlı Sakalar ve Kraliçe Tomyris'in intikamı

Herodot'a göre Hazar Denizi'nin doğusundaki geniş ovalarda Massagetler yaşıyordu. Massagetler, "Yaşam tarzları ve giyim kuşamları bakamından İskitler gibiydiler. Hem atlı, hem de yayaydılar (hepsinden biraz olmak üzere); mızraklı ya da okçuydular ve savaş baltası taşımak onların bir geleneğiydi. Sürekli altın ve bronz kullanıyorlardı; mızraklarının, oklarının ve savaş baltalarının uçları bronz, kemerlerinin ve başlıklarının üzerindeki takılar ise altındı. Atlarını da benzer şekilde donatıyorlardı; göğüslerini bronz plakalarla koruyorlardı, dizgin ve gemleri ise altındandı."

Herodot Massagetlerin İskit olduğunu düşünmüyordu; ancak birçok antik tarihçi bu fikirde değildi.

Pers hükümdarı 1. Darius'a altın bilezikler sunan Sakalı bir elçi. 23 kişinin Pers derebeyine hediyelerini sunduğu bir töreni betimleyen kabartmanın bir parçası.

Çağdaş araştırmacılar, Massagetleri Sakaların içerisine katar, bazılarıysa Perslerin "Saka Tigrakhauda" olarak adlandırdığı (ya da külahlı Sakalar) grup olduğunu düşünür. Her durumda Pers sınırlarında yaşayan göçebe kabilelerdendi ve Kirüs, sahip oldukları toprakları Pers İmparatorluğu'na katmak konusunda kararlıydı.

Herodot'a göre o dönemde Massagetler, Tomyris adında dul bir kraliçe tarafından yönetiliyordu. Kirüs onunla evlenmek istediğini belirten bir mesaj gönderdi; ancak gerçek amacın halkının topraklarının elde

edilmesi olduğunu bilen Tomyris bunu reddetti. Evlilik yoluyla elde edemeyeceğini anladığından, işgal etmek için hazırlıklar yapmaya başladı. Bunun üzerinde Tomyris bir mesaj gönderdi: "Yapmak için acele ettiğin şeyi bırak artık, çünkü bunun lehine sonuçlanacağından asla emin olamazsın. Dur ve kendi ülkenin kralı olmaya devam et ve bizim de yönettiklerimizi yönetmeye devam etmemizi kabullen."

Kirüs durmadı. MÖ 530'da ordusunu göçebelerin bölgesine gönderdi. Persler başlangıçta başarılı oldular; çok sayıda Massaget savaşçısını öldürdüler ve Tomyris'in oğlunu kaçırdılar. Tomyris bunu duyduğunda Kirüs'e bir mesaj daha yolladı: "Yaptığından dolayı sevinme, oğlumu bana gönder ve bu ülkeyi terk et. Ancak bunu kabul etmezsen, sana Güneş'in üzerine yemin ederim, asla doymak bilmeyen sana bile yetecek kadar kan dökeceğim." Kirüs bu tehdidi dikkate almadı ve Tomyris'in oğlu tutsak olarak yaşamaktansa kendini öldürdü. Herodot öyküye şöyle devam eder:

"Tomyris, Kirüs tarafından sözü dinlenmediği için bütün adamlarını topladı. Bu savaş, Yunanlı olmayanlar arasında yapılan en şiddetli savaştı. Öncelikle birbirlerine oklarını fırlattılar, oklar bittiğinde karşılıklı olarak mızrakları ve kılıçlarıyla saldırdılar, uzun bir süre yenişemeden dövüştüler ama en sonunda Massagetler üstünlük kurdu. Pers ordusunun büyük çoğunluğu yok edildi ve Kirüs de savaş meydanında öldü. Tomyris bir derinin içini kanla doldurup Kirüs'ün başına gelip ölü adama şu sözlerle hakaret etti: "Hayatta olsam ve sana karşı kazanmış olsam da, oğlumu hileyle elimden alıp beni yok ettin; ancak söz verdiğim gibi sana hak ettiğin kanı veriyorum."

Kirüs'ten sonra Perslerin başına Darius geçti ve step halklarıyla savaşmaya devam ederek MÖ 520'de büyük bir zafer kazandı. Darius, bu olayı bir kitabede şöyle kayda geçirdi:

"Külah giyen Sakaların topraklarına bir orduyla girdim. Denizle karşı karşıya geldiğimde bütün ordumla birlikte ötesine geçtim. Sonra Sakaları ağır bir yenilgiye uğrattım. Liderlerini tutsak alıp köleleştirdim ve istediğim bir başkasını lider atadım. Sonrasında o topraklar benim oldu."

Persleri savaşmadan yendiler

Darius'un ne göçebelerle savaşı, ne de imparatorluğunu genişletme isteği bitmişti. Şimdiden Küçük Asya'dan Pakistan'a kadar büyük bir bölgeyi kontrol ediyordu ve Yunanistan'ı da topraklarına katmayı düşünüyordu. Ancak öncelikle Kuzey Karadeniz'de Don ve Tuna (Danube) ırmakları arasındaki bölgeyi kontrol eden İskitlerle uğraşmak zorundaydı. Böylelikle MÖ 513'te büyük bir orduyla Mezopotamya ve Küçük Asya üzerinden boğazlara doğru yürüyüşe geçti. Boğazları geçtikten sonra Doğu Balkanlar bölgesini, Trakya'yı fethetti. Daha sonra kuzeye yönelerek bir yüzer köprü inşa etti ve Tuna Irmağı'nı geçerek İskitya'ya girdi.

Bu sırada İskitler de topraklarına yönelen bu işgal teşebbüsüne karşı hazırlık yapıyorlardı. Komşu kabilelerden yardım istediyseler de sadece birkaç kabile onlara katıldı. En önemli müttefikleri Farsça konuşan, Don ve Volga nehirleri arasındaki steplerde yaşayan diğer bir göçebe kabile, Sarmatlardı. Üç büyük İskit grubu vardı ve Sarmatlar da Don Irmağı'nın savunmasını yapan gruba eklendi. Diğer iki grup ise, bulabildikleri diğer müttefiklerle birlikte dönemin en güçlü İskit lideri Idanthyrsus etrafında birleştiler.

Sonrasında, Herodot'a göre, "İskitler en iyi atlılarını öncü birlik olarak Darius'un ordusuyla karşılaşmak üzere gönderdiler. İhtiyaçları olan haricinde bütün hayvanlarını ve kadınlarını ise arabalara doldurarak kuzeye doğru gönderdiler. İskit planı, Perslerle aralarında her gün en az bir günlük yürüme mesafesi tutarak Persleri yorucu bir kovalamacanın içine çekmekti. Savaşçılar geçtikleri

15. yüzyılda İtalyan bir ressamın yaptığı, mızrak tutan ve giysisinin altına zırh giymiş Tomyris betimlemesi. Massaget Kraliçesi, Herodot sayesinde tarihin en ünlü kadın kahramanlarından biri haline geldi.

bir araziden sonra, Perslerin kullanmasına izin vermemek için otlakları yakıyor, kuyu ve su kaynaklarını kullanılamaz hale getiriyorlardı."

İskit taktiği Darius'un kafasını karıştırmakta ve askerlerinin moralini bozmakta başarılı oldu. Herodot'a göre, düşmanların arkasından kovalayarak ama savaşmadan geçen haftalardan sonra Darius, Idanthyrsus'a şu mesajı götüren bir atlı gönderdi: "Delirmiş adam, neden durup savaşmak yerine sü-

MÖ 4. yüzyılda Yunan bir ressam tarafından, büyük bir şarap testisi üzerine yapılmış resmin bir parçası. Bir elçinin, savaş planları yapan Darius ve konseyine haber getirmesi betimleniyor.

rekli kaçıyorsun? Eğer benimle savaşabilecek kadar güçlü olduğuna inanıyorsan kal ve savaş, eğer inanmıyorsan da kal ve efendinin kurallarına itaat et." Idanthyrsus bu mektuba şu yanıtı verdi: "Persliler, benim doğam böyle. Hiçbir zaman korkudan dolayı birisinden kaçmadım ve şu anda da senden kaçmıyorum. Ancak benim efendim olduğunu iddia ettiğin için acı gözyaşları dökeceksin."

Idanthyrsus daha sonra Don Irmağı'nı savunmakta olan Sarmatlara ve İskitlere, Pers atlılarını gündüz rahatsız etme, geceleri de kamplarına saldırma emri verdi. Bunun gibi birkaç saldırıdan sonra İskitler, Darius'a bir kuş, bir fare, bir kurbağa ve beş tane ok gönderdi. "Persliler gelen armağanların ne anlama geldiğini getiren elçiye sordular; ancak elçi, yeterince zekiyseler bu armağanların ne anlama geldiğini kendilerinin bulabileceklerini söyledi." Darius, armağanların İskitlerin teslim oluşunu sembolize ettiğini düşünüyordu; ancak Gobyras ismindeki bir adamın yorumu farklıydı: "Kuş olup göklere uçmadıktan, fare olup yerin altına saklanmadıktan veya kurbağa olup ırmaklara zıplamadıktan sonra oklarımız tarafından vurulacak ve evinize dönemeyeceksiniz."

Herodot öyküye devam eder:

"Darius'a armağanları gönderdikten sonra İskitler kimi yaya kimi atlı olarak gelip Perslilere savaş teklif ettiler. İskit ordusu savaş meydanında dizilirken, iki ordunun arasından bir tavşan geçti ve tavşanı gören İskitler arkasından kovaladı. Bu durumun İskit ordusunda yarattığı gürültü ve karmaşa Darius'un dikkatini çekti ve çevresindekilere ne olduğunu sordu. İskitlerin tavşan yüzünden böyle davrandığını öğrenince şöyle dedi: 'Bu insanlar bizi çok küçük görüyorlar ve şimdi Gobyras'ın İskitlerin gönderdiği armağanlara dair söylediklerinin doğru olduğuna inanmaya başladım.'"

O gece, Darius ve ordusu, arkalarında yaralılarını bırakarak Tuna Irmağı'nı geçip Pers bölgesine geri döndü. İskitler, tarihin en büyük imparatorluklarından birini savaşmadan yenmeyi başarmışlardı.

STEPLERDE ÖLÜM VE YAŞAM

Darius'un İskitya'yı işgal girişimi üzerine Herodot şöyle bir sonuca ulaşır:

"Birçok konuda kendilerini beğenmesem de İskitler, bir şeyi dünya üzerindeki herkesten daha iyi yaptılar: Kendilerini korumak. Ülkelerini işgal eden hiç kimse yıkımdan kurtulamaz ve bir düşmanla doğrudan savaşmak istemediklerinde kimse onları yakalayamaz. Tahkim edilmiş şehirlere sahip olmayan, ihtiyaç duydukları her şeyi yanlarında arabalarla taşıyan, at sırtında ok ve yayla savaşan ve tarıma değil hayvanlarına bağımlı olan bir halkla işgalci, onları savaş meydanında yenmek bir yana, nasıl temas kurabilir ki?"

Şüphe yok ki Darius, İskitya'yı fethetme hevesinden vazgeçmek zorunda kaldı. Yunanistan'ı ele geçirmeye kararlıydı; ancak halefi Xerxes bu çabayı devam ettirebildi. MÖ 499'dan 448'e kadar Yunanlılar ve Persler arasında bir dizi savaş gerçekleşti. Bu savaşlar Herodot'un temel meselesidir; ancak bunların yanı sıra İskitleri de ilgilendiren birçok başka konuyu da araştırmıştır. Bunun için şanslıyız; Herodot'un çalışması bu göçebe okçulara dair en önemli kaynaklardan biridir.

Herodot araştırıyor

Küçük Asya'daki bir Yunan kolonisinde doğan Herodot yazıları için araştırmalar yapmak adına çok fazla seyahat etti. Her nereye gittiyse yerlilerle, gelenekleri, efsaneleri ve tarihleri üzerine konuştu. MÖ 450'de Kuzey Karadeniz kıyısında Olbia adındaki bir Yunan kolonisini ziyaret etti. Herodot'un burada konuştuğu insanlardan birisi de şehirdeki İskit kralının resmi temsilcisiydi. Öyle görünüyor ki Herodot kuzeye, steplere doğru bir miktar daha seyahat etmiş, Dinyeper Irmağı'nı ve çevresini görmenin keyfini çıkarmıştır.

Herodot zamanında İskit kültürü, Yunanlılarla kurulan temaslar yüzünden bazı değişimler geçiriyordu. Birçok İskit, tarımsal arazilere yerleşmişti ve Yunanlılara tahıl satıyordu. Bunun yanı sıra İskitler Yunanlılara köle ve hayvan dışında deri ve kürk gibi hayvansal ürünler de sağlıyordu. Seçkin İskitler özellikle şarap gibi Yunan lükslerinin tadını çıkarıyor ve altın ya da gümüş takılar üretmek üzere, Yunanlı zanaatkârları çalıştırıyorlardı. Bu zanaatkârlar, İskit metal işleyicilerinin ürettiği gibi gösterişli ve fantastik hayvan resimlerinin bulunduğu eşyalar üretiyordu. Ayrıca Yunanlı ustalar, İskit

yaşamından canlı manzaraların bulunduğu taraklar, kolyeler, kupa ve vazolar üretiyordu. Herodot'un İskit yaşamına dair aktardığı manzaralar da aynı oranda canlıdır. Örneğin İskitlerin nasıl bağlılık yemini ettiklerini şöyle anlatır:

"Bağlılık yemini eden grubun üyeleri, vücutlarına küçük bıçak kesikleri açarak kanlarını büyük bir kaba doldurup şarapla karıştırıyorlardı ve bu kabın içerisinde mızrak, balta veya oklarını da koyuyorlardı. Bu işi tamamladıktan sonraysa aralarından en önde gelenler bu kanı içiyorlardı."

Bu süreç, iki kişi birbirlerini hayat boyu koruyacaklarına ve destekleyeceklerine yemin edip kan kardeşliği bağını kurarken de aynı şekilde uygulanıyordu. Yeminlerini kapta karıştırdıkları şarap ve kanı içerek mühürlüyorlardı.

İskitler, edilebilecek en büyük yemini etmek istediklerinde bunu "kralın kalbi" adına yapıyorlardı. Böyle bir yeminin bozulması durumunda kralın hastalanacağına inanıyorlardı. Kral hastalandığında ise, kimin yeminini bozmuş olduğunu bulmak önem kazanıyordu. Günahkârı bulmak, Enarees adı verilen büyücülerin işiydi. Bu büyücüler, "bir tanrıça tarafından kendilerine ilahi bir gücün verildiğini söylüyorlardı ve bu gücü ıhlamur ağacı kabuklarını kullanarak ortaya koyuyorlardı. Bu kabukları üç parçaya ayırıyorlar ve ellerine sarıp tekrar çözerken kehanetlerde bulunuyorlardı."

Ayrıca bu kâhinler söğüt ağacından çubuklar da kullanıyorlardı: "Çok sayıda çubuk demetini getiriyorlardı, demetleri çözüp birer birer yere yatırırken kehanetlerini söylemeye başlıyor, sonrasında tekrar çubukları demetler halinde bir araya getiriyorlardı." Kehanet ve büyücülük Yunan dünyasında çok iyi bilinmesine rağmen bu yöntemler oldukça farklıydı. Birçok okuyucu, kadın kıyafetleri giyen ve diğer bazı yönlerden kadın gibi yaşayan Enarees'lerden dolayı çok şaşırıyor olmalı.

Savaşa dair İskit gelenekleri de Yunanlılar için çok şaşırtıcı ve barbarca görünüyor olmalı:

"Bir İskit savaşta öldürdüğü ilk kişinin kanını içiyordu. Öldürdüğü herkesin başını kralına götürüyordu, eğer baş getirirse ganimetten pay alıyor, getiremezse alamıyordu. Başın derisini yüzüyor ve atının eyerine asarak el havlusu olarak saklıyordu; en fazla kafa derisine sahip olan en iyi adam olarak değerlendiriliyordu. Herkese değilse de, genelde en azılı düşmanlarına karşı böyle davranıyorlardı. Kaşlara kadar başın tamamını soyuyorlardı, eğer sahibi zenginse deriyle kaplayıp, içini temizleyip içki kabı olarak kullanıyordu."

Kardeşlik töreninde, iki İskit erkeği aynı boynuzdan içki içer. Yaklaşık beş santimetre uzunluğundaki bu levha, Kırım'da Kul Oba mezarında bulunan hazinelerden biridir.

Arkeologlar Dinyeper Irmağı'nın kenarında yer alan, fazla bilinmeyen Belsk kazı alanında Herodot'un hikâyesini doğrulayan bulgulara ulaştılar. Yerleşimi koruyan tahkimatın içerisinde üç tane köy, bir mezarlık, hayvanları otlatacak çayırlar, tahıl ambarları ve çeşitli zanaat atölyeleri bulunuyordu. Belsk halkı çömlekçilik, at aksesuarları, deri eşyalar, takılar, bronz ok başlıkları ve çeşitli demir nesneler üretiyordu. Özel bir atölyedeyse ustalar kafataslarından içki kapları üretiyordu.

Hem antik hem de çağdaş okur için, Herodot'un anlatımıyla İskitlerin kraliyet cenaze törenleri, kafatası

İskit dini

Darius, İskitlerin teslim olmasını isteyip efendileri olduğunu söylediğinde, Idanthyrsus'un yanıtı şöyleydi: "Efendi olarak sadece Zeus'u atamız, Hestia'yı da kraliçemiz olarak kabul ediyoruz." Herodot burada Yunan tanrılarının isimlerini kullanmıştır; fakat "tarih"inin bir başka noktasında, İskit tanrı ve tanrıçalarının özgün isimlerinden ya da adı geçenlere karşılık geldiğini düşündüğü başka Yunan tanrılarından da söz etmiştir. Birincisi Hestia ile karşılaştırılan, kalp tanrıçası Tabiti'ydi. Bir sonraki Herodot'un (baba tanrı, göklerin ve fırtınaların tanrısı) Zeus'a benzettiği Papaeus ve karısı Apia'ydı. Bir başkası, Herodot'un sırayla güneşin, sanatın ve tıbbın tanrısı Apollo'ya ve aşk tanrıçası Aphrodite'e benzettiği Goetosyrus ve Agrimpasa'ydı. Ayrıca gücün ve savaşın tanrısı Ares'e benzeyen bir tanrı daha vardı ama Herodot ismini öğrenememişti. Herodot'a göre bu tanrılara bütün İskitler tarafından tapılıyordu. Bir de bir grup İskit, Herodot'un denizin, depremlerin ve İskitler için en önemlisi atların tanrısı Poseidon olarak yorumladığı Thagimasadas'a tapıyordu. Ancak İskitlerin resimlerini ve sunaklarını yaptıkları tek tanrı savaş tanrısıdır.

Özellikle ölüm ve ölüm sonrası yaşamda, atların büyük bir manevi değeri vardı. Altın, deri, keçe ve kürk kullanılarak yapılmış bu maske, bir şefle birlikte Pazırık'ta gömülmüş on attan biri tarafından takılmış. Maske boynuzlu ve kanatlı fantastik bir hayvanı betimliyor ve ölümden sonraki dönüşümün bir sembolü olduğu düşünülüyor.

toplama geleneklerinden bile daha şaşırtıcı olacaktır. Herodot'a göre kral öldüğünde İskitler "Kralın karnını açarak iç organlarını çıkartıp içini selvi ağacı parçaları, tütsüler, maydanoz kökü ve anasonla dolduruyor, sonra tekrar dikiyorlardı. Mum içerisinde korudukları bu bedeni bir arabayla diğer kabilelere taşıyorlardı." Bu süreç ölü kralın topraklarında 40 gün sürdükten sonra İskit liderlerinin gömüldüğü alana geliyorlardı.

"Orada kralın bedeni bir döşeğe yatırılarak mezara konuyor. Kenarındaki boşluğa ise eşlerinden veya hizmetçi kadınlarından birisi boğulup öldürüldükten sonra gömülüyor. Ve ayrıca sakisi, aşçısı, seyisi, uşağı, habercisi, atları ve altın eşyaları da gömülüyor. Sonra işe koyulup birbirleriyle yarışarak, yapabilecekleri kadar yüksek bir höyük oluşturup mezarı kapatıyorlar."

Cenaze töreni bir sene sonra sonuçlanıyor. "Kralın kalan hizmetçilerinden en sadık olan 50 tanesi ve en iyi atlarından 50 tanesi boğulduktan sonra karınları açılıp saman dolduruluyor ve sonra tekrar dikiliyorlar." Ardından ölü adamları ölü atlarla beraber höyüğün etrafına çember şeklinde yerleştirerek son kralın etrafına muhafızlarını yerleştiriyorlardı.

Herodot, tarihin babası olarak bilinir. İngilizcede "tarih" anlamına gelen "history" kelimesi bile, Herodot'un kitabının adı olan ve Antik Yunan'da "sorular, soruşturma, araştırma" anlamına gelen *Historiai*'den gelir.

Mezarların şahitliği

Arkeolojik bulgular, Herodot'un İskit cenaze törenlerine dair aktardıklarında önemli doğruluk payı olduğunu gösterdi. Modern çağa kadar steplere binlerce kurgan (mezar höyükleri) saçılmıştır. Çoğunlukla üç kat büyüklüğünde ve birden fazla gruptan oluşan kurganlar steplerin düzlüklerinde çok uzaklardan görünebilir. Çoğunluğu erken dönemlerde soyulmuş, birçoğu aşınarak yok olmuştur. Ancak kurtulan höyükler hayret verici keşiflere sebep olmuştur.

Kuzey Kafkasya'da bir Rus arkeoloğu tarafından keşfedilen ve MÖ 6. yüzyıla ait kurganda, gömü odasında, ahşap desteklerle muntazam bir şekilde desteklenerek yerleştirilmiş 360 at iskeleti bulunmuştur. Muhtemelen Heredot'un söylediği gibi cenazeden bir yıl sonra gömülmüş üst katmanda, arkeologların sayamayacağı kadar çok at bulunmuştur. Bir diğer Kafkas kurganında, gömü odasının etrafına çember şeklinde dizilmiş 29, yanına ve ayaklarının dibine gömülmüş ise 13 at bulunmuştur.

İskit kurganları arasında bulunanlardan en büyüğü MÖ 4. yüzyıla tarihlenir. 18 metre yüksekliğinde 300 metreden daha büyük çapta bir genişliğe sahip bu kurgan, bugünkü Ukrayna'nın Çertomluk alanında 1862 yılında kazılmıştır. Büyük bir şans eseri arkeologlar bu höyüğü bulduğunda sadece küçük bir parçası soyulmuştu. Höyüğün hayret verici hazinesinin çoğunluğu yerinde

Pazırık'ta yaşam ve ölüm

Step göçebelerine dair en göz kamaştırıcı keşiflerden bazıları Altay Dağları'ndaki Pazırık Vadisi'nde, 1940'larda bulundu. Başka koşullarda bozulan kumaş ve ahşap gibi malzemeler, kurganlardaki donmuş toprak sayesinde korunmuştu. Hatta bazı cesetler, bedenlerin Herodot'un İskit cenaze törenlerine dair yazdıklarında anlattığı gibi, bitkilerle ve otlarla temizlenip doldurulmuş olduğunu açığa çıkaracak kadar iyi korunmuştu. 4. yüzyılda gömülen bir savaş şefi o kadar iyi korunmuştu ki, sağ baldırındaki balık, sol kolundaki geyik ve dağ keçisi, sağ kolundaki kanatlı canavar ve kartal gagalı geyik, göğsünden arkasına uzanan griffon (aslan vücutlu, kartal kanatlı ve kafalı mitolojik yaratık) ve diğer birçok dövmesi hâlâ canlı bir şekilde görülebiliyordu.

Pazırık höyüklerinde ayrıca eyerleri ve dizginleri üzerinde birçok at cesedi de bulunmuştur. Bir kurganda, çok renkli, gerçek ve fantastik bazı yaratık resimleriyle süslenmiş eyer keçelerine sahip 10 tane kızıl tüylü at cesedi bulundu. Atlardan ikisinin de yüzünde, kendilerini fantastik yaratıklar gibi gösteren, kemikten, boynuzdan ve tüyden yapılmış maskeler vardı. Dizginleri hayvan figürlerinin oyulduğu ahşap parçalarıyla süslenmişti.

Pazırık kurganlarında ayrıca step göçebelerinin yaşam tarzlarına dair bize daha iyi fikir veren ve ender rastlanan birçok nesne de bulunuyordu. Yaylara, oklara ve silahlara ek olarak taşınabilir masalar, kil çömlek ve kaplar, askılar, hasırlar, yün ve keçe halılar, tef ve harp gibi müzik enstrümanları bulundu. Giysiler renkli bir şekilde süslenmişti ve yün, kenevir, kürk ve deriden yapılmıştı. Arkeologlar ceketler, tunikler, keçe kadın çorapları, çizmeler ve hatta bebek giysileri buldular. Bir kadının altı boncuklarla süslenmiş leopar derisinden çizmeleri vardı. Pazırık'da ölülerle gömülü bir şekilde bulunan ve Ortadoğu'dan gelmiş bir çita kürkü, İran'dan gelen halı ve Çin'den gelen ipek ve ayna gibi diğer eşyalar da, bu step göçebelerinin uluslararası ticarete dahil olduğunu gösteriyordu.

Bu Pazırık kabile başkanının mezarında kenarları renkli at ve süvari figürleriyle süslenmiş, 0,5 metrekarelik iyi dokunmuş bir halı bulundu.

duruyordu; binlerce altın süs eşyası, yüzlerce bronz ok ucu, kılıçlar, mızraklar, bronz kazanlar, altın ve gümüş kaplar ve daha fazlası.

Höyüğün içerisinde ana odası bir krala veya güçlü bir lidere ait olmak üzere birden fazla gömü odası vardı. Diğer üç odada erkek muhafız ve hizmetçilerin iskeletleri bulunuyordu. Diğer bir odadaysa bir kadın yatıyordu. Üzerinde altın bir kolye, altın küpeler, bileklikler ve her biri farklı parmağında olmak üzere yüzükler bulunuyordu. Mor bir giysi içerisindeydi ancak kıyafetinin çok azı korunmuş olsa da süslemeleri yerindeydi; 15 kare levha halinde altın. Cesedinin yanında muazzam güzellikte bir Yunan anforası (şarap çömleği) bulunuyordu. Altın ve gümüşten yapılmıştı; gerçek ve mitolojik hayvan tasvirleriyle, atlarını eğiten İskit erkekleri sahneleriyle dekore edilmişti ve 60 cm'den daha uzundu. Kadının ölü hizmetçisi de odada yatıyordu. Çertomluk höyüğündeki diğer üç çukurda ayrıca öte dünyada bakıp beslemeleri için 2 hizmetçiyle beraber gömülmüş 11 fil iskeleti daha bulunmuştur.

Bronz broş, düşmanının başını gösteren bir İskit savaşçısını tasvir ediyor.

Diğer bir Ukrayna höyüğü, 1971 yılında dikkatle kazılmıştır. Arkeologlar bu höyüğün inşasında ve cenaze töreninde 1300 kişinin bulunduğunu tahmin etmektedir. Şarap çömleği kalıntıları insanların ölene kadar Yunan şarabı içtiğini göstermektedir. Alanda bulunan hayvan kemikleri içtiklerinden daha da çok yemek yediklerini göstermektedir; 14 vahşi domuzu da içeren 6,3 ton et.

Çağdaş araştırmacılar Tolstaya ve diğer höyüklerin, kabileden bu işe gönüllü olanlar tarafından inşa edildiğini düşünmektedir. Her biri 15 cm kalınlığında çimenli toprak parçaları kullanarak bir çeşit topraktan yapılmış piramit inşa etmişlerdi. Çimenli topraklar, muhtemelen ölünün yaşamındaki gibi atlarını gezdirdiği, hayvanlarını beslediği cennete benzer çayırları temsil ediyordu.

Bir Yunan zanaatkâr tarafından yapılan bu gerçekçi kabartma, diş ağrısı ya da dudak yarası olan bir arkadaşına yardımcı olan İskit savaşçısını betimliyor.

Gerçek Amazonlar

Mezarlar bir noktayı daha açığa çıkardı. İskit bölgesinde arkeologlar tarafından keşfedilen 40'dan fazla kurgan kadın savaşçılara aitti. En eskisi MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Ölü kadın sadece takı, çömlek, bronz bir ayna veya yün eğirme çıkrığı gibi kadınlara ait eşyalarla değil iki uzun mızrak ve 40 okla gömülmüştü. Ayakucunda yatan ise, öteki dünyaya sadece bir demir yüzük ve iki küçük çıngırak götüren genç bir adamdı. Başka bir kurgandaki kadın da benzer eşya ve silahların yanı sıra demir şeritlerle güçlendirilmiş bir kuşakla (İskit zırhının temel bir parçası) gömülmüştü. Silahlarıyla gömülmüş diğer İskit kadınlarının da dize saplanmış ok izleri gibi ciddi savaş yaraları bulunuyordu. Modern araştırmacıların bu kadınların iyi eğitilmiş, tecrübeli savaşçılar olduğundan şüphesi yoktur. Alman arkeolog Renate Rolle 1980'li yıllarda Çertomluk bölgesinde incelediği 53 höyükten 6'sında kadın savaşçılar bulmuştu. Kendisini özellikle etkileyen bir tanesini şöyle anlatıyordu: "Bir tanesi silahları, yayı ve oklarıyla gömülmüş, kucağında çocuğu, genç bir kadındı. Ok kullanmak için yoğun olarak kullandığı sağ elinin iki parmağında yıpranma açıkça görülebiliyordu." Rolle, İskit kadınlarına dair şöyle bir kuram geliştirmişti: "Genelde kocaları ve aileleriyle normal bir yaşam sürerken sadece yer-

Güneydoğu Kazakistan'da, Tien Shan'ın eteklerine çıkan bir stepte kısmen aşındırılmış bir kurgan.

2001 yılında Altay Dağları'ndaki bir kurganda 14 at iskeleti bulundu. Aynı zamanda kurganda, giysileri binlerce küçük, altın ve leopar deseni şeklindeki levhalarla süslü bir erkek ve kadının kalıntılarına ulaşıldı.

leşim bölgelerini korumak adına ya da savaş çok şiddetli olduğunda savaşmış olmalılar."

MÖ 1. yüzyıl tarihçisi Diodorus Siculus, "İskit tarihinde, kendilerine sıra dışı bir yiğitlik bahşedilmiş kadınların hükmettiği bir dönem"den söz eder. Bu halklar arasında kadınlar, "savaşmak için aynı erkekler gibi eğitilir (…) Sonuç olarak seçkin bazı kadınlar sadece İskitya'da değil çevreleyen diğer topraklarda da birçok işi yönetir duruma gelmiştir." İskitlerin doğusundaki topraklar, diğer bir step göçebesi halka, Sauramatlara ev sahipliği yapıyordu. MÖ 5 ve 4. yüzyılda gömülen tüm Sauramat mezarlarından yüzde 20'si kadınlara aittir.

Geç 20. yüzyıla kadar çoğu araştırmacı, bu tarz savaşan kadın figürlerinin efsane olduğuna inanıyordu. Diodorus gibi istisnalar hariç Herodot'un şu söylediklerine çok az kişi inanıyordu: "Sauramat kadınları avlanmaya erkekleriyle ya da erkekleri olmadan çıkarlar, erkekleri gibi giyinip savaşa giderler (…) Hiçbir kız bir düşman öldürmeden evlenemez ve bu yasanın gereğini yerine getiremediği için geç yaşlara kadar bekâr kalmış pek çok kadın vardır." Aynı dönemde bir başka Yunanlı tarihçi şöyle eklemektedir: "Kendisine bir koca bulan kadın, büyük bir sefer olmadıkça, bir daha ata binmez."

Herodot'a göre Sauramat halkı, bazı İskitlerle Küçük Asya'da yaşayan Amazon kadınları arasındaki evliliklerden türemişti. Hikâyenin bu bölümü efsane olabilir ancak arkeoloji, gençliklerinde ve yirmili yaşlarında birçok savaşçı kadının varlığının Sauramat toplumunun temel ve önemli bir parçası olduğunu kesinlikle göstermiştir. Benzer isme sahip diğer bir halk olan Sarmatlar için belki daha da önemlilerdi. İskitler ve Sauramatlar gibi Sarmatlar da İran dili konuşan step göçebeleriydi. Sarmatlar, Sauromatların da doğusunda

Ok kılıfına uzanırken, çoktan nişan almış bir Amazon. İtalya'da MÖ 480 yıllarında yapılmış bu bronz figür, bir kâsenin kenarında bulunuyor. Amazonlar, Yunanlılar gibi diğer Akdenizlilerin de öyküleri ve sanatlarında geniş yer tutar.

yerleşmişlerdi; muhtemelen bir kısmı da ormanlık steplerde yaşamaktaydı. Bazı antik yazarlar Sarmatlara "kadınların yönettiği" anlamına gelen bir Yunanca isim takmışlardır.

Sarmat kültürüne dair ilk arkeolojik bulgu, Ural Nehri kıyısındaki kurganlarda bulunmuştur. 1990'lı yıllarda Jeannine Davis-Kimball isimindeki Amerikalı bir arkeolog, Ural Dağları'nın güneyinde Pokrovka isminde bir alanda kurganlardan bazılarını kazmıştır. Bulunan bir kral mezarlığı değil, sıradan insanlara ait bir mezarlıktı. Erkeklerin büyük çoğunluğu -yüzde 94'ü- silahlarıyla gömülmüş,

Kutsal kadınlar

Bu Yunan yapımı altın heykel bir İskit tanrıçasını betimliyor (muhtemelen Tabiti'yi). Bir yüzükten daha büyük olmayan bu heykel, küpe ya da kolye ucuna takılıyordu.

Pokrovka ve diğer göçebe sahalarında yaptığı çalışmalarda Jeannie Davis-Kimball, kullanıcılarının rahibeler olduğu anlaşılan bazı ayırt edici eşyalar buldu. Bu eşyalar, küçük taşınabilir sunaklar, oyulmuş kemik kaşıklar, bronz aynalar ve hayvan şeklindeki muskalar gibi şeylerdi. Toz haline getirilebilecek bazı renkli mineraller de bulundu. Birçok arkeolog bu tozların kozmetik maddeler olarak kullanıldığına inanıyordu; ancak Davis-Kimball, rahibelerin bu tozlarla bedenlerine sembolik bazı resimler çizdiğini düşünüyordu. Aynalar da muhtemelen kâhinlik ve tedavi gibi sembolik dinsel amaçlarla kullanılıyordu. Bunlar, tanrılara ve diğer ruhlara düzenli olarak süt, kımız, peynir ve et sunmak gibi, rahibelerin esas görevlerindendi.

Bazı rahibeler ayrıca savaşçıydı; ancak erken dönem arkeologları çoğunlukla bu gerçeğin farkına varamadılar. 1969 yılında Issık kurganında küçük kemikli 1,5 metreden daha uzun 5. yüzyılda gömülmüş bir iskelet bulundu. Beden giysiye ve ayakkabılara dikilmiş 4000'den fazla altın plakayla kaplıydı. Keşfeden, silahlarıyla gömülmüş olan ölüyü "Issık Altın Adamı" olarak adlandırdı. Ancak 1990'larda Davis-Kimball, ölünün altın ve turkuvaz küpeler, kımız yapımında kullanılan araçlar ve bir ayna gibi, göçebe erkeklerinin mezarlarında bulunmayan nesnelerle gömülmüş olduğunu fark etti. Bu nesneleri, bedenin büyüklüğünü ve diğer faktörleri hesaba katarak Davis-Kimball "Altın Adam"ın aslında yüksek rütbeli ve önemli bir savaşçı-rahibe "Altın Kadın" olduğu sonucuna vardı.

yüzde 3'ü öte dünyaya götürmek üzere kil çömleklerle gömülmüştü. Diğer bir yüzde 3, bazı eşyalarla ve açığa çıkarılamamış sebeplerle yanlarında çocuklarıyla gömülmüştü. Bu durum, özellikle hiçbir Sarmat kadın mezarlığında çocuğa rastlanamamış olması, arkeologları şaşırtmıştır.

Pokrovka'daki kadınlar çok daha geniş ve zengin bir dizi eşya çeşitliliğiyle gömülmüştür; yün eğirme çıkrıkları, yaldızlı bronz küpeler, bronz aynalar, ithal edilmiş boncuklarla bezeli kıyafetler. Ayrıca mezarlarda -hepsi uzak ülkelerden getirilmiş- camdan, kehribardan, akik ve diğer taşlardan boncuklar bulunmuştur. Bu erken dönem Sarmat mezarlığındaki kadınlardan, silahları ve ok başlıklarıyla gömülen yüzde 15'i savaşçıdır. Bazılarının da kendilerine büyük güç katan muskaları vardır; belinde ucunda bir domuz dişi bulunan kadın gibi. Diğer bulunanlar bazı kadınların da rahibeler olarak hizmet ettiklerini göstermektedir. Daha ötesi, Pokrovka kurganlarındaki en yüksek mevkii temsil eden merkezi mezarların yüzde 72'si kadınlara ayrılmıştır. Davis Kimball, bütün bunların step göçebeleri arasında kadınların varlıklı, güçlü ve yönetici pozisyonlarda olduğunu ispatladığını söylemektedir.

HAREKET HALİNDEKİ HALKLAR

Arkeologlar, MÖ 6. yüzyılda İskitler ve Sauromatların Kuzey Kafkasya'da barışçıl yöntemlerle kaynaştığını düşünmektedir. Ancak ansızın iki halk arasında çatışma ortaya çıkmıştır. Herodot'un yaşadığı döneme kadar Sauromatlar batıya doğru gittikçe güçlenmiş ve İskitlerin Don Irmağı'nın doğusundaki topraklarını kaybetmelerine yol açmıştır. Ancak İskitler için bir süre daha Yunanlılarla yapılan ticaret sayesinde işler iyi gitmiştir. İskitler bir dönem güç ve zenginlik bakımından altın çağlarını yaşamışlar ancak kısa süre sonra doğudan ve batıdan yaklaşan yeni güçler, İskitler için yeni tehditler oluşturmaya başlamıştır.

İskitlerin son ayakta duruşları

MÖ 4. yüzyılda İskitya'yı altın çağında yöneten kral, Ateas'dı. Tuna ve Don ırmakları arasındaki bütün halkların onun yönetimi altında olduğu söylenir. Sonrasında İskit topraklarını batıya doğru, Tuna Irmağı'nın diğer tarafına, bugünkü Romanya'ya doğru genişleten Ateas, güneye, Balkan Yarımadası'na doğru yüklendiğinde ise amacı topraklarını genişletmek olan diğer bir kralın dikkatini çekti: Makedonya Kralı 2. Philip.

Philip, Ateas'a elçiler gönderdi. Elçiler huzuruna çıktığında İskit kralı atını tımar ediyordu, elçiler sunumlarını yaparken de bunu yapmaya devam etti. Açıkça görünen, Ateas cevaben Philip'in de atını tımarlayıp tımarlamadığını soruyordu. Muhtemelen bu görüşmeler esnasında veya bir başkasında Philip, Ateas'ın vârisi olarak tanınmasını istediği bir mesaj gönderdi; Ateas sert bir şekilde zaten bir vârisi, oğlu olduğu yanıtını verdi.

Sonrasında Philip, Tuna Irmağı'nın ağzına bronz bir Hercules heykeli dikmek istediğini duyurdu. Ateas bunun İskit topraklarına girmek için sadece bir mazeret olduğunu biliyordu ve Philip'ten heykeli dikmek üzere kendisine göndermesini talep etti. Eğer Philip, İskit topraklarına Ateas'ın izni olmadan girerse, savaşçılarının heykeli parçalayacağını ve oklarının uçlarını heykelin bronzundan yapacaklarına dair yemin etti.

Bu tavır, Philip için rahatsız ediciydi. MÖ 339'da ordusuyla beraber İskitlerin üzerine yürüdü. O sırada 19 yaşında olduğu bilinse de savaşçılarını bizzat kendisi yönetiyordu. Savaşın detaylarına dair bilgiler bugüne kadar ulaşmamıştır ama sonucu biliyoruz. Ateas savaşta öldürüldü ve çok sayıda İskit kadın ve çocuğu esir alındı. Ayrıca İskitlerin 20.000 attan oluştuğu söylenen hayvan sürülerini de ele geçirdiler. Philip'in zaferiyle İskitler batı topraklarındaki kontrollerini kaybettiler. Ancak bütüne bakılırsa, İskit İmparatorluğu, bu savaştan sonra çok da fazla zayıflamış gibi görünmüyordu.

Philip de Ateas'la savaşında yaralanmıştı; ancak 3 yıl daha hayatta kalabildi. Veliahdı, dünyayı fethe çıkan oğlu Büyük İskender'di. MÖ

Yunan bir sanatçının şaşırtıcı biçimde detaylı çalıştığı ve yaklaşık beş santimetre uzunluğundaki levha, Kul Oba mezarından çıkarıldı. Levha, MÖ 4. yüzyıla ait.

331'de İskender İran'da savaşırken generallerinden birisi de İskitya'da işgale girişti. Olbia'yı kuşattı; ancak uzun sürmedi -İskit ordusu, hâlâ dikkate alınması gereken bir güçtü. İskit ordusu, Makedonları sürerek İskender'e kariyerinin en büyük yenilgilerinden birini yaşattı.

MÖ 329'da İskender'in kendisi, Pers İmparatorluğu'nun büyük bölümünü ele geçirdikten sonra, ordusuyla beraber Aral Denizi'nin güneydoğusundaki Orta Asya topraklarına saldırdı. Bölge, Semerkant ve Taşkent gibi Çin ve Akdeniz arasındaki ticaretin önemli durakları olan şehirlere ev sahipliği yapıyordu. Bu halk İskender'e şiddetle direndi ve komşu steplerde yaşayan Sakalar gibi kuvvetli müttefikleri de vardı. Ancak MÖ 328 ilkbaharında Sakalar İskender'le barış yapmaya karar verdiler.

Bundan sonraki bir dönem için ne tarihin ne de efsanelerin İskitler ya

da Sakalarla ilgili bize söyleyecek çok şeyi yoktur. Ancak araştırmacılar, İskitlerin Kelt ve Getanların batıya doğru ve Sarmatların doğuya doğru artan baskısı altında olduğuna inanıyorlar. MÖ 200'de İskit gücünün merkezi Kırım yarımadasına kaymıştır. İskitler o bölgede uzun süredir bulunuyorlardı ve Yunanlı sömürgecilerle beraber yaşayıp onlara paralı asker olarak hizmet ediyorlardı.

Kırım'da yaşayan İskitler Karadeniz kıyısındaki bazı Yunan şehirlerine de akınlar düzenlediler. Halk, Kuzey Küçük Asya'nın güçlü kralı Büyük Mithradates'ten yardım istedi. İskitler, Sarmatlardan yardım almalarına rağmen, Mithradates'in ordusu tarafından MÖ 106'da yenilgiye uğratıldı. Barış yapıldı ve İskitler Mithradates'in müttefiki haline geldi. Bir antik tarihçiye göre Mithradates, bu ilişkiyi güçlendirmek için kızını İskit lideriyle evlendirdi. Bir başkasına göreyse karşılığında Mithradates, muhtemelen kraliyet ailesi mensubu birçok İskit kadınıyla evlendi. Ayrıca Mithradates bazı İskit savaşçılarını da ordusuna kattı.

Mithradates, MÖ 63 yılında öldükten sonra, İskit krallığı çalkantılı bir döneme girdi. İskit nüfusu Kırım'da, aralarında bölgeye MÖ 2. yüzyılda yerleşen Sarmatların da olduğu halklarla karışmaya başladı. Roma İmparatorluğu Karadeniz'de gücünü artırdıkça İskitler de kendilerini bazı mücadelelerin içinde buldular. Ancak barış zamanlarında Yunanlılarla ticaret yapmaya devam ettiler ve bu sayede imparatorluk varlıklı ve istikrarlı kalabildi. İmparatorluk ancak MS 3. yüzyıldaki Got ve 4. yüzyıldaki Hun işgaliyle son buldu.

II.Philip'in hükümdarlığı boyunca kullanılan altın para. Tasvirde II.Philip, Yunan Tanrısı Apollo'nun defne çelengini takıyor.

Zırhlı şövalyeler

MÖ 300, step göçebeleri için ayaklanma yılıydı. Bu yüzyıl, Sarmatların, Sauromatların Volga ve Don ırmakları arasındaki topraklarına göç ettiği dönemdi. Bazı Sauromatlar Sarmat nüfusu arasında erimiş olmakla beraber bir kısmı da İskit topraklarına göç ettiler. Sarmatlar, batıya doğru baskı uygulamaya devam ettiler. Bazı gruplar, MÖ 3. yüzyılda İskitya'nın içlerine kadar akınlar yaptılar. MÖ 200 yılında birçok Sarmat, Karadeniz'in kuzeyindeki steplere göç edip yönetici seçkinler haline dönüştüler. Diodorus Siculus bu olayların kısa ama dramatik bir özetini verir: "Bu halk kuvvetlendi ve İskitya'nın büyük çoğunluğunu yağmaladılar, hükmettikleri insanları tamamen imha ederek toprakların çoğunu çöle çevirdiler."

Büyük Mithradates, gücün ve zaferin sembolü olarak Hercules'in aslan derisini giyiyor.

Bu genel ifadeye rağmen Sarmatlar, Karadeniz steplerini tamamen terk edilmiş hale getirmediler. İskit yönetici sınıfı sürülmüş olmakla beraber çiftçiler ve yerleşik topluluklar kalmış olmalıdır. Sarmatların kesinlikle tarım yapmak gibi bir niyetleri yoktu. Bunun yerine, coğrafyacı Strabo'nun söylediğine göre, "toprağı, karşılığında vergisini ödemek üzere kullanmak isteyene terk ettiler." Sarmatlar hayvancılık, yağmacılık ve savaş gibi kendi uğraşlarına odaklandılar.

İskitler ve diğer step göçebeleri gibi Sarmatlar at üstünde okçuluğun ustasıydılar. Bunun yanı sıra dövüşmenin yeni yöntemlerini geliştirmişlerdi. At sırtından düşmanlarına saldırmak için uzun kılıçlar kullanıyorlardı (bu kılıçlar erkeklerin olduğu gibi kadınların mezarlarında da bulunmuştur). Ayrıca birçok Sarmat ağır mızraklarla silahlanmıştı. Sarmat savaşçılar, mızraklarını doğrultarak doğrudan düşmanlarının üzerine dörtnala gidiyorlardı. Sarmatlardan önce bu süvari saldırısı tekniği antik dünyada pek kullanılmıyordu. Romalı tarihçi Tacitus'un yorumuna göre, "çatışmalarda onlara direnebilen bir savunma hattı nadirdi."

Sarmat süvarileri bir düşman hattını yardıkları zaman, karşı saldırıdan konik demir miğferlerle, bedenlerini ve bacaklarını saran zırhlarla korunuyorlardı. Atlarının da üzerinde kafalarını ve vücutlarını koruyan zırhlar vardı. Sarmat zırhları genellikle deri veya kumaş üzerine perçinlenmiş demir veya bronz pullardan oluşuyordu. Ancak bazen pullar kemikten de yapılabiliyordu. Bir başka zırh, antik tarihçi Pausanias tarafından şöyle tarif edilmiştir:

"Sarmatlar, kısraklarının tırnaklarını toplayıp ejderha pullarına benzeyene kadar parçalıyorlardı. Ejderha görmemiş bir kişi mutlaka çam kozalaklarını görmüştür. İşte tırnaklardan oluşturdukları bu kumaş, kozalakların üzerindeki yarıkları andırıyordu. Bu kozalaklardan oluşturdukları kumaş üzerinde delikler açıp öküzlerin ve atların kas dokularıyla bunları yapıştırıp kılıç ve ok geçirmez göğüs zırhlarına sahip oluyorlardı."

MÖ 1. yüzyılda Sarmatların birkaç kabilesi vardı. Don Irmağı'nın doğusunda Aorsi ve Siraki kabileleri bulunuyordu. Don ve Dinyeper ırmaklarının arasında da Roxolani vardı. Ancak Sarmatlar bu konumlarda uzun süre kalmadılar. MÖ 1. yüzyılda her grup batıya baskı yapmaya devam etti. Siraki Kafkaslarda kalmaya devam etmiş olsa da, Aorsi Kırım ve Azak (Azov) Denizi çevresine hareket etti. Roxolani güç merkezini Dinyeper'in batısındaki steplere taşıdı. Iazyges kabilesi ise Dinyester Irmağı'na doğru itildiler.

Bu göçler, bir veya iki yüzyıl daha, bazen yavaşlayıp bazen hızla-

narak, yeni otlaklar arayan bir kabilenin diğerini itmesiyle devam etti. Ancak sorun, batıda bir yerden sonra artık steplerin bitmesiydi. Ve steplerin bittiği yerde Sarmatlar, o ana kadar karşılarına çıkan en büyük engelle karşılaştılar: Roma İmparatorluğu.

Iazyges kabilesi Roma İmparatorluğu'yla ilk karşılaşmasını, imparatorluğun genişleme adına Büyük Mithradates'le yaptığı savaşlar döneminde yaşamıştı. Roma'nın en büyük rakibi Mithradates'in müttefikleri olarak savaşan Iazyges kabilesi, Roma'nın hedefi haline geldi. MÖ 78'de Romalı askerler Tuna Irmağı'nı geçerek Iazyges bölgesine iki senelik bir sefer düzenlediler. Bu barbarlara, gerçek süper gücün Mithradates değil Roma İmparatorluğu olduğunu göstermek istiyorlardı.

Barbar saldırılarının Ovidius tarafından yapılan tüyler ürpertici tasviri, 19. yüzyılda Fransız bir ressamın hayal gücüyle canlanıyor.

Daha sonra bu yüzyılda imparatorluk, barbarların desteğini kullanabileceğine karar verdi. Aşağı Tuna'nın kuzeyinde, bugünkü Romanya topraklarında, Getanların, Keltlerin ve diğer bazı etnik grupların karışımı olduğu anlaşılan Daçya adında güçlü ve zengin bir imparatorluk bulunuyordu. MÖ 1. yüzyılın ilk 10 yılında Sarmatlar, Daçya'nın doğusundaki steplerde, Karpat Dağları ve Tuna Irmağı arasında kendisine yer açmaya çalışıyordu. Roxolani Iazyges'in arkasında bıraktığı otlaklara doğru hareket etti ve Sarmatların bir bölümü, görünen o ki Daçya'nın bir parçası haline geldiler. Daçya'nın tarihi hakkında pek fazla şey bilmesek de başkentinin "Sarmatların ve Getanların yeri" anlamına Sarmizegetusa olduğunu biliyoruz.

Çok kısa süre sonra Romalılar, Sarmatların Tuna Irmağı civarında yaşıyor olmasından rahatsız olmaya başlamış olmalıdırlar. MS 6'da bazı Daçyalılar ve Iazyges, Roma eyaleti Moesia'ya (bugünkü Kuzey Bulgaristan) yağma seferleri yaptılar. Ovidius'un Tomis'teki sürgünü yeni başlarken, MS 9'da, Sarmat akınları çok sık gerçekleşiyordu. Tuna'nın güneyindeki şehirler, steplerin sıkıntılı mevsimi kış aylarında oldukça savunmasızdı. Ovidius şöyle yazmıştır:

Pullu zırhlarla korunan Sarmat savaşçıları ve atları, savaşta saldırıya geçmiş durumda. 2. yüzyılda Roma'da yapılan bu heykelin ilk halinde, askerler elinde uzun mızraklar tutuyordu. Fakat bu detay, günümüzde yok olmuş durumda.

"*Yaz sürdükçe Tuna dostumuzdur:*
Sularıyla engel olur bizimle onlar arasındaki
Savaşa. Ancak ne zaman o kindar mevsim
Gaddar yüzünü gösterir ve buz toprağa karışır,
O vahşi halklar titreten soğukla beraber
Tahammül sınırını zorlar"

Tuna'nın sularının donduğu kış aylarında ise Tomis çevresindeki halk için tehlike daha da büyüktür:

"*Tuna kuzey rüzgârlarıyla donup düz olduğunda*
Düşman gelir atlarla, saldırmak için
Vahşice saldırır yakına ve uzağa
Çoğunlukla kırsal halkı için saldıranlardan kendilerini korumak için hiçbir yol yoktur:

İskit bilgeliği

Muhtemelen bir İskit kralının kardeşi, Anarcharsis, tanınmış, bilge bir adamdı. MÖ 590 civarında felsefenin doğum yeri olarak değerlendirilen Atina'yı ziyaret etti. Sonrasında insanları o kadar etkiledi ki efsaneleşen yedi bilgeden birisi haline geldi. Bir dönem Küçük Asya'daki Lidya Krallığı hükümdarı Croesus tarafından filozofların bir toplantısına çağırıldı. MÖ 1. yüzyılda yazan Diodorus Siculus'a göre Croesus Anarchasis'den dünyadaki en cesur canlıyı tanımlamasını istedi, "Anarcharsis şöyle dedi: Özgürlükleri adına yalnız ölmeyi tercih eden vahşi hayvanlar. Croesus bunun yanlış cevap olduğunu düşünüyordu ve bu sefer doğru cevabı alacağını düşünerek soruyu değiştirerek ikinci kez kimin en erdemli olduğunu sordu. Ancak Anarcharsis tekrar: 'Vahşi hayvanlar' dedi. 'Çünkü sadece doğaya göre yaşıyorlar ve doğa tanrının işi, kanun ise insan icadı. Şüphesiz ki tanrıya riayet ederek yaşamak, insana göre yaşamaktan daha erdemli bir iştir.' Sonra Croesus en zeki olanların da vahşi hayvanlar olup olmadığını sordu. Anarcharsis, doğa gerçekliğini kanunlardan üstün tuttukları için en zeki olanların da vahşi hayvanlar olduğunu söyledi. Ancak Croesus, bu cevapların İskitya koktuğunu ve vahşi bir hayat tarzını yansıttığını söyleyerek onunla alay etti."

Saka topraklarında bulunan altın bir kemer tokası, bir kaplan ve fantastik bir yaratığın dövüşünü betimliyor.

Bazıları kaçar, zaten çok az olan sahip olduklarını

Geride bırakarak, yağmalanmasına göz yumarak

Bazıları ellerinde zavallı silahlarla

Zavallıca ailelerinin ve topraklarının arkasından bakar

Nihayet bazıları, kancalı oklarla vurulup kıvranarak yatarlar

Uçan çeliğin içerisindeki zehir yüzünden"

Sarmat ordusu göründüğünde, Ovidius'un yazdığına göre, genel bir alarm verilir. Sağlıklı bir bedene sahip olan herkes, 50'lerinde olan ve hayatında hiç kılıç bile tutmamış olan Ovidius dahil, silahlarını alıp şehir surlarına giderler. Ovidius, çiftçi ve köylülerin şehrin duvarlarının arkasına sığınmak için kaçtıklarını ama kapıya ulaşmayı başaramayıp akıncılar tarafından öldürüldüğünü gördüğünü anlatmıştır. Bunu başaranlar bile korkmaya devam etmiştir:

"*Şimdi atlı okçular, duvarların başını döndürür*

Çitlerin arasında sıkışıp kurtlar tarafından çevrelenmiş koyunlar gibi

At kılıyla gerilen kısa yaylar şimdi hiç gevşemez

Damlarımızın yağan ok bulutuyla tüyleri diken diken olur

Ve kuvvetli, sürgülenmiş kapımız, nadiren karşı saldırıya geçer"

Ovidius ve diğerlerinin şansına, Sarmatlar Tomis'e hiçbir zaman girmeyi başaramadı.

Savaşma stilleri, şehirleri kuşatmaya ve duvarları yıkmaya uygun değildi. Ancak vur-kaç taktikleri ve ağır süvari saldırıları dehşetli düşmanlar -başka koşullardaysa çok güçlü müttefikler- olarak kabul edilmeleri için yeterliydi.

DÜŞMANLAR VE MÜTTEFİKLER

Sarmatlar Karadeniz'in kuzeyine ve Kırım içlerine hareket ettikten kısa süre sonra bölgedeki Yunan şehirleri arasındaki savaşlara müdahil oldular. Bazen bir tarafı, bazen diğer tarafı tuttular. MS 49'da Azak Denizi'nin güney kıyılarında kendilerini Yunan Krallığı'nda yaşanan bir içsavaşın içinde buldular. Kral Mithradates (Büyük Mithradates'in haleflerinden birisiydi), küçük kardeşi Cotys tarafından sürülmüştü. Roma, Cotys'in tarafını tuttu ve asker gönderdi. Sonrasında Cotys ve Romalı kumandan, Siraki'nin Mithradates için savaşacağını öğrendi.

Cotys ve Romalılar, kendilerinin de Sarmat müttefiklere sahip olmaları gerektiğini düşünerek Kral Aorsi ile irtibat kurdular. Aorsi teklifen memnun oldu; çünkü Romalılar Mithradates'ten güçlüydü ve kendisinin katılmak istediği taraf buydu. Aorsi'nin süvarilerinin yardımıyla, Cotys ve Romalılar Mithradates'in ordusunu rahatlıkla yenerek Siraki başkentini ele geçirdiler. Siraki kralı ve Mithradates teslim oldu. Bundan sonra tarih, Aorsi ve Siraki kralına ne olduğuna dair çok az bilgi verir. Ancak Sarmatların batıya hareket etmeleri Romalı tarihçilere, onlara dair yazmak için çok fazla neden vermiştir.

Tuna boyunca savaşlar

MS 1. yüzyılın ilk on yılı boyunca Iazyges, Tisza (Tisa) Irmağı boyundaki ovalara, bugünkü Macaristan'a hareket ettiler. Bu bölgede onlara dair ilk haberler, MS 50'de, kuzeylerinde yaşayan Cermen kabileleriyle girdikleri mücadeleler nedeniyledir. Iazyges, uzun süredir arkasına Roma desteğini alan Vannius'la ittifak kurdu. Ancak Vannius sevilen bir tiran değildi ve kendi halkından birçok kişi komşu kabilelere katılıp ona karşı savaşıyordu.

Çatışma şiddetlendikçe Vannius tutunmayı planlayarak kalelerinden birisine geri çekildi. Ama Tacitus'a göre "atlıları kuşatmaya tahammül edemeyip kırlara doğru yayıldılar." Atlıların çevrede yaptığı eylemler, diğer kabilelerin de savaşa girmesine neden oldu ve Vannius saklandığı yerden ayrılıp çatışmaya girmek zorunda kaldı. Yenilerek Tuna Irmağı'na çekildi. Bir Roma filosu tarafından o ve çok sayıdaki takipçisi bölgeden kaçırılarak Roma İmparatorluğu içinde güvenli bölgelere taşındılar. Iazyges ise bölgede kalarak Tisza'nın karşısında daha sıkı kenetlendi.

Bu sırada Roxolani, Karpatlar ile Tuna deltası arasındaki steplere doğru harekete geçti. Roma İmparatorluğu MS 69'da iç savaşa sürüklendiğinde Moesia eyaletini işgal ettiler. Roma ordusunun iki birliğini yenmişlerdi ve Tacitus'a göre "9000 süvarileri zafer sarhoşuydu ve savaşmaktan çok yağma yapmayı istiyorlardı". Ancak Moesia valisi iç savaştan dolayı Roxolani'nin tahmin ettiği kadar telaşlı değildi ve arkalarından ordu gönderdi:

Romalı askerler, 160'lar ve 170'lerde yapılan Marcomannic Savaşları sırasında Sarmatların müttefiki olan Alman askerlerden yakalananların kafasını kesiyordu.

"Romalıların savaşmak için her şeyi hazırdı, Sarmatlar dağınıktı, hırsla yaptıkları yağmalar yüzünden çok fazla yük taşıyorlardı ve atlarının üstün hızları kaygan yollarda yok oluyordu. Atları kaydığından ve üstlerindeki ağır zırhlardan ötürü kargı ve kılıçlarını kullanamıyorlardı. Bu zırhlar kabilenin ileri gelenleri ve prensleri tarafından giyiliyordu (…) Darbelere karşı delinmez olsalar da düşmanın saldırısıyla yere düştüklerinde tekrar ayağa kalkamıyorlardı. Ayrıca derin ve yumuşak kara batıp duruyorlardı. Romalı askerler mızrak ve kargılarıyla onları rahatsız ediyorlardı."

Roxolani bu dönem için boyun eğdi ancak Roma'daki iç savaş da kızışıyordu. Sonbaharda General (son-

radan İmparator olacak) Vespasian, sınırların muhtemel barbar tehdidine karşı savunmasız kalacağından korktu. Tehlikeyle başa çıkmak için Iazyges liderlerini ordusuna kattı. "Şefler ayrıca halklarının hizmetlerini ve atlılarının güçlerini sunmayı da teklif etti (…) Ancak bu teklif, düşmanca girişimlere karışabilecekleri korkusuyla reddedildi." Vespasian, diğer birçok Romalı gibi, Sarmatların işe yarar askeri becerileri olduğunu kabul etmekle beraber güvenilmez olduklarını düşünüyordu.

İmparator Vespasian, on yıl boyunca hükmetti ve Roma'da düzeni yeniden sağladı.

Vespasian'ın oğlu Domitian, 81'de imparator olduğunda çeşitli barbar grupları tarafından tehdit edildi. En ciddi tehdit, kralları Decebalus tarafından yeniden ordulaşan ve Sarmatlarla ittifak yapan Daçya'dan geldi. Domitian, Daçya'ya bir sefer düzenleyerek karşılık verdi. Savaş, Daçya ve Sarmatların bir Roma lejyonunu tamamen yok ettikleri 92 yılına kadar devam etti. Pek kolay olmasa da anlaşma sağlanarak Decebalus Roma'yla iyi geçinme sözü verdi ve Roma da senelik vergi ödemeyi kabul etti.

Yüzyılın sonuna doğru Roma'nın başına yeni bir imparator geçti: Trajan. Daçya ile savaşa girmeye karar verdi, Cassius Dio'ya göre "geçmişte yaşananları düşündü, senelik olarak ödediği parayı dert etti ve güçlerinin artık yükselişe geçtiğini düşünmeye başladı." Trajan'ın ilk Daçya seferi 101-102'deydi ve bir anlaşmayla sona erdi. Barış anlaşmasına meydan okuyan Decebalus, sonraki birkaç seneyi ordusunu ve kalelerini yeniden inşa ederek geçirdi.

Bu esnada ayrıca, Cassius Dio'nun söylediğine göre, "kendisine sırt çevirenleri, hatta Iazyges bölgesine de girerek rahatsız etti." Iazyges, Domitian'a karşı hareket etmişti ancak bu sefer Decebalus'a karşı Trajan'dan yanaydı. Roxolani ise Daçya ile yakın müttefikti. Decebalus 105'te Moesia'yı işgal ettiğinde Roxolani atlıları ordusunun bir parçasıydı. Romalılar Moesia'yı korumaya geldiler ve bir sene sonra saldırıya geçtiler. Adamları, Tuna'nın üzerinde bir köprü inşa ettikten sonra köprüyü geçip Sarmizegetusa'ya doğru yürüdüler.

Yenilgi kesinleşince Decebalus intihar etti. Roma güçleri Daçya başkentini yıktılar ve Trajan, Daçya'nın bir Roma eyaleti olduğunu ilan etti. Sonrasında Roxolani ile barış yaparak ittifak kurdu. Trajan'ın ölümünden kısa süre sonra Sarmatlar barış anlaşmasını ihlal ettiler.

117'de Roxolani, Moesia'ya saldırırken Iazyges de Pannonia eyaletine saldırdı. Şüphesiz bu iki Sarmat kabilesi bu saldırıları planlayarak yapmışlardı. Şikâyetlerden birisi de birbirleriyle bağlantılarının koparılmış olmasıydı -önceden yaptıkları gibi Daçya'da özgürce seyahat edemiyorlardı. Romalıların Sarmatlarla tekrar barış sağlaması iki yıl sürdü.

Iazyges, Marcus Aurelius'a karşı

160'da, bazı Cermen kabileleri İmparatorluk topraklarına baskınlar düzenlediği için savaş tekrar başladı. Bu durum, Marcomanni adı verilen bir Cermen kabilesinden ismini alan Marcomannic Savaşları adı verilen bir dizi çatışmanın başlamasına neden oldu. 167'de Iazyges kabilesi, eyalet valisinin de öldürüldüğü, Daçya'nın işgaline katıldı. Bir sonraki sene Marcus Aurelius İmparatorluğun karşı saldırısını başlattı; ancak başlangıçta çok az başarılı oldu. 169'da Iazyges Moesia valisini öldürdü ve onun tarafından kumanda edilen lejyonu yenilgiye uğrattı. Romalılar Iazyges'le savaşmakla meşgulken, Marcomanni ve diğer Cermen kabileleri Tuna Irmağı'nı geçtiler. Marcomanni İtalya'ya kadar ulaştı ve Aquileia şehrini kuşattı. Marcus Aurelius, Iazyges'le hızla bir anlaşma yaparak dikkatini Cermenlere çevirdi.

Iazyges kabilesi, 173-174 yıllarına kadar zamanlarını bekledi. Donmuş Tuna Irmağı'nı geçerek Pannonia'yı tekrar işgal ettiler. Roma ordusuyla karşılaştıklarında tekrar Tuna Irmağı'nı geçerek geri döndüler. Cassius Dio, birkaç on yıl sonra, Romalıların kendilerini takip ettiklerini fark ettiklerinde ne yaptıklarını şöyle anlatır:

"Iazyges savaşçıları buzda savaşmayı bilmeyen rakiplerini kolayca alt edebileceklerini düşünüp arkalarını dönerek düşman saldırısını beklemeye başladılar. Bu doğrultuda bazıları doğrudan saldırıya geçerken, bir kısmı da yandan saldırmak üzere harekete geçtiler; atları bu tip zeminde hızlı koşmak için eğitimliydi. Bunu gören Romalılar telaşlanmadılar, bütünleştiler, düşmanlarıyla tek seferde yüzleştiler, kaymamak için bir ayakları önde düşman saldırısını karşıladılar. Yakın çatışmaya girdiklerinde düşmanlarını atlarıyla beraber yıktılar; çünkü barbarlar hız ve kütlelerinden dolayı kaymaktan kurtulamıyorlardı. Romalılar da kayıp sırtüstü düşebiliyordu; ancak hızla ayaklarıyla kendilerini koruyorlardı."

Iazyges kabilesi böyle bir savaşa alışkın değildi ve yenildi. 174'te Kral Banadaspus teslim olmayı önerdi; ancak imparator reddetti. Cassius Dio'ya göre "onların güvenilmez olduğunu biliyordu ve tamamen yok etmek istiyordu." Iazyges kendi kralları Banadaspus'a düşman oldu ve onu hapse attı. Sonrasında yüksek rütbeli liderlerden Zanticus onun yerine geçti.

Trajan'ın Dacia'daki zaferi onuruna Roma'da dikilmiş bir kolon vardır. Kolon, Tuna Irmağı'nı geçen bir asker sahnesi de dahil savaştan çeşitli sahnelerle kaplı.

Bir senelik savaşın ardından Marcus Aurelius, Iazyges'i tamamen yenebileceğini düşünmeye başlamışken imparatorluğun bir başka bölgesinde isyan çıktı. Onları tamamen yok etmek istiyor olsa da Zanticus ve Iazyges komutanlarıyla barış müzakereleri yapmak zorunda kaldı. İleri sürdüğü şartlar oldukça katıydı. Diğer şartların yanı sıra Iazyges'in Tuna Irmağı'nın 10 mil çevresine yaklaşması yasaklanıyordu. Daha fazlası, Roma ordusuna 8000 atlı sağlamaları talep ediliyordu. Bu askerler parçalara ayrılarak İngiltere ve Mısır gibi imparatorluğun uzak noktalarına gönderildi.

Marcus Aurelius'un ilk aşkı felsefeydi; ama hükümdarlık döneminin çoğunu sınırda savaşarak geçirdi. Marcus, iyi davranışın önemini vurgulayan ve aklı takip edip tutkudan uzaklaşarak mutluluğa erişilebileceğini savunan Stoacı okuldandı.

Kalan Iazyges kabilesi üyeleri için konulan şartların çoğunluğu 179 yılında kaldırıldı. Ancak Tuna çevresindeki adalara gelmeleri hâlâ yasaktı ve gemilerini kullanamıyorlardı. Bazı belirlenmiş günlerde Tuna çevresindeki pazar yerlerine gelip ticaret yapabiliyorlardı. En önemlisi, valinin iznini almak şartıyla, Daçya'da seyahat ederek Roxolani kabilesiyle temas kurma şansına da sahip oldular. Bu dönemde sınır boyunda bu kadar önlem yeterliydi.

Yeni göçebeler

Tuna çevresinde 1. ve 2. yüzyılda bu karışıklıklar yaşanırken daha doğuda Persçe konuşan yeni bir göçebe topluluğu önem kazanıyordu. Sarmatlarla yakın akraba veya Doğu Sarmatlarının diğer kabilelerle karışımı olması kuvvetle muhtemel bu kabilenin adı Alanlardı. İlk bölgeleri muhtemelen Ural Dağları'nın güneyindeki steplerdi. 60 yılında ise Kuzey Kafkaslarda, Azak Denizi ve Don Irmağı çevresinde de yaşıyorlardı. 72 yılında, Kafkasların güneyine tahrip edici akınlarından bazılarını gerçekleştirdiler.

İlk iki yüzyılda çoğunlukla İran için sorun oluşturdular. Yunanlı ve Romalı yazarlar çok ayrıntılı olmamakla beraber bundan söz ederler. Ancak arkeologlar döneme dair daha fazla bilgiye ulaştılar. Alan gömülerinin Sarmatlarla ve diğer Persçe konuşan göçebelerle hem bazı benzerlikleri hem de farklılıkları vardı. Alanlar, ölülerini daha küçük kurganlara gömüyorlardı. Bölgenin doğusunda bir höyük, genelde bir kişi içindi; batıda ise 2 veya 3 kişi için kazılıyordu. Don Irmağı'nın doğusunda kazılan Alan mezarlarında bulunan kafatasları genellikle yapay bir şekilde deforme edilmişti. Bu durum daha sonraları yaşamış olan, bebeklerin kafalarını dikkatlice bezle sararak yavaş yavaş uzatan Gotlar ve Hunlarda da gözlemlenmiştir. Bunun neden yapıldığını tam olarak bilemiyoruz; ancak bu işlem çocukların zekâ ve gelişimlerine zarar vermiyordu.

Alan mezarlarında bulunanlar, daha önceki göçebe kavimlerde rastlanan kadın savaşçılara dair bir kanıt sunmaz. Bu, Alanların, okçuluktan ziyade erkeklerin daha çok sahip olduğu üst beden kuvveti gerektiren ağır süvari savaşını tercih etmesinden kaynaklanmış olabilir. Alan mezarlarından çıkarılan silahlar arasında en yaygın olanı hançerler ve uzun kılıçlardı. Oklara daha az rastlanıyordu ve bunlar, İskitlerin, Sauromatların ya da Sarmatların kullandıklarının aksine uzun yaylarla atılabilecek, oldukça büyük boyutlarda oklardı.

3. yüzyılda, Karadeniz steplerine yeni bir halk gelmeye başladı. Bunlar, sonradan Dinyeper ve Don Irmakları arasındaki bölgede hâkimiyet kuran Cermen kabile konfederasyonu Gotlardı. Arkeologlar, 3. yüzyıl ortasından itibaren bu bölgede kalan herhangi bir Sarmat izine rastlayamamıştır. Karadeniz Sarmatlarına ne olduğunu bilmiyoruz. Muhtemelen bir kısmı Gotlar

Kayaya saplanmış kılıç

Marcus Aurelius'un yaptığı anlaşma gereği Roma ordusuna alınan 8000 Iazyges atlı askerinden 5000'i Kuzey Britanya'ya gönderildi. Sonrasında 500 adamlık bölümlere ayrılarak Roma Britanyası ile adanın henüz fethedilmemiş bölgesini (bugünkü İskoçya) birbirinden ayıran Hadrian Duvarı boyunca yerleştirildiler. Sarmatlar 25 yıllık hizmetlerini tamamladıklarında büyük çoğunluğu duvar etrafındaki alanlara yerleştirildiler ve çocuklarını büyütüp onlara at üstünde savaşmayı öğrettiler. Muhtemelen dinsel inanç ve uygulamalarını da nesilden nesile aktardılar. Ammianus Marcellinus bu inanç ve uygulamaları şöyle özetler: "Ne mabetleri ne de tapınakları vardı, hatta sazdan bir barakaları bile yoktu; sadece toprağa gömülmüş çıplak bir kılıca saygı gösterip ibadet ediyorlardı. Bu, gezindikleri topraklara hükmeden savaş tanrısını temsil ediyordu." Bazı araştırmacılar bunun, taşa saplanmış ve sadece Britanya'nın adil kralı tarafından yerinden çıkarılabilecek kılıç efsanesinin kaynağı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bir teoriye göre efsanedeki Kral Arthur ya bir Sarmat kumandanıydı ya da kumandanın soyundan geliyordu. Kral Arthur ve şövalyeleri hakkındaki en erken efsanelerden bazıları, Sarmatların kesinlikle bölgede yaşayanları ve hikâyelerini etkilemiş olduğu Kuzey Britanya'dan kaynaklanıyordu.

Kral Arthur efsanesinin kaynağı savaşa düşkün olan Sarmatlar mıydı?

Alanlar

4. yüzyıl sonlarına doğru Ammianus Marcellinus adındaki emekli bir Romalı asker, 1. yüzyıldan kendi dönemine kadar bir Roma İmparatorluğu tarihi yazmaya çalışıyordu. Son bölümü, 390 yılı civarında tamamladı. Çalışmasında Hunların yükselişiyle başlayan kargaşayı hatırlattı ve müttefikleri Alanlar hakkında şunları yazdı:

"Kulübeleri yoktur ve hiçbir zaman çift sürmezler, sadece et ve bol miktarda süte dayalı yaşarlar, üstlerini ağaç kabuklarından tentelerle kapattıkları arabalarının üzerinde sınırsız ovalarında gezerler. Bir otlağa vardıklarındaysa arabalarını toprağa gömerler (…) Bu arabalar, kalıcı meskenleri haline gelir ve yerleştikleri bölgeyi evleri olarak kabul ederler.

Arabalarının arkalarında hayvan sürülerini götürürler ve özellikle atlarına önem verirler. Yaşlıları, özellikle zayıf olanları arabalara yakın yerlerde daha hafif işler yaparlar. Ancak çocukluktan bu yana at binmekte eğitilen gençler yürümekten çok at üstündedirler. Ayrıca çok iyi eğitilmiş, yetenekli savaşçılardır. Neredeyse bütün Alan erkekleri, muntazam vücuda ve güzelliğe sahiptir; saçları bir çeşit sarı ve gözleri korkunç ateşlidir. Erkekler sakin bir mizaca sahiptir; tehlike ve savaş ise Alanlar için zevktir. Onlar için savaşta ölenler mutlu kabul edilir. Kölelikle ilgili hiçbir fikirleri yoktur; hepsi soylu ailelerin çocukları gibidir. Yargıçlarını bile her zaman savaşta tecrübeli ve yetenekli olanlardan seçerler.

tarafından öldürüldü, bir kısmı Gotlarla evlenerek onların kültürel değerleriyle yaşamaya başladılar, bir kısmı da batıya doğru göç etti.

Kısa süre sonra bazı Gotlar batıya doğru, Roxolani'nin yaşadığı Aşağı Tuna'ya doğru harekete geçti. 320 yılı civarında, bölgeye "Gotya" adını verecek kadar çok güçlendiler. Bu esnada, birçok Roxolani kabilesi üyesi de Daçya'ya ve Iazyges bölgesine göç ettiler. Sarmatlar arasındaki ayaklanma Roma'yla çatışmayı ateşledi. Tarihçiler bu dönemle ilgili çok az şey yazmış olsalar da İmparator Galerius'un 300'lü yılların ilk 10 yılında Sarmatlara karşı bir sefer düzenlediğini biliyoruz.

323'de İmparator Constantine, imparatorluk sınırlarından geçen Sarmatlara karşı savaş başlattı. Constantine, Pannonia'da ve Moesia'da birer savaş kazandı. Barış görüşmelerinin bir parçası olarak Constantine, Sarmatlarla ittifak kurdu ve bazı savaşçıları kendi ordusuna aldı. 330 yılı civarında Tuna ve Tisza ırmakları arasında yaşayan bazı Sarmatlar, Gotların kendi topraklarına doğru genişlemesi yüzünden Roma'dan yardım istedi. Constantine, Gotlara karşı savaşarak zafer kazandı. Sonrasında, muhtemelen aralarındaki anlaşmayı ihlal eden Sarmatlara karşı tekrar savaştı. Çatışmalardan önce veya sonra bir noktada Constantine, çok sayıda Iazyges üyesini çiftçi olarak Pannonia'ya yerleştirdi. Muhtemelen, imparatorluğun içinde, dışında oluşturacaklarından daha az tehdit oluşturacaklarını düşünüyordu.

Almanya topraklarında bulunmuş yapay olarak uzatılmış kafatası. Kafatasının, Alanlar ya da Hunlarda toplumsal statüsü yüksek olan ve 450'lerde ölen bir kadına ait olduğu düşünülüyor.

Bu esnada Alanlar, Don'un doğusuna hükmetmeye devam etti (bir başka göçebe halk, Hunlar gelene kadar). Hunlar, muhtemelen Orta Asya'dan geliyorlardı ve çağdaş Türkçe ile akraba bir dil konuşuyorlardı. Okçuluk ve at binmedeki ustalıkları antik İskitler kadar iyiydi. Hızlıydılar, serttiler ve durdurulamıyorlardı. Hunlar Alan topraklarına 370 yılı civarında girdiler. Sonrasında "Alan topraklarını kat ettiler, Alanların birçoğunu katlettiler ve iyice yağmaladıktan sonra kalanlarla ittifak kurdular."

Bundan sonra at binen step göçebelerinin hikâyesi bütün Sarmat topraklarını ve Tuna'nın kuzeyini fetheden Hunlarla devam eder. Ancak Alanların bağımsız tarihi henüz bitmemiştir. 400 yılı civarında Alanlar Hunlardan kopup Batı Avrupa'ya doğru hareket ettiler. Vandallar adındaki bir Cermen kabilesiyle birleşerek bugünkü Fransa ve İspanya'yı işgal ettiler. 439'da iki halk güneye doğru hareket ederek Roma'nın Kuzey Afrika'daki eyaletlerini ele geçirdiler. İmparatorluk kuvvetleri 534 yılında geri alana kadar bölgeye hükmettiler.

Kuzey Kafkaslarda kalmaya devam eden Alanlar, hayvan yetiştirip tarım yapmak üzere bölgeye yerleştiler. Bölgedeki diğer devletlerle siyasi ve kültürel bağları olan bir devlet kurdular ve zenginleştiler. Bir Arap tarihçi, 10. yüzyılda şunları yazmıştır; "Bir Alan kralı, 30 bin atlı toplayabiliyordu. Diğer krallar arasında çok güçlü ve etkileyiciydi. Krallık bir dizi kesintisiz yerleşimden oluşuyordu. Birinde horoz öttüğünde yanıt diğerinden geliyordu çünkü köyler birbirine çok yakındı." Alanların çağdaş ardılları Gürcistan'ın Osetya bölgesinde ve Güney Rusya'da yaşamaktadır.

Alanlar (ve Sarmatlar) da farklı bir şekilde yaşıyordu. Karşılaştıkları diğer birçok halk da -Persler, Romalılar, Gotlar gibi- göçebelerin ağır süvarilerinden etkilenmiş ve ordularına bu kuvvetlerden katmışlardır. Çoğunlukla Sarmat veya Alan atlılarını asker olarak kullanmakla beraber kendi askerlerini de mızraklar ve ağır zırhlarla donatıp eğitmişlerdir. Roma İmparatorluğu sona erdikten sonra Batı Avrupa'da bu süvariler, sadece savaşta değil, siyasette ve toplumsal yaşamın diğer cephelerinde de önemli rol oynamıştır. "Şövalye" olarak tanınmaya başladılar ve bugün de efsanelerde, kitaplarda, filmlerde bizimle beraber yaşamaya devam ediyorlar.

Deniz Şahin - Şule Dede

RNA'dan önce ne vardı?

Biliminsanları dünyanın başlıca genetik materyali olarak DNA'nın ortaya çıkmasından önce, erken yaşam formlarının genetik bilgileri kodlamak için RNA kullandığına inanıyor. Peki yaşam, RNA'dan önce ne çeşit moleküllere dayanıyordu?

Cevap AEG olabilir; zincirlere bağlandığında nükleik asitler için kuramsal bir iskelet oluşturan, ilk genetik molekül olduğu varsayılan küçük bir molekül. Sentetik AEG, ilaç endüstrisi tarafından, belirli genetik hastalıkları durduran ya da yavaşlatan bir gen susturucu adayı olarak çalışıldı. Teorinin tek sorunlu yanı, doğada AEG'nin şimdiye kadar bilinmiyor olması.

ABD ve İsveç'ten bir grup biliminsanı dünyadaki en ilkel organizmalar arasında olduğu düşünülen siyanobakterilerde AEG varlığını keşfettiklerini duyurdular. Siyanobakteriler zaman zaman sıcak yaz ayları süresince doğal göllerin ve baraj göllerinin yüzeyinde yosun veya kir tabakası olarak açığa çıkar. Ayrıca, Yellowstone kaplıcalarından Kuzey Kutbu tundralarına uzanan aşırı habitatlara karşı toleransları fevkaladedir.

PLOS ONE dergisinde çıkan makalenin ortak yazarı Dr. Paul Alan Cox, "Siyanobakterilerde AEG keşfetmemiz beklenmeyen bir şeydi." diye açıklıyor. Amerikalı ekip üyeleri Jackson Hole'daki Etnotıp Enstitüsü'nde bulunuyor ve Ogden-Utah'taki Weber Devlet Üniversitesi'nde ek kadro olarak hizmet veriyor.

"Taslağımızı hazırlarken, Stockholm Üniversitesi Analitik Kimya Departmanı'ndaki meslektaşlarımızın benzer bir keşif yapmış olduklarını öğrendik ve onlardan makaleye katılmalarını talep ettik." diyor Cox.

Biliminsanları siyanobakterilerde AEG üretiminin ne kadar yaygın olduğunu belirlemek için Fransa-Paris'te bulunan Pasteur Kültür Koleksiyonu'ndan el değmemiş siyanobakteriyel kültürleri analiz etti. Ayrıca Guam, Japonya, Katar ve Moğolistan'ın Gobi Çölü'nden (son örnek, tanınmış Wyoming natüralisti Derek Craighead tarafından olmak üzere) siyanobakteri örnekleri topladılar. Hepsinin AEG ürettiği saptandı.

Siyanobakterilerin en çetin koşullarda yaşamını sürdürebilmesi dikkat çekici. Yellowstone Ulusal Parkı da bu yaşam alanlarından biri.

Stockholm Üniversitesi Analitik Kimya Departmanı'ndan Profesör Leopold Ilag ve öğrencisi Liying Jiang aynı örnekleri analiz etti ve birebir aynı sonuca ulaştı: Siyanobakteriler AEG üretiyor. Analiz kesin olduğu halde, sonuçların dünyadaki erken yaşam formları çalışmaları açısından önemi belirsiz kalmaya devam ediyor. Siyanobakteriler tarafından AEG üretilmesi acaba dünyadaki ilk yaşamın bir yankısı mıdır?

Cox, "Öyle bir sonuca ulaşmak için henüz yeterli veriye sahip değiliz." diye bildiriyor. "Ancak ilaç endüstrisi, gen susturmada kullanılmaya aday sentetik AEG polimerlerini araştırmakta; bu yüzden sanıyorum ki daha öğrenecek çok şeyimiz var".

Kaynak: "Scientists Discover Possible Building Blocks of Ancient Genetic Systems in Earth's Most Primitive Organisms", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/11/121110093550.htm.

Hazırlayan: Rana Fuçucuoğlu
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Lisans Öğrencisi

İnsanlar gittikçe aptallaşıyor mu?

Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen atalarımızla kıyaslandığımızda, günümüz insanının zeki olma gerekliliği azalmış durumda. Bir biliminsanının da iddia ettiği üzere, bu durum insanların kademe kademe aptallaşmasına neden olabilir.

Stanford Üniversitesi'nden biyolog Geral Crabtree, insanların işler çığırından çıkmadan bu probleme teknolojik bir çözüm aradıklarını belirtiyor. *Trends in Genetics* dergisinde konuya dair hipotezinin genel bir çerçevesini çizen Crabtree'ye göre, bu sayede insanların öylece oturup sonsuza kadar televizyondaki programların tekrarlarını izleyeceği bir geleceği de düşünmek zorunda kalmayacağız.

Zekâ gerektiren davranışlar, genlerin yerinde ve doğru şekilde görev yapmasını gerekli kılıyor. Bu da, Crabtree için bu problemin ortaya çıkışının esas nedeni. Genlerin bu düzenli işlevlerinin devamlılığı, pek çok evrimsel süreci de beraberinde getirmeli.

Hayat, ilk insanlar için çok acımasızdı. Örneğin, büyük ve tehlikeli bir hayvanı öldürecek kadar zeki olmayan insanlar doğada hayatlarını sürdüremezlerdi. Bu amansız yarış, insan türünün sürekli dikkatli ve zeki olmasını zorunlu kıldı. Crabtree'ye göre, bugün de zeki olmaya yönelik baskı söz konusu olabilir; ancak bu artık bir ölüm kalım meselesi değil. İnsanların entelektüel yetileri için "Belki de bundan 2000-6000 yıl önce doruğa ulaşmıştı." diyor biyolog.

Beyin işlevlerimizi gerçekleştirmemizi sağlayan karışık gen ağları mutasyonlara oldukça yatkın ve bu beyinsel işlevler artık acımasız doğal ortamlarda da ayıklanmıyor. "Entelektüel yetilerimizin ve zekâ ile ilgili binlerce genin olabileceği en iyi duruma gelmesi, atalarımız Afrika'dan dışarı çıkmadan önce, sözsüz iletişim kuran ve dağınık yerleşim sisteminde yaşayan insan gruplarının döneminde yaşanmıştır." diyor Crabtree. Ona göre, böyle bir ortamda zekâ hayatta kalmanın tek yoluydu.

Bu açıdan baktığımızda, yavaş yavaş gerilemeye başladığımı-

Kanser yayılımını engellemede büyük buluş

Biliminsanları laboratuvar deneylerinde, kanserin tümörden vücudun diğer bölümlerine sıçraması anlamına gelen metastazın, "melanoma farklılaşmasıyla ilişkili gen-9" olarak isimlendirilmiş mda-9/syntenin proteininin engellenmesini sağladı.

Amerika'da her yıl bir milyondan fazla cilt kanseri vakası teşhis ediliyor ve melanoma da bunun en ölümcül hali. İleri araştırmalarla beraber bu buluş, melanomada metastazı ve potansiyel anlamda çok çeşitli diğer kanserleri durduran hedefli tedavilere yol gösterebilir.

Kanser Araştırmaları (Cancer Research) dergisinde çevrimiçi olarak yayınlanan çalışma Virginia Commonwealth Üniversitesi'nde Kanser Moleküler Genetiği ve Moleküler Tıp alanlarında çeşitli görevlerde bulunan Dr. Paul B. Fisher tarafından yürütülüyor. Fisher ve meslektaşları, Raf kinaz inhibitör proteininin (RKIP) mda-9/syntenin ile etkileşime girdiğini ve onu baskıladığını buldu. Mda-9/syntenin orijinal olarak Fisher'ın laboratuvarında klonlandı ve önceki araştırmalarda diğer bir protein olan c-Src ile etkileştiği gösterildi. c-Src ile Mda-9/syntenin arasındaki etkileşim artan metastaz ile sonuçlanan bir dizi kimyasal reaksiyona yol açıyor.

Fisher: "Önceki araştırmada, RKIP'ın kanser metastazını önlemede yeni ufuklar açan türden bir rolü olduğu önermesi yapılmıştı; fakat şimdiye kadar bu aktivitenin altında yatan mekanizma belli değildi. Gelecek tedavi yöntemlerine yeni bir hedef sağlamanın yanında, bu iki geni melanoma gelişiminin ve ilerlemesinin görüntülenmesi için biyomarker olarak kullanma potansiyeli de var."

Biliminsanları, deneyleri boyunca RKIP'nin fiziksel olarak mda-9/syntenin ile bağlandığını ve bu fiziksel etkileşimin mda-9/syntenin ifadesini engellediğini keşfetti. Bu bulgu RKIP'yi taklit eden küçük moleküllerin geliştirilmesi olasılığını ortaya çıkarıyor. Bu geliştirilen moleküller, metastazı melanomada ve diğer kanser tiplerinde tedavi amaçlı ilaçlar geliştirmek adına kullabılabilecek.

Buna ek olarak laboratuvar takımı kötü huylu ve metastaz yapıcı özelliğe sahip melanoma hücrelerindeki mda-9/syntenin seviyelerinin RKIP'den daha yüksek olduğunu; fakat sağlıklı melanositlerde (vücutta cilt, göz ve saçın pigmentlerini üreten hücreler) mda-9/syntenin seviyelerinin RKIP'den daha düşük olduğunu buldu. İki protein arasındaki ters orantılı ilişki, onların ifade seviyelerindeki değişimlerin tanısal bir araç olarak kullanılabilineceğini, klinisyenlerin hastalığın gelişimini izlemesini veya bir hastanın tedavilere olan tepkisini ölçmesini sağlayabileceğini gösterdi.

Fisher: "Bulgularımız melanomada metastaza yol açan genetik mekanizmaları anlamamızı sağlayan büyük bir buluşu temsil ediyor. Önceki çalışmalar mda-9/syntenin seviyelerinin melanoma da dahil olmak üzere kanserlerin çoğunda yükselmiş olduğunu göstermişti, ki bu da bulgularımızın çok sayıda hastalığa uygulanabilir durumda olabileceği fikrini veriyor".

Araştırmacılar şimdi RKIP'nin mda-9/syntenininin aracılık ettiği metastazı engelleme yetisine sahip olduğunu ispatladığına göre, dikkatlerini RKIP'yi taklit edebilecek ve melanoma için yeni tedavilerde kullanılabilecek küçük moleküller geliştirmeye veriyorlar.

Kaynak: "Research Breakthrough Could Halt Melanoma Metastasis, Study Suggests", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/11/121114153227.htm.

Hazırlayan: G. Pınar Gerçek
Yeditepe Üniversitesi Biyoteknoloji
Yüksek Lisans Öğrencisi

zı görebiliriz. Tarımın gelişmesiyle birlikte, kentleşme ortaya çıktı. Bu kentleşme, doğal seleksiyonun gücünü yani çevresel baskıların entelektüel yetersizliklere neden olan mutasyonların ayıklanması üzerindeki etkisini zayıflatmış olabilir.

İnsan genomunda ortaya çıkan zararlı mutasyonların görülme sıklığıyla ilgili incelemelere dayanarak ve entelektüel yetiler için 2000 ila 5000 gen gerektiği varsayımını göz önüne alarak, Crabtree önümüzdeki 3000 yıl içinde, yani yaklaşık 120 nesil sonra, hepimizin entelektüel ya da duygusal dengelerine zarar verecek iki ya da daha fazla mutasyon taşıyacağımızı öngörüyor. Üstelik sinirbilimdeki son bulgular da beyin fonksiyonlarında görev yapan genlerin mutasyona belirgin bir yatkınlığı olduğunu ortaya koyuyor.

Rahatlatan açıklama da yine araştırmacının kendisinden geliyor: Bu gerileme yavaş bir seyir izlemekte. Toplumların keşif ve ilerleme hızlarını düşündüğümüzde, geleceğin teknolojileri bu probleme yeni çözümler ortaya koyabilecektir. "Bana kalırsa, entelektüel işlevlerimize gölge düşüren milyonlarca insan mutasyonunun her birini ve bunların birbirleriyle, çevresel faktörlerle ve diğer süreçlerle nasıl etkileşime geçtiklerini ileride öğrenebileceğiz." diyen Crabtree, şöyle ekliyor: "Belki de zamanı geldiğinde herhangi bir organizmanın herhangi bir gelişimsel evresinde rastlanan bir mutasyonu sihirli bir şekilde düzeltebiliyor olacağız. Böylece vahşi hayatın doğal seleksiyon sürecine gerek kalmayacak."

Bu arada, son birkaç on yıllık dönemlerde nüfus genelinde yapılan IQ ölçümlerinde rastlanan gelişmeler, türümüzün zekâ düzeyindeki genel bir artışı işaret etmiyor. Crabtree bu artışların son yıllarda anne-çocuk sağlığı hizmetleri, okul öncesi eğitim ve çevre kirliliği denetimi gibi alanlarda yaşanan gelişmelere dayandırılabileceğini düşünüyor.

Kaynak: "Are people getting dumber?", http://www.world-science.net/othernews/121113_intelligence.htm.

Hazırlayan: Damla Göl

Trafik gürültüsü çekirge şarkılarını değiştiriyor

Çekirgelerin, yaz aylarının sembolü olan şarkılarını trafik gürültüsünde duyurabilmek için değiştirdikleri ortaya çıktı. Çalışma, İngiliz Çevre Derneği'nin (British Ecological Society) *Functional Ecology* adlı dergisinde yayımlandı. Bu çalışma, insan kaynaklı gürültülerin böcek popülasyonlarını etkilediğini gösteren ilk çalışma oldu.

Hayvanlar, bölgelerini işaretlemek, avcılara karşı diğer bireyleri uyarmak ve eş bulmak gibi nedenlerden dolayı sesle iletişime geçerler. Önceki araştırmalarda kuşların ve balinaların hatta kurbağaların gürültülü ortamlarda çağrılarını değiştirdiği gözlense de, insan kaynaklı gürültülerin böceklere olan etkisi hep göz ardı edilmişti. Bunu araştırmak için Almanya Bielefeld Üniversitesi'nden Ulrike Lampe ve meslektaşları yarısı sessiz yerlerden, diğer yarısı ise işlek cadde kenarlarından olmak üzere 188 tane eğri kanatlı çekirge (*Chorthippus biguttulus*) topladı.

Ekip toplanılan iki gruptaki çekirgelerin şarkılarındaki farklılıkları laboratuvarda inceledi. Çekirgeleri ses çıkartmaya teşvik etmek için ortama dişi çekirge koyduktan sonra kur şarkılarını kaydettiler. Yaklaşık 1000 tane kaydın analizi sonucunda gürültülü yerlerden toplanan çekirgelerin, diğer çekirgelere göre daha farklı sesler çıkarttığı ortaya çıktı.

Lampe olayı şöyle yorumluyor: "Eğik kanatlı çekirgelerin sesleri düşük frekanslı ve yüksek frekanslı seslerin karışımından oluşmaktadır. Gürültülü alanlardan alınan çekirgelerin, şarkılarının düşük frekanslı kısımlarını daha yüksek sesle çaldıklarını gözlemledik. Yol gürültüsünün düşük frekansta olduğu ve şarkının düşük frekanslı kısmını gölgeleyebileceği düşünüldüğünde gayet yerinde bir davranış olduğunu gördük."

Takımın bulguları, trafik gürültüsünün çekirgelerin eş bulma sistemini altüst edebileceğini göstermesi bakımından önemli. Lampe gürültünün çekirgeler üzerindeki olası etkilerini, "Yüksek gürültü seviyesi çekirgelerin eş bulma sistemlerini çeşitli yönlerde etkileyebilir. Erkek birey dişi bireye şarkısını duyuramayabilir, dişilerin karşıdaki erkek bireyin kendi türünden olup olmadığını anlamasında sorun çıkarabilir ya da dişinin karşısındaki erkeğin ne kadar çekici olduğunu anlayamamasını sağlayabilir." şeklinde anlatıyor.

İnsan gürültüsünün böceklerin iletişimini etkilediği fark edildikten sonra araştırmacılar bu farklılaşmanın larval gelişim aşamasında mı gerçekleştiğini yoksa genetik farklılıklardan mı kaynaklandığını araştırmayı düşünüyorlar.

Eğik kanatlı çekirge merkez Avrupa genelinde çok rastlanılan bir türdür. Yetişkinleri genelde temmuz ve eylül ayları arasında kuru iklim otlaklarında görülür. Boy olarak 1,5 cm civarlarında olup yeşilden kahverengiye kadar çeşitli renklere sahip olabilirler. Şarkılarını arka bacaklarındaki girintili çıkıntılı kısımları kanatlarına sürterek çıkardıkları ve bu sesi eş adaylarının ilgisini çekmek amaçlı kullandıkları biliniyor. Erkek bireyin kur şarkısı genelde ikişer saniyelik iki bölümden oluşuyor. Bölüm başlangıçlarının bir özelliği, başta yavaş olan sesin hızlanması ve yükselmesi. Bu yükseliş şarkıyı vızıldama olarak tabir edilen sese dönüştürüyor.

Kaynak: 19.11.2012, "Grasshoppers Change Their Tune to Stay Tuned Over Traffic Noise", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/11/121113214935.htm.

Hazırlayan:
Mehmed Nazif Taşbaş
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Yaşlanmanın gizemini çözmek

"Uzun Yaşam" geni insanların ömrünü uzatır mı?

Neden yaşlanırız? Ne zaman ve neden ölürüz? Yaşlanmanın olmadığı bir yaşam mümkün mü? Bilim dünyası yüzyıllardır bu sorulara cevap arıyor. Öte yandan Alman biliminsanları bir tatlı su polipi olan hidranın ölümsüzlüğünün sebebini araştırırken insanlardaki yaşlanma ile bağlantılı veriler elde ettiler. Söz konusu araştırma Kiel'deki Christian Albrecht Üniversitesi ile Schleswig-Holstein Üniversite Hastanesi uzmanları tarafından yapıldı.

Herhangi bir yaşlanma belirtisi göstermeyen hidra, adeta potansiyel bir "ölümsüz" olarak canlılığını devam ettirir. Bu durumun basit biyolojik açıklaması hidranın çiftleşme yerine tomurcuklanarak üremesi olarak yapılır. Biliminsanları tomurcukların sürekli ve sınırsız bir şekilde canlının yaşamı boyunca bölünüyor olmasını kök hücrelerin bölünme özelliklerini kaybetmemeleri olarak açıklasalar da bunun neden kaynaklandığı uzun yıllardır bilinmiyordu. Bu kök hücreler olmadan hidranın yaşamını devam ettiremeyeceği gerçeği göz önüne alınırsa bu canlının niye yıllardır yaşlanma araştırmalarına konu olduğunu anlamak kolaylaşır.

İnsanlar yaşlandıklarında, sahip oldukları kök hücreler bölünme yeteneklerini yavaş yavaş kaybederler. Kas dokusundan örnek vermek gerekirse, yaşlanmanın bir etkisi olarak kalp kası zayıfladığı için yaşlı insanlar kendilerini daha zayıf hissetmeye yatkındır. Eğer bu yaşlanma sürecini engellemek mümkün olsaydı, insanlar kendilerini çok daha uzun süre fiziksel olarak sağlıklı hissedeceklerdi. Bu nedenle uzmanlar, tamamen aktif kök hücrelere sahip hidra ile çalışmanın insanlardaki yaşlanma konusunda çok değerli bilgiler elde etmemizi sağlayacağını düşünüyor.

Son yapılan araştırmalarda biliminsanları hidrada "ölümsüzlüğü"

Devrimsel nitelikte jel keşfedildi

İstenildiği zaman bir jelin şeffaflığını, elektriksel özelliklerini, sertliğini kontrol etmek ve değiştirmek, İsviçre Ulusal Bilim Kurumu (SNSF) tarafından desteklenen biliminsanlarının yeni araştırmasının vaat ettikleri arasında bulunuyor. Onların bu keşfi; sağlık hizmetleri, ileri teknoloji ve kozmetik endüstrisi gibi alanlarda kullanılan malzemeler konusunda önemli bir adımı işaret ediyor.

Jeller her yerde bulunabilirler; kontakt lenslerden mürekkebe, sensörlerden tıbbi elektrotlara ve hatta göğüs implantlarına kadar. Ultraemici özellikleri, esnekliği ve sıkılığı; onları üretici ve araştırmacılar için ilgi çekici hale getiriyor. Jeller katı bir ağ örgüsünden oluşan, %99 oranında sıvı tutabilme yetisine sahip olan ve bunu yaparken şekillerini koruyan malzemelerdir. EPFL (Lozan Federal Teknik Üniversitesi) araştırmacıları iki jelden nasıl bir bileşik malzeme oluşturup, bu yeni bileşik malzemenin özelliklerini neredeyse istenildiği zaman görüntüleyip değiştirebilindiğine dair bir yayın yaptılar. Çalışma, Ulusal Bilim Akademisi Tutanağı'nda açıklandı.

Çalışmanın içyüzü ve odağı

Lens şeffaflığı ile ilgili araştırmada görev alan Giuseppe Foffi, araştırmasını genel anlamda jellere uygulama fikri ile yola çıktı. SNSF profesörlerinden Foffi, çok spesifik karakteristiğe sahip iki proteinden oluşan karışımın gözü nasıl transparan kıldığının altını çiziyor. Bu yöntem jellere uygulandığında ise, iki malzemenin nasıl yeni bir malzeme oluşturmak için bir araya geleceğini öngörüyor. Cambridge'den Erika Eiser ve grubunun üstlendiği iş, araştırmacıların "bigel" ismini verdiği bir malzemenin üretilmesini sağladı. DNA'nın farklı parçacıklarla bağlanılarak, önceden kararlaştırılmış çeşitli özelliklere sahip jeller üretilebileceğinden yola çıkan araştırmacılar, DNA parçalarının nanoparçacıklarla bir araya getirilmesini sağladı ve oldukça çabuk bir şekilde "bigel"i yaratmayı başardı.

Tersinirlik

Mikroskopik düzeyde "Bigel" parçacıklarından oluşan ağ örgüsünün boyutlarının değiştirilmesiyle, ışığı kontrollü bir hareketle uyarlamak mümkün. Fizikçiler, opaklığını değiştirerek jelin hassas olduğu ışığın hangisi olduğuna karar verebilirler. Bu ışık iletimini ayarlamak, artırmak veya filtrelemek amacında olan fotonik alanının ilginç bir özelliği. Aynı tip uyarlanabilirlik ve esneklik, elektriksel parçacıklar için de mümkün. "Bigel"lerin bir diğer ilginç karakteristik özelliği ise onların tersinirliği. İçeriğini ayırmak için onları sadece ısıtmak yetiyor.

Sayısız olasılık

Bu keşif çok sayıda uygulamaya kapı açıyor; örneğin moleküllerin spesifik elektromanyetik özelliklerle ilişkilendirilmesi ama aynı zamanda parçacık ağ örgüsünün geometrisinin değiştirilmesi. Giuseppe Foffi: "Bu yöntemleri jel, köpük ve mürekkep dışında bolca malzemeye uygulayabilirdik". Bu yeni alanı keşfetmek için araştırmacı mikro düzeyden nanometrik düzeye kadar genişlemeli. Foffi, "polijel"lerin yanısıra "trijel"leri de keşfetmek istiyor.

Kaynak: "Revolutionary Type of Gel Discovered", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/11/121105161212.htm

Hazırlayan: G. Pınar Gerçek
Yeditepe Üniversitesi Biyoteknoloji
Yüksek Lisans Öğrencisi

sağladığı düşünülen ve dünya üzerindeki hemen hemen her canlıda bulunduğu bilinen FoxO geninin üzerine yoğunlaştılar. Yaşlanma üzerindeki etkisini araştırmak için yaptıkları deneylerde aktif FoxO genine sahip hidraların yaşam süreleri inaktif ve fazla gelişmiş FoxO genine sahip hidraların yaşam süreleriyle kıyaslandı. Uzmanlar, FoxO geninin devre dışı kaldığı poliplerde kök hücre sayısının daha az olduğunu ve büyümenin yavaşladığını keşfettiler. Aynı zamanda bu canlıların bağışıklık sistemlerinin zayıfladığı da tespit edildi. Araştırma ekibinin başkanı Kiel Üniversitesi Zooloji Enstitüsünden Prof. Dr. Thomas Bosch, "Araştırmamız ilk kez yaşlanmayla FoxO geni arasındaki bağı tespit etmiş bulunmaktadır." diyerek devrim niteliğindeki müjdeyi verdi. 100 yaş üzerindeki insanlarda yapılan araştırmalarda, bu insanlarda FoxO geninin oldukça aktif olduğunun ortaya çıktığını ve bu sonuçtan yola çıktıklarını belirten Bosch, "FoxO geninin büyük ihtimalle insanların yaşlanmasında da etkili olduğu sonucuna vardık." diye konuştu.

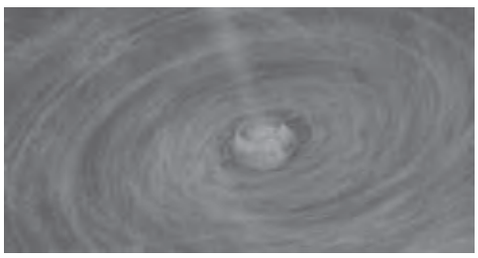
Bu araştırmanın insanlar üzerinde doğrulanması insanların genetik işlemden geçmesini gerektirdiğinden tam olarak mümkün görünmüyor. Yine de Bosch, bu araştırmanın insanlarda yaşlanmayı açıklamada ileriye doğru büyük bir adım olduğunu belirtiyor ve ekliyor "Bu nedenle atılacak bir sonraki adım çevresel faktörlerin FoxO genini nasıl etkilediğinin araştırılması ve bu genin hidrada nasıl çalıştığının incelenmesi olmalıdır."

Bilimsel olarak bu araştırmadan iki büyük sonuç çıkıyor. Bunlardan biri, FoxO geninin kök hücrelerin devamlılığında rol oynadığı gerçeğidir. Bu nedenle hayvanların ömrünün uzunluğunu belirler. Bir diğer önemli sonuç ise yaşlanma ve organizmanın ömrünün gerçekten kök hücrelerin ve bağışıklık sisteminin devamlılığı gibi iki faktöre bağlı olduğunun kanıtlanmış olması.

Kaynak: "Solving the Mystery of Aging: Longevity Gene Makes Hydra Immortal and Humans Grow Older", http://www.sciencedaily.com/releases/2012/11/121113091953.htm.

Hazırlayan: Çağla Eren
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Lisans Öğrencisi

Karadeliğimizin menüsü!

Haberle ilgili NASA tarafından hazırlanan kısa belgeseli http://science.nasa.gov/science-news/science-at-nasa/2012/22nov_backholesnacks/ adresinden izleyebilirsiniz.

Sarmal gökada Samanyolu'nun merkezindeki bir milyon güneş kütlesinden büyük, süper kütleli karadeliğin çevresi sıcak maddeyle sarılmış durumda. Bu canavarlar birçok gökadanın merkezine yerleşmiş durumda. Süper kütleli karadelikler besinlerini yıldızları, gezegenleri, asteroitleri, kuyrukluyıldızları, gaz ve toz bulutlarını yutarak sağlıyor.

NASA'nın NuSTAR (Nükleer Spektroskopik Teleskop Dizisi) uzay aracı Samanyolu merkezindeki karadeliğin atıştırmalık niyetine bir cismi yakaladığını belirledi.

Proje baş araştırmacısı Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nden Fiona Harrison, "Karadeliğin yakınında gerçekleşen patlamayı görecek kadar şanslıydık." diyor.

NuSTAR, evrendeki şiddetli yüksek enerjili olayların fotoğraflarını çekmek için tasarlanmış yörünge gözlemevidir. 13 Haziran 2012'de fırlatılan araç, açgözlü karadeliklerin tuzağına düşerek ölmekte olan yıldızların yaydığı yüksek enerjili X-ışınlarını görebilme yeteneğine sahip tek teleskoptur.

Yörüngedeki NuSTAR uzay aracının bir resmi.

"Yeni bir gözlükle çevreyi daha net görmek gibi." diyor Harrison. NuSTAR'ın ilk görüntüsü Kuğu takımyıldızındaki dev yıldız arkadaşından kaptığı gazın çevresinde oluşturduğu yapıyla X-1'i görüntülemek olmuştu. NuSTAR'ın keskin gözleri Temmuz ayındaki bir gözlem sırasında galaktik merkezden gelen X-ışınlarını fark etti. NASA'nın Chandra X-Işını Gözlemevi'nin X-ışını verileri ve Hawai Keck Teleskopu'nun kızılötesi verileri bu patlamayı doğruladı; Samanyolu'nun merkezindeki karadelik bir şey yutmuştu.

Karadeliklerin kütle çekimsel tekilliğine giren madde, yemek yerken parçaların gırtlaktan aşağı süzülmesi gibi, milyonlarca dereceye kadar ısınan şiddetli bir süreçten geçer. NuSTAR, milyonlarca dereceye kadar ısınan maddeye ait X-ışınlarını algıladı.

Gökbilimciler bu gözlemle uzun zamandır gizemini koruyan bir soruya yanıt bulacaklarını sanıyor: Samanyolu merkezindeki süper kütleli karadelik yiyeceği cismi nasıl seçiyor?

Diğer gökadaların merkezilerindeki canavarlara kıyasla Samanyolu merkezindeki karadelik daha sakin bir yapıdadır. Çoğu aktif karadelik maddeyi bir anda yiyip yutmak eğilimindedir. Gökadamızdaki karadeliğin ise daha yavaş, ısırarak yediği düşünülüyor. Asteroitler karadeliğin temel besin kaynağı olabilir. Bir modele göre trilyonlarca asteroit Samanyolu'nun çekirdeğini sarmaktadır. Chandra yardımıyla gökbilimciler bu asteroitlerin ortalama 10 km genişliğe sahip olduğunu ve karadeliğe düşerken büyük fişekler gibi iz oluşturduklarını fark ettiler. Bu uzay kayaları 65 milyon yıl önce yeryüzündeki dinozor yaşamını sona erdiren asteroitle aynı boyuta sahiptir. Elbette daha küçük asteroitler de bulunmaktadır, ancak Chandra bunların yaydığı zayıf fişekleri görecek yetenekte değildir.

NuSTAR sorunun çözümüne yeni bir öneri getiriyor. X-Işını izlerini algılayabilen teleskop yardımıyla gökbilimciler, gökada merkezinde neler olup bittiğini de anlayabilecek. Yakında canavarın menüsü ortaya çıkabilir.

Kaynak: http://www.astronomidiyari.com/?p=5792

Hazırlayan: Şule Dede

Uzayda kayıp bir dünya keşfedildi

Astronomlar, herhangi bir yıldızın yörüngesinde olmaksızın, uzayda tek başına dolanan bir başıboş gezegen tespit ettiler. CFBDSIR2149 olarak adlandırılan bu karanlık dünya, kahverengi cüce olarak bilinen sönmüş yıldızlarla ilgili bir arama çalışması esnasında bulundu. *Astronomy & Astrophysics* dergisinde yayımlanan keşif, küçük kahverengi cücelerle büyük gezegenler arasındaki sınırı bulanıklaştırıyor.

Makalenin başyazarı, Fransa'daki Gezegen Bilimi ve Astrofizik Enstitüsü'nden Philippe Delorme'ye göre bu cisim, gezegenlerin, gezegen sistemlerinden nasıl atıldığına dair önemli ipuçları barındırıyor. 50 ila 120 milyon yıl yaşında olduğu tahmin edilen gezegen, AB Doradus Moving Group adlı, Dünya'dan 100 ışık yılı uzaklıkta bulunan bir genç yıldız kuşağında yer alıyor. Nispeten yakın bir noktada oluşu ve civarında parlak bir yıldız bulunmayışı sayesinde astronomlar, Avrupa Güney Gözlemevi'nin Şili'ye yerleştirilmiş olan devasa teleskopunu kullanarak CFBDSIR2149'un atmosfer yapısını ayrıntılı biçimde inceleme imkânı buldular. Gözlemlere göre söz konusu nesnenin bulut tepe sıcaklığı 400 °C civarında. "Bu cisim, benzer yapıdaki güneş sistemi dışı gezegenlerin fiziğini anlamak için bir referans olabilir." diyor Delorme.

Öte yandan New South Wales Üniversitesi'nden Chris Tinney söz konusu nesnenin bir tür düşük kütleli kahverengi cüce olduğunu düşünüyor: "NASA'nın uzay aracı WISE, bulut tepe sıcaklığı sadece

Dünya'daki son yaşam: Mikroplar uzak geleceğe hükmedecek

Dünya'daki son canlılar, Güneş ölüp bir kırmızı deve dönüşürken, 2,8 milyar yıl sonra kavrularak yok olacak. Bu gerçekleşmeden 1 milyar yıl kadar önce hayatta kalabilenler, sıcak, tuzlu sularda yalıtılmış tek hücreli canlılar olacak.

Bu şüphesiz acımasız bir görüntü ancak günümüz uzaylı avcıları için bir umut ışığı doğuyor. Canlılığa dair bu tahmini modeller başka yıldızların etrafındaki gezegenlerde önceleri kabul edilene göre daha çeşitli bir yaşam olasılığına dair ipuçları sağlıyor, farklı yerlerde yaşamın bulunması adına yeni umutların doğmasını sağlıyor.

Güneş ve Dünya'ya dair bildiklerimizi kullanarak, Britanyalı araştırmacılar, Güneş genişleyip kızıl bir deve dönüşürken yaşamın geçireceği aşamalara dair bir zaman çizelgesi hesapladılar. Daha önceki çalışmalar bütün canlılığı göz önünde bulundururken St. Andrews Üniversitesi'nden Jack O'Malley ve meslektaşları hayatın bazı alanlarda sürebileceği ihtimalini de göz önünde bulundurdular.

Farklı boyutlardaki Güneş benzeri gezegenler değişik hızlarla yaşlandığından grup, basit ve karmaşık yaşamın küçük veya büyük yıldızlarda nasıl gelişebileceğine de baktılar.

O'Malley'e göre, "yaşanılabilirlik bir gezegenin değişmez bir özelliği değil, kendisi zaman içerisinde değişkenlik gösteren ve 'yaşam öyküsü' olan bir özellik."

Grup, Dünya yüzeyindeki değişik meridyenlerde artan sıcaklıkları, gezegenin uzun dönemli yörüngesel değişiklikleriyle birlikte modellemeyle işe başladı. Hazırladıkları modele göre Güneş yaşlanıp Dünya'yı daha çok ısıttıkça karmaşık yaşam gelişiyor; bitkiler, memeliler, balıklar ve en son omurgasızlar sıcaklıklar düştükçe yok oluyor. Okyanuslar buharlaşıyor ve levha tektonik hareketleri bu hareket ettirici sıvı olmadan duruyor. Kısa süre sonra daha az kavrulan yüksek rakımlardaki korunaklı mağaralarda ve uzak yeraltında sıcak tuzlu su birikintileri oluşuyor. Buralarda mikroplar azalıp tamamen yok olana kadar 1 milyar yıl daha Dünya'ya hükmedebiliyor.

Bu model değişik boyutlardaki diğer yıldızlara uygulandığında, Dünya benzeri bir gezegende ilk 3 milyar yılda hayatta kalan canlılar sadece tek hücreliler oluyor. Karmaşık yaşam, karşılaştırmalı olarak, yıldız ölmeye başlayıp sadece tekrar mikroplara uygun bir yaşam ortamı oluşana kadar, çok kısa bir dönem için bulunabiliyor. Bu yüzden gruba göre, uzaylılar eğer varsa daha çok mikrobik yapıda olmaları istatistiksel olarak daha muhtemel.

O'Malley her şekilde, her türden yaşam kalıntısının bulunmasının inanılmaz bir başarı olacağını söylüyor. Şimdi muhtemel uzak gelecekteki Dünya üzerindeki mikrobik yaşamın kimyasal izleri ve yaşamsız gibi gözüken uzak gezegenlerde buna benzer izler bulup bulamayacağımızı araştırıyor. "Ölü bir gezegen değil, belki de sadece yaşanabilirliğinin sonuna yaklaşan bir gezegendir" diyor.

Milton Keynes Açık Üniversitesi'nden Euan Monaghan da yaşamın basitten karmaşığa ve belki de tekrar basite doğru bir döngü olduğunda hemfikir. Bu, "uzaylıları bulmamıza yardımcı olabilir" diyor. "Eğer yaşam birden fazla yerde varsa, çok hücreli olan kısmı bulmamız gerekiyor".

Kaynak: "Last life on Earth: microbes will rule the far future", http://www.newscientist.com/article/mg21628895.100-last-life-on-earth-microbes-will-rule-the-far-future.html.

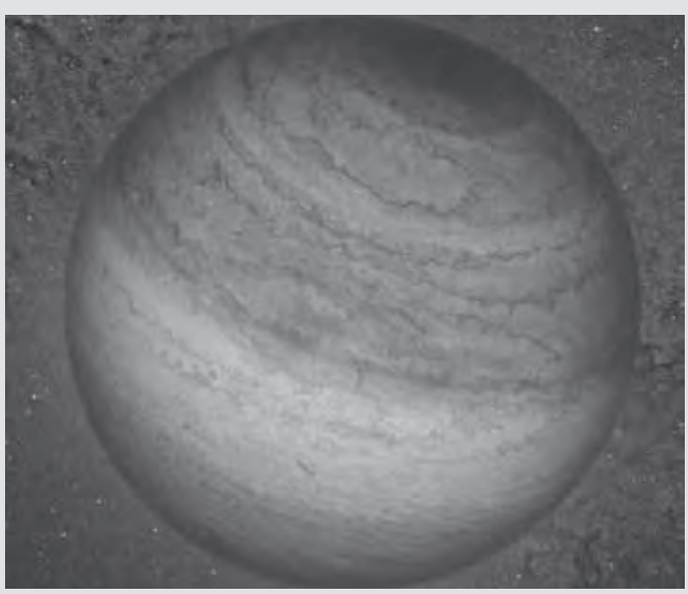
Hazırlayan: Osman Altun

100 veya 200 °C olan çok daha soğuk nesnelere rastlamıştı; bunların yüksek ihtimalle kahverengi cüceler olduğunu düşünmüştük."

Tinney'e göre bir cismin yıldız mı yoksa gezegen mi olduğunun gerçek göstergesi nasıl oluştuğudur: "Bu cisim yıldızlar ve kahverengi cüceler gibi bir yığılma diskinin merkezinde de oluşmuş olabilir; gezegen gibi bir yığılma diskinin merkezinde de doğmuş olabilir. Şu an için bu iki senaryodan hangisinin doğru olduğunu bilmiyoruz."

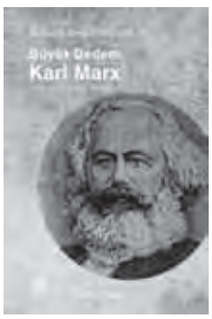
Kaynak: "Lost in space world discovered", http://www.abc.net.au/science/articles/2012/11/15/3633576.htm.

Hazırlayan: Nıvart Taşçı

Marx'ı torunundan okumak

Emre Canpolat

Büyük Dedem Karl Marx, Robert-Jean Longuet, Fransızca'dan Çeviren: Renan Akman, Yordam Kitap, Ocak 2012.

Robert-Jean Longuet, aslında Marx'ın torununun oğlu. 1899 yılında dünyaya gelen Longuet'in babası, Marx'ın kızı Jenny ile evli ve kayınbabasıyla limoni bir ilişkisi olan, Fransız devrimci geleneğinin önemli isimlerinden Charles Longuet'nin oğlu Jean'dir. Kendisi, büyük dedesi Marx'la karşılaşmış değil, fakat babasından az da olsa anılarını dinleyerek büyümüş. Büyük filozof, bilim insanı, politikacı ve eylemci Marx'la arasındaki aile bağı biyografinin esas yönünü tayin ediyor ve klasikleşmiş Marx biyografilerinden farklı bir anlatı sunuyor. Bu özelliğiyle, sıkça karşılaşılan ve pek çoğu da oldukça iyi eserler olan Marx biyografilerinin arasından sıyrılıyor. Longuet, büyük dedesi Marx'ı daha çok ailevi ya da kişisel ilişkileri dolayımıyla anlatıyor.

Her ne kadar kitabın amacı, diğer Marx biyografilerinin benzerleri yanında kendine yer açmak olmasa da, Marx'ı daha kişiselleştirilmiş bir biçimde anlatmak, onun temel fikirlerinin hangi koşullarda oluştuğunu anlamayı güçleştirmiyor. Ancak şu noktayı önemle vurgulamak gerek, Marx'ı tanımanın öncelikle Marx'ın fikirlerini tanımak demek olduğu düşünülürse, *Büyük Dedem Marx* bu açıdan yapılan bir sıralamada önlerde yer almayacaktır. Kitabın kurgusundaki ailevi ilişkilerin yoğunluğu, çok daha başka bir ilgiyle örtüşebilir. O ilgi, Marx'ı torunundan okuma beklentisinin besleyeceği daha bireyselleştirilmiş bir öyküye olan ilgidir. Bu nedenle, örneğin Marx'ın Engels'le olan ilişkisi, babası, çocukları ya da damatlarıyla olan ilişkisinin yanında görünmez olur ve Engels'in adını ancak Marx ölmeden hemen önce görürüz.

Bunu bir kusur olarak görmektense, diğer biyografilerde sıklıkla karşımıza çıkan eğilimden sıyrılmanın bir sonucu olarak görmek gerekir. Marx'ın teorilerinin nasıl oluştuğunu, Trier, Berlin, Paris ve Londra günlerini, yoldaşı Engels'le ve diğer devrimci teorisyenlerle olan teorik ilişkilerini okumak isteyenler farklı kitaplara yönelebilirler. Nitekim yazarın, kitabın önsözünde piyasada her geçen yıl sayısı artan Marx biyografilerinin "insan Marx"ı ihmal ettiğini belirtmesi bundandır. Longuet, bu nedenle, Marx'ın ünlü çalışmalarının hangi şehirlerde, hangi koşullarda yazdığına dair birkaç sayfalık son derece sınırlı bilgiler vererek kişisel öyküsüne döner veteorik tartışmalara oldukça makul dokundurmalar yaparak anlatısına devam eder.

Duygusuz, kibirli ve kavgacı mı?

Kitabın benimsediği görece bireysel yönü takip etmek gerekirse, Marx'ın çocukluktan ölene kadar yaşadığı kimi olaylar, mektuplar, akrabaları ve dostlarıyla olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, Marksist geleneğin bel kemiğini oluşturan mücadeleci ruhun izleri rahatlıkla görülmektedir. Bu açıdan, "insan Marx'ın", filozof, bilim ve eylem insanı Marx'tan çok kesin sınırlarla ayrıldığı söylenemez. Nitekim, filozof ve gazeteci Moses Hess yazdığı bir mektupta Marx için, "Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'i gözünün önüne getir -bir araya toplanmış olarak demiyorum, tek bir kişide bütünleşmiş olarak- Dr. Marx'ın nasıl biri olduğunu anlarsın" değerlendirmesini yaparken kişisel özellikleri ve fikri birikimi arasındaki o güçlü bağa vurgu yapıyordu. (s. 61)

Kendinden bahsetmekten utanan ve duygularını açıkça ifade etmeyi sevmeyen Marx'ın kişiliği hakkında sıklıkla olumsuz değerlendirmeler yapıldığı bilinen bir gerçektir. Longuet, Marx'ın şu ifadelerinin bulunduğu bir mektuba yer verir: "Nisan ayından bugüne kadar, üst üste koysam dört haftadan fazla çalışmadım. Yeni bir ölüm olayı nedeniyle Trier'de altı hafta geçirmek zorunda kaldım. Geriye kalan zaman, tiksinti verici aile kavgalarıyla heder oldu ve huzursuzluk içinde geçti." (s.69) Çalışmalarını aksatması nedeniyle bahsettiği "yeni bir ölüm olayı" kardeşinin ölümüdür. İlk etapta duygusuzluğunun açık bir kanıtı olarak görülebilecek bu tepki, Marx'ın devamında "toplumsal yaşamın sefilliklerinin kişilik sahibi bir adamı özel sıkıntılara duyarsızlaştırması gerçek bir mutluluk" demesiyle gerçek anlamını kazanıyor. Marx, doğrudan söylemek gerekirse, insanlığın büyük acılarına karşı geliştirdiği büyük duyarlılığının özel sıkıntılar nedeniyle sekteye uğramasından açıkça rahatsız oluyor.

Marx'ın "duygusuzluğu"nu ya da kinci karakterini dile getiren görüşlerin daha çok onunla teorik ya da politik olarak çatışmaya girenler tarafından dile getirildiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin Bakunin, Birinci Enternasyonal'de beraber çalıştığı ama sıklıkla anlaşmazlık yaşadığı günlerde Marx'ı şöyle değerlendirir: "…sıradan bir insan değildir. Üstün bir zekâya ve iktisadi meseleler başta olmak üzere, engin bir birikime sahip bir insandır; dahası, bildiğim kadarıyla onunla Paris'te ilk kez karşılaştığım 1844'ten bu yana, kendini itiraz kabul etmez hizmetler verdiği proletaryanın kurtuluşu davasına, hep içtenlikle ve tüm benliğiyle adayan bir insandır. Ancak bugün, olağanüstü kendini beğenmişliği, kinci ve kötü niyetli kişiliği ve sosyalist devrimcilerin partisinin içinde bile diktatörlük kurma eğilimiyle, tam tersine, bu davaya zarar vermektedir." (s. 95)

Bakunin'in gerçekleri tarafsız bir biçimde yansıtmasını beklemek ya da yansıttığı kendi gerçeklerini nesnel bir değerlendirme olarak kabul etmek ilk etapta mümkün olmasa da, Marx'ın politik mücadele ve tartışmalarda çatışmacı, inatçı ve kararlı oluşunun anlaşılır bir yanı olmalıdır. Marx'ın, Bakunin'in de hakkını vererek ifade ettiği gibi, proletaryanın kurtuluşuna hayatını adadığı ve uğruna acılarla örülmüş bir yaşamı göze aldığını söylemeye gerek yoktur; bu uğurda yapılan politik tartışmalarda

ve mücadelelerde sert olabileceğini tahmin etmek de. Longuet, bu durumu "bir bilim adamının, yaşamını incelemeye adamış, kelleyi koltuğa almış, cahillerin çelişkilerini, söz cambazlarının yarım yamalak bilgilerini ve her şeyden önce, entelektüel dürüstlükten yoksun olmanın ne demek olduğunu bilen ve bunlara katlanamayan bir adamın davranışları" olarak açıklamaktadır. (s.175)

Marx'ın evini sık sık ziyaret eden Wilhelm Liebknecht ise onun çocuklarla olan sıcak ilişkisine dikkat çeker. "O, yalnızca, saatler boyunca çocukla çocuk olabilen, dünyanın en yumuşak babası değildi: Yabancı çocuklar, onu mıknatıs gibi kendilerine çekerdi." (s.174) Aile içinde "Mohr" (Almanca zenci - Marx sahip olduğu siyah sakal ve saçı nedeniyle böyle anılırdı) lakabıyla çağrılan Marx alnından terler damlayana dek çocukları sırtında taşır, onlarla uzun süreler sıkılmaksızın eğlendiği sıklıkla anlatılır.

Bir ajanın gözünden

1853 yılında Londra'daki zor günlerinde Marx ailesinin evine girmeyi başaran bir Prusya ajanının raporu ise, bir "düşmanın" gözünden olmasına rağmen, hayatı boyunca yaşadıkları zorlukları özetlemesi açısından oldukça ilginç bir anlatı sunuyor. Raporu yazan bir ajan dahi olsa, zaman zaman onu öven ifadeleri yazmaktan çekinmemiştir: "…entelektüel üstünlüğü, çevresindekiler üzerinde karşı konulmaz bir güç oluşturuyor. Özel yaşamında, son derece düzensiz ve sinik bir adam; kötü bir ev sahibi, bohem bir hayat sürüyor; yıkanma, saç tarama, çamaşır değiştirme onun için ender olaylar; kolayca sarhoş oluyor. Çoğu zaman gün boyu tembellik ediyor, ama yapacak çok işi varsa, tükenmez bir takatle gece gündüz çalışıyor; düzenli yatıp kalkma saatleri yok; çoğu zaman, bütün gece uyumuyor, sonra, öğleye doğru, giyinik halde bir kanepeye uzanıyor ve evine değirmene girer gibi girip çıkan insanları umursamadan, akşama kadar uyuyor… Marx, genelde çabuk sinirlenen, yabani kişiliğine rağmen, koca ve aile babası olarak, dünyanın en müşfik ve en yumuşak adamı…Londra'nın en yoksul, dolayısıyla en ucuz mahallelerinden birinde oturuyor…Bu evde temiz ve iyi durumda tek bir eşya bile bulmak mümkün değil, her şey kırık, işe yaramaz ve yırtık. Her şeyin üzeri kalın bir toz tabakasıyla kaplı ve ortalık darmadağınık…Ama bunlar hiçbir şekilde Marx'ı ya da karısını sıkmıyor. Büyük bir sevecenlikle karşılaşıyorsunuz, misafirce, nazikçe, bir pipo, tütün ve el altında bulunan serinletici bir içecek ikram ediliyor. Zeki ve hoş bir sohbet, evin kusurlarını telafi etmeye, konfor eksikliğini tahammül edilebilir hale getirmeye yetiyor." (s.152-153)

Prusya ajanının üstleri için çizdiği resim, insanlığın acılarını dindirmeyi amaçlamış büyük bir filozofun çok fazla bilinmeyen ev hayatını özetlerken, onun engin bilgi birikiminin, yalnızca öznel acılara ve mutluluklara açılmış bir kalple tamamlanmadığını kanıtlıyor. Marx, ailesiyle beraber kendisinin hayatı boyunca yaşadığı maddi sefaleti tüm insanlığın mutluluğu yolunda feda ettiğinin en başından beri bilincindedir. Bu nedenle, kişiliğinin sıradan insanlara özgü basit kibir ya da düşmanlıklara kapıldığını söylemek için çok daha inandırıcı argümanlar ileri sürmek gerekecektir.

Fırtınadaki kirpi

"Hiç kimse Darwin ve evrim hakkında Stephen Gould'un bildiğinden daha fazlasını bilemez. Hiç kimse bu konular hakkında Stephen Gould'un yazdığından daha anlaşılır yazamaz. Hiç kimse bu alanın kaba saba ya da o kadar belirgin olmayan safsatalarıyla başetmek için Stephen Gould'dan daha donanımlı olamaz. Bu derleme bunun kanıtıdır." diyor Isaac Asimov.

Fırtınada Bir Kirpi'de, Stephen Jay Gould evrim kuramı, jeoloji, biyolojik belirlenimcilik, sosyobiyoloji vb. konularda yazılmış kitapları değerlendiriyor, bu alanlarla ilgili genel çerçeveyi çizip, kendisinin de dahil olduğu bilimsel tartışmaları, kendi tarafından göründüğü biçimiyle ilgimize sunuyor.

Fırtınadaki Kirpi, Stephen Jay Gould, Çev.: Ebru Kılıç, Aralık 2012, 324 s.

Estetik kalkışma

Cengiz Gündoğdu bu kitabının zamansız, okuru olmayan bir kitap olduğunu söylüyor.

Bir yazın yapıtının estetik değer taşıması için şu öğeleri barındırması gerekiyor. Gerçeği örtmeyen bir dili, toplumsal çözümleme, nedensellik, nesnelerin birliği... Bu öğeleri olmayan bir yapıtın estetik değeri yoktur. Ama estetik değeri olmayan romanlar, öyküler edebiyat pazarında yüz bin, iki yüz bin satıyor. Nasıl?

Hiçbir düşünce taşımayan, izleksiz romanlar, öyküler pazara sürülüyor. Düşününce başı ağrıyan okurla pazarda buluşuyor.

Düşüncenin yerlerde süründüğü bir ortamda Gündoğdu düşünceyi yüzeltiyor. Bu nedenle kitabının zamansız olduğunu belirtiyor.

Düşünmeyen ama hoşlanan okurla, hoşlanılan romanlar ve öyküler yazan yazar, Türkiye'de yazını esetik değerden düşürmüştür. Bu kitap, bu okur-yazar ikilisine karşı estetik kalkışmadır.

İnsan soyunun dört alanda büyük kalkışması vardır. Taş yontması, Pratik Kalkışması'dır. Attığı taşın nasıl olup da düştüğünü bulması Bilimsel Kalkışması'dır. Yonttuğu taşın sapına gül yapması Estetik Kalkışması'dır. Yaşamın anlamını araması Felsefi Kalkışması'dır.

İnsanın kalkışması gelişigüzellikten kurtulması, doğal varlıktan kültürel varlığa dönüşmesidir. Bu dönüşümün güzellik yasalarına uygun olmasına estetik denir. Estetikten yoksun bir dönüşüm, dönüşüm değil başkalaşımdır.

Gündoğdu, *Estetik Kalkışma*'da bir yapıtı güzelleştiren öğeleri, bu öğelerin birbirleriyle ilişkisini gösteriyor.

Bu zamansız kitap, belki bugün yaşam alanı açamayabilir kendine. Ama yaşayan, çalışan, direnen, sömürüsüz bir dünyada güzellikler yaratmak isteyen insan için yazılmıştır ve gelecek bu kitabındır.

Estetik Kalkışma, -Roman-Öykü Nasıl Yazılmalı, Nasıl Okunmalı, Cengiz Gündoğdu, İnsancıl Yayınları, 2012, 948 s.

Hangi tarihin mirasçısıyız?

Vedat Düşküner
Tekirdağ 2 nolu F Tipi Hapishane

Hangi Tarihin Mirasçısıyız? Ezilenlerin Tarihyazımı, Metin Kayaoglu, Akın Yayınları, 2012, 222 s.

Metin Kayaoğlu'nun *Hangi Tarihin Mirasçısıyız* adlı kitabı Akın Yayınlarından çıktı. Kitaba alt başlık olarak Ezilenlerin Tarihyazımı konulmuş.

Kayaoğlu kitapta hangi tarihin mirasçısıyız sorusunu farklı yönleriyle sorguluyor. Zaten sorunun kendisi bu sorgulamayı dayatıyor. Ortada her ne kadar hangi tarihin mirasçısıyız diye tek bir soru olsa da birden fazla yanıtı olduğu açık. Soruya verilen her yanıt, yanıtlayıcısını belli bir tarih anlayışının mirasçısı yapıyor ki ayrım da esasında tam burada başlıyor; farklı politik özneler ve farklı tarihyazımları…

Bu soruyla Kayaoğlu bizi oluşturulmuş ve Marksizme mal edilmiş tarih anlayışını sorgulamaya, geçmişe yönlendiriyor, yöneleceğimiz geçmişte izimizi kaybetmeden geleceğe ilerleyebilmemiz için geçmişte bırakılmış ve üstü örtülmüş izleri bulup apaçık bir şekilde ortaya koyuyor. Bunun için sağlam tutamak noktaları ve öncüller belirliyor.

Soru farklı kişiler tarafından yanıtlanmış. Kayaoğlu bu yanıtları tarihsel teorik bağlamları içinde tezler şeklinde sunuyor. Verilen yanıtlara dikkatlice ve aramıza mesafe koyup baktığımızda sorunun biçim değiştirdiğini görüyoruz. Yanıtı baştan belli olan, yanıtın kendini ortaya koymak için sorulan soru olduğu ortaya çıkıyor. Yanıtlar soruyu ortadan kaldırmıyor. Soruyu yanıtlamak yetmez, onun tüm tınlamasını ortadan kaldırmak gerekiyor. Kayaoğlu *Hangi Tarihin Mirasçısıyız* kitabında soruya sağlam yanıtlar veriyor. Verilen yanıtların ideolojikliğini ortaya çıkarıyor. Soruyu tınlamalarıyla birlikte ortadan kaldırdığı gibi yanıtını da bütünlüklü bir şekilde ortaya koyuyor.

Hangi tarihin mirasçısıyız sorusu varlık hakkını İbrahim Kaypakkaya'nın "komünistler tarihi bir silah haline getirmesini bilir" önermesinde buluyor. Kaypakkaya'nın "biz ezilenlerin bitimsiz mücadelesinin mirasçısıyız" yanıtıyla oluşturduğu setlere dayanan Metin Kayaoğlu, kitabında 'bitimsiz'in peşine düşüyor, 'bitimsiz'in izlerini sürüyor.

Kaypakkaya'da ifadesini bulan politik Marksizmin tarih okuması hangi tarihyazımına olanak sağlamaktadır? Karşısına aldığı tarihsel okumanın karşılığı nedir ve nereye oturtulmalıdır? Kaypakkaya'nın mirasçısı olduğunu söylediği ezilenlerin mücadele tarihi nasıl anlaşılmalıdır? gibi sorulara yanıtlar bulunuyor.

Kaypakkaya'yı politik referanslarından biri yapan Metin Kayaoğlu, Marksizmin 160 yıllık tarihinde gerçekleştirdiği terorik politik kopmalar nedeniyle döndürülüp dolaştırılıp aydınlanmaya, onun inceltilmiş hali olan liberalizme bağlanamayacağını belirtiyor. Ancak Marksizmin içinde böyle bir eğilimin olduğunu, Marksizmin gerçekleştirdiği teorik politik kopuşun bu eğilim tarafından Marksizm dışı ilan ederek, tarihsel ilericilik bağlamı içinde Marksizmi Aydınlanmacılığa bağladığını ortaya koyuyor ve bu eğilimi anti-marksist tez olarak adlandırıyor.

Aydınlanmacılık / ilerlemecilikle hesaplaşamayan bu eğilim, Aydınlanmanın tarih, toplum, bilim ve politika anlayışını benimseyerek ona geri dönüyor. Aydınlanmanın kendisi önceki anlayışlardan bir kopuş olarak kendisini sunar. Marksizmin içindeki bu eğilim, kendisini Aydınlanmaya bağlayarak onun öncülleriyle hareket ediyor ve bu 'kopuntu'nun çıktısı oluyor. Aydınlanmanın öncesine uzanamadığı, uzandığında ise Aydınlanmanın öncülleriyle davrandığı için tarihsel teorik olarak Aydınlanmanın içinde kalıyor.

Kaypakkaya'nın "biz Karayılanların mücadelesinin mirasçısıyız" diye ifade ettiği Marksizmin burjuva filozoflarının tutumuna indirgenemeyeceğini gösteriyor. Metin Kayaoğlu ise yoğunlaştırılmış bu politik söylemin tarihsel, teorik, politik karşılığını oluşturarak Marksizmi Marksizme indirgiyor. Böylece Marksizm içindeki Marksizm dışı idealist eğilimleri ayıklıyor ve Marksizmin tarihyazımının teorisi oluşturuyor.

Kayaoğlu'nun *Hangi Tarihin Mirasçısıyız* kitabında yerleştiği bakış açısı güçlü içeriğe ve çağrışımlara sahip. Aynı zamanda Teori ve Politika dergisinin yazarı olan Kayaoğlu Marksizme özgü oluşturduğu kavramsal setlerle Aydınlanmacı olmayan bir Marksizme odaklanıyor. Öte yandan Marksizmin kendi dönemini aşan bir yaklaşımla Marksizme yeni öğeler ve tarihsellikler katıyor. Bunların öncüllerini belirleyip bütünsel bir yaklaşımla edinime tabi tutuyor.

Kayaoğlu bütünsel Marksizm bakış açısından Marx, Engels, Lenin ve Mao'yu kendi dönemlerinin Marksizmi olarak aydınlanmacılığın dışına çıkma olarak tanımlıyor ve Marksizm öncesine uzanarak bağlaşıklar oluşturuyor. Bunu Hanif Marksizm diye adlandırıyor.

Epistemolojik ve ontolojik düzlemde Aydınlanmacılıkla sınırlanmamış var olan sınırların ötesine geçen bir bütünsellikle tarihsel olay ve olguları yeniden ele alarak tanımlıyor. Marksizmi burjuva liberalizmine ve aydınlanmanın mirası olan "insanlığın ortak değerleri" gibi değerlere bağlamayan Kayaoğlu ortaya koyduğu biliş biçimi ile feodaller-burjuvalar, ileri-geri demeden ezilenlerin mirasını ediniyor ve ezilenlerin tarihyazımını gerçekleştiriyor.

Ezilenlerin kapitalizm öncesi mücadelesini bilinçsiz isyan patlamaları olarak tanımlanmaktan Marksizmin çıkardığını ve yine Marksizmin kapitalizm öncesiyle birlikte ezilenlerin ne istediğini bilen, başları dik bir mücadele geleneğine sahip olduklarını ortaya koyduğunu ifade eden Kayaoğlu ezilenlerin iktidar olma pratiklerini örnekleriyle sunuyor. Böylece ezilenlerin tarih yazımını geçmiş tarihi de kapsayacak şekilde Marksizm bayrağı altında buluşturuyor.

Hangi Tarihin Mirasçısıyız kitabıyla Metin Kayaoğlu Marksizmin tarih teorisi açısından önemli saptamalarda bulunuyor. Marksizmin aydınlanmayla ve onun türevleriyle kategorik farkını ortaya koyuyor. Aydınlanmacı ilerlemeci olmayan bir tarih anlayışına derin olanaklar sunuyor. Kaypakkaya'nın eserini ve politik Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi eserini materyalist edinime tabi tutan Kayaoğlu ezilenlerin tarihyazımı için önemli argümanlar üretiyor. Aydınlanmacılıktan onun tarih anlayışından kopuş için kesin, net ve geriye dönülmez ayrımlar belirliyor.

KİTAPÇI RAFI

Beste ve Güfteleriyle Kuşaktan Kuşağa Halk Türküleri

Hamdi Tanses, Say Yayınları, Kasım 2012, 1608 Sayfa

Birçoğumuz Hamdi Tanses ismini duymuş olmalıyız. Türkiye'nin türkülere gönül vermiş, omuz vermiş ozanlarından biri. Yalnız türkü söylemiyor Hamdi Tanses, onları derliyor, derlenmiş olanların notalarını yeniden yazarak geçmişimizin türküler aracılığıyla da canlı tutulmasına aracılık ediyor.

Bu çalışma özellikle bu alanda çalışma yürütenler için çok önemli bir kaynak niteliğini taşıyor.

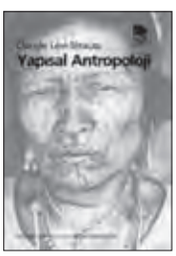
Fakir Baykurt'un sözleriyle "Kimileri bu kitapların bilimselliğini eksik, yazılışını kolay bulur. 'Ne olacak bunları herkes yazar!' diyerek küçümser. Ben hiç o kanıda değilim. Hamdi, bunları yılların birikimin dayanarak yazabilmek için gündüzünü, gecesini verir."

Phaidon - Ruh Üzerine

Platon (Eflatun), Çevirmen Nazile Kalaycı, Kabalcı, Kasım 2012, 272 sayfa

Platon'un en önemli eserlerinden sayılan Phaidon ülkemizde daha önce de yayımlanmıştı, ancak özgün metninden, Yunancadan yapılan çeviriyle ilk kez okurlarıyla buluşuyor. Eser konusunu Sokrates'in ölümle karşı karşıya gelişinden alıyor. Ölümle yüzleşme sadece Sokrates'in deneyimi olarak yer almaz yapıtta, hakiki filozofun ölüm üzerinden yaşamda alacağı tutumların bilgiye, haza yaklaşımının bilgisi de aktarılır. Filozofun ölüme karşı takınacağı tutum yaşam içerisindeki varoluşu üzerinden somutlanmaya çalışılır. Sokrates'in ölüme giderken yaşadıklarını, yaklaşımlarını bu eserle daha iyi kavrayabiliyorsunuz. Kendisini felsefeye, onun bilgisine vermiş olanların merakla okuyacakları bir felsefe metni Phaidon-Ruh Üzerine.

Yapısal Antropoloji

Claude Levi-Strauss, Çev.: Adnan Kahiloğulları, İmge Kitabevi, Kasım 2012, 568 sayfa

Modern antropolojinin kurucularından sayılan Fransız düşünür Claude Levi-Strauss antropolojiyi yapısalcı bir yöntemle ele alarak farklı insan topluluklarında ortak davranış ve düşünme biçimlerinin varlığını araştırdı. Levi-Strauss Antropolojinin yapısal incelemesiyle antropolojinin toplumsal gerçekliğin yapısal ve karmaşık niteliklerini, hatta insan ilişkilerini bile ortaya koyabileceği kanıtlandı.

Antropolojinin yapısal dönüşüm fikri ile yeniden ele alınması sosyal bilimlerin bütün dallarını etkilemiştir. Toplumda yer alan somut ilişkilerin kavramsal bir yapıyla kurulduğunu ve bunların ancak geliştirilebilir soyut modellerle keşfedilebileceği ilkesiyle tanımlanan Yapısal Antropoloji'yle etnoloji ile tarihin birbirini nasıl destekleyebileceği anlaşıldı; antropoloji ile dilbilim ve psikoloji arasında yeni bağlantılar kuruldu. En önemlisi, "yapısal yöntem"in geliştirilmesiyle birlikte, akrabalık, toplumsal örgütlenme, din, mitoloji ve sanata bakışımız değişti.

Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih

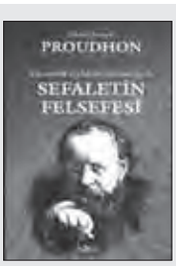
Susan Buck-Morss, Çev.: Erkal Ünal, Metis Yayınları, Kasım 2012, 176 sayfa

Bir Fransız kolonisi olan Haiti Devrimi (o dönemler Saint-Domingue olarak geçiyor) insanlık tarihinin en başarılı Afrikalı köle ayaklanması olarak geçiyor. Devrim batı akademisinde gerçekleştiği şekilde yer almaz. Hatta Fransız Devrimi'nin ardından gerçekleşen Haiti devrimi batı tarih yazıcıları tarafından kayıtlara devrim olarak da geçmez. Onlara göre adada gerçekleşen orada yaşayan kölelerin gerçekleştirdiği her hangi bir isyan, bir ayaklanmadır. Buck-Morss, Haiti Devrimi üzerindeki batının egemen düşüncesini kırararak Hegel'in efendi-köle diyalektiğini üzerinden yaklaşıyor yaşananlara.. Buck-Morss Haiti Devrimi'nde yaşananları Hegel'in düşüncesi üzerinden tarihselleştirmeye, kavramsallaştırmaya çalışarak eşitsizlik, sosyal çatışma ve insanın özgürleşmesi arasındaki yeni bağlantıları ortaya koyuyor.

Buck-Morss Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih incelemesiyle tarihin unutulanları arasına terk edilen Haiti Devrimi'nin anlaşılmasının, orada yaşananların insanlığın kendisini tamir etmesinin olanaklarına dönüştürülmesinin uğraşını vermiş.

Sefaletin Felsefesi

Sabahlara dek yürüttükleri ekonomik meselelerle ilgili tartışmaların ardından harap olan dostlukları Marks 1847 yılında yayımlattığı Felsefenin Sefaleti'nden sonra bütünüyle kopmuştur. Marks kitabında Pierre-Joseph Proudhon`un Sefaletin Felsefesi çalışmasında öne sürdüğü iktisadi ve felsefi argümanları eleştirir.

Proudhon, 1846'da Sefaletin Felsefesi'ni yazarak bütün şimşekleri üzerine çekti. Öncelikle din karşıtı beyanlarıyla "saygı değer" insanları şoke ediyordu. Ona göre, dünyanın içinde bulunduğu durum, iyiliksever bir Tanrı'nın varlığını teyit etmek şöyle dursun, insanı "Tanrı kötüdür" kanaatine vardırıyordu. "Dinde Tanrı, politikada Devlet, ekonomide Mülkiyet; işte, kendine yabancılaşmış insanlığın kendi elleriyle teslim olduğu ve günümüzde artık reddetmesi gereken üçlü biçim budur" diyordu.

Statik sonuçlara, nihaî yanıtlara güvenmeyen, bilinçli bir anti-sistematik düşünür olan Proudhon, Sefaletin Felsefesi'nde, Marksist politik eylem vurgusunun karşısına anarşist ekonomik eylem idealini koyar.

Marx'ın, Proudhon'a cevabı olan Felsefenin Sefaleti yaygın bir okur kitlesine ulaşmışken, bu eserin referansını oluşturan Sefaletin Felsefesi bugüne değin gün ışığına çıkmamıştı. Şimdi bu eserin, çok uzun zaman sonra da olsa Türkçe yayımlanmış olması, günümüzde de devam eden politik saflaşma ve tartışmaların 19. yüzyıldaki arka planını gözler önüne sermektedir.

Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi, Pierre Joseph Proudhon, Çev.: Işık Ergüden, Kaos Yayınları, Kasım 2012, 368 sayfa

Müon ile söyleşi

Ağır bir elektronla karşılaştırabileceğimiz müonun söyleşiye ayırabileceği çok az zamanı vardı. Nasıl bulunduğunu özetledi; değiştokuş parçacıkları ve nükleer kuvvetler hakkında bir parça açıklama yaptı ve göreli uzunluk büzülmesi tartışmasına geçti...

Richard T. Hammond
Çev. Nalân Mahsereci

Durduğunuz için teşekkürler, boşa geçirecek pek fazla zamanınız olmadığını biliyorum.

Kesinlikle, kısa bir ömrüm var; her an gidebilirim.

Bize kendiniz hakkında bir şeyler anlatmak ister misiniz?

Kazara bulundum, ama zaten doğada pek çok harika keşif tesadüfen olmuştur.

Nasıl yani?

Bu gerçekten 1930'larda Yukawa ile başladı. Onunki, sadece harika bir fikirden ibaret değildi, aynı zamanda doğanın yeni yüzüne bir göz atıştı; doğanın yüzü, bir kez tam olarak açığa çıktığında, tüm güzelliğini sergiledi.

Devam edin, lütfen.

Yukawa nükleer kuvvetleri anlamaya gayret ediyordu ve bu gücün pion olarak adlandırılan kütleli parçacığın değiştokuşundan kaynaklandığını varsayıyordu.

Evet, bozon ile kuark bu fikri tartışmışlardı.

Pekâlâ, Yukawa çimlenen bu tohumu ekti.

Değiştokuş parçacıklarının kütlesiz olduklarını düşünürdüm…

İki tür değiştokuş parçacığı var; graviton, foton, gluon gibi kütlesiz olanlar, W ve Z parçacıkları gibi kütleli olanlar. Kütlesiz parçacıklar, uzun menzilli denilen kuvvetlere, yani elektromanyetizm ve kütleçekim gibi uzaklığın karesiyle ters olarak değişen kuvvetlere yol açarlar. Kütleli değiştokuş parçacıkları çok kısa menzilli kuvvetlere yol açarlar, yalnızca çekirdek boyunca etki eden ya da benzer kuvvetlere.

Niçin böyle?

Pekâlâ, bu değiştokuş parçacıklarının sanal olduğunu hatırlayın, enerjinin korunumunu ihlal ederler. Bu nedenle çok uzun yaşayamazlar. Bu, onların çok uzaklara yolculuk yapamayacakları anlamına gelir; dolayısıyla onların yol açtığı kuvvet, yalnızca eğer parçacıklar çok yakınsa etki eder.

Enerjinin korunumunu ihlal etmeleri ne demek ve neden çok uzun yaşayamıyorlar?

Programınızda uzay boşluğu ile bir söyleşinin de yer aldığını görüyorum; sorunuzun orada açıklanacağına eminim. Şimdilik, yalnızca şunu aklınızda tutun: Daha ağır değiştokuş parçacıkları daha kısa yolculuk yapabilir ve kuvvetin menzili daha kısa olur.

Peki, nereden geldiniz?

Daha önce söylediğim gibi, Yukawa değiştokuş parçacıklarının varlığını öngördü. Nükleer kuvvetlerin menzilini bilerek, parçacığın elektronun kütlesinin yaklaşık 200 katı kütleye sahip olabileceğini hesapladı. İnsanoğlu bu kütledeki parçacıkları aramaya başladı ve ne oldu bil bakalım?

Ne?

Ben bulundum. Tek bir sıkıntı vardı, çok geçmeden güçlü etkileşimin içinde yer almadığımı fark etmiştiniz; yalnızca zayıf etkileşimleri hissediyordum. Hüsran, politik bir akşam yemeğinde dağıtılan yiyecek gibiydi; herkes istemediği şeyler için çok fazla para ödedi.

Siz?

Ben de. 1940'lar içinde pion nihayet bulunmuştu. Yukawa'nın fikirlerinin esaslı gelişmelere gereksinimi olmasına rağmen, çakıl dağılmaya başlamıştı ve yol çok geçmeden inşa edilecekti. Öte yandan ben bir gizem haline geldim ve siz evreninizde ne işim olduğunu merak etmeye başladınız.

Ne iş yaparsınız, tabii bu soru sizi rahatsız etmiyorsa…

Önemli değil. Ben yalnızca 2,2 mikrosaniye kadar yaşıyor ve sonra elektron ve nötrinoya bozunuyorum. Aslında beni ağır bir elektron olarak düşünebilirsiniz, aynı yüke sahibim ve tam olarak aynı kuvvetleri hissediyorum; yani elektromanyetik ve zayıf nükleer kuvvetleri.

Böylesine kısa yaşıyorsanız, nereden geliyorsunuz?

Hep sizin üst atmosferinizde yaratılırız, ama bunun da ilginç bir öyküsü var.

Lütfen bize ne olduğunu anlatır mısınız?

Işık hızına yakın bir hızda yolculuk yaparım, ama yalnızca 2,2 mikrosaniye yaşadığımdan, çok uzağa gidemem.

Ne kadar uzağa gidersiniz?

Düşünerek bulacaksınız, yaşam süremle ışık hızını çarpabilirsiniz.

Bir bakalım…. Yaklaşık 650 metre buldum…

Güzel, doğru. Tek sıkıntı şu, yaklaşık 5000 metrede ya da daha yüksekte oluşuruz ve bu nedenle, 2,2 mikrosaniye içinde, gözlendiğimiz yüzeye ulaşamayız.

Bu nasıl mümkün olur?

Uzunluk büzülmesiyle.

Einstein'ın özel görelilik teorisine mi gönderme yapıyorsunuz?

Evet.

Biraz açar mısınız?

Pekâlâ, metrelik bir çubuğunuz olduğunu varsayın. Ne kadar uzundur?

1 metre; bu konuda yanılmış olamayacağımı biliyorum.

Yanılıyor olabilirsiniz.

Aaa, hayır.

Eğer metrelik çubuk size saygı gösterip durmuşsa, onu 1 metre olarak ölçebilirsiniz. Fakat sizi ışığın hızının yarı hızında geçecek şekilde zumlarsa, boyunu yalnızca 87 cm olarak ölçersiniz, 100 cm olarak değil. Eğer sizi ışık hızından 0,99 kat hızla geçerse, boyunu yalnızca 14 cm olarak ölçeceksiniz.

Bir dakika bekleyin, bu bana elektronun söylediği bir şeyleri anımsattı: "Önce bizi çevresi 27 km olan bu büyük dairenin etrafında, ışık hızına yetişene kadar hızlandırdılar. O hızda tüm bu 27 kilometrelik uzunluk bize 10-15 cm gibi geliyordu."

Evet, bu göreli uzunluk büzülmesidir. Uç büzülmeyi alırsak, elektronunuz ışıktan 0,99999999999 kez daha hızlıdır.

Bir parça ironik görünüyor, siz nükleer parçacık değiştokuşuna baktığımızda bulundunuz, fakat sizin varlığınız Einstein'in özel görelilik kuramını doğruladı.

Bu, yaşlı denizcilerin nasihatleri gibidir, denizi nasıl düşünürseniz düşünün, sadece yol alırsınız.

Aklıma bir mesele takıldı…

Dinliyorum.

Yukawa'nın iki çekirdek arasındaki değiştokuş parçacığının kütlesinin olduğunu varsaydığını söylemiştiniz; fakat öyle görünüyor ki, fermiyon ve bozon kuvvetin kütlesiz gluonlardan ortaya çıktığını ima ediyor.

İyi bir nokta, sizin fermiyon bu noktada biraz ketum davranmış. Kuvvetin kökeni, gluonların değiştokuşudur, ama nihayetinde bulunan şey, bir kuark ve bir antikuarkın bir araya gelerek bir pionu oluşturduğu olmuştur. Geriye dönersek, hiç kimse onların kuarklardan yapıldığından şüphe etmezdi, fakat bu durum, nükleer güçlerin pek çok özelliğini açıkladı. Yani, temel parçacıklar kuarklardır ve temel değiştokuş parçacıkları gluonlardır; ama kuarklar pionları yapabilir ve iki çekirdek arasında değiştokuş parçacığı olarak pionları düşünmek çoğunlukla daha kolaydır.

Alttan alta…

Sizin dönüşünüzde böyle, ama bize göre kusursuz bir doğallıktır.

Evet, elbette, size sormak istediğim son bir dileğim vardı…

Aman Allahım!

Siz yeni bilgiler oluşturalı çok uzun süre olmadı, nötralino sizin standart modeli ihlal ettiğinizi söylemişti.

O ben değilim!

Pekâlâ, sizin manyetik çift kutuplu momentinizle ilgili bir şeyler var, bunu açıklayabilir misiniz?

Evet. Bütün kütleli temel parçacıklar, manyetik çift kutupluluk momentine sahiptir; bu onların kuzey ve güney kutupları olan zayıf bir manyetik çubuğa benzediklerini söylemenin süslü bir yoludur.

Anlıyorum.

Bir mıknatısı dışsal bir manyetik alana yerleştirdiğinizde, alanla etkileşir.

Bir pusula iğnesi gibi mi?

Kesinlikle, pek çok başka türde etkileşim olabilmesine rağmen. Siz gerçekten benim manyetik çift kutuplu momentimin değerini öngörebilirsiniz; bu standart modele göre sonuç verir.

Ve?

Uzun yıllar boyunca, sizin öngördüğünüz değerle ölçtüğünüz değer uyuştu. Söz ettiğiniz büyük haber, ölçülen değerin, öngörülen değerden ilk kez farklı olmasıdır. Eğer ölçümler doğruysa, en iyi teoriniz yanlış çıkacak.

Bunun uzantıları ne olur?

Pekâlâ, her şeyden önce, deneyler tekrarlanmalı, ama deneyler doğru olarak sonuçlanırsa, temel parçacıkların standart modeli tehlikede demektir.

Her şeyin yanlış olabileceğini mi söylemek istiyorsunuz?

Teoriniz gözlenen pek çok şeyi kesinlikle öngörmüştü, fakat kütleli parçacıklar vb. birçok şeyi hâlâ teoriye yerleştiremediniz. Standart model bütünüyle yanlış değil, ama belki Newton'un kütle çekim teorisini Einstein'ınkiyle karşılaştırmak gibi olabilir.

Ne demek istiyorsunuz?

Newton'un teorisi bütün gezegenlerin, kuyrukluyıldızların yörüngelerini ve sayısız karasal fenomeni çok güzel bir biçimde öngördü; fakat kronometredeki saniyeler gibi yıllar bir bir geçti ve sonunda ölçümleriniz, Newton'un yasaları ve deneyler arasındaki çelişkileri gösterecek yeterli kesinliğe ulaşacak şekilde bir araya getirildi.

Merkür'ün yörüngesini mi kastediyorsunuz?

Evet, fakat Einstein'ın teorisinin esas özelliği basitçe küçük bir düzeltme yapması değildi, doğanın güzel ve yalın betimlemesinin bütünüyle yeni bir yolunun temelini atmasıydı; sonuçta, daha önce hiç yapmadığınız kadar çarpıcı öngörülerden birine yol açtı.

Örneğin?

Örneğin kara delikler, zamanda yolculuk, ışığın bükülmesi, genleşen ve yekpare bir evreni gerçekten açıklayan bir teori…

Anlıyorum. Şimdi, Merkür çelişkisi gibi deneyler, fiziğin yeni dünyasının arifesine bizi götürüyorlar mı, ya da bunu açıklayacak teoride birkaç basit düzeltme mi gerekiyor?

Bunu uzun uzun tartışmıştık ve ben size anlatabilmiştim…

Aman Allah'ım, müon müon…

İki yüklü parçacık arasındaki elektromanyetik etkileşimin parçacık değiştokuşunun bir sonucu olduğunu öngören Japon teorik fizikçi Hideki Yukawa, yaptığı çalışmalarla 1949 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Hideki Yukawa, döneminin önde gelen teorik fizikçilerinden Albert Einstein ve John Wheeler ile (Princeton, 1954). Resmin üzerindeki yazı ve imza John Wheeler'e ait.

Eski bir mantık bilmecesi

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Bu yazıda çok bilinen bir mantık bilmecesinin iki çeşitlemesini ele alacağız. Sözünü edeceğimiz mantık bilmeceleri çok eskidir ve o kadar popüler olmuşlardır ki, çoğumuz bu sorularla ilk kez ne zaman karşılaştığımızı anımsamayız bile. Birinci bilmeceyi fazla tanıdık buluyorsanız ve hikâyesinin erkek egemen dünyanın diliyle yazılmış olmasına tepkiliyseniz diğer bilmeceye göz atmanızı öneririm. İkinci bilmece de klasik bir sorudur, ama vereceğimiz çözüm son derece sıradışı ve şık. Öte yandan bu bilmecenin hikâyesinde kadınlar erkeklerin baskı ve dayatmalarına boyun eğmeyecek, kendi kurallarını koyacaklardır.

Birinci Bilmece. Üç güzel kadın ve onların eşleri yaşadıkları sahil kasabasının karşısındaki adaya bir sandalla gitmek isterler. Sandal sadece iki kişi taşıyabilmektedir. Ayrıca kadınların kocaları çok kıskançtır, eğer eşleri başka erkeklerle bir arada olursa aldatılma korkusu yaşadıklarından kendilerinin olmadığı ve diğer erkeklerin bulunduğu bir ortamda eşlerinin kalmasını izin vermezler. Sorumuz şöyle: Bu üç çift, bu koşullarda kasabadan adaya nasıl geçerler?

Çözüm. Problemin koşullarını sıralayalım: Üç evli çift kıyı kasabasından adaya sadece iki kişi taşıyan bir sandalla gidecekler. Hem kasabada hem de adada kadınlar kocalarının olmadığı ve diğer erkeklerin bulunduğu ortamlarda kalamayacaklar. Kadınları a, b ve c kocalarını da sırasıyla A, B ve C harfleriyle gösterelim. Kasabadan adaya gidişi → sembolüyle, adadan kasabaya dönüşü de ← sembolüyle ifade edelim. Çözüm on bir adımda yapılabilir ve aşağıdaki tablodaki gibidir.

	Kasaba	**Sandal**	**Ada**
	ABCabc	-	-
1.	*BCbc*	→ *Aa*	*Aa*
2.	*ABCbc*	← *A*	*a*
3.	*ABC*	→ *bc*	*abc*
4.	*ABCa*	← *a*	*bc*
5.	*Aa*	→ *BC*	*BCbc*
6.	*ABab*	← *Bb*	*Cc*
7.	*ab*	→ *AB*	*ABCc*
8.	*abc*	← *c*	*ABC*
9.	*c*	→ *ab*	*ABCab*
10.	*Cc*	← *C*	*ABab*
11.	-	→ *Cc*	*ABCabc*

Bu çözümden daha kısa bir çözüm vardır. Dokuz adımda sonuçlanan bu çözümü meraklı okurlar kolaylıkla bulabilir.

İkinci Bilmece. Bu bilmecede de üç evli çift bir sahil kasabasının karşısındaki adaya sadece iki kişi taşıyabilen bir sandalla gidecektir. Ama bu kez kadınlar kendi kurallarını koyarlar, kocaları yokken diğer erkeklerin bulunduğu ortamda bulunmamayı kabul etmezler. Kadın dayanışması sonuç verir ve erkeklerin olası baskılarına karşı şu kuralı kabul ettirirler: Her iki tarafta da (kasabada ve adada) kadınlar erkeklerden daha az sayıda olmamalıdır. Ama eğer herhangi bir tarafta hiç kadın yoksa erkeklerden en az biri bulunabilir. Bu altı kişi, bu koşullar altında en az kaç seferde kasabanın karşısındaki adaya geçebilir?

Çözüm. Söz konusu geçiş en az on bir adımda gerçekleşebilir. En uygun geçiş için gereken hamleleri deneme yoluyla bulabiliriz, ama biz 4x4'lük bir matris kullanarak şık bir çözüm vereceğiz.

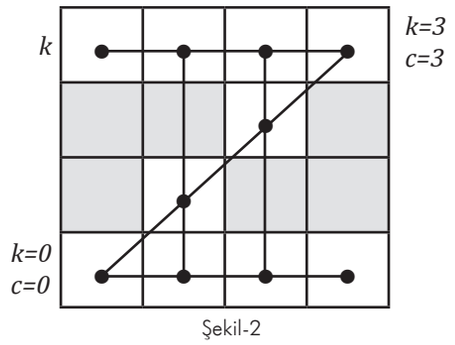
Kadınların sayısını k erkeklerin sayısını da e ile gösterelim. k ve e'nin eşit olabileceği sayılar 1, 2 veya 3'tür. Bu durumda ortaya çıkabilecek 4x4=16 seçenek vardır. Bu seçenekleri 4x4'lük bir matrise Şekil-1'deki gibi yerleştirelim. Karelerin içindeki bu sayılar sahil kasabasındaki sırasıyla erkek ve kadın sayılarını göstermektedir. Örneğin "2-1" kasabada 2 erkeğin, 1 kadının bulunduğunu gösteriyor. Tabii ki bu durumda adada 1 erkek 2 kadın bulunmuş oluyor.

k

0-3	1-3	2-3	3-3
0-2	1-2	2-2	3-2
0-1	1-1	2-1	3-1
0-0	1-0	2-0	3-0

Şekil-1

Bu 16 seçenekten 6 tanesi bizim istemediğimiz durumlardır, yani "her iki tarafta da (kasabada ve adada) kadınların sayısı erkeklerin sayısından az olmamalı" koşuluna uymamaktadır. (Hiçbir kadının bulunmadığı durumlar dışında). İstenmeyen bu 6 durumun gösterildiği kareleri Şekil-2'de griye boyadık.

Şekil-2

Burada Şekil-1'deki karelerin içindeki sayıların kasabadaki erkek ve kadın sayısını gösterdiğini ha-

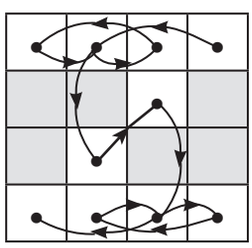
tırlatalım ve istenmeyen durumları belirlerken adadaki erkek ve kadın sayısını da dikkate aldığımızı belirtelim. Örneğin Şekil-1'de griye boyadığımız "1-2" karesi bize kasabada 1 erkek ve 2 kadının bulunduğunu gösteriyor, ama bu durumda adada ise 2 erkek, 1 kadın olacağından, yani kadın sayısı erkek sayısından az olduğundan istenmeyen bir seçenektir.

Şekil-2'de griye boyanmayan, kabul edilebilir olan 10 kare içinde hareket ederek problemin çözümünü yapabiliriz. Ama bu hareketleri şu kurallara göre yapmalıyız:

1) Hedefimiz, başlangıç karesi (3-3) olan sağ üst köşeden bitiş karesi (0-0) olan sol alt köşeye bir yürüyüş gerçekleştirmek. Böylece bütün kadın ve erkekler kasabadan adaya taşınmış olacak. Geçtiğimiz bir kareden bir daha geçebiliriz, gri karelerin üstünden atlayarak hareket edebilir, ama gri kareleri kullanamayız.

2) Üzerinden geçebileceğimiz 10 kare var. Bu karelerden sola, sağa, aşağı ve yukarı hareket ederek geçeceğiz. Sandal, kasabadan adaya gidip geri döneceğinden aşağı veya sola olan hareketler yukarı veya sağa olan hareketlere karşılık gelmek zorunda; çünkü aşağı ya da sola olan her adım kasabadan adaya geçişi, yukarı ya da sağa olan her adım da adadan kasabaya geçişi ifade edecek. Örneğin iki kare sola gidersek kasabadan adaya iki kişi taşıyan sandal geri dönerken bir kare sağa gittiğimizde adadan kasabaya bir kişi taşımış olacak. Çapraz gidişlerde ise iki yolcu taşınabilecek.

Bu kurallara göre sorunun çözümünü yapmak zor değil. Böylece problemin sadece dört çözümünün olduğunu görülebilir, yani başlangıç karesinden bitiş karesine belirlediğimiz kurallara göre dört farklı şekilde ulaşabiliriz. Bu dört çözümden biri Şekil-3'te görülmektedir. Meraklı okur diğer çözümleri kolaylıkla bulabilir.

Şekil-3

On bir adımda gerçekleşen bu çözümde hareketler Şekil-3'te görüldüğü gibi ilk olarak 3-3 karesinden başlayıp 1-3 karesine gidiyor, ardından 2-3 karesine dönüp ve daha sonra 0-3 karesine giderek devam ediyor. Şekil-3'te oklarla gösterdiğimiz bu hareketleri sıralayalım: (3-3), (1-3), (2-3), (0-3), (1-3), (1-1), (2-2), (2-0), (3-0), (1-0), (2-0), (0-0). Parantez içindeki bu sayılar her adımda kasabadaki erkek ve kadın (sırasıyla) sayılarını göstermektedir. Bu sayıları üçe tamamlayarak her adım için adadaki erkek ve kadın sayısını da bulabiliriz.

Bu çözümü bir de klasik gösterimle ifade edelim:

1. $\rightarrow (e, e)$ **2.** $\leftarrow (e)$ **3.** $\rightarrow (e, e)$

4. $\leftarrow (e)$ **5.** $\rightarrow (k, k)$ **6.** $\leftarrow (e, k)$

7. $\rightarrow (k, k)$ **8.** $\leftarrow (e)$ **9.** $\rightarrow (e, e)$

10. $\leftarrow (e)$ **11.** $\rightarrow (e, e)$

KAYNAKLAR

1) M. Petkovic, *Famous Puzzles of Great Mathematicians*, AMS, 2009.

2) M. Gardner, *The Last Recreations: Hydras, Eggs, and Other Mathematical Mystifications*, Springer, 2007.

EL NO:183
Rahatlık hüsranla sonuçlanmasın!

♠ A9876
♥ AK5
♦ 76
♣ KQ10854

K
B D
G

♠ 54
♥ 6
♦ AK52
♣ AKJ96

G	K
1♣	1♠
2♣	2♥(1)
3♦	4♣
4♦	4NT
5♠	6♣

(1) 4. Renk zon forsingi. Batı Karo vale çıkar Doğu dam verir.

Trefl rua çektik iki taraf uydu. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Çok basit, as-rua Karo'yu çek, bir Karo'ya çak! Sonra ele geç ve bir Karo'ya daha çak. Üste çaksalar da problem değil dersek bunu ortağımıza anlatmakta güçlük çekeriz. Doğru oyun İkinci Karo'yu yerden çevirmektir.

Batı'nın boşa çakması işe yaramaz bu nedenle kayıp atacaktır. Karo ruayı da kurtardıktan sonra küçük Karo'ya Trefl asıyla çakmalıyız. (Eğer 9'lu ile çakarsak rakip üste çakıp koz oynar kozlar 3-1 se ve bir de Karo vermekten kurtulamayız) Üçüncü Karo'ya asla çaktıktan sonra Kör'e bir Pik kaçıp Pik çakasıyla ele gelir ve son Karo'ya 9'luyla çakarız. Batı üste ancak valeyle çakabilir başka da löve vermeyiz.

Tüm dağılım

♠ A9876
♥ AK5
♦ 76
♣ KQ10854

♠ KJ
♥ 742
♦ QJ9843
♣ 3

K
B D
G

♠ Q1032
♥ QJ10983
♦ 10
♣ J72

♠ 54
♥ 6
♦ AK52
♣ AKJ96

EL NO: 184
Bilgiyi kullanmak

♠ 8
♥ AKQ4
♦ 10976
♣ AKQ3

K
B D
G

♠ K5
♥ 876
♦ AKQJ
♣ 7654

G	B	K	D
1♦	2♦(1)	4NT	p
5♦	p	6♦	p

(1) 2 Karo alert edilir ve açış renginden kısa 4-4-4-1 veya 5-4-4-0 eldir.

Batı Pik asını çeker ve Pik'le devam eder. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Batı'da Karo şikan değilse oyunun batarı yoktur. İkinci Pik'e yani ruaya yerden Karo 10'lusu ile çakıp bütün kozları çekeriz. Batı yedi kâğıt saklayabilir dolayısıyla keserlerinden birini yemek zorundadır.

Buna göre Kör yerse biz yerden Trefl, Trefl yerse yerden Kör yeriz.

İkinci Pik'e yerden çakmayıp kâğıt kaçsaydık Batıyı sıkıştıramazdık.

Tüm dağılım

♠ 8
♥ AKQ4
♦ 10976
♣ AKQ3

♠ AQJ9
♥ J1095
♦ 4
♣ 3

K
B D
G

♠ 1076432
♥ 32
♦ 8732
♣ 10

♠ K5
♥ 876
♦ AKQJ
♣ 7654

2012 Cumhuriyet Açık İkili A Finali

1) Hüseyin Karadeniz-İst. / Soner Çubukçu-İst.
2) Namık Kökten-İst. / Tuna Aluf-İst.
3) Sevil Nuhoğlu-İst. / Orhan Ekinci-İst.
Karışık: Zafer Öztürk-İst. / Berk Başaran-İst.
Senyör: Edip Çongur-İst. / Yaşar Öksüz-İst.
Bayan: Mine Babaç-İst. / Lale Gümrükçüoğlu-İst.
Genç: Erkmen Aydoğdu-İzm. / Muhammet Özgür-Ank.

2012 Cumhuriyet Açık İkili B Finali

1) Ergun Korkut-İst. / Zeki Taşpınar-İst.
2) Ender Soner Özcan-Balıkesir / Çetin Serim-Balıkesir
3) Emin Kamgözen-Ank. / Nuray Kamgözen-Ank.

12.Necmettin Sünget Kupası

12. Necmettin Sünget Simultane İkili Turnuvası, 8 Aralık 2012 saat 14.30'da, katılımcı kulüplerde aynı anda aynı ellerin oynanması şeklinde gerçekleştirilecektir.

Türkiye Briç Federasyonu Olağan Genel Kurulu yapıldı

Türkiye Briç Federasyonu Olağan Genel Kurulu 11 Kasım 2012 Pazar günü Ankara Plaza Otel'de yapıldı Yeni Yönetim, Disiplin ve Denetleme Kurulları belirlendi.

Yönetim Kurulu: Nevzat Aydoğdu-Başkan, Ahmet Çelik-Başkan Vekili, Ali Beyazıt Tünay, Ayşegül Bor, Dündar Çiftçioğlu, Ercan Koçal, Faik Falay, Haldun Vahaboğlu, Koray Selçuk, Mahir Taner, Şerif Camcı, Sevil Akın, Tevfik Gürkan, Yaşar Sezen, Zafer Şengüler.
Disiplin Kurulu: Aziz Mersin-Başkan, Fatih Kapan, Fikret Aydoğdu, Turan Çelik, Zeki Polat
Denetleme Kurulu: Esra Deniz Tarhan, Hikmet Dörtkaş.

Düşlerini ve heyecanını yaşatmak için...

Düşleri Berkol'u hep uzaya çıkarıyor çocukken. Kafasında zaman kavramı, başka boyutlar, nasıllar, niçinler dolaşıyor. Bir yandan da dans, sinema, fotoğraf, spor ve tabii bilimkurgu... 2007'de bir uçak kazasıyla sonlanan yaşamının ardından anısına kurulan kütüphane, onun heyecanlarını paylaşma ümidiyle ziyaretçilerini bekliyor.

Şule Dede

Bilim ve teknoloji alanında bağımsızlığını kazanmamış bir ülkenin gelişme olanağı yoktur, diyor Engin Arık ve Türkiye'de parçacık hızlandırıcısı kurmak için kolları sıvıyor. Bu, birikimli, özverili, parlak bir ekiple yürütülebilecek bir iş. Özgen Berkol Doğan da o ekibin içine girmeyi başarmış genç fizikçilerden biri. Robert Koleji'nde okurken Michael Hamilton Fizik Ödülü'nü almış, Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü'nden mezun olmuş, kısa bir süre sonra da CERN'de çalışma hayalini gerçekleştirmiş.

Biliminsanı, ama özellikle fizikçi denince akla gelen, karalanmış kâğıt ve kitap yığınlarının dört bir yanı çevrelediği bir odada belki de aylarca bir elini saçlarına daldırmış, bir eli ise kitap, kâğıt ve kahve üçgeninde dolaşan, bilimsel etkinlikler ve tabii ki odası dışında pek göremeyeceğiniz biri değil Berkol. Danstan, fotoğraftan, sinemadan, resimden, spordan ilgisini ve enerjisini hiç eksik etmiyor; edindiği deneyim ve bilgilerle hiç yetinmiyor.

Özgen Berkol Doğan.

Yemeği uzayda yemek

Bilimkurguya da tutkun; üstelik okumakla kalmayıp, üç bilimkurgu romanı çeviriyor: Robert Silverberg'ün *Gece Kanatları* adlı eseri, Margaret Weis ve Tracy Hickman'ın *Gezginin Buyruğu Kahinin Gülü* serisinin ilk kitabı ve Richard Matheson'ın *Ben, Efsane!*'si. Zaten Berkol daha okumayı bırakın, konuşmayı bilmiyorken bilimkurgu hikâyeleri dinliyor annesinden. Mama yedirirken uzay gemileri uçuruyor annesi, Güneş'in, Ay'ın çevresinde. Bazen de uzaylı bir ailenin çocuğu oluveriyor. Sonraları aile seyahatlerinde öyküler kurgulanıyor; herkes sırayla bir öncekinin kaldığı yerden devralıyor öyküyü ve hayal gücünün götürdüğü yere bırakıyor. Düşleri Berkol'u hep uzaya, mamasını yediği yerlere çıkarıyor. Fiziğe yönlendirdiği "merak virüsü"nü de oralarda kapıyor belki de… Kafasında zaman kavramı, başka boyutlar, nasıllar, niçinler dolaşıyor sürekli. Sadece düşünmüyor tabii, hayal gücünü bilgiyle birleştirip gündelik sorunları çözmekte de birebir! 12 yaşındayken kardeşinin doğum gününe gelen çocukları meşgul etme görevi kendisine veriliyor ve birkaç dakika önce sesleri birbirine karışan çocuklar susuveriyorlar. Arada gelen "Ay!" sesleri dışında ortalık süt liman. Anne-babası merak içinde gidip bakınca şaşırıyor: Berkol oyuncak trenini çalıştıran kabloların uçlarını bir kap suya koymuş, çocuklara "Bunun içine parmağınızı sokun, sizi uzaya göndereceğim" diyor. Çocuklar sıraya girmişler; parmağını sokan çocuk, düşük gerilimli elektrik akımını alınca hafifçe zıplıyor: "Ay!" Berkol: "Tamam, sen sıranı savdın, şimdi sıranın arkasına geçeceksin." Çocuklar büyük bir merak, ilgi ve keyif ile sıraya tekrar giriyorlar. Çıt yok!

Şaşırtıcı işler onun için normaldi

Hayatında bilgisayar oyunlarının da ayrı bir önemi var. Özellikle lise yıllarında bu oyun-

larla uğraşıyor epeyce. Son birkaç yıldır tartışılan bir konuyu o yıllarda annesiyle paylaşıyor: "Nasıl sinema yedinci sanatsa, bir gün bilgisayar oyunları da sekizinci sanat olacak." Şaşırmayın ama, yine oynamakla yetinmiyor Berkol, katkı da koyuyor. Üniversitede iken firmalar yeni çıkardığı oyunları değerlendirmesi için ona gönderiyor. O da hem sevdiği bir alanın gelişmesini sağlıyor, hem de üniversite harçlığının bir kısmını çıkarıyor.

Lisede de harçlığını kendi kazanıyor. Fizik öğretmeni tarafından görevlendirildiği laboratuvarda yarı zamanlı çalışıyor. Her ne kadar Robert Koleji'nde okusa da, her yerde de dillendirmiyor bunu. Bir gün kaldıkları oteldeki bir animatör, çocuklarla tanışmak için isimlerini soruyor ve ardından ekliyor: "Hangi okulda okuyorsun?" Berkol için zor bir soru bu; "Robert Koleji" desin ama ya diğer çocuklar kendilerini kötü hissederlerse? Tercihini yapıp hiçbir şey söylemiyor, geçiştiriyor sırasını. Ne okuluyla ne de başarılarıyla övünen biri değil. Annesi Ferhan Doğan özetliyor durumu: "Çok zekiydi. Yaptığını duyduğumuzda şaşırdığımız işler ona çok normal gelirdi. Bu yüzden bahsetmezdi onlardan."

"Hayal etmeden bir şeyi gerçekleştirmek mümkün değil. İşte bizim kurgumuz da bu kütüphane oldu."

Bilim yolculuğunda kaza

27 yaşında Özgen Berkol Doğan… Bir yandan CERN'de çalışıyor, bir yandan Boğaziçi Üniversitesi'nde araştırma görevlisi ve doktora öğrencisi. Engin Arık'la birlikte Türk Hızlandırıcı Merkezi Teknik Tasarımı ve Test Laboratuvarları projesinde aktif olarak çalışıyor. Proje kapsamında ilerleyen süreç hakkında bilgi paylaşımı için çalıştaylar düzenleniyor. Bunlardan dördüncüsü 2007'de Süleyman Demirel Üniversitesi'nde gerçekleşecek. Engin Arık'ın da aralarında olduğu beş meslektaşıyla uçağa biniyor. Isparta yakınlarında, meslektaşları gibi Özgen Berkol Doğan da merak etmiyor artık. 27 yaşında ve üretmekten yorulmayan zihninde bir bilimkurgu romanı yazmak da dahil pek çok proje varken…

Berkol, 1 Aralık'ta kütüphanenin açılışına çağırıyor

30 Kasım 2007'de Süleyman Demirel Üniversitesi'nde bir çalıştaya giderken Isparta'da meydana gelen ATLASJET uçak kazasında hayatımı kaybettim. O günden bu yana gerek ailemin gerekse beni sevenlerin yaptıklarını görüyorum, izliyorum ve mutlu oluyorum. Zaman zaman da onlarla bir şekilde iletişim kurarak, bunu onlara hissettiriyorum.

Bunlardan biri yaşadığım dönemde çok büyük bir tutkum olan Latin dansları ve tangoydu ki okulum Robert Koleji benim adımla her yıl liseler arası bir dans festivali yapıyor. Memnun olmamak mümkün değil. Her yıl dans tutkunu genç kardeşlerimi izlemek ve onların yıldan yıla geliştiğini görmek büyük keyif.

Ben dans, edebiyat, sinema, spor (dağcılık, kaya tırmanışı), fotoğraf gibi tutkuları olan bir biliminsanıydım. Ailem bütün bu yanlarımı yaşatmaya kararlı gördüğüm kadarıyla. Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü'nde araştırma görevlisi ve doktora öğrencisi aynı zamanda da Cenevre - CERN Axion Deneyi çalışanıydım. Bu arada bütün bu hobilerime de zaman ayırabiliyordum.

Ailem biliminsanı olmamdan yola çıkarak her yıl biri Boğaziçi Üniversitesi'nde, diğeri Süleyman Demirel Üniversitesi'nde olmak üzere, benim de çalıştığım yüksek enerji fiziği konusunda çalışan iki kişiye ödül ve burs veriyor.

Yaşadığım döneme ki topu topu 27 yıl, sanki zamanımın kısa olduğunu bilirmiş gibi, çok şey sığdırmaya çalıştım. Bir biliminsanı olarak bilimkurguya çok ilgi duyuyordum, üç bilimkurgu-fantastik romanı tercüme ederek Türk yazınına kazandırdım ve İthaki Yayınları'ndan yayınlandı. Ailem de şimdi benim adıma, sanıyorum Türkiye'deki ilk "Bilimkurgu Kütüphanesi"ni kuruyor. Ellerinde, şimdilik, yeterince bilimkurgu kitabı olmadığı için de her türden 4500 kadar kitapla bu kütüphaneyi 1 Aralık'ta **Kadıköy, Moda Caddesi, No:6, Kat:1**'de açıyorlar.

Katkılarınızla büyüyeceğine inandığım ve adımı yaşatacak bu kütüphanenin açılışına hepinizi bekliyorum.

Özgen Berkol Doğan

Ve bilimkurgu kütüphanesi…

Kazanın ardından Berkol'un ailesi onun anısını farklı alanlarda yaşatmak için girişimlere başlamış. Robert Koleji'nde her yıl adına Latin dansları festivali yapılıyor. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü öğrencilerinden bölüm birincisine Özgen Berkol Doğan Bilim Ödülü veriliyor. Ayrıca aile, parçacık fiziği konusunda çalışan doktora öğrencilerine proje hibesi veriyor.

1 Aralık'ta da onların (Nevzat Doğan, Ferhan Doğan ve Bülay Doğan) ve dostlarının emeğiyle donatılmış, Berkol'un hem adını hem de tutkusunu insanlarda yaşatacak özgün bir yer açılıyor: Bilimkurgu Kütüphanesi.

1884 Vakfı'nın odasında bir bilimkurgu kitaplığı oluşturarak başlamış macera. Daha sonraları gelen kitap bağışlarıyla, desteklerle kitaplık büyümüş ve oraya sığamaz olmuş. Ama kütüphane açmak yalnızca daha büyük bir yere taşınmak değil; daha fazla kitap bulmak gerek. Hem kitapların düzenli bir kaydının tutulması ve internet üzerinden ulaşılabilir olması için gerekli teknolojik altyapıya da sahip olmak gerek. Sahaflardan yayınevlerine koşturulmuş; yardımcı olup kitap bağışlayanı da çıkmış, gülüp geçeni de. Kitap toplamada önemli bir kalem de bağışlara ait. Nevzat Doğan'ın deyimiyle "eski eşinin evrak-ı metrukesini" bağışlayanlar bile olmuş. Hâlâ da bağışlar sürüyor. Kütüphanede bulunan 4500 kadar kitap böylece toplanmış. Teknolojik altyapı ise bir şirketin gerekli sistemi kütüphaneye bağışlamasıyla sağlanmış. Kitapların taşınması, yerleştirilmesi, yerin düzenlenmesi gibi işlerle birlikte bütün bunlar, Doğan ailesinin dostlarının dayanışmasıyla halledilmiş. Herkes kendi yetisine göre elinden geldiği kadar yardımcı olmuş.

Kütüphanenin işleyişi ise bildiğinizden farklı. Yalnızca kitap alınan, verilen veya okunan bir yer olmayacak burası. Ö. Berkol Doğan'ın kız kardeşi Bülay Doğan amaçlarını şöyle açıklıyor: "Amacımız sadece ağabeyimin anısını yaşatmak için değil, burada bu konuyla ilgili üretim de yapılsın istiyoruz. Ağabeyimin karakterini oluşturan, onun gibi bir insanın olmasını sağlayan şeylerden biri de bilimkurguydu. Bunu başka insanlarla paylaşmayı, birlikte üretmeyi planlıyoruz." Bu üretimin, çok farklı alanlarda çok farklı etkinliklerle gerçekleşmesi planlanıyor. Söyleşilerden tutun da küçük gruplara dans atölyesi sunmaya kadar genişleyen bir etkinlik listesi olacak. Liste ziyaretçilerin her türlü katkılarına açık elbette.

Bunlardan yaklaşık 250 kadarı bilimkurgu kitabı şimdilik. Hedef ise, Türkiye'deki tüm bilimkurgu kitaplarını toplamakla birlikte Türkçeye çevrilmemiş kitapları ve yabancı dillerdeki dergileri de kütüphanede toplamak. Uzun vadede başka planları var Doğan ailesinin; fakat adım adım gitmek gerektiğini vurguluyorlar. Ferhan Doğan'ın söylediklerise yaptıkları çalışmanın bütününü açıklıyor: "Olay şuraya dayandı: Hayal etmeden bir şeyi gerçekleştirmek mümkün değil. İşte bizim kurgumuz da bu kütüphane oldu."

İTÜ araştırma görevlileri üniversitenin geleceğinin karartılmasına karşı direniyor

İstanbul Teknik Üniversitesi araştırma görevlileri, 2009 yılında kısmen sona eren bir krizin ardından yeniden pek de keyifli olmayan bir süreçten geçiyor. Aslında 1998 yılında araştırma görevlilerinin 50/d maddesiyle atanmaya başlanmasıyla birlikte böyle sıkıntılı süreçlerin belirli aralıklarla, farklı sebepler öne sürülerek gündeme geleceği öngörülebiliyordu. Çünkü 50/d maddesinin özünde araştırma görevlilerinin iş güvencesi hakkının ortadan kaldırılması yatmaktadır ve YÖK eline geçtiğini düşündüğü her fırsatta, rektörlüklere her türlü baskıyı yaparak, araştırma görevlilerinin işten çıkarılmasının yollarını aramıştır/aramaktadır.

Bu arayış ilk olarak 2008 yılında YÖK'ün yürürlüğe koyduğu bir yönetmelik (http://www.yok.gov.tr/content/view/466/183/lang,tr/) ile başlamıştır. Bu yönetmelik ile doktorasını tamamlayan araştırma görevlilerinin, akademik hayatlarına üniversitelerinde devam edebilmeleri için, öğrencilik şartının olmadığı ve görece daha güvenli bir kadro olan 33/a maddesine göre atanmaları engelleniyordu. Bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle birlikte araştırma görevlileri bu yönetmeliğe karşı, hem demokratik eylemlerle hem de hukuksal süreçler işletilerek direnmiş ve Danıştay 8. Dairesinin vermiş olduğu 2010/765 sayılı kararla bu yönetmeliğin yürütmesi durdurulmuştur.

Bugün ise YÖK yönetim kurulunun almış olduğu herhangi bir karar olmaksızın, bir YÖK başkanvekilinin İTÜ Rektörlüğü'ne göndermiş olduğu bir görüş yazısı ile bu sürecin fitili çekilmiştir. 22 Haziran 2012 tarihli bu yazıda, Şubat 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6111 sayılı torba yasada belirtilen "lisansüstü eğitimde yüksek lisans için 3, doktora için 6 yıl olan azami süre sonrasında öğrencilik statüsünün devam ettiği ancak bazı öğrencilik haklarından yararlanamayacağı" ifadesi referans gösterilmektedir. Yararlanılamayacağı söylenilen bazı öğrencilik hakları; öğrenci pasosu alımı, öğrencilere tanınan bazı sağlık hakları vb.'dir. YÖK, araştırma görevlilerinin çoğunluğunun bağlı olduğu 50d kadrosuna atanabilmeyi de bu öğrencilik haklarından sayarak, İTÜ Rektörlüğü'ne bu azami süreyi dolduran araştırma görevlilerinin atamalarının yenilenmemesi görüşünü bildirmesi ile İTÜ'de bir anda 81 araştırma görevlisinin doktorasını bitirmeden işinden olmasının yolu açıldı. Bu görüş yazısının YÖK başkan vekili tarafından imzalanmış olduğunu ve bunun bir YÖK yürütme kurulu kararı olmadığını tekrar hatırlatmakta fayda var. Bu yazı ve yeni İTÜ Rektörlüğünün verdiği hükümle birlikte, İTÜ'de azami süreyi dolduran araştırma görevlilerinin atamaları yenilenmemekte ve araştırma görevlileri işten çıkarılmaktadır. Bu duruma emsal teşkil etmesi açısından 03.07.2012 tarihinde sonuçlanmış bir mahkeme kararından bahsetmek yerinde olacaktır: YÖK'ün Yıldız Teknik Üniversitesi'ne göndermiş olduğu aynı görüş yazısına Eğitim-Sen tarafından karşı dava açılmış ve Ankara 15. İdare mahkemesi 2012/1143 sayılı kararıyla, söz konusu yazının bilgi vermeye dönük bir yazı olduğu ve bu sebeple tek başına hukuksal bir nitelik taşımadığı yönünde karar vermiştir.

Bu noktada önemli bir ayrıntıyı ifade etmek yerinde olacaktır. İTÜ özelinde sorun sadece lisansüstü eğitimlerinin azami süresini dolduran araştırma görevlilerinin işten çıkarılmasından ibaret değildir. Yüksek lisans veya doktorasını azami süreden önce bitiren, bölüm kurullarının belirlemiş olduğu kriterleri sağlayan ve kurulun 33/a maddesine geçirilmesi yönündeki olumlu görüşüne rağmen, İTÜ Rektörlüğü 2009 yılında Danıştay'ın vermiş olduğu kararı da hiçe sayan bir şekilde, bu durumdaki araştırma görevlilerinin dilekçelerini beklet-mekte veya gerekli geçiş işlemlerini yapmamaktadır.

Bu hukuksuz uygulamalara karşı İTÜ araştırma görevlileri öncelikle kendi içinde gittikçe büyüyen, daha sonra öğrencisi, öğretim üyesi ve idari personeli ile üniversitenin tüm bileşenlerinin desteğini yanına alan ve nihayet diğer üniversitelere yayılmakta olan bir mücadeleyi örgütlemektedir. Bu süreçte yapılan eylemleri kronolojik olarak kısaca sıralayacak olursak:

- 13 Eylül: İTÜ Ayazağa kampüsü yemekhanesinden Rektörlüğe yürüyüş ve basın açıklaması.

- İmza kampanyası: 1-11 Ekim tarihleri arasında çoğunluğu akademik kadrodan oluşan 1000'e yakın imzanın Rektörlüğe verilmesi (Rektörlük seçimlerinde Prof. Karaca yaklaşık 300 oy almıştır).

- 15 Ekim Üniversitemizi Terketmiyoruz Eylemi: Taksim meydanından İTÜ Gümüşsuyu Makina Fakültesine yürüyüş, basın açıklaması, birçok sanatçı ve sivil toplum örgütünün katılımıyla 2. Araştırma Görevlileri Şenliği sonrasında kampüste sabahlama.

-18 Ekim: Direniş çadırının İTÜ Rektörlüğü önüne kurulması.

- 5 Kasım: İTÜ Taşkışla Yerleşkesi oturma eylemi.

- 15 Kasım: Üniversitenin tüm bileşenlerinden destekçilerin olduğu yaklaşık 2000 kişinin katıldığı büyük İTÜ yürüyüşü ve rektörlük önünde basın açıklaması.

- 17 Kasım: Hafta sonu sınavlarının boykot edilmesi.

Bu süreç içerisinde asistan dayanışması adı altında toplanan araştırma görevlileri mağduriyetleri ve taleplerini her fırsatta İTÜ'nün tüm organlarına ulaştırmaya çalıştı. Araştırma görevlilerinin üniversitenin asli bir parçası olduğunu, araştırma görevlilerini hedef alan bu uygulamaların İTÜ'yü geri dönülmez bir şekilde dönüştüreceği ve İTÜ'nün geleceğini karartacağı defalarca anlatıldı. Gelinen son noktada ise araştırma görevlilerinin payına bu hukuksuzluğa karşı sonuna kadar direnmek, İTÜ Rektörlüğü'ne ise üniversitenin her fakültesi, her bölümü ve her enstitüsündeki farklı uygulamalarla ne yapacağını bilemez bir şekilde bu dirençle baş etmeye çalışmak düşmüştür.

Dar bir bakış açısıyla, şu an için sadece araştırma görevlilerinin sorunu olarak görülebilecek bu süreci İTÜ araştırma görevlileri, YÖK tarafından çeşitli platformlarda göstermelik bir tartışma sürecinde olan yeni YÖK yasasının bir provası olarak görmektedir. Çünkü YÖK'ün internet sitesinden kamuoyuna duyurduğu taslak metinlere (http://yeniyasa.yok.gov.tr/?page=yazi&i=105) bakıldığında, esas olarak neredeyse tüm akademik personelin iş güvencesinden yoksun olarak çalışması istenmektedir. Bu bağlamda, YÖK'ün gelecek için öngördüğü yeni üniversite modelinin kurulabilmesi için, akademik personel içinde üniversitenin en güvencesiz olarak çalışan ve üniversitenin geleceğini oluşturan araştırma görevlilerinin toplu bir şekilde işten çıkarılmasıyla başlanmış olması tesadüf değildir. Eğer bu asistan kıyımı süreci "başarı" ile tamamlanabilirse; salt performansa ve rekabete dayalı, iş güvencesinden yoksun akademisyenlerin çalıştığı, tamamen sermayenin yapılmasını uygun gördüğü projeler doğrultusunda "bilim" üreten bir üniversitenin ilk ve en zorlu adımı atılmış olacaktır. Ancak işte tam da bu noktada ve belki de hiç beklemedikleri bir şekilde en büyük direnişi araştırma görevlileri göstermektedir. Kıyımın inanılmaz bir boyutta

ve adeta bir oldu-bittiye getirilerek tamamlanması düşünülen İTÜ'de, araştırma görevlileri çok büyük bir dayanışma ve birliktelik ile bu saldırıyı göğüslemeye çalışmaktadır. İTÜ araştırma görevlilerine karşı başlayan bu saldırının, sadece İTÜ ile sınırlı kalmayacağı açıktır. Bu da, şu an için büyük ölçüde İTÜ'de yürütülen direnişin, yakın bir gelecekte tüm üniversitelere yayılmasının imkânlarını yaratmaktadır.

Daha detaylı bilgi ve süreci güncel olarak takip edebilmek için:

ituasistandayanismasi.blogspot.com/

www.facebook.com/anti50d

twitter.com/Hocama_Dokunma

İTÜ Asistan Dayanışması İnisiyatifi

Genç bir öğretmenin yardım çağrısı!

Bolulu öğretmen Şükriye Aksoy Bahşi Eylül ayından bu yana Muş'un Bulanık ilçesinde görev yapıyor. Okulda yaklaşık 800 öğrencinin olduğunu ve birçoğunun ayaklarında kışın giyilebilecek doğru düzgün bir ayakkabının bile bulunmadığını vurgulayan Şükriye Öğretmen facebook üzerinden sesleniyor:

"Okulumuzda kırılmadık cam yok. Hava gitgide soğuyor sınıflar buz gibi oldu. Ben 17 Eylül'de göreve başladım ve bir öğretmen sandalyem dahi yoktu. Öğrencilerim tam 3 hafta yerde otururak ders dinlediler. 800 öğrencimiz var ve ancak 8 tanesinin doğru dürüst ayakkabısı var ayağında."

Şükriye Öğretmen giyecek, ders malzemeleri, kitap, defter, kalem, gibi malzemeler için yardım ve destek çağrısı yapıyor.

İlgilenenler için:

Adres: Fatih İlköğretim Okulu Şehitlik Mahallesi 49500 Bulanık/Muş
Okul tel: 0436 311 23 50

Rennan Hocanın yanındayız!

Prof. Dr. Esat Rennan Pekünlü'nün, Ege Üniversitesi (EÜ) Fen Fakültesi Astronomi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yaptığı dönemde, "fakültenin matematik bölümü öğrencilerinden F.N.G'nin, türbanlı olması nedeniyle okula girmesini engelleyerek eğitim öğrenim hakkını ihlal ettiği" iddiasıyla açılan davada karar duruşması yapıldı. 2 yıl 7 ay hapis cezası verilen davada hâkim, cezanın ertelenmesine ya da para cezasına çevrilmesine gerek olmadığına karar verdi. Hocamızın halen geçerli olan yasayı uygulamasına rağmen ertelenemeyen, para cezasına dahi çevrilemeyen en üst sınırdan böyle bir ceza alması, kararın ilerici akademisyenlerin sindirilmesine yönelik bir adım olduğunu gösteriyor. Bizler aydınlanmadan yana öğrenciler olarak bu tür baskılara boyun eğmeyen ilerici akademisyenlerin her zaman yanında olacağımızı, üniversiteleri teslim etmeyeceğimizi ilan ediyoruz.

Dokuz Eylül Üniversitesi Toplumcu Öğrenciler Topluluğu

Dergimizin 104. sayısında yar alan “Gül Kokulu Rektörler... Takunyalı Üniversite” adlı kapak dosyasını hazırlarken derlediğimiz bilgiler hakkında kaynaklar göstermeye ve iddialar hakkında verilen savunmaları belirtmeye dikkat ettik. Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hikmet Koçak’ın bir cemaatin yurt ilanını üniversite internet sitesinden ismiyle yayınladığı iddiasını yayımlarken, bize “Cevap ve Düzeltme Metni” başlığı ile gönderilen metinde geçen bilgileri göz ardı etmemiş, dosyanın ilgili kısmına eklemiştik. Yine de tekzip metnini yayınlıyor ve değerlendirmeyi okurlarımıza bırakıyoruz.

Cevap ve Düzeltme ve Tekzip Metni

Atatürk Üniversitesi, tarafsız kuruluşların yaptığı belirlemelere göre, bilimsel çalışmaları ve etkinlikleriyle, dünyanın ilk beş yüz, ülkemizin ise ilk on üniversitesi arasında yer almaktadır.

Atatürk Üniversitesi; Çin’den Avrupa’ya, Kuzey Afrika’dan Balkanlara, Kafkaslardan Ortadoğu’ya kadar tarihi İpek yolu üzerindeki 30 ülkeden 200 seçkin üniversitenin katılımıyla kurduğu “Avrasya İpek yolu Üniversiteleri Konsorsiyumu (ESRUC)” ile dışa açılımını ve bilimsel bilgi kullanımını en üst seviyelere taşımaya çalışmaktadır.

3. ESRUC toplantısı kısa süre önce yine Erzurum’da Atatürk Üniversitesi’nin ev sahipliğinde tamamlanmıştır. (Detaylar ve ele alınan konularla ilgili Üniversitemiz web sitesindeki haberlere bakılabilir.) 20 Fakültesi, 7 enstitüsü, çok sayıdaki yüksek okulu, Teknokent’i, yaygın bilimsel altyapısı, laboratuar imkânlarına dayalı yürüttüğü projeler, Atatürk Üniversitesi’ni, ülkemizin gözde bir bilim kuruluş seviyesine yükselmiştir.

Şu anda 80 bini aşkın öğrenci Atatürk Üniversitesi’nde eğitim görmektedir; bu öğrencilerin 55 bini örgün eğitimde, 25 bini Açık Öğretim Fakültesi ile Uzaktan Eğitim ve Lisans Tamamlama Programlarında okumaktadır. Binden fazla yabancı öğrenci Atatürk Üniversitesi’ni tercih etmiştir. Pek çok yabancı ülke üniversitesinden bilim adamının da katkı sağlamaya başladığı ve ortak çalışmaların yapılacağı Dünyanın 4. Uzay Gözlemevi’ni Erzurum’da Atatürk Üniversitesi kurmaktadır.

Biz bir bilim kuruluşu olarak yaptıklarımız ve ürettiklerimizle anılmak ve eleştirilmek isteriz. Eleştirel düşüncenin egemen olmadığı kurumları da sağlıklı bulmayız. Çalışmalarımızda, yönetim anlayışımızda, bu ilke belirleyicidir. Her türlü eleştiriye açığız, ama karalamalar, dayanıksız suçlamaları da görmemezlikten gelemeyiz.

Derginizin 104. sayısında Şule ede imzası ile yayımlanan “Gül Kokulu Rektörler... TAKUNYALI ÜNİVERSİTE” başlıklı yazıda şahsım ve temsil ettiğim Üniversite hakkında gerçek dışı iddialar ortaya atılmıştır. Derginizde yayımladığınız ve tarafımdan söylenmiş gibi gösterilen italik yazılı metin, göreve geldiğimiz yıl yasal olmayan hackerlama faaliyeti olarak www.atauni.edu.tr web sitesinde yayımlanmış ve kısa süre sonra fark edilmesini takiben hemen yayından kaldırılmıştır. Bu durum mahkeme yoluyla kanıtlanmıştır. Söz konusu hackerlama / faaliyetinin faalleri yetkili makamların yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılmış ve mahkeme önünde hesap vermişlerdir. Bu olaya neden olanlar Erzurum 3. Asliye Ceza Mahkemesi’nde 2009/474 esas 2012/555 karar sayılı ilamı ile cezalandırılmıştır. Bu gelişmeler basında da yer bulmuştur.

Derginize konu ettiğiniz metin, Atatürk Üniversitesi Rektörü olarak şahsımı ve temsil ettiğim bilim kuruluşunu karalama amacı güden bir yayındır. Kamuoyunun bilgisine saygıyla sunulur.

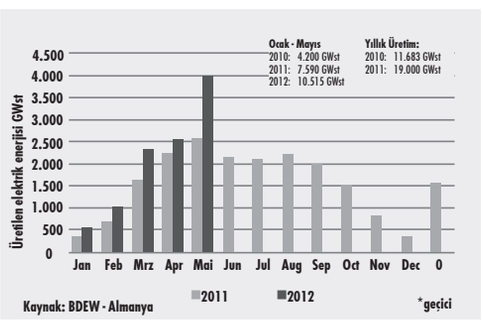
Prof. Dr. Hikmet Koçak / Atatürk Üniversitesi Rektörü

Derginizde yer alan Şule Dede’nin makalesinde, sayfa 11’de, “Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hikmet Koçak ‘Üniversitemiz hikmeti, nuru içeren ilmin abidesi’...” ara başlıklı kısımda yer alan bilgiler ve tırnak içinde Sayın Rektöre ait olduğu iddiasıyla yayınlanan italik yazılı metin, gerçek dışıdır. Mahkeme yoluyla kanıtlanmıştır. Bu olaya neden olanlar Erzurum 3. Asliye Ceza Mahkemesi’nde 2009/474 esas 2012/555 karar sayılı kararıyla iddiaları ileri sürenler cezalandırılmıştır.

Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü

DÜZELTME

“‘Almanya Fotovoltaik Enerjide Dünya Rekoru Kırdı!’ haberiyle ilgili doğrular ve yanlışlar” başlıklı Yüksel Atakan’ın geçtiğimiz sayının Forum sayfasındaki yazısında Grafik 1 basılmamış yanlışlıkla Grafik 2, yan yana yayımlanmıştır. Bu nedenle Grafik 1’i aşağıdaki açıklamayla birlikte bu sayımızda yayımlıyoruz. Sayın Atakan’dan ve okurlardan özür dileriz.

Grafik 1: Almanya’da Fotovoltaik’ten 2011 yılında ve 2012’in ilk beş ayında, aylara göre, üretilen elektrik enerjisi

....Bu açıklamayı, Grafik 1’deki değerlerle somutlaştırırsak: 2011 ve 2012 yıllarında fotovoltaik yoluyla üretilen elektrik enerjisi miktarları Gigawatt-saat olarak grafikte gösteriliyor. 22 Gigawatt’lık rekor elektriksel gücün yer aldığı Mayıs 2012’de bu yolla üretilen toplam elektrik enerjisi 4.000 GigaWatt-saat’tir. Eğer 22 GigaWatt’lık elektriksel güç Mayıs ayı boyunca kesintisiz sürseydi: 22 x 30 gün/ay x 24 saat/gün = 15.840 GigaWatt-saat’lik elektrik enerjisi üretilmesi beklenirdi. Buradan güneşli Mayıs 2012’nin fotovoltaik verimi: 4.000/15.840 = %25’dir. Nükleer kaynaklı elektrik enerjisi üretiminde ise uzun yılların aylık ortalaması 13.000 GW-saat’tir. 2011 yılında 8 nükleer santralin devreden çıkarılması sonucu Mayıs 2012’de üretim 7000 GW-saat’e düşmüş olmasına rağmen fotovoltaik’in Mayıs 2012 deki en yüksek değeri olan 4.000 GW-saat’ten çok daha yüksektir

Kıyamet ne zaman kopçak?!

Çalıştığım okulun Meksika Araştırmaları Merkezi'nin, "Maya Takvimine göre 2012 Kıyameti'ne eleştirel bakış" konferansına katıldım. Konferansı veren, Meksika'dan gelen astronom, astronomi tarihi ve Maya Astrolojisi uzmanı Dr. Jesus. Adamın adının İsa olması ne kadar manidar, değil mi?

Fazla merakta bırakmadan sonucu baştan söyleyeyim: 21 Aralık 2021'de kıyamet filan yok. Konuşma İspanyolca, ppt grafik ve resimlerindeki açıklamalar Çince ve çok az İngilizceydi. Dolayısıyla ayrıntıları pek anlayamadım. Anladıklarım ve anladıklarımdan ara ara çağrışımlarla aklıma gelen bildiklerim şöyledir:

Mayalar zamanı ölçmede uzmanlar. Maya medeniyeti, zamanı ölçmede Güneş'i kullanıyor (Sümerliler gibi Ay'ı değil) Mayaların 5 ve 13 günlük bir tür haftaları, 365,25 günlük yılları vb. var. Yılın üzerinde daha başka, birkaç yüz ve birkaç bin yıllık (3834 veya 3965 yıl olmalı. ppt'den hatırladığıma göre, 1.488.400 gün veya 1.400.448 gün) zaman döngüleri de var. Birkaç bin yıllık olan zaman döngüsünün biteceği yıl kıyamet kopacağı tezi hiç de yeni değil. Maya Takvimi'nin en büyük periyodu kapandığında kıyamet kopacağı görüşü, ilk kez 18. yüzyılda Avrupa'da dile getirildi. Ki sonrakiler de hep bu ilk teze dayanıyor. Ama bu tez Maya gerçeklerine dayanmıyor. Maya arkeolojisini ve tarihini iyi inceleyemeyen kıyamet meraklısı Avrupalı Hıristiyan ilim ehli, periyot kapanmasıyla ilgili olarak söylenen ifadeleri, kıyameti tarif ediyor zannetmişler. Periyotların bizim güneş takvimimize göre ne zaman kapanacağı da, bizim güneş takvimimizde maya takvimine karşılık gelen farklı zaman noktalarını nirengi noktası olarak alınca değişiyor. Farklı hesaplara göre farklı tarihler çıkmış. İlk tarih grubu 1734 ve 1753'müş. Bu yılların ikisinde de kıyamet kopmadığını gören Avrupalı Latin eşrafından biri, 1787 yılında, Grek astronom Berossus'a dayandırdığı bir dizi hesaplamalarla kıyametin 129 yıl sonra (1916'da) kopacağını söylemiş. (Aynısını ben de şimdi söylüyorum: Kıyamet 67 yıl sonra kopacak. Cennette yer satışlarımız başlamıştır. İsteklilerin parayla birlikte bana müracaatları...) İkinci tarih grubu 2129 ve 2159. Büyük ihtimal, o zaman da kopmaz.

Konferansçı astronom ise, 4,5 milyar yıl sonra Güneş'te hidrojen bitip de helyumun lityuma dönüşmeye başlayacağı anda kıyametin kopacağını, çünkü o sırada (o sıradanın başıyla sonu arası yarım milyar yıl!) Güneşin hem genişleyip hem de ısınarak Dünya'yı buharlaştıracağını söyledi.

Gelelim 21 Aralık 2012 tarihine! Soru şu: Kim neresinden uyduruyor bunu? Cevap şu: Zamanı ölçmede uzman olan Mayalar, 2012'de çok önemli bir olay olacağını tespit etmişlerdi. Gelin, bu önemli olayı hemen söylemeyerek okurlarımızı biraz merakta bırakalım ve daha önce Mayaların gökleri gözlerken önem verdiği şeyleri inceleyelim. Mayalar, İspanyol işgalcilerin Yucatan yarımadası adını verdikleri coğrafyada binlerce gözlem piramidi inşa ettiler (Bunların resimlerini kartpostal olarak bastıran, dağıtan ve kartpostalların arkasına piramitlerin adını, bulunduğu yeri yazmak yerine Çince bir adres yazan Allahın cezası Meksika turizm enformasyon bürosunun yöneticisine diyorum ki: Böyle şeyler ancak Türkiye'de olur. Rol çalma, arkadaşım!) Örneğin ppt'de adı geçen Mayapan Piramidi. Mayalar, yaptıkları freskler ve alçak kabartmalarda gök cisimlerini, adlarını bunlardan alan tanrıları resmettiler. Sümerler temelinde yükselen Sümer-Roma-Avrupa medeniyeti ile Mayalar arasındaki temel fark şu: Sümerlerde Ay, temel gök cismi idi. Mayalarda Güneş ve Venüs. Evet, Venüs. Venüs her 5 günde bir güneşin battığı yerden doğar (bu bilgiyi uyduruyor olabilirim, İspanyolca anlatım ve Çince ppt'den anladığım kadarıyla) Ayrıca Mayapan Piramidi'nde bir özellik vardır: Her yıl 9 Nisan ve 2 Eylül'de güneşin tepedeki yarıktan gelen ışığı, ışığın vuracağı hesaplanan yere özellikle yapılmış kutsal rölyefleri aydınlatır. Neden, çok alışkın olduğumuz 21 Mart ve 22 Aralık değil de, 9 Nisan ve 2 Eylül? Çünkü bu iki tarihte Venüs'e bir şey olmaktadır (ne olduğunu anlayamadım, galiba Dünya ve Venüs ikilisi birlikte bir şeyler yapıyormuş).

Şimdi sormak isterim. 21 Mart veya 22 Aralık'ı, çok affedersiniz, umursamayan Mayalar, neden "22 Aralık'ta kıyamet kopçak" desinler ki? Mantıklı mı? Değil. 2012'de ne oldu o zaman? Dikkatinizi çekerim, ne "oldu" dedim, "olacak" değil. Çünkü Maya Takvimine göre olacak olan şey, 5 Temmuz 2012'de artık oldu. Venüs, Güneş batmadan doğarak bir süre güneşin önünden geçti. Bu durum çıplak gözle bile görüldü (en iyi şeklide Mısır'dan görüldü) (Aynı şeyi Ay'ın yapmasına "Güneş tutulması" diyoruz). Aynı şey, bir daha 24 Ocak 3114 tarihinde olacak.

Maya halkına "Navat"lar, Maya diline "Navatça" denir. Halen 3 milyondan çok insan saf Navatça konuşuyor. Peki, Mayaların kıyamet "kopçak" diye İzmir ağzıyla konuşması mantıklı mı? Mantıklı. Çünkü biz İzmir'de coğrafi yükseltilere "tepe" deriz, Navatçada da "tepek". Navatça; Türkçe, Moğolca, Korece, Japonca, Fince, Macarca vd. Altay-Ural dilleri gibi eklemeli dil. Navatçada Türkçeyle ortak olan epey bir kelime var (epeyden kasıt 30-50).

Keyfiyet budur, bilgilerinize zevkle sunulur.

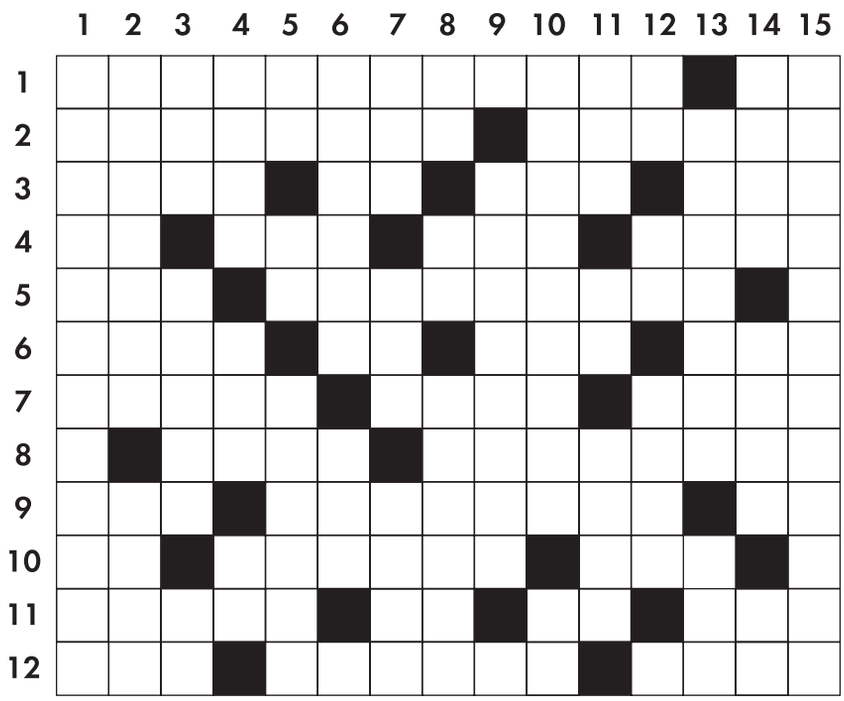
Cem Aygün

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Çeşitli tiyatrolarda sahneye çıkmış, TV'de meddah gösterileri sunmuş, radyo skeçlerinin yanı sıra "Yaygara 70", "Uy Balon Dünya", "İstanbul Masalı" müzikallerini ve birçok film senaryosunu yazmış, 1933 Trabzon doğumlu, geçenlerde yitirdiğimiz oyuncu, senaryo yazarı ve yönetmenimiz. – Mısır'ın plaka imi.
2) Bir ilimiz. – Halk dilinde "irileşme, büyüme, serpilme".
3) Külhanbeyi bağırması. – Temel, asıl. – "... Ay" (Roman Polanski'nin 1992 yapımlı filmi). – Ulusal TV kanallarından biri.
4) "O" işaret sıfatının eski şekli. – Geçen yıl Altın Portakal Film Festivali'nde yarışan, başrolünü Serra Yılmaz'ın üstlendiği, bir Ünal Ümit filmi. – Bir peygamber. – "Eğer ... isen dünyadan el çek / Yalan meydan aldı, tükendi gerçek." (Dertli).
5) Ancak, yalnız. – Yunan söylencebiliminde, ordularını Truva Savaşı'na götüren Miken kralı.
6) Eski dilde "ikiz doğurma". – Şan, şöhret. – Mısır'da tarihi bir kent. – "İkinci El ..." (Aylin Süer'in bir öykü betiği).
7) Ant. – Tutsak. – Radyo oyunu olarak yazılmış kısa güldürü.
8) İş, işlem. – Bir şeyin aynısının kopyalanması.
9) Arnavutluk'un para birimi. – İntizar. – Tuzağa düşürülen şey.
10) Aşk ateşi. – Az şekerli ve sütsüz sert bir çikolata. – Kaplıca.
11) Bir kürk hayvanı. – İran'ın plaka imi. – Teknetyum'un simgesi. – Bir görevi yerine getirme.
12) Kayınbirader. – Surlarla çevrili bir kentin en yüksek yerinde hükümdar, beyin vb. oturmasına ayrılmış en son savunma bölümü. – Lokman ruhu.

Yukarıdan aşağıya

1) İnsan topluluklarıyla bunların hayvansal ve bitkisel çevreleri arasındaki ilişkilerini ele alan inceleme.
2) Gerçeklik. – "Martin ..." (Jack London'ın ünlü bir romanı).
3) Aşıboyası. – "... kalmak" (bir şeyin olmasına az kalmak). – Nikel'in simgesi.
4) Karşılıklı lanet okuma. – Eski Yunan ve Roma'da yaşamı, töreleri taklit amacı güden komedi türü. – Kuzu sesi.
5) Yunanistan'ın plaka imi. – Bir haber ajansı. – Bitkisel.
6) Halk dilinde "anahtar". – Elektrik enerjisini ışığa döndüren yarı iletken devre elemanının kısa yazılışı.
7) Felsefede "dogma". – Eski dilde "yabani eşek sürüsü". – Hizip.
8) Tuzak. – İşaret. – Gözün sert kılıfını oluşturan ve iç zarlarla sıvı ortamları koruyan lifsi zar.
9) Beyaz bir ışık vererek yanan hidrokarbonlu bir gaz.
10) Boccaccio'nun erotik öyküler kitabı. – Bir cetvel türü.
11) Sıcaklık. – Niyobyum'un simgesi. – Daha çok ABD'de kullanılan bir TV sistemini belirten harfler.
12) Bir soru sözü. – Ticarette bir ortaklığı belirten harfler. – Ödeme belgesi.
13) Kıbrıs'ın güneydoğu kıyısında bir kent. – İlişkin, dair.
14) Antakya yöresinde "babanın kız kardeşi, hala". – Bir tasarının planı. – Demir'in simgesi.
15) "Türkiye", "Osmanlı'nın Yarı Sömürge Oluşu", "İktisat Kılavuzu", "Talat Paşa", "Kapitalizmin Yaşattığı Cehennem" gibi yapıtları da olan, 1931 İzmir doğumlu, Ekim ayında yitirdiğimiz akademisyen-yazarımız.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	M	Ü	Ş	F	İ	K	K	E	N	T	E	R	■	A	D
2	E	Z	E	■	S	A	L	S	A	■	L	İ	K	Y	A
3	H	Ü	R	R	İ	Y	E	T	■	O	K	■	A	L	İ
4	M	M	■	A	N	A	■	E	S	T	O	N	Y	A	■
5	E	■	A	İ	D	■	T	K	İ	■	Y	A	T	■	P
6	T	İ	R	Y	A	K	İ	■	S	K	U	T	A	R	İ
7	P	A	N	E	■	A	T	A	■	A	C	■	N	İ	■
8	E	Ş	İ	■	K	O	R	K	U	L	U	K	■	S	M
9	S	E	K	B	A	N	■	S	R	İ	L	A	N	K	A
10	E	■	A	R	T	■	B	İ	■	B	U	D	A	■	L
11	N	O	■	A	R	İ	A	■	E	R	K	İ	L	E	T
12	■	T	E	K	E	R	L	E	M	E	■	M	E	T	A

Kasım sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Hakkı Özer (İstanbul), Yener Şahin (İstanbul)** ve **Erhan Hakalmaz (Bursa)** Ali Nahit Babaoğlu'nun yazdığı Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Psikiyatri* adlı kitabı kazandı. Aralık bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Alâeddin Şenel'in editörlüğünde hazırlanan, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem* adlı kitabı kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Aralık tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

